ልጅ ፋሲል በጣም ሲጨነቁ አባ አምደ ስላሴ የሚባሉ በመተማ ቋራ በስማቸው የሰየሙትን ማህበረ ስላሴ ገዳምን የቆረቆሩ የበቁ መነኩሴ ለልጅ ፋሲል "አባትህን ብፈውስ ምን ታደርግልኛለህ?" ብለው ሲጠይቁ "ሲሶ መንግስት እሰጥዎታለሁ" አሏቸው። "በረሐ ላይ የሰራሁት ቤ/ን ስላለ ጉልት ስጠኝ" ሲሏቸው ጥያቄያቸውን እንደሚፈፅሙ በመልእክተኛ አሣወቋቸውና ከቋራ ተነስተው መነኮሳትን አስከትለው ወደ ደንቀዝ ሄዱ። ደርሠውም 3 ሱባኤ ቀን በፀሎት ሌሊት በሳታት ፀልየው ፈወሷቸው። መነኩሴውም የተገባላቸው ቃል 44 ጉልት ፀናላቸው።

አፄ ሱስኒዮስ የተዘጋው አንደበታቸው ተከፍቶ ጥቂት ከቆዩ በኋላ ግን በዚሁ በ1624 ዓ.ም በታህሳስ ወር አረፉ። የተዘጋው አንደበታቸው ከተከፈተ በኋላ እንደ ታሪክ ነገስታቸው አገላለፅ "የእስክንድሪያ ሃይማኖት ትመለስ፣ የሮም ሃይማኖት ትርከስ፣ ፋሲል ይንገስ" ብለው ተናግረው ንስሐ ገብተው ወደ ኦርቶዶክስ ተመልሰው አረፉ።" ይላል። ሆኖም ከካቶሊክ ወገን የሆኑ ፀሃፍት በካቶሊክነታቸው እንደፀኑ ሞቱ እያሉ ይፅፋሉ።

በመጨረሻም ከጥቂት ቀናት በኋላ የቀብራቸው ስነ-ስርዓት በአዘዞ ተክለሃይማኖት ተፈፀመና እንደገና ወጥቶ በደቅ ደሴት ዳጋ እስጢፋኖስ በአንድነት ገዳም በክብር ተቀመጠ። የንጉሡ ነገስትነቱን ስልጣንም ልጅ ፋሲል ተረከበ።

ምዕራፍ ፳፫

የአፄ ፋሲል ዘመነ መንግስት

ከ1624-1659 ዓ.ም

አፄ ፋሲል ከአፄ ሱስንዮስ እና ወልደ ሰዓላ ከተባሉት በደብረ ታቦር ቆማ ፋሲለደስ አካባቢ ከተወለዱት እናታቸው የተገኙ ናቸው።

የልጅነት ጊዜያቸውንም በጣና ሐይቅ ደቅ ደሴት ዳጋ እስጢፋኖስና በሌሎች ጥንታዊ የትምህርት መስጫ ቦታዎች መንፈሳዊና አለማዊ ትምህርታቸውን እየተከታተሉ ያሳለፉ ሲሆን፤ በቆይታቸውም ስለመንግስት አወቃቀር፣ ስለህዝብ አስተዳደር፣ ስለፍርድ አሠጣጥና ስለሌሎች ጉዳዮች በሚገባ አጥንተዋል።

አፄ ፋሲል የንጉስነገስትነቱን ስልጣን ዓለም ሦገድ /ዓለም የሰገደልህ/ በሚል ስመመንግስት ተረክበው በአባታቸው ዙፋን በ1624 ዓ.ም እንደተቀመጡ "ፋሲል ይንገስ፣ ተዋህዶ ይመለሥ፣ የሮም ሀይማኖት ይፍለስ" በሚለው ቃል መሠረት የመንግስት ሐይማኖት የቀድሞው ኦርቶዶክስ እንዲሆን ስላደረጉ በርካቶች ንግስናቸውን በደስታ ነበር የተቀበሉት።

ስልጣን በያዙ ማግስትም ከቤተክህነት ሊቃውንት በኩል "ከካቶሊኩ ጳጳስ ከአልፎንሱ ጋር የሐይማኖት ክርክር እናደርጋለንና ጉባኤ ይጠራልን የሚል ጥያቄ ስላቀረቡላቸው ጉባኤው እንዲካሄድ ፈቀዱና የክርክር ጉባኤው ንጉሡ በተገኙበት ተካሄደ።

እጨጌ በትረጊዎርጊስ የተባሉ ኢትዮጵያዊ ሊቅ ተመረጡና ከአልፎንሱ ጋር ክርክር አድርገው አልፎንሡ ተሸነፈ። ከዚህ በኋላ አፄ ፋሲልን ሊቃውንቱ "በሮማው ጳጳስ በአልፎንሱ ስብከት ሳቢያ የብዙ ምዕመናን ደም በከንቱ ፈሷልና እንበቀል" አሏቸው። ንጉሡም "የሞቱት ሰዎች የሠማዕታት ዋጋ አግኝተዋል። አሁን የእነዚህ ደም ቢፈስ ምንም አይጠቅማችሁም። ደግሞም አባቴ ሱስኒዮስ ይህን ሠው /አልፎንሱን/ ምዕዋ ድረስ ሸኝተህ ወደ አገሩ ስደድልኝ ብለው ተናዘዋልና አልችልም" አሏቸው። ከዚህ በኋላ አንድም የሮማ ካቶሊካዊ ሃይማኖት ተከታይ ወደ አገሪቱ እንዳይገባ የሚል ትእዛዝ አስተላለፉ። ጳጳሱ አልፎንሱና 8 ተከታዮቻቸውም ከኢትዮጵያ እንዲባረሩ ተደረገ። ወዲያውም ሮዝቅላ የተባለ ጳጳስ ሳይሾም ተሾሞ ከግብፅ የመጣ በመምሰል ታቦቱንና ቤተክርስትያኑን ባርኮ የዲቁናና የቅስና ማዕረግ ሠጠ። ሆኖም ሃሠተኝነቱ ተደርሶበት ተዋርዶ ተመለሠ።

አፄ ፋሲል/ፋሲለደስ/ በነገሱ በሦስተኛው ዓመት መልአከ ክርስቶስ የተባለ የላስታ ባላባት ተነሳባቸውና ጥቂት ተዋግተው አፄ ፋሲል ጊዚያዊ ሽንፈት ደርሶባቸው ሲሸሹ፤ መልአከ ክርስቶስ ወደ ቤተ መንግስታቸው ገብቶ ዙፋናቸው ላይ ተቀመጠ። ነገር ግን አፄ ፋሲል ወዲያው የሠሜን፣ የዳሞትና የበጌ ምድር አገረ ገገርዎችን አስጠርተው ከጎናቸው በማሰለፍ ተዋግተው አሸነፉና መልአከ ክርስቶስም ተገድሎ ወደ ዙፋናቸው ተመለሱ።

በ5ኛ አመት በ1629 ዓ.ም አቡነ ማርቆስ የተባሉ ጳጳሥ ከእስክንድርያ መጡ። አገሩም ህዝቡም ሰላም ሆነ። አፄ ፋሲልም የአስተዳደር ስራቸውን ከመስራት ጎን ለጎን እጅግ የሚወዱትን አውሬ የማደን ተግባራቸውን ቀጠሉ።

ከአባታቸው ዘመን ጀምሮም "ጎ ይነገስ" የሚል ንግርት ከአንድ ከበቁ ባህታዊ ተሠንዝሮ እንደነበር ይነገራል። አፄ ሱስንዮስ ይህ ንግርት ለኔ ነው በሚል መነሻ በ "ጎ" በሚጀምሩ አገሮች ጎርጎራ፣ ጎጃም... ወዘተ.. እያሉ ቤተመንግስታቸውን በዚያ አገር ለመመስረት ሲኳትኑ ነበር። ሆኖም ንግርቱን ተግባራዊ ሳያደርጉ ሞቱ። ልጃቸው አፄ ፋሲል ስልጣን ከያዙ ጊዜ ጀምሮ ንግርቱን እውን ለማድረግ ጎ.. ጎርጎራ ጎ.. ጎጃም ጎ.. ጎመንጌ እያሉ በማሠስ ሲጥሩና መቀመጫቸውን ጎመንጌ ላይ አድርገው ሲያስተዳድሩ ከቆዩ በኋላ ትክክለኛውን ቦታ ጎንደርን አገኙ።

ይህ ከመሆኑ በፊት የአፄ ፋሲል በቅሎ የታሠረችበትን ገመድ በጥሣ በመጥፋት የአሁኑ ጎንደር ከተማ ደርሳ ፋሲል ግንብ ከታነፀበት ቦታ ላይ ደርሣ ቦታው ላይ ይፈልቅ ከነበረው ምንጭ ውሃ ጠጥታ እዚያው ቆማ ቀረች።

የንጉሡ አሽከሮች ለፍለጋ ተልከው ከብዙ ድካም በኋላ አገኟትና ወደ ጎመንጌ ቤተመንግስታቸው ወሠዷት። የተገኘችበትን ቦታም ለአፄ ፋሲል ነገሯቸው። ንጉሡም ተገረሙ።

ይህ ከሆነ በኋላም አፄ ፋሲል አውሬ ለማደን ጫካ ሔደው የዱር እንስሳ ሲፈልጉ ጎሽ ያገኛሉ። በጦር ወርውረው ሊወጉት ሲሉም ጎሹ አይቷቸው ሸሸ። ንጉሡም ጎሹን ተከትለው በፈረሳቸው ሲጋልቡ በቅሎዋ ውሃ የጠጣችበት ቦታ ላይ ደረሡ። ከምንጩም አንድ መነኩሴ ነበሩና ጎሹ ከመነኩሴው ተጠግቶ ቆመ ይባላል። ንጉሡም ከፈረስ ወርደው መነኩሴውን እጅ ነስተው ሠላምታ አቀረቡላቸው። መነኩሴውም " ወደዚህ ቦታ ስለምን መጣህ?" ሲሏቸው "ይህንን ጎሽ ለመውጋት" ብለው መለሡ። መነኩሴውም "ስለ እግዚአብሔር ስትል ማርልኝ። ከኔ ተጠግቶ በመማፀን እንደ ሠው አደራ ብሎኛልና" አሏቸው።

አፄ ፋሲልም "እሺ. ይባርኩኝ እንጂ. እተዋለው። ወደ ቦታየ በሠላም እንድመለስም ይፀልዩልኝ" አሏቸው። ባህታዊው መነኩሴም ባርከውና ፀልየው "በከመ ይደሉ ወይ ቤሎ ብሔረ መንግስት ከሳ ነያ ይእቲ ሀገረ ጎንደር እንታ ታውኃዘ ሐሉስ ወመዓረ። ዘውዕቱ ሠላም ወፍቅር ወበውስቴታ ይትረከብ ብዙኃ መዝገብ ወርቅ ውብሩር። ዘውዕቱ ትርጓሜ ብሉይ ወሐዲስ። ወይሰማዕ በላዕሊሃ ማህሌተ መላዕክት ዘዓርያም" አሏቸው። ትርጓሜውም " ቤተመንግስትህ ይች ጎንደር ናት። ማር እና ወተት የምታፈስ፣ ሠላምና ፍቅር በውስጧ የሚገኝባት፣ በክርሠ ምድሯም ብዙ የወርቅና የብር መዝገብ ያለባት። ይኸውም ትርጓሜ ብሉያትና ሃዲሳት ማህሌተ መላዕክት የሚሰማባት ናት። የውሐው ምንጭ ባለበት አጠገብ ታላቅ ቤተመንግስት

ታንፃለህ። ዳግመኛም ብዙ አብያተ ክርስትያናትን ትሠራለህ" የሚል ነው። አፄ ፋሲለደስም "ከዚህ ውሃ ከሚፈልቅበት ቦታ ላይ ቤተመንግስት እንዴት ልሰራ እችላለሁ?" አሉ። መነኩሴውም "በትግሬ፣ በአማራ ገዳማት ያሉ መነኮሳት መጥተው ቢፀልዩበት ውሃው ይደርቃል። ከዚያም ልዩ ልዩ መልክ ያለው የከበረ ድንጋይ ታገኛለህ። በዚያ ቤተመንግስትህን ትስራለህ" አሏቸው።

አፄ ፋሲል ይህንን ሰምተው ደስ እያላቸው ወደ መጡበት ወደ ጎመንጌ ተመለሡ። ከዚያም "ከአዋቂ ጥበበኞች ባህታዊያን የሠማሁት ትንቢት ዛሬ ተፈፀመልኝ" በማለት የቤተመንግስት ማረፊያ የሚሆናቸውን ጎንደርን ማግኘታቸውን ለቤተመንግስቱ ሹማምንት ገለፁ። ለደስታቸው ሲሉም 7 ቀን ግብዣ አድርገው ከዚያም ወደ ጎንደር በመምጣት ድንኳን ተከሉ።

እኒህ ባህታዊ መነኩሴም በኋላ ላይ ሲሞቱ በቤተመንግስቱ አጠገብ በሚገኘው በበዓለ እግዚአብሔር ቤ/ን ነበር የተቀበሩት።

ይህ መሰሉ ክስተት ለዛሬ አንባቢያን ተረትተረት ሊመስለው ይችላል። ሆኖም በእምነት ውስጥ ላለ ሠው ከዚህም በላይ የሆነ ታአምራዊ ክስተት ሊያስገርመው አይችልም።

ይህን ሁኔታ በተመለከተ የ"አዋልድ" መፅሃፍንና ሌሎችን ሰነዶች መሠረት በማድረግ ያሬድ ግርማ ያሰፈረውን ጥቂት ሐተታ እንይ። "እንዲህ አይነቱ መንፈሳዊ ሂደት ኢህአድጋ ለሐገር ዘእንበለ አሐዱሔር /ፈጣሪ አገርን ያለ ጠባቂ አይተዋትም/ እንደሚል ወንጌል፣ ቅጠል ለብሰው ዳዋ ጥሰው፣ ድንጋይ ተንተርሠው የሚያድሩ የልዑል እግዚአብሔር ሃይልና መንፈስ ያደረባቸው ለከዋኔ እሳት የበቁ እልፍ አእላፋት የሆኑ ታላላቅ ባህታዊያን በስውር እንደነበሩና እንዳሉ ወደፊትም እንደሚኖሩ ታላላቅ አባቶችና አዋልድ መፅሐፍት ይዘረዝራሉ /ይተርካሉ/ እነኚህ ህብዕ ባህታዊያን ልክ እንደ እሳት ስለሆኑ ትንኝም ሆነ ማንኛውም ነገሮች አይጠጋቸውም። በአካለ ስጋ ተከስተው የሚታዩትም በልበ ደግነት የተሞላበት፣ ፆም፣ ፀሎት፣ ስግደት ያዘወተረ፣ ከዝሙት ተከልሎ ንፅህናውን የጠበቀ፣ ለሰው የማይመቀኝ፣ በጎ አድራጎት ያለውና የልዑል እግዚአብሄርን ፈቃድ ለፈፀመ ተገልጸው ያነጋግሩታል። እስከ ዘመን ፍፃሜም እንደሚኖሩ ይታመናል" ይለናል። ከዚያም አፄ ፋሲል ቦታው ላይ ካረፉ በኋላ በአካባቢው ለነበሩ ባለ ርስቶች ለወይኔ እና ለሠይኔ 1,500 ወቄት ወርቅና በደረስጌ መሬት ሰጥተው ቦታውን ተረከቧቸው ።

በፆም በጸሎት የተጠመዱ 24 መነኮሳት ከትግሬ፣ ከአማራ ማለትም ከደብረ ጉንድ ተክለ ሃይማኖት /በለሣ/ ከአዘዞ ተክለሃይማኖት፣ ከደብረ ቢዘን (ባህረ ነጋሽ) ከዋልድባ (ወልቃይት ጠገዴ) ከደብረ አባይ (ሽሬ) ከደብረ ማኅበረ ስላሴ /በመተማ አፋፍ ተንከል በርሃ/ ከደብረ መንዳባ/ ጎርጎራ/ ከደብረ ዳጋ እስጢፋኖስ፣ ከደብረ ናርጋ ስላሴ /ጣና ሐይቅ ደሴት/ ከደብረ ሰይኮ ገዳም፣ ከመልዛ ደብር /ደብረ ታቦር/ ደብረ ዞዝ አምባ/በለሳ/ ከደብረ ቤተልሄም፣

ከደብረ ሳሊበላ /ሮሃ/ አስመጥተው ከሚፈልቀው ውሃ ላይ እንዲጸልዩ አደረጉ::

እነዚህ መነኮሳት 40 ቀንና 40 ሌሊት ከጸለዩ በኋላ ሞልቶ የነበረው ውሃ ምንጩ ደረቀ:: እኒያ ባህታዊ እንደተናገሩትም በውስጡ የከበረ ድንጋይ፣ እብነበረድ፣ ልዩ ልዩ ነገሮች ተገኙ:: አፄ ፋሲልም እጅግ ተደስተው ለመነኮሳቱ የሚገባቸውን ስጦታ ሰጥተው አሰናበቷቸው ::

በአባታቸው ጊዜ የታነፁትን ፅላቶችም ወደዚሁ ቦታ እንዲመጡ አደረጉ:: ከዚያም የተለያዩ የእደጥበብ ባለሙያዎችን የግንብ ስራ፣ የብረታብረት ስራ፣ የአንጥረኝነት ስራ የሚያውቁትን፣ ኖራ አቡኪ፣ ሸክላ ሰሪዎችንና ወዘተ--- ከያሉበት አስጠርተው በማሰባሰብ በቤተመንግስቱ ዙሪያ እዲሰፍሩ አደረጉ::

ስለቤተመንግስቱ አሰራርና ረቂቃዊ ሚስጥሩ የተመለከተውን ታሪክ ከመቀጣላችን በፊት ስለ ጎንደር ስም ስያሜ የሚመለከተውን ታሪክ እናስቀድም::

ስለ ጎንደር ስያሜ የተሰነዘሩ በርካታ መላምቶች ቢኖሩም ተጨባጭነት የሌላቸው የሚመስሉት ይበረክታሉና ዋና ስያሜዋን የገኘችበት ተብሎ የሚታመነውን ብቻ እንይ:: "ጎንደር" የሚለው ቃል መሰረታዊ ምንጩ "ጉንደ ሀገር" ከሚለው የግዕዝ ቃል የተገኘ ሲሆን፤ ትርጉሙም የሃገር ግንድ፣ የሀገር መሰረት፣ርዕሰ ሃገር ወይም የሀገር ራስ ማለት ነው::

ይኸውም የአዲሱ ትውልድ የዓለም አባት የሆነው ፃድቁ ኖኅ ከጥፋት ውሃ በኋላ የተቀመጠባት በእንትላ፣ በአይዋርካ፣ በሸሌ፣ በአይከል በኩል አድርጎ ጎንደር ላይ ብዙ ዘመን ፈጣሪውን እያመሰገነ እየቀደሰ የኖረባትና የተቀበረባት ቦታ በመሆኗ የሃገር መጀመሪያ ዋና ግንድ ተባለች:: በማለት እነዚህን አረፍተ ነገሮች ለማስፈር የተጠቀመባቸውን ምንጮች ያሬድ ግርማ ሲያሰፍር መፅሃፈ ሰዋሰው ወግስ መዝገበ ቃላት ሐዲስ (በአለቃ ኪወክ) እንዲሁም የአለቃ አያሌው ታምሩን ስለ ግዕዝ ትንታኔ የሠጡበትን ፅሁፍ መሰረት አድርጎ ነው::

አፄ ፋሲለደስ በህንፃ ጥበብ የተካኑ በነበሩት በኢትዮጵያዊው በአባ ገብረክርስቶስ ለሚመራውና ለአማካሪዎቹ ለግብፃዊው ሳዲቅ ናስር፣ ለህንዳዊው አብዱልከሪም እና ለፖርቹጋላውያኖቹ "የኖኅን መርከብ የሚመስል ረጅምና ከፍተኛ የሆነ ህንፃ ስሩልኝ" አሏቸው::

እነርሱም ቀደም ሲል የተሰሩትን የጉዛራውን እና የደንቀዙን ቤተመንግስታት መሰረት በማድረግ ከአማራዎች፣ ከፈላሻዎች፣ ከቅማንትና ከአካባቢው ነዋሪዎች ጋር ተባብረው በኖኅ መርከብ አምሳል ቤተመንግስቱን የማነጽ ስራቸውን ጀመሩ::

ድንጋይ ማያያዣ ኖራ ከአርማጭሆ፣ ከጭልጋና ከኖራ ኢየሱስ፣ ቀይ ሸክላ ድንጋይ ከቁስቋምና ከጅብ ዋሻ፣ እንጨቱን ደምበቃ ከሚባል ቦታ አስመጡ:: አፄ ፋሲል ይህንን ቃል በመለኮታዊ መንፈስ ይናገሩት እንጂ፤ ኖኅ

ሚስቱን እሜቴ አይከልን ይዞ ወደ አገራችን ምድር መጥቶ ለዘመናት እንደቆየ፣ ሚስቱ እሜቴ አይከል ስትሞትበት በጭልጋ ምድር እንደቀበራት፣ በመቃብሯ ላይም ትልቅ ዛፍ በቅሎበት እስከ ዛሬ ድረስ በህገ ልቦና የሚያምኑ የቅማንት ብሔረሰቦች ጸሎት እንደሚያደርሱበት፣ በዚህም የጭልጋ ዋና ከተማ በስሟ አይከል እንደተባለ በኖኅ ታሪክ ውስጥ ያየነው ነው::

‹‹ኖኅም ከሚስቱ ተለይቶ ከኖረ በኋላ በአሁኗ የጎንደር ከተማ ሲሞት በመቃብሩ ላይ ምንጭ ፈልቆ በርካታ ሰዎችን ይፈውስ ነበር:: ሆኖም ፈጣሪ ለኖኅ መታሰቢያ ይሆን ዘንድ በቤተመንግስት አሳቦ የኖኅ መቃብር ሐውልት እንዲታነፅ ፈቀደ::" (የጎንደር ታሪክ 1999 ዓ.ም) ስለዚህም በሚያምርና በሚያስደንቅ መልኩ የቤተመንግስቱ ታላቅ መሰረት ተጣለ:: ሆኖም ግን 3 ጊዜ ከስሩ ተመንግሎ ታላቅ አወዳደቅ ወደቀ:: በዚህም በጎንደር ከተማ ከፍተኛ ሃዘንና ለቅሶ ሲሆን አፄ ፋሲልም በጣም አዝነው ፈጣሪያቸውን ለመለመን ሱባዔ ገቡ::

በጸሎት ላይ ሳሉም በደብረ አባይ ገዳም የሚኖሩ አባ ተስፋ ማርያም የተባሉ ባህታዊ መነኩሴ መጡና "ቤተመንግስትህ ይጸናልህ ዘንድ አስቀድመህ በቅዱስ ሚካኤል ስም በምዕራብ በኩል ቤተክርስቲያን ስራ ብለው አዘዟቸው::

በታዘዙት መሰረትም ቤተክርስቲያን ሰሩ:: በውስጡም 24 ካህናትና ሊቀ ዲያቆናትን መደቡ:: ርስት ይሆናቸው ዘንድ በደንቢያ ምድር አዳጊ የተባለች ቦታ፣ ጉራምባ ሚካኤልና ደስማርያምን ሰጧቸው::

ለሁለተኛ ጊዜም በአቡነ ገብረ መንፈስ ቅዱስ ስም ሰራ:: ሲኗቸው እንደታዘዙት አደረጉ:: 24 ካህናትና ሊቀ ዲያቆናትንም እንዲያገለግሉ አድርገው በተመሳሳይ ዘንጋጅ በተባለ ቦታ ርስት ሰጧቸው::

ከዚህ በኋላ አፄ ፋሲል ቤተመንግስቱን እንደ አዲስ ማሳነጽ ጀመሩ:: ማዕዘኑንም በግብረ ግንፋል (በጥሩ ኖራ) ሲሰሩ እየተስተካከለና እያደገ ሔደ:: በዚህ መሰሉ ሂደት በሌላው ዓለም መሀል የሌለው ውብና ማራኪ ቤተመንግስት በሚያስደንቅ ሁኔታ አሳነፁ:: አፄ ፋሲል ስልጣን ከያዙ ከ6 ወይም ከ7 ዓመት በኋላ ማሳነፅ የጀመሩት ይህ ቤተመንግስት /ፋሲል ግንብ/ ግንባታው ተጠናቆ፣ የውጭና የውስጥ ቅርፁ የኖኅን መርከብ መስሎ፣ ቁመቱም 32 ሜትር ሆነ:: ፋሲል ግንብና የኖኅ መርከብ በስፋት፣ በርዝመት፣ በወርድ፣ በቅርፅ፣ በመልክ፣ በውጫዊና በውስጣዊ አሰራሩ... በአጠቃላይ መርከቡን መስሎ ነው የተሰራው:: ግንቡ በከተማው አማካይ ቦታ ላይ በመሆኑ በሰሜን የወገራና የአርማጭሆን፤ በደቡብ ደምቢያን፤ በምስራቅ የበለሳን ምድር አሻግሮ ለመመልከት የሚያስችል ሆነ::

የውስጥ ይዘቱን በተመለከተም ምድር ቤቱ ታላላቅ አዳራሾችን ጨምሮ ከ20 ክፍሎች በላይ ሲኖሩት፤ በመጀመሪያው ፎቅ መግቢያ ህዝባዊ ጉዳዮችን የሚያከናውኑበት፤ የወንዶችና የሴቶች የግብር ማብያ ክፍሎች ሲኖሩት፤ ለብርሃን መስጫ የሚሆን እሳት ማንደጃና (ጭሱ ውስጥ ለውስጥ

ሄዶ ወደ ላይ ይወጣል) የቀንዲል መስቀመጫዎች አሉት፡፡ ሁለተኛው ፎቅ የቁሶች መወረቢያ፣ የታቦት ማስቀመጫና የራሳቸው ማረፊያ፤ እንዲሁም በዘውድ ቅርፅ በተሰራው ቦታ ቆመው በህዝብ ፊት ንግግር የሚያደርጉበት ነበር፡፡

በዚህ ፎቅ ዙሪያ በአራቱም ማዕዘን የፀሎት ቤቶች ሲኖሩ በየመስኮታቸው በከተማው ያሉትን አድባራት በግልፅ ያሳያሉ፡፡
3ኛው ፎቅ የንጉሰነገስቱ ክፍል ሲሆን፤ 4ኛው የቤተመንግስቱ ሰገነት ነው፡፡ ከዚህም በላይ ለልዩ ልዩ ግልጋሎት የሚውሉ ክፍሎች የተካተቱበት አስደናቂ ቤተመንግስት ሆነ፡፡

አፄ ፋሲል የንጉሰነገስት ዙፋን አስቀምጠው በየመስኮቶቹና በየክፍሎቹ ደማቅና አንፀባራቂ የሆኑ የሀር መጋረጃዎች ዘረጉ ለማቋረጥ ብርሐን ሰጭ መብራቶች እንዲበሩም አደረጉ፡፡ ስለዚህ ቤተመንግስት አካላዊ ቅርፅ አስመልክቶ አቶ ገሪማ ታፈረ የተባሉ ፀሃፍት ባልታተመው "ጎንደርና ነገስታቷ" በሚለው ጽሁፋቸው ሲገልጹ፡- "የዚህን ቤተመንግስት አቋም በተመለከተ የአገሪቱ (ኢትዮጵያ) ጥንታዊያን ደራሲያን ስሜታቸውን ሲገልፁ በኖህ መርከብ እየመሰሉ ተርከዋል፤ በምሳሌያቸውም የተገኘው ፍሬ ነገር እንዲህ የሚል ነበር፡-

1. የግንቡ ምድር ቤት ግዙፋን አራዊት የነበሩበት፣
2. ከመጀመሪያው ፎቅ በስተሰሜን ያለው ክፍል የኖኅ ወንዶች ልጆች የነበሩበት፣
3. በስተደቡብ ያለው ክፍል ሴቶች ልጆች የኖሩበት ሲሆን፤ በመካከሉም እራሱ ኖኅ ከነሚስቱ የነበረበትን ክፍል ተመልክቶ የተነደፈ ነው፡፡
4. ከአንደኛው ፎቅ ወደ ላይ ፤ ከሁለተኛው ፎቅ ወደ ታች ባለው ህንፃ ወገብ ዙሮ የገጠመው የግንብ ቀፀላ ቡሄ ሞትሌዋታን እየተባሉ የሚጠሩት ዓለምን ዞረው የገጠሙት አራዊት (ዘንዶዎች) ምሳሌ ነው፡፡
5. ከሁለተኛው ፎቅ መካከል ያለው ኮርቻ ግንብ ኖኅ አቅመ አዳምን አስቀምጦበት ለነበረው ክፍል ምሳሌ ነው፡፡
6. ከሁለተኛው ፎቅ መካከል ያለው ኮርቻ ግንብ ኖኅ አቅመ አዳምን አስቀምጦበት ለነበረው ክፍል ምሳሌ ነው፡፡
7. በዚህ ክፍል ወደ ምዕራብ ከ3ኛው ፎቅ ተያይዞ የሚታየው ህንፃ የአንበሳ ምሳሌ ነው፡፡ የአንበሳው ግራ ቀኝ ጆሮዎች ቀጥ ብለው፤ ከራሱ ላይ ዘውድ ጭኖ፣ አይኖቹን አፍጥጦ ወደ ምዕራብ እየተመለከተ የሚያጉረጠርጥ ይመስላል፡፡
8. በ3ኛውና በ4ኛው ፎቅ ቀሲሳን እና ረቂቃን ፍጡራን ለነበሩበት ክፍል ምሳሌ ሆኖታል፡፡ ባጠቃላይ የቤተመንግስቱ አሰራር የኖኅን መርከብ ይመስላል፡፡

ግንቡ ተሰርቶ ሲያልቅ ከወርቅ የተሰራ መንበረ ዳዊት አስቀመጡበት፡፡ እንዲሁም በየክፍሉና በየመስኮቶቹ የሚቃጠል እሳት የመሰለ የሀር መጋረጃ ዘረጉበት" በማለት ገልጸውታል፡፡

አፄ ፋሲል ግንባታው ከተጠናቀቀ በኋላ በኢየሱስ ክርስቶስ ስም አደባባይ ኢየሱስን አሰርተው 32 ካህናት መደቡ፡፡ ቀጥሎም በቅድስት ማርያም ስም ግምጃ ቤት ማርያምን አሰሩና 32 ካህናት እንዲያገለግሉ አደረጉ፡፡ ከዚያም በቅዱስ ጊዮርጊስ ስም እልፍኝ ጊዮርጊስን አሰርተው 24 ካህናት እንዲያገለግሉ ሲያደርጉ፤ እንደገናም የመድሀኒያለምንና የቅዱስ ገብርኤልን ቤ/ያ አሰርተውና አገልጋዮችን መድበው ለሁሉም ርስትና ጉልት ከየአውራጃው እየመረጡ ሰጧቸው፤

ከላይ ከተጠቀሱት አብያተ ክርስቲያናት ውስጥም ገብርኤልና መድሃኒአለም ከቤተመንግስቱ ጥቂት ራቅ ብለው ሲገኙ ሌሎች በአሁኑ ሰአት የሚገኙት በፋሲል ግንብ ዙሪያ ነው፡፡

ከዚህ በኋላም አፄ ፋሲል ከቤተመንግስቱ አጠገብ ለቤመዛግብት የሚሆን ባለ 2 ፎቅ ህንፃ አስገንብተዋል፤ ይህም ወረቀት ግንብ በመባል የሚታወቅ ሲሆን፤ እንደ አቶ ገሪማ ታፈረ አገላለፅ ወረቀት ግንብ ማለት የፅህፈት ሚኒስትሩ ወይም የፀሃፌ ትዕዛዙ ስራውን የሚያከናውንበት ቤተመዘክር ነው፡፡ እንዲሁም ምድር ቤቱ ግምጃ ቤት ስለሆነ ለቤተመንግስቱ በጅሮንድ አገልግሎት አበርክቷል፡፡ ይላሉ፡፡

በዚህ ቤተመዛግብት መንፈሳዊ መፃህፍት የመጻፍ፣ የማርቀቅና የመተርጎም ስራዎች ሲሰሩበት፤ ልዩ ልዩ መፅሐፍት እየተፃፉም ለአድባራትና ገዳማት ይሰራጩ ነበር፡፡ በቤተመንግስት ደረጃ ይህን መሰሉ ቤተመዛግብት በዘመናዊ መልክ የተቋቋመውም ለመጀመሪያ ጊዜ በአፄ ፋሲለደስ ዘመን መሆኑ ነው፡፡

የቤተመንግስቱን ቅጥርም በተመሳሳይ የግንባታ ግብዓቶች በማሰራት 12 በሮች እንዲኖሩት አደረጉ፡፡ እነዚህ በሮች የቤተመንግስቱ ሹማምንት በየወገናቸው የሚወጡበት የሚገቡበት ሲሆን፤ የ12 ቱ በሮች ስም ደግሞ በሚከተለው መልኩ ይዘረዘራሉ፡፡

1. ፊት በር /ጃንተከል በር/፡- ንጉሰ ነገስቱ የሚወጡበትና የሚገቡበት፣
2. ወንበር በር፡- የንጉሱ የቅርብ አማካሪዎች የሚወጡበትና የሚገቡበት፣
3. አዛዥ ጥቁሬ በር፡- የጦር አዘገቾችና የአገር ግዛት ሹሞች ከነሰራዊታቸው የሚወጡበት የሚገቡበት፣
4. እቃ ግምጃ ቤት በር፡- ማንኛውም የቤተመንግስቱ እቃ የሚወጣ የሚገባበት በር፣
5. ቀጭን አሸዋበር፡- ለህንፃዎችም ሆነ በግቢው ውስጥ ለሚገነቡ ግንባታዎች አሸዋ በፈረስ ተጭኖ የሚገባበት፣
6. ፈረስ ባልደራስ በር፡- ነጋዴዎች በፈረስ እቃ ጭነው የሚገቡ የሚወጡበት፣

7. እምቢልታ በር፡- ሹመት ሽልማት ሲሰጥ እምቢልታ እያስነፉ የሚገቡ የሚወጡበት፣
8. ኳሊበር፡- ሴት ወይዛዝርት እየኳኳሉ ፣ እየተቆነጃጁ የሚወጡበትና የሚገቡበት፣
9. እንኮዬ በር ፡- የእንኮይ ዛፍ በበሩ አካባቢ ስለነበረች? (እንኮይ በተባሉ ቆንጆ ሴት የተሰየመ)፣
10. ተዝካሮ በር፡- የነጋሲያን ዘር ሲሞቱና ተዝካራቸው ሲወጣ ታዳሚዎች የሚወጡ የሚገቡበት፣
11. አደናግር በር፡- ድንገተኛ ግርግር ሲነሳ ሰዎች የሚወጡ የሚገቡበት፣
12. ርግብ በር፡- (የዋሃን) ደናግላን የሚገቡበት የሚወጡበት ናቸው፡፡

በእያንዳንዱ በር ላይም በደንብ የሰለጠኑ ወታደሮች ተመድበው ያለንጉሡ ትዕዛዝ ማንም እንዳይገባ የሚያግዱ ሆነው እንዲቆሙ ተደረገ፡፡

በዚህ ቤተመንግስት ከንጉሰነገስቱ ጋር አብረው የሚያስተዳድሩ 12 ከፍተኛ ባለስልጣናት የነበሩ ሲሆን 4 አለቆች (ሊቃውንት) 4 ወንበሮች (ፍትህነገስት ገልጠው የሚዳኙ) 4 አዛገዦች 1ኛ የወልቃይት አዛዥ ፣ 2ኛ የፋርጣ አዛዥ 3ኛ የደምቢያ አዛዥ 4ኛ የአገው ምድር አዛዥ ሆነው በቤተመንግስቱ ተሾመው ነበር፡፡

ከዚህ በኋላ አጼ ፋሲል ቀጣይ *ሥራ* ያደረጉት በዚሁ ቤተመንግስት አምሳል የተሠራውንና ዛሬ ድረስ የቱሪስት መናህሪያ የሆነውን ህንፃ ማሰራት ነበር፡፡ በቀሐ ወንዝ አጠገብ ያስገነቡት ይህ ህንፃ ማንኪት ይባላል፡፡ ከህንፃው ስር የተሰራው ሰፊው የመዋኛ ገንዳ ዛሬ ድረስ የጥምቀት በኣል የሚከበርበት ሲሆን፣ አፄ ፋሲል ቦታውን ካሰሩት በኋላ ከቀሃ ወንዝ ውሃ ተጠልፎ እንዲገባ በማድረግ የነገስታት ልጆች ዋና እንዲማሩበትና በጥምቀት በዓል ለመጠመቂያነት እንዲያገለግል ያሰሩት ነው፡፡ የጥምቀት በዓል ከሌሎች የኢትዮጵያ ግዛቶች የበለጠ እጅግ ደምቆ ሲከበር የሚታየው በጎንደር ሲሆን፤ ታቦታቱ ወጥተው በአንድ ላይ የሚያድሩትም በዚሁ በፋሲለደስ ህንፃ ነው፡፡ ጎብኚዎችም ውበቱን ለመግለጽ ቃላት ያጥራቸዋል፡፡

አፄ ፋሲለደስ እነዚህን ሁሉ ስራዎች ከሰሩ በኋላ አምላካቸውን አመሰገኑ፡፡ ተንበርክከውሁ ሲያመሰግኑና ሲጸልዩም የፀለዩበት ቦታ በብርሐን ተሞላ፡፡ ብርሐኑን ባዩት ጊዜም እጅግ ደስ አላቸው፡፡ ደስታቸውንም መላው ህዝብና የቤተክህነት ሰዎች እንዲሁም ሹማምንቱ የታደሙበት የ7 ቀናት ግብዣ አደረጉ፡፡ከስነ ህንፃ ግንባታዎች ጎን ለጎንም ታላቅ ንጉሰነገስት የሚያሰኛቸውን ተግባራት አከናውነዋል፡፡

አፄ ፋሲል ከነገሱበት ጊዜ ጀምሮ ከአውሮፓውያን ጋር የነበረውን ግንኙነት አቋርጠው ነበር፡፡ ሆኖም የፖርቹጋል ፣ የስፔን እና የሮማ ካቶሊክ ጳጳሳት ህልማቸው እውን ሳይሆን በመቅረቱ ተበሳጭተው በኢትዮጵያ መንግስት ላይ ባልታሰበ ጊዜ ችግር ሊፈጥሩ እንደሚችሉ በማሰብ የአባቶቻቸው ጠላት ከነበረው ከቱርክ ፓሻ ጋር ግንኙነት መሰረቱ፡፡

እንደዚሁም ወደ የመን ተላልከው ዲፕሎማሲያዊ ግንኙነት ጀመሩ፡፡ ከቱርኩ ፓሻ ጋር የወዳጅነት ስምምነት ካደረጉ በኋላም በስምምነታቸው ውስጥ ንጉሱ ያልፈቀዱለትን የውጭ አገር ሰው በምፅዋ ወደብ በኩል ላያስገባ ቃላ ገባላቸው ፡፡ ከዚህም በላይ በስምምነቱ አማካይነት በወደብ በኩል ከውጭ አገራት ወርቅ የዝሆን ጥርስ፣ ቆዳናሌጦ፣ የእርሻ ውጤቶችንና ሌሎችንም እያቀረቡ የንግድ ልውውጦችን ማካሔድ ጀመሩ፡፡

ሚሲዮኖችም ተደጋጋሚ ሙከራቸውን ቀጠሉ፡፡ ሆኖም በቱርኩ ፓሻ እየተያዙ ይታሰሩ ይገደሉ ነበርና የምፅዋውን ወደብ ትተው በሱማሊያ በኩል ለመግባት ሲሞክሩም ተመሳሳይ እጣ በአካባቢው ነዋሪዎች ይገጥማቸው ነበር፡፡ የአገር ውስጥ ጥቂት ባላባቶች ሲሸፍቱባቸውም በየጊዜው አመጹን እያፈራረሁ በቁጥጥራቸው ስር አድርገዋል፡፡

አፄ ፋሲል የኢትዮጵያ ግዛታቸውን ካደላደሉ በኋላም በኢትዮጵያ ምዕራብ በኩል ያለውን የሱዳን ግዛት የሆነውን ሰናርን ከድንበራቸው አልፈው ሔደው ለማስገበር ችለዋል፡፡ እንደራሴያቸውን ንጉስ ጊዮርጊስን በሚያስገብሩት አገር ላይ ሾመውት ተመልሰዋል፡፡ሱዳንን ማስገበራቸውን በተመለከተም አዝማሪ እንዲህ ተቀኝቶላቸው ነበር፡፡

“ጎንደር ቢያጉረመርም ፋሲል ፈረስህ፤
ኑብያና ሰናር ወርቁን ጫኑልህ፡፡
ሳሩን ተጠየፈ የፋሲል ፈረሱ፤
ክምር የሱዳን ወርቅ ገፈራው ነው ለሱ፡፡”

ቀደም ባለው በአፄ ሱስኒዮስ ጊዜ ሱስኒዮስ ከሮማ ከተማ ያስመጧቸው ሮማዊት ዘሊያን እና ሊንዳ የሚባሉ ሁለት ቆንጆ ሴቶች ነበሩ፡፡ ዘሊያን የአፄ ሱስኒዮስ እጮኛ ነበረች፡፡ እነዚህ ሴቶች እህትማማቾች ናቸው፡፡ ዘሊያንን አፄ ፋሲል አግብተዋት ነበር፡፡ ከዚያም እህቷን ሊንዳንም በጭን ገረድነት /በእቁባትነት/ አብረው ስለተጠቀሙ “ዋርሳ አታርክሱ ድንበር አታፍርሱ” የሚለውን የአበው ብሒል ሳቱ ተብሎ ብዙ ጭቅጭቅ ተፈጠረ፡፡ በቤተመንግስቱ ዙሪያ ያሉት ሊቃውንትም አጼ ፋሲል ሊንዳን ጨምረው መያዛቸውን ሲሰሙ ታላቅ ሃዘን አደረባቸው፡፡

የደብረ ሞጊና መነኮሳት ይህንን ነገር ሲሰሙ ወደ አፄ ፋሲል ሔደው “ከአንድ እናት ከአንድ አባት የተወለዱትን እንዴት አገባሃቸው?” ብለው ጠየቋቸው፡፡ ቀጥሎም “ንስሐ ግባ ከስንፍናህ ተመለስ” አሏቸው፡፡ አጼ ፋሲልም ከደብረ ሞጊና የመጡትን የእነዚህን መነኮሳት ውግዘት በመናቅ አጣጣሉት፡፡

በተከታታይም ሁለቱን እህታማቾች እንዳያገቡ ደጋግመው አወገዟቸው፡፡ በዚህ ጊዜ አፄ ፋሲል በጣም ተቆጥተው ጃዊ የተባለ የቅርብ ጠባቂያቸውን አዘው አንገታቸውን በሰይፍ አስቀሏቸው፡፡
ጭንቅላታቸውን በቤተመንግስቱ በስተሰሜን በኩል ባለው በር፣ ካንገት በታች ያለውን አካላቸውን በደቡብ በኩል ባለው በር አስጣሉት፡፡

ይህ የጭካኔ ተግባራቸው በመላው ኢትዮጵያ ባሉት ግዛቶች ተሰማ። ሁኔታው የበለጠ ተባባሰና ዳግመኛም ሌሎች በርካታ መነኮሳት መጥተው ንጉሰ ነገስቱን በፅኑ አወገዟቸው።

እነሱንም እንደፊተኞቹ በሠይፍ አስገደሏቸው። ደማቸውም እንደ ጎርፍ ሆነ። በዚያን ጊዜ ታላቅ የመሬት መናወጥ በአካባቢው እንደደረሰ ይነገራል። መነኮሳት ወደ ቤተመንግስቱ እንዳይገቡ ጠባቂ ቢቀመጥም ቆባቸውን እያወለቁ ተደብቀው በመግባት ንጉሱን ሲያወግዙ ራሳቸውን ለሰለት አሳልፈው በመስጠት ሰማዕትነት ተቀበሉ።

በርካቶች ከሞቱ በኋላ አንድ ባህታዊ መነኩሴ መጥቶ ተመሳሳይ ግዝቱን ሲያሰማ "ይህን መነኩሴ ወደ ውጭ አውጡልኝ" ሲሉ ጠባቂዎች እየደበደቡ ሲያስወጡት በድብደባው ብዛት ሲወድቅ በወገቡ ስለት ያለው ነገር ዙሪያውን ታጥቆ ነበርና አካሉ ከሁለት ተቆረጠ። አፄ ፋሲለደስ በመነኩሴው ላይ የሆነውን ነገር ሲያዩ ደነገጡ እጅግም ፈሩ።

ወዲያውም ታላቅ ለቅሶ አለቀሱ። የተቀደሱ መነኮሳትን ስላስገደሉም ተጸጸቱ።ከዚያም የመነኮሳቱ በድን ወደተጣለበት ፈጥነው ሄዱና በጥሩ ልብስ ተገንዘው እንዲቀበሩ አስደረጉ።

በፋሲል ግንብ አጠገብ በጃንተከል ዋርካና በአደባባይ ኢየሱስ ቤተክርስቲያን መካከል ባለው ቦታ በአዲስ መቃብር ተቀበሩ። ይህ ቦታ ዛሬ ድረስ በጎንደር ህዝብ ዘንድ ቅዱስ ቦታ ተብሎ ስለሚታመን ምዕመናን እዚሁ ቦታ እየቆሙ ይጸልዩበታል።

አጼ ፋሲል ያስገደሏቸውን የመነኮሳት ብዛት ጥቂቶች 9999 እንደሆኑ ይታመናል ሲሉ፣ ሌሎች ዝቅ ያደርጉታል። አጼ ፋሲል በጣም ከተፀፀቱ በኋላ በሌሊት ብቻቸውን ወደ ደብረ ሞጊና ገዳም ሄዱ። 3 ቀን ተጉዘው እንደደረሱ በገዳሙ ያሉትን ቅዱሳን አባቶች "እንደይቅርታችሁ መጠን ይቅር ባሉኝ፣ ማሩኝ" አሏቸው። ቀጥለውም "የዘገየውን የፊተኛውን ሃጢያት በመነኮሳቱ ላይ የፈጸምኩትን በደል ሁሉ ይቅር በሉኝ ነብሴን ከስቃይ የሚያድናት መድሀኒት ፈልጉልኝ" በማለት ተማጸኑ።

አንድ መነኩሴ "ለነብስህ ደህንነትን ከፈለግህ በዋሻ፣ በተራራው፣ በጉድጓዱ በየቦታው ዙር" በማለት መለሱላቸው።

አፄ ፋሲልም እንደተነገራቸው በየቦታው ተዘዋውረው ምንም ሳያገኙ ቀሩ። ከዚያም ባህርን በእሳት ያቃጠሉ ከሚባሉት ከአቡነ ፊሊጶስ ገዳም ከሆነችው ከደብረቢዘን ገዳም ሄዱ እዚያም ደርሰው ተመሳሳይ ተማፅኖዋቸውን አቀረቡ።

ያገኙትም ምላሽ "ንጉሰነገስት ሆይ ወደ ቤተመንግስትህ በሰላም ተመለስ፤ የፍየል ሌጦ የምትለብስ ስሟ ፍኖተ ህይወት የተባለች አካሏ የነጣ አንዲት መበለት በዚያ ታገኛለህ። እሷ ነብስህ የምትድንበትን ነገር ትነግርሃለች" የሚል ነበር።

ይቺ መበለት ከጥዋት እስከ ማታ የቤተመንግስቱን ስራ ከሚሰሩት ሴቶች ጋር ሆና እየሰራች የምትውልና ደሞዟን ተቀብላ ለድሆች እየሰጠች ሌሊት ደግሞ ወንዝ ውስጥ ስትፀልይ የምታድር ናት።

አፄ ፋሲልም ከ3 ቀን በኋላ ወደ ቤተመንግስታቸው ተመልሰው አካሏ የነጣ መበለት እያሉ ይፈልጉ ያፈላልጉ ጀመር። ከብዙ ፍለጋ በኋላም አገኙዋት።

ፈጥነው እግሯ ስር በመውደቅ "በልዑል እግዚአብሄር ስም ይገባሻለሁ። አንቺ እውነተኛ የእግዚአብሄር አገልጋይ ሆይ ነብሴ የምትድንበትን ነገር በልዑል እግዚአብሄር ስም አደራ እልሻለሁ፤ በስላሴ ስም እማጸንሻለሁ ንገሪኝ" አሏትና ስራቸውን ሁሉ ነገሯት። ያቺ መበለትም " በመንግስትህ/በግዛትህ/ ሁሉ በየወንዞቹ ላይ መሸጋገሪያ ድልድይ ስራ፤ በዚህ ነገር ልዑል እግዚአብሄር ሃጢያትህን ሁሉ አስተሰርዮ ይቅር ይልሃል። ህዝቡም ሁሉ በክረምትም ሆነ በበጋ ሁል ጊዜ በተሻገሩ ቁጥር ጌታ ሆይ የንጉሰነገስቱን ሐጢያት ይቅር በለው እያሉ ይፀልዩልሀልና" አለቻቸው።

አፄ ፋሲለደስም ይሄን ቃል ሲሰሙ እጅግ ተደሰቱ፤ በሚገዙት ግዛትም በወንዞች ላይ ድልድይ አሰሩ።

ከእነዚህም ውስጥ በአንገረብ፣ በመገጭ፣ በትክል ድንጋይ (ባምብሎ) ቆራጣ ድልድይ በአንገረብና በቀሃ ወንዞች መገናኛ (ጎባጢት) እንዲሁም በአባታቸው ጊዜ በአንድ አቅጣጫ ብቻ የነበረውን ብቸኛ የአባይ ድልድይ እንዳለ ሆኖ የአባይን ድልድይ አንዱን በአፈረ ዋናት በኩል አንዱን በእንዳ ቤት በኩል ያሰሩት ድልድይ ይገኙበታል። ባጠቃላይ ያንን የመሰለ ግፍ ከፈጸሙበት ከ1648 ዓ.ም ጀምሮ በነበሩት ተከታታይ አመታት እስከፍፃሜያቸው ድረስ በርካታ ድልድዮችን አሰርተዋል

ህዝቡም ድልድዮች በተሻገረ ቁጥር "የፋሲልን ነፍስ ይማር" እያለ ይሻገር ነበር። ዋና ዋናና ታላላቅ ድልድዮችን ዛሬ ድረስ ግልጋሎት እየሰጡ ሲሆን፤ ከመካከለኛና ጥቃቅን ድልድዮች ውስጥ ጥቂቱ ዛሬ ድረስ ፈራርሰው ይታያሉ።

ከዚህ በኋላ አፄ ፋሲል በጳጳሱ በአቡነ ክርስቶስ አማካኝነት ከውግዘቱ ሁሉ ተፈቱ። ከዚያም በነገሱ በ35 አመታቸው በተወለዱ በ78 አመታቸው መስከረም 15 ቀን በ1659 ዓ.ም አረፉ። አፄ ፋሲል ካረፉ በኋላም ብጥብጥ እንዳይነሳ በሚል ስጋት እረፍታቸው ተደብቆ በብላቴን ጌታ መልዓከ ክርስቶስ ትዕዛዝ የነጋሲ ዘሮች እንዲታሰሩ ተደረገ። ከዚያም ጥቅምት 10 ቀን በሰሉተ ማክስኞ ማለዳ ላይ ዳግማዊት ደብረ ሊባኖስ ተብሎ በሚጠራው በአዘዞ ተክለሃይማኖት የቀብር ስነ-ስርዓታቸው ተፈጸመ። አፅማቸው በኋላ ላይ ከዚያ ወጥቶ በጣና ሐይቅ ዳጋ እስጢፋኖስ ገዳም በክብር ተቀመጠ።

አፄ ፋሲል ከእቴጌ እህተጊዮርጊስ ዓድቁ ዮሃንስን፣ ከእቴጌ ዘሊያን ወንጌላዊትን፣ ከወይዘሮ አመተ ድንግል ራስ አንስጣቴዎስንና ሌሎች ልጆችን ወልደዋል።

የአፄ ፋሲልን ታሪክ እና በዘመናቸው በኢትዮጵያ ምድር የተፈፀመውን ታሪካዊ ክንውን ያየንበትን ምዕራፍ ከመደምደማችን በፊትም ባሰሯቸው ድልድዮች ምክንያት በዘመኑ ዘፋኝ የተዜመላቸውን ዜማ ግጥሙን ለታሪኩ መደምደሚያ እንጠቀምበት።

“ርብ እና አባይ መንጠቅ የለመዱ
እንደልማዳቸው ሰውን እንዳይጎዱ
በፋሲል ዳኝነት ተፈጥመው ሔዱ፤
ርብና አባይ ሽፍተው ሲኖሩ
አላፊ አግዳሚውን ከጎራ እያሰሩ
በትላልቅ ድንጋይ ተደብድበው ቀሩ።”

በተባባሩት መንግስታት የትምህርት፣ የሳይንስና የባህል ድርጅት እ.ኤ.አ በ1959 ዓ.ም ባወጣው ዓለም አቀፍ የቅርሶች ጥናት ጥበቃና ህግ መሰረት የጎንደር ግንብ እ.ኤ.አ በ1980 ዓ.ም በዩኔስኮ ቅርስነት ሊመዘገብ ችሏል። በተጨማሪም ፋሲል ግንብ የበርካታ ቱሪስቶች መናኸሪያ ሆኖ ራሱን የቻለ አገራዊ ጥቅም ከማስገኘቱ ጎን ለጎን የአፄ ፋሲልን ታሪክ እየዘከረ ይገኛል።

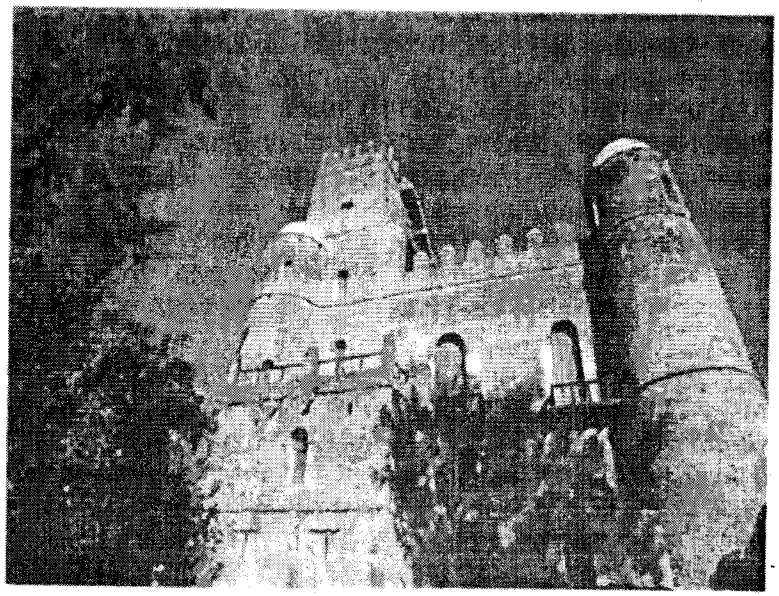

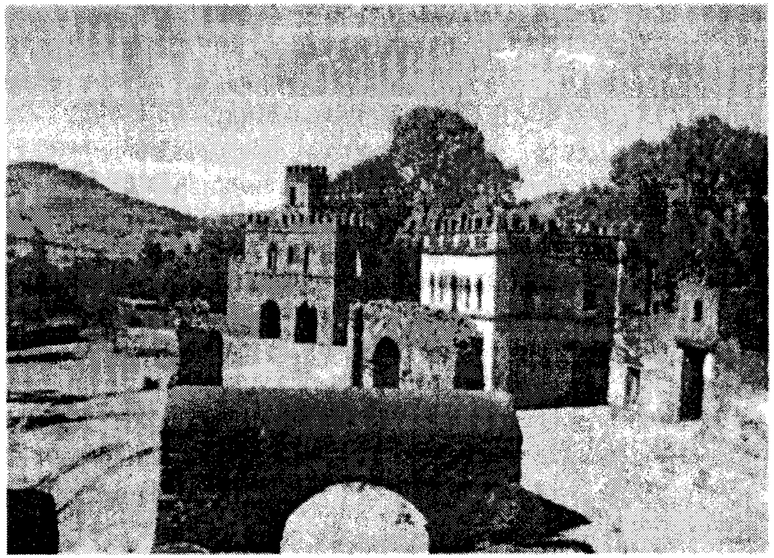

ምዕራፍ ፰፬

የአፄ ዮሐንስ 1ኛ ዘመነ መንግስት

ከ 1659-1674 ዓ.ም

አፄ ዮሐንስ በሚለው መጠሪያ ስም ለመጀመሪያ ጊዜ በኢትዮጵያ የነገሡት እኒሁ የአፄ ፋሲል ልጅ የሆኑት ናቸው።

የአፄ ፋሲል እረፍት ለህዝብ ሳይወጣ እስከ ልጃቸው ንግስና ድረስ ተደብቆ ነበር። ይህውም በዙፋን ምክንያት አመፅ እንዳይቀሰቀስ ተሰግቶ የተደረገ ነበር። የአፄ ፋሲል ታማኝ የነበረው ብላቴን ጌታ መልዓከ ክርስቶስ ብዙዎችን አሣምኖ ያኔ የነገስታቱ ዘር ታጉረው ከሚኖሩበት አምባ ዮሃንስን በማስመጣት እንዲነግሡ አደረጓቸው።

በዚያው ጊዜም ሹማምንቱ ወደ አደባባይ በመውጣት "ንጉሣችን አፄ ፋሲለደስ አርፈዋል። ልጃቸውን ዮሃንስን አንግሰናል። የሞትንም እኛ ያለንም እኛ። ጠላታችን ይዘን፤ ወዳጃችን ደስ ይበለው" ተብሎ በነጋሪት አዋጅ ተገለፀ። ከዚህ በኂላ ስለሟቹ ንጉሥ ሐዘን፣ ስለ ነጋሚውም ክብረ በዓል በይፋ ተደረገ። አፄ ዮሃንስ1ኛ በ1659 ዓ.ም የንግስና ስማቸውን "አእላፍ ሠገድ" አሠኝተው የአባታቸውን መንግስት ይዘው ስራቸውን ማካሄድ ጀመሩ።

የመጀመሪያ ስራቸው ያደረጉትም የነገስታቱ ልጆች ብቻ በወህኒ አምባ እንደከዚህ ቀደሙ ባሉበት እንዲቆዩ አድርገው፤ ለቀሪው መላው እስረኛ ሁሉ ሙሉ ምህረት ማድረግን ነበር። ይህም ወዲያው ተግባራዊ ሆነ።

አፄ ዮሃንስ 1ኛ ለንግስና የተመረጡበት ምክንያት ከልጅነታቸው ጀምሮ መንፈሳዊ ትምህርት ላይ ያተኮሩና ለደሐ አዛኝ መሆናቸውን በደንብ ይታወቅ ስለነበር ነው። በዚያው በነገሡበት አመትም "የፍቅር አደራሽ"ተብሎ የሚጠራ ቤተመንግስት በቀድሞው ቤተመንግስት ጊቢ ውስጥ አሳነፁ።

ለእንደራሴያቸው ለመላእክ ክርስቶስም የርዕሠ መኳንንትነት ሙሉ ስልጣን ሠጡት። በወህኒ አምባ በለመዱት ስራቸው ሰሌን እየሠሩ ለድሆች በነፃ ይሠጣሉ።በርካታ መንፈሳዊ ተግባራትን መከወንም የእለት ተለት ተግባራቸው አደረጉ። እጅግ ደግ ከመሆናቸው የተነሣ "ጻድቁ ዮሃንስ" በሚል መጠሪያቸው ነበር የሚታወቁት። አፄ ዮሃንስ በዘመናቸው ከፈፀሟቸው ተግባራት ውስጥም የተለያዩ ነገዶችን ለየግላቸው መንደራቸውን ለይተው በየራሣቸው ባህል፣ ወግ እና ልማድ እንዲኖሩ ማድረጋቸው ይጠቀሣል።

የውጭ አገር ዜጎችን በተመለከተም በኢትዮጵያውያን ወግ እና ባህል፤ እንዲሁም ሃይማኖት ስር ሆነው መኖር የሚፈልጉትን በነፃነት

መኖር እንዲችሉ በመግለፅና በዚህ ካልተስማሙ ግን ሁሉም ወደየመጡበት አገራቸው እንዲመለሱ አውጀዋል።

ይህን መሠሉ አዋጅ ሲታወጅ በኢትዮጵያ ምድር የነበሩ የውጭ ዜጎች በአሪንጎ ሰፍረው ይኖሩ ነበር። ወደ አገራቸው ሳይሄዱ በያሉበት የነበሩትም ይገድሉናል ብለው ፈርተው ነበር። ወዲያውም "ሊይዙን የመጡ እንደሆነ ሳንወጋ እጃችንን አንሠጥም ብለዋል" የሚል ወሬ በቤተመንግስቱ ተሰማ።

ስለዚህ ንግግር አዋቂና የዲፕሎማሲ ሰው ግራዝማች ሚካኤል ነው፤ ተባለና ተመረጠ ፈረንጆቹ ወዳሉበት ሄዶ የንጉሡን ትዕዛዝ አስረዳቸው። "በቆላ ወይም በደጋ በፈለጋችሁት በኩል ወደ አገራችሁ እንድትመለሱ ታዛችኋል" ሲባሉ እነሱም "በቆላ በኩል አድርገን በስናር በኩል ተጉዘን ወደ አገራችን እንገባለን" የሚል ምላሽ ሠጡ። በዚህ ተስማምተው እነርሡ ከአሪንጎ ወደ ስናር/ ሱዳን ሲጓዙ ግራዝማች ከአሪንጎ ወደ ጎንደር ተመለሠ።

ከአፄ ፋሲልና ከእቴጌ እህተክርስቶስ የተወለዱት አፄ ዮሃንስ 1ኛ በዘመናቸው በአባታቸው ጊዜ ይሸፍቱ የነበሩትን የሻንቅላ፣ የሀንጋዝ፣ የባንጋ፣ የዋጅራት ነገዶችን አመፅ አስተናግደዋል።

በየክፍሉ እንደራሴያቸውን መልዓከ ክርስቶስን፣ የጦር አለቃቸውን ብላቴን ጌታ ገብረልዑልን፣ ሹማምንቶቻቸውን እና ደጃዝማች ዘማሪያምን ልከው እያዋጉ፣ እራሳቸውም እነ አቤቶ ዮስጦስን፣ እነ ፊትአውራሪ ወልደ ብሩክን እያስከተሉ ሄደው ከአገር ወደ አገር እየተዘዋወሩ ሲያዋጉና ሲዋጉ ቆይተው፤ የየግዛቱን አመፆች አርግበው በድል አድራጊነት ወደ ጎንደር ለመመለስ ችለዋል።

ከጦር ሜዳ መልስ በቤተመንግስታቸው ተቀምጠው በሠላም አገራቸውን በሚያስተዳድሩበት ወቅትም "ከህዝብ ከፍተኛ ቀረጥና ግብር አልወስድም" በማለት ራሳቸው በሚሠሩት ሠሌን ይተዳደሩ ጀመር። የተረፈውንም ለድሆች መመፅወታቸውን ቀጠሉ እንጂ የተንደላቀቀ ሕይወትን ንቀውት ነበር ጊዜያቸውን ያሣለፉት።

ሆኖም ሠፊ የሠላም ጊዜ እንዳይኖራቸው የአገር ውስጥ አመፁ መበራከት አገዳቸው። በ1667 ዓ.ም በአገው ምድር ያመፁትን ተዋግተው ያስገብሯቸው ዘንድ ጉዞ ጀመሩ።

በዚያ ወቅት ደግሞ በላስታና ባካባቢው ልዩ ልዩ ተላላፊ በሽታዎች በርክተው ህዝቡ ማለቅ ጀምሮ ነበር። ንጉሡ እንደደረሡም ሠባቱ የአገው ምድር ነዋሪዎች የሸፈቱት ሁሉ ለንጉሡ ነገስቱ ሰገዱላቸው። ሳጥናቸውንም እየከፈቱ ወርቅ ብርና የዝሆን ጥርስ እጅ

መንሺያና ደቅርታ መጠየቂያ ሠጡዋቸው። ውጊያውም ቀርቶ ሁኔታው በሠላም ተፈታ።

አፄ ዮሃንስ 1ኛ በተለያዩ አገሮች ለጦርነትም፣ ለሌላም ጉዳይ በሚጓዙበት ጊዜ በየደረሡበት አገር ሁሉ የህዝቡን መሻት እየጠየቁ፣ ህዝቡ የፈለገውን ነገር እየሠሩ፣ ችግራችን ነው ያሉትን ነገር ሁሉ መፍትሔ እየሠጡ ነበር የሚጓዙት።

በርካታ ስራቸውም ዛሬ ድረስ እንደ ቅርስነት ተቀምጦ ሲገኝ፤ የገነቧቸው ግንባታዎችም እስከ አሁን ተጠብቀው ለህዝብና ለምዕመኑ ግልጋሎት እየሰጡ ይገኛሉ፡

ከእነዚህ ውስጥም ከአገው ምድር በሚመላለሡበት ጊዜ በህዝቡ ጥያቄ መሰረት "ምን ልስራላችሁ?" ሲሏቸው "በእግዚአብሔር ስም ቤተክርስቲያን" የሚል ምላሽ ባገኙበት ቦታ በጠዳ የ"ጠዳልዕል እግዚአብሔር አብ ቤተክርስቲያን ይጠቀሣል። የአገው ግምጃ ቤት ማርያምንና ሌሎች አብያተክርስትያናትንም አስገንብተዋል።

እኒህ ንጉሠ ነገስት በጦር ሜዳ ውሎ ስኬትን፣ በደግ ተግባራቸው በህዝቡ ዘንድ ተወዳጅነትን፣ በመንፈሣዊ ስራቸው ፅድቅን እንደገበዩ ይነገርላቸዋል።

በተለይም መንፈሣዊነታቸው "ወደር የለሽ" የተባለለት ነበር።ሌሎችን ትተን አንዱን እንይላቸው።

ባለቤታቸው እቴጌ ሠብለወንጌል ከንጉሥ አባታቸው(አንዳንድ ፀሃፍት ከመልከኛው ምግብ አብሣያቸው ጋር ነው ይላሉ) ፍቅር እንደ ጀመሩ በሠፊው ይነገር ነበር። አፄ ዮሃንስም ጉዳዩን በደንብ አውቀውታል። ከእለታት አንድ ቀን ንስሀ አባታቸው፣ እቴጌ ሰብለወንጌልና አፄ ዮሃንስ1ኛ በአንድ ማዕድ ቀርበው የተጠበሠ ዓሳ ይመገባሉ። አፄ ዮሃንስ በቤተመንግስታቸው ውስጥ በሚገኘው የመኖሪያ ክፍላቸው በር ላይ እንደ ጠቢቡ ሰሎሞን ሰው ሠራሽ ባህር አስበጅተው፣ በባህሩም ውስጥ ዓሳ አስረብተው፣ከዚህም ዓሳ ውስጥ ተመርጦ እየተሠራ ለምግብነት ይውል ነበር። አሁንም ይሄ ሊበላ የቀረበው ዓሣ ከዚሁ ባህር የተገኘ ነው። እናም በዚህ ጊዜ ንጉሡ "ሶሥታችን እውነት ብንናገር ይህ የተጠበሠ ዓሣ በህያውነት ተነስቶ እባህሩ ውስጥ ይገባ ነበር" ብለው ተናገሩ። ከዚህ በኋላ እቴጌይቱ "ቄሱን አግብቼ ብኖር እወዳለሁ" ብለው በግልፅ ተናገሩ። ቄሱም "እቴጌን አግብቼ ብኖር እመርጣለሁ" ሲሉ ንጉሡ ግን "ይችን ከንቱ ዓለም ንቄ ብመንን እወዳለሁ" ብለው ሶሥቱም እውነት ተናግረው የየፍላጎታቸውን ተግባር እንደፈፀሙት በርካታ የታሪክ መዛግብት ያስረዳሉ። ባሉት መሠረትም የተጠበሰው ዓሣ ነብስ ዘርቶ ወደ ባህሩ ገባ ይባላል። ዛሬ ድረስም በጣና ሃይቅ ይህን አይነት አሣ በመረብ

ተይዞ ከተገኘ "የፃድቁ ዮሃንስ አሣ ነው መልሡት አይበላም" እየተባለ ይመለሣል።

ቀዳማዊ አፄ ዮሃንስ ቀደም ሲል በመንፈሳዊነታቸውና በፀሎታቸው ይታወቁ የነበሩትን የመደባይን ባላባት የጉብረመስቀል ጃታማን ልጅ ሠብለወንጌልን አግብተው ይኖሩ በነበረ ጊዜ አቤቶ ዮስጦስን፣ አቤቶ እያሡን፣ ልእልት ኢሌኒን፣ አቤቶሁን ቴዎፍሎስን እና አቤቶ ቆላኘርን ወልደው ነበር። ስለሆነም አፄ ዮሃንስ1ኛ አእላፍ ሠገድ ንጉሠነገስት ዘኢትዮጵያ ተብለው በነገሡ በ15ኛ አመታቸው የዚህን ዓለም ደስታ ትተው ልጃቸውን አቤቶ ኢያሡን ለትምህርት ከተላከበት ገዳም አስመጥተው በመመረቅ ብላቴን ጌታ ገብረቃል፣ ብላቴን ጌታ አካለክርስቶስ፣ ፀሃፌ ትዕዛዝ ወልደሐይማኖት እንዲሁም ሌሎች ባሉበት ልጃቸውን አድያም ሠገድ እያሡን ንጉሰ ነገስት ዘኢትዮጵያ አሠኝተው በመሾም መነኑ።

ከዚህም በኋላ የፃድቁ ዮሃንስ መመነን ለማንም እንዳይነገር ራሣቸው ስለከለከሉና ስላወገዟቸው አቤቶ ቴዎፍሎስንና አቤቶ ቆላኘርን ወደ ወህኒ አምባ አስወስደው ስርዓተ ንግሱን አስፈፅመው ደጃዝማች አስጦንጣንዮስ "ንጉሣችን አፄ ዮሃንስ አርፈዋልና ልጃቸውን አዲያም ሠገድ እያሱን ንጉሠ ነገስት ዘኢትዮጵያ ብለን አንግሰናል" ብለው አሣወጁ።

ከዚያ በኋላም ፃድቁ ዮሃንስ በ1674 ዓ.ም ሐምሌ 15 ቀን በእለተ እሁድ ሞተው ቀደም ሲል ባሠሩት በጠዳ እግዚአብሔር አብ ቤተክርስቲያን ተቀበሩ። ቆይቶም አፅማቸው ተቆፍሮ ወጥቶ በጣና ደሴት በፅርሀ ፅዮን ገዳም እንዲቀመጥ ተደረገ።

አፄ ዮሃንስ1ኛ በዘመናቸው ምንም አይነት 'የባእድ' ወረራና ውጊያ ሳይኖካቸው ነበር የግዛት ዘመናቸው የተጠናቀቀው። የእኒህን ንጉሠነገስት መንፈሣዊ ተአምራት በተመለከተ ከዓሣው ጋር በተያያዘ የተገጠመላቸውን ግጥም አይተን እናብቃ።

"የደጉ ዮሃንስ ደግነት ቢነሳ፤
ዘሎ ገባ እባህር የተጠበሰ ዓሣ።
ዓለምን ቢመኙ ንጉሥ ጠርተውት፤
ያ የሞተ ዓሣ ተነሣ ከሞት።
ፃድቁ ዮሃንስ ዘውድ ይዞ ብቃት፤
ልበ አምላክ ሆነ ደግሞ እንደ ዳዊት።

ምዕራፍ ፳፫

የአፄ እያሡ 1ኛ ዘመነ መንግስት

ከ 1674-1698 ዓ.ም

አፄ እያሡ 1ኛ /አድያም ሠገድ/ በአባታቸው ዙፋን ከተቀመጡ በኋላ በ3ኛው ቀን ወደ ወህኒ አምባ ሔደው ሁሉንም የነጋሲ ዘር እስረኞች ፈትተው በማስወጣት ታላቅ ግብዣ አደረጉላቸውና በሰላም ወደየቤታቸው ላኳቸው:: "መንግስትህን ከልጅ ልጅ አያውጣው" እያሉ አመሠገኗቸው:: እጅግ ደስ ስላላቸው የተፈቱት ሁሉ ንጉሡ እግር ስር ወድቀው ሠገዱላቸው::

ወዲያውም የአባታቸውን ፈለግ በመከተል እልፍኝ የተባለ ቤተመንግስት በአባወልደጊዮርጊስ የበላይ አስገንቢነት አስገነቡ::

በነገሡ በ2ኛው ዓመትም በጳጳሱ በአባሲኖዳ እና በእጨጌው አባ ህርያቆስ አማካኝነት ከሀማሴን ወገን የሆነችውን ወለተፅዮን ሃብተየሡሥ የተባለችውን ልጃገረድ በስርዓተ ተክሊል አገቡ::

በነገሡ በ3ኛው ዓመት በጎጃም ግዛት የሚኖሩ የነበሩ የቱለማ ኦሮሞዎች፣ በወሎ ደግሞ የውጫሌና የከረዩ ዘሮች ሸፍተው የሌሎችን ግዛቶች ንብረት መዝረፍ ጀመሩ::

አፄ እያሡም የዳሞት ገዥ የነበሩትን ራስ አንስጣስዮስን ወደ ወሎ እንዲዘምቱ በማድረግ ራሣቸው ደግሞ ወደ ጎጃም ዘመቱ:: የቱለማ ኦሮሞዎችም የዘረፉትን ይዘው ሸሹ:: አፄ እያሡ ተከታትለው በመዋጋት አሸንፈው የተዘረፈውን ሁሉ አስመልሠው ከብዙ ምርኮ ጋር ወደ ጎንደር ተመለሡ::

ቀጥሎም ደጃዝማች ወሌ የተባለው ሹም የጎጃምን፣ የሜጫን፣ የጉድሩን፣ የጃዊን... ተወላጆች አሣምፆ በንጉሠነገስቱ ላይ ተነሣ:: ተነስቶም ይስሀቅ የሚባለውን የአፄ ሱስኒዮስ የልጅ ልጅ ነኝ የሚለውን ንጉሥ አሠኝቶ በማንገስ በጋራ ሹምሽር አድርገው የጎጃምን ግዛት ለአመፀኛው እንዲከፋፈል አደረጉ:: አፄ እያሡም ይህን ሲሰሙ በርካታ ሠራታቸውን አስከትለው በሠንተራ ሜዳ አሠልፈው ለውጊያ ተዘጋጁ:: አመፀኞችም ጥቂት ተዋግተው የሠራዊቱን ብዛት ከተሟላ ትጥቅ ጋር ሲያዩና ጦርነቱን እንደማይቋቋሙት ሲያውቁ ሸሹ::

የጎጃም ገዥ የነበረው ደጃዝማች ጣሜ ተከታትሎ በርካታ አመፀኞችን ፈጃቸው:: ንጉስ የተባለው ይስሐቅም አምልጦ ሸዋ መግባቱ ሲሰማ አፄ እያሱ ለሸዋው ገዥ ደጃዝማች ድሜጥሮስን መልዕክት ልከው ይዞ እንዲያመጣላቸው አስደረጉ:: ደጃዝማች ድሜጥሮስም ከኦሮሞዎች ዘንድ በዘዴ ቀርቦ 80 ከሚሆኑ ከቱለማ ወገኖች ጋር ሆኖ ይስሐቅን ወስዶ ለንጉሡ አስረከበ:: ይህ ሠው በፍርድ ሸንጎ ፊት ቀርቦ ሲጠየቅ "እኔ በደብረ ወርቅ አውራጃ በብር አንጥረኞችና በብረት ቀጥቃጮች ቤት ውስጥ ተቀጥሬ እሠራ የነበርኩኝ ነኝ" ብሎ እውነቱን ተናገረ:: ሆኖም የሱስኒዮስ የልጅ ልጅ ነኝ ብሎ በሃሣዊ

ስልጣን ሁከት ፈጥሮ ብዙዎችን ስላስጨረሰ ህዝቡ ሁሉ በአንድ ቃል "ይሠቀል" ስላለ ስቅላት ተፈረደበትና በስቅላት ተቀጣ::

አፄ እያሡ እነዚህን የውስጥ አመፆች በቁጥጥራቸው ስር ካደረጉ በኋላ ወደ አክሡም አቀኑ:: በየመንገዱም ያልገበረውን እያስገበሩ የሌላውን ግብር እየተቀበሉ በመንገዘ የቀረውን ሠራዊታቸውን ወደ ስናር እየላኩ ግዛታቸውን በምዕራብ እስከ ስናር፣ በሠሜን የከረንን የሃባብንና የአከባቢውን ግዛት ሁሉ እያስገበሩ ጨርሠው እስከ ላይኛው የባርካ ወንዝ ድረስ ተቆጣጥረው ሹምሽር እያደረጉና ግብር እየጣሉ ሲዘዋወሩ ቆይተው አክሱም ደረሱ::

በአክሱም ነዋሪው ህዝብና ካህናቱ ደማቅ አቀባበል አደረገላቸው:: በታቦተ ፅዮን ፊት ለፊት ሆነውም ሠገዱ:: በእለተ ሠንበትም ቅዳሴ አስቀድሰው ስጋወደሙ ተቀበሉ::

ከቀዳማዊ ምኒልክ ጀምሮ እስከ እርሣቸው ድረስ ይሠራበት የነበረውን ህግ ሁሉ በአዲስ መልክ እያዘጋጁና እያሻሻሉ ፍትሀ ነገስት በመባል የሚታወቀውን የሃገሪቱን ህገ መንግስት እንደገና ተሻሽሎ እንዲፃፍ አስደረጉ:: ከአክሱም ቆይታቸው በኋላም ወደ አካባቢው ሔደው አጠቃላይ ሁኔታውን ቃኝተው ወደ ጎንደር ተመለሡ::

በአፄ እያሡ 1ኛ ጊዜ ሙራድ የተባለ የግብፅ ተወላጅ በንጉሠ ነገስቱ ትዕዛዝና መልካም ፈቃድ ከግብፅ ወደ ኢትዮጵያ፣ ከኢትዮጵያ ወደ ህንድ እየተመላለሠ ይነግድ ነበር:: አንዳንድ እቃዎች እያመጣ ከቤተመንግስቱ ሹማምንትና ከንጉሡ ጋር ያደርገው በነበረው የንግድ ልውውጦች ሣቢያም ብዙዎች ደስ ስለተሠኙበት ዋና ባለሟል እስከመሆን ደርሶ ነበር:: አንድ ቀን የንጉሰነገስቱንና የራሡንም ገንዘብ ይዞ ወደ ምፅዋ ለመሔድ በጉዞ ላይ ሳለ በምፅዋና በአርኪቆ መካከል ያለው የቱርኮች ሹም ናይብ የያዘውን ንብረትና ገንዘብ ቀምቶ አሠረው::

አድያም ሠገድ እያሡም ይህንን የሽፍትነት ስራ እንደሠሙ እጅግ ተቆጥተው በዙሪያው ያለውን ድንበር ይጠብቁ ዘንድ በትግሬ አገር ያሉ ሹማምንቶችን አዘዟቸው:: ወደ ምፅዋም ማር፣ ቅቤና ሌሎች ነገሮች እንዳያልፍ አዘዙ::

ናይብ ይህንን ማዕቀብ ሲሠማ በታላቅ ድንጋጤ ሙራድ የተባለውን ነጋዴ ፈትቶ ከወሰደበት ገንዘብ ሌላ ጨምሮ ሸኘው:: ከዚያም ነጋዴውን ተከትሎ ወደ ንጉሠ ነገስቱ በመምጣት እግራቸው ሥር ወድቆ ብዙ ወርቅ ሠጥቶ ይቅርታ ጠየቀ:: ንጉሱም ይቅርታውን ተቀብለው በሠላም ሸኙት::

ከዚህ በኋላ አፄ እያሡ በነጋዴዎች ላይ የሚደርሰውን ልዩ ልዩ ጫና በመረዳታቸው አንድ ህግ ደነገጉ::

"የንጉሠነገስት ቀረጥ በሃገር ውስጥ በአንድ አውራጃ አንድ ኬላ ብቻ ሆኖ ከ 5 በቅሎ የጨው ጭነት አንድ በቅሎ ጭነት ጨው፣ ከአስር አህዮች ጭነት አንድ አህያ ጭነት፣ በትከሻው የሚሸከም እግረኛ እንዳይነካ፣ የበግና

የፍየል ነጋዴዎች ቀረጥ እንዳይከፍሉ፣ ይህንን ህግ የተላለፈ ቤቱ ይበርበር ንብረቱ ይዘረፍ፣ ገንዘቡም ይቀማ" የሚል ህግ ወጥቶ ተግባራዊ ሆነ።

ይህም ህግ ተፅፎ በቤተመንግስት እንዲቀመጥ ተደረገ፡፡ በቀይ ባህር በኩል ከየመንና ከህንድ ጋር ለሚደረጉ የንግድ ልውውጦች ግብፃዊው ሙራድ እንዲቆጣጠር ሲሾም፣ ከግብፅና ከሱዳን ለሚመጣ ሸቀጥ ደግሞ ሐጂ አሊ የተባለ ሌላ ግብፃዊ ተሾሞ እህል፣ ቅቤ፣ ማር፣ ቡና፣ ቆዳ፣ የቀንድ ከብት ወደ ውጭ እየላከ እንዲሸጥም ተፈቀደለት፡፡
በጳጳሱ በአቡነ ማርቆስ /አቡነ ሲኖዳን የተኳቸው ናቸው/አማካይነት እስከ አለም መጨረሻ ይህንን ህግ ማንም እንዳያፈርስ ተወገዘ፡፡
ኢትዮጵያውያኑም ይህ ህግ (ቀረጥን የሚመለከተውን) መውጣቱን በሰሙ ጊዜ ንጉሡን እጅግ በማመስገን መረቋቸው፡፡ በህዝቡ ደስታም አፄ እያሱ ተደሡ፡፡

አፄ እያሱ ከዚህ በኋላ ያመሩት በቤተመንግስታቸው አጠገብ በአቡነ ተክለሐይማኖት ስም አደባባይ ተክለሐይማኖትን በአዛዥ ጥቂሬ በር በኩል አሰርተው 147 ካህናትና መዘምራንን መመደብና በበለግ ምድር በርስትነት ቦታ ወደ መስጠት ነበር፡፡ ቀጥሎ ደግሞ አስደናቂውን ስራ ወደማሰራት ነበር ያመሩት፡፡

የአድባራት ሁሉ ንግስት በማለት ደብረ ብርሐን ስላሴ ብለው የሠየሙትን ቤ/ያን ለየት ባለ መልኩ አሳነፁ የህንፃ አዋቂ የሆኑ ታላላቅ ባለሙያዎችን መርጠው በማስማራት ፣በጥሩ ሁኔታ የተጠረቡ ድንጋዮችን፣ ለረጅም ዘመናት በጥንካሬ የሚቆዩትን እንጨቶች እያስመጡ በጎንደር ከሚገኙት አብያተ ክርስቲያናት ውስጥ ተወዳዳሪ የሌለው ሆኖ እንዲታነፅ አስደረጉ፡፤

የወርቅ ጉልላት በላዩ ላይ አሰርተው ከወርቅ የተሰራ መስቀልም እንዲኖረው አድርገው፤ በቀን እንደ ጸሃይ በሌሊት እንደ ጨረቃ ያንፀባርቅ ነበር። በማይነቅዝ እንጨትም በአዋቂዎች እጅ አስጠርበው የታቦቱን መንበር አሰሩ። በዝሆን ጥርስ አስጊጠውም አሳመሩት። ከዚያም የቅድስተ ስላሴ ፅላት እንዲገባ አስደረጉ።

አባ ሐይለ መስቀል ወልዱ በተባሉ ሣዓሊ አማካይነትም ሁሉንም አይነት መንፈሳዊ ስዕሎች እንዲሳል ተደረገ፡፤ ውስጡ በመንፈሳዊ ስእሎች ከማሸብረቁም በላይ ጣራው ሁሉ በተመሳሳይ ስእል ያጌጠ ነበር።

ከዚያም ጊቢውን በማስፋት እደ ኢያሪኮ ቅጥር ታላቅ እንዲሆን በጥሩ ኖራ ዙሪያው ረጅምና ሰፊ ሆኖ ታጠረ፡፡ በፊት ለፊቱም መግቢያና መውጪያ 2 በር አሰሩ፡፡ በእነዚህ በሮች ላይ ትልቅ የአንበሳ ራስ ቅርፅ ያለው ባለግርማ ግንብም ተሠራ፡፡ በዙሪያውም 12 እንቁላል ግንቦች አሳነፁ፡፡

ቀጥሎም ግዙፍና ታላላቅ የሆኑ 2 ደውሎች በጠንካራ ገመድ ታስረው እንዲንጠለጠሉ ሆነ፡፡

ከእነዚህ ደውሎች የሚወጣው ድምፅ ከጎንደር አልፎ ከአካባቢው ወጣ ብለው ወደሚገኙ ሌሎች ግዛቶች ሳይቀር ይሰሙ የነበረ ሲሆን፤ አንዱ ደወል ከሮም ንጉስ በስጦታ የተበረከተ ነበር፡፡

ይቺ የበርካታ ቱሪስቶች መናሃሪያ የሆነች ደብር ተሰርታ እንደተጠናቀቀች በዙሪያዋ ልዩ ልዩ አትክልቶች እንዲተከሉና ዛፎች እንዲከቧት ስለተደረገ ዛሬ ታላላቅ ዛፎች አጥረዋት ይገኛሉ፡፡

በመጨረሻም አፄ እያሡ የቤተክርስቲያን ንዋዩ ቅድሳት ከቤተመንግስታቸው አዘጋጅተው ፡ ከወርቅ የተሠሩ ልዩ ልዩ መገልገያዎችንና መንፈሳዊ አልባሳትን አስይዘው በታላቅ ደስታ ከቤተመንግስቱ ሹማምንትና ሊቃውንት ጋር ተጓዙ፡፡

ያን ጊዜ ታቦቱን ብፁእ አቡነ ማርቆስ ባርከውና ቀድሰው፤ በሜሮን አክብረው እጨጌ አባ ጸጋ ክርስቶስ ለተባሉት ሰጧቸው፡፡ እጨጌውም ተቀብለው ተሸከሙት፡፡ መሰንቆ፣ እምቢልታ፣ እንዚራ እያሰሙ፤ ከበሮ እየመቱ፣ ቃለ ቀርን እየነፉ የራሳቸው ሰራዊቶች ይከተሏቸው የነበሩት ንጉሡ ከነጭ ፈረሳቸው ወርደው ካህናትና መዘምራን በምስጋናና በማህሌት ከተቀበሏቸው በኋላ ደብረ ብርሐን ስላሴ በር ላይ ሲደርሱ አፄ እያሡ ታቦቱን ከእጨጌው ተቀብለው ራሳቸው ተሸክመው ወደ መቅደሱ አደረሡት በዚህ ጊዜ አገሩን ሁሉ ጉድ አሠኙት፡፡ ከዚያም እንዲህ የሚል ትርጉም ያለው ቅኔ በግዕዝ ተቀኙላቸው

"የአዝያንና የቆሬ ልጆች ካህናት ለመሆን አስበው አምላክ ያልፈቀደውን የወርቅ ማዕጠንት በያዙ ጊዜ ተቀስፈው እሳት ፈጃቸው፡፡ አንተን የሚፈሩህ ሰዎች ግን በስጠሐቸው ምልክት ተመርተው፤ ዳዊት ቢራብ መስዋዕትነት በላ፣ እያሡም ፅላትን አነሳ፡፡" ሲባልላቸው የአማርኛ ገጣሚ ደግሞ እንዲህ ብሎ ገጠመላቸው፡፡

"ወዴት ሄዶ ኖሯል ሰሞነኛ ቄሡ፣
ታቦት ተሸከመ ዘውዱን ጥሎ እያሡ፡፡
የተሸሸገውን ያባቱን ቅስና፣
ገለጠው እያሡ ታቦት አነሳና፡፡
አየነው እያሡ ደብረብርሐን ቆሞ፣
ልክ እንደ ኪሩቤል ሶስቱን ተሸክሞ፡፡
ስላሴን ቢሸከም ኢያሡ ገነነ፣
ለአራቱ ኪሩቤል አምስተኛ ሆነ፡፡"

ከዚያም ቡራኬ ተደርጎ፣ በታላቅ ክብር ታቦቱ ገብቶ በተዘጋጀለት ልዩ ቦታ ተቀመጠ፡፡

"ደጋግ ነገስታት የልዑል እግዚአብሄር ወዳጆች የሆኑ እንደ ቆስጠንጢኖስ አኖሪዎስ፣ አርቃዴዎስ... ነገስታት ሁሉ ታላቅ በረከት ያግድርብዎ" በማለትም ህዝቡና ካህናቱ አመስግነው ባረኳቸው።

አፄ እያሡ 1ኛ ወደ ቤተመንግስታቸው ተመልሰው ለ3 ቀንና ሌሊት ታላቅ ግብዣ አደረጉ።ይህም የሆነው ጥር 7 ቀን ስለነበር የጥር ወር በገባ በ7ኛው ቀን ሁሌም በዓሉ እንዲከበር ተደረገ።ቀጥሎም 170 ካህናት እንዲያገለግሉ ተደርጎ ብዛት ያለው ቦታ በርስትነት እንዲያገኙ ተደረገ። በዚህም ካህናቱ ሁሉ በዘመናቸው እጅግ ይወዷቸውና ያከብሯቸው ነበር።"ሺ. አመት ያንገስህ እድሜህን ያርዝመው፣ አንተ የካህናት ሁሉ ጌጥ፣ የዘመናችን ተድላ የልቦናችንም ደስታ፣ የዓለማችን ጸሃይ ነህና" እያሉ ይጸልዩላቸውም ነበር።ከጊዜ በኋላ በቤተመንግስቱ አካባቢ ታላቅ አውሎ ንፋስ ተነስቶ ጃንተከል የተባለውን የቤተመንግስቱን መግቢያ በር አፈረሰው ። በዚያ የነበሩት ብዙ ሰዎችም ሞቱ።

ከ5 ወራት በኋላ ደግሞ በእርግብ በር በኩል እሳት ተነስቶ ብዙ የከተማ ቤቶችን፣ የአቡነተክለሐይማኖትንና የቅዱስ ጊዮርጊስን ቤተክርስቲያን አቃጠለ። አፄ እያሱን ከልጅቻቸው ጀምሮ እያስተማሩ ያሳደጓቸውና ሰይፈ መለኮትንና መልክዓ ስላሴን የደረሱት አባ ስብሐት ለአብ የተባሉትም ሞቱ። ይህ ሁሉ ሲሆንም አፄ ኢያሡ በጣና ሃይቅ ደሴት ጨቅላ መንዝ በምትባል ቦታ ጸሎት ላይ ነበሩ። ፀሎታቸውን ጨርሰው ሲወጡ ታላቅ ሐዘን አደረባቸው።

ወዲያውም አስደንጋጭ መርዶዎች ሁሉ አልፈው ሰላም ወረደና ህዝቡም ንጉሱም ሐዘናቸውን ረስተው በሰላምና በደስታ ኑሯቸውን ቀጠሉ።በአፄ እያሡ 1ኛ ዘመነ መንግስት ጊዜም ሆነ በቀጣዮቹ የጎንደር ነገስታት ዘንድ ባጠቃላይ ከጎንደር ሊቃውንት ውስጥ ስሙ ገኖ በየታሪኩ ውስጥ ተካቶ የሚገኝ ክፍለ ዮሐንስ የተባለ ባለ ቅኔ ነበር።ይህ ሰው ቅኔ በመቀኘት ወደር ያልተገኘለት ሰው ነው። አፄ እያሱ ባሰሩት ደብረ ብርሀን ውስጥም ያስተምር ነበር። አንድ ቀን አፄ ኢያሱ የክፍለ ዮሃንስን ት/ት አሰጣጥ ለመታዘብ ይሔዳሉ። በቅኔ ተመስጦ ስለነበር ደበሎውን ለብሶ አቀርቅሮ ስላላዩቸው በሎሚ ቅርፅ በተሠራ የወርቅ ሉል ወርውረው ሲመቱት ወዲያው ቅኔ ዘርፎ፡-

"በእስጢፋኖስ አእባን እመ ጎልቁ ዘበጠኒ እያሡ በወርቁ" ሲል ተቀኘ። ትርጓሜው የመጀመሪያ የክርስቲያን ሰማዕታት የሆነው እስጢፋኖስ አይሁዶች በድንጋይ ደብድበው ሲገድሉት ድንጋዮቹ በእርሱ ገላ ላይ ስላላቁ እያሡ የሚመታብት ቢያጣ በወርቅ ደበደበኝ ማለት ነው። (ቃል በቃል ሳይሆን በሰፊው ተተንትኖ ሲተረጎም ማለት ነው)

ሊቁ ክፍለ ዮሐንስ ነቢይ፣ ሃዋርያ፣ መምህር ወመገስፅ፣ መናኝ ባህታዊ፣ የቅኔና የመፅሃፍ መድብል፣ የ4ቱ ጉባኤ መምህር ነበር።
አድያም ሰገድ ኢያሡ ሹመትና ሽልማት በሚሰጡበት ጊዜ ለዚህ ሊቅ የወርቅ ካባ ቢሸልሙት አልፈልግም ለቤ/ን ይስጡት፤ ለኔና

ለደቀመዛሙርቶቼ የሚሆን ገንዘብ ይስጡኝ ብሎ እህልና ልብስ ገዝቶ አከፋፍሎ ደብሎውን እንደለበሰ ነበር ማስተማሩን የቀጠለው። ይህ ሰው እጅግ መንፈሳዊ ከመሆኑ የተነሳ ሸዋ የሚገኘው የደብረ ብርሃን ስላሴ ቤ/ያን እና ጎንደር የሚገኘው ደብረ ብርሐን ስላሴ በአንድ ቀን በሚከበሩበት ጊዜ እየተመላለሰ ሁለቱም ጋርስለሚውል የሸዋና የጎንደር ካህናት እኛ ዘንድ ነው የዋለው እየተባባሉ ይከራከሩ ነበር። ክፍለ ዮሐንስ በደመና እየተመላለሰ ነበር ሁለቱም ጋር የሚውለው ይባላል። ለዚህ ክርክር ሊቁ ሲመልስ፡-
"እነሂ ወግብረ ቅኔ ዘበሆሳ እና
እምፅደ ገፋኢ ወተገፋኢ ንትመስጥ በደመና" በሆሣእና ያለን የቅኔ ጥበብና እኔ ከገፊውና ከተገፊው እጅ በደመና እንናጠቃለን። እንደማለት።

ከደብረ ብርሐን ስላሴ ሌላ አፄ እያሡ በዘመናቸው በወገራ ኩረንኮ ማርያምን፣ በቆላድባ ጉቢያ ኢየሱስንና በዳባት ዳቋ ኪዳነምህረትን አሳንፀዋል።
በአፄ አምደ ፅዮንና በአፄ ዳዊት ተሰርቶ የነበረውን ክብራን ቅዱስ ገብርኤል አሳድሰዋል። በአፄ አምደ ፅዮን ዘመነመንግስት ለተሰራው ለባህር ዳር ፈለገ ገነት ቅዱስ ጊዮርጊስ ቤተክርስቲያንም ለእቃ ቤት የሚሆን ባለ ሁለት ፎቅ ግንብ እንዲሰራ አድርገዋል።

በጣና ሐይቅ በዘጌ በአራራት ተራራ አካባቢም ይጋንዳ ተክለሐይማኖትን ያሰሩት እኚሁ መንፈሳዊ ንጉሰነገስት አድያም ሰገድ እያሱ ናቸው።እንደ አዲስ ባሰሩት ክብራን ቅዱስ ገብርኤል ግምጃ ቤት ውስጥም ዛሬ ድረስ በሐዋርያው በቅዱስ ሉቃስ የተሳለች የቅ/ማርያም ስዕል፣ ከብረት የተሰራ የአቡነ ዘ ዮሃንስ ልብስ፣ የእኚሁ ንጉስ አልጋና ሰይፍ፣ የንጉስ ተክለሃይማኖት አልጋና ሌሎችም ውድ ቅርሶች ይገኛሉ።

በአፄ እያሱ 1ኛ ዘመን ሸዋን ተከፋፍለው ይገዙ የነበሩ ባላባቶች እርስ በርሳቸው በግዛት ይጋጩ ነበርና አፄ እያሱ መጥተው እንዲያስማሟቸው መልዕክት ላኩ።ንጉሱም ጎንደርንና አካባቢውን ለራስ ፋሬስ አዲጠብቁ በማዘዝ ወደ ሸዋ ተጓዙ።

የሸዋ ካህናትና ህዝቡ፣ ወታደሮችና ሹማምንቱ በታላቅ ደስታ ተቀብለው የእነ አፄ ቴዎድሮስ 1ኛን፣ የእነ አፄ ይስሐቅን ፣ የአፄ ገላውዴዎስንና የአፄ ሚናስን መቃብር በተድባበ ማርያም ቤ/ን እንዲጎበኙ አደረጉ። ንጉሱም ለዚህ ደብር የለበሱትን የወርቅ ካባ አውልቀው በስጦታ ሰጡ።

ከሸዋ ሊቃውንት መካከልም መርዕድ አዝማች ዘሚካኤል የተባሉት ባለቅኔ በግዕዝ ለአፄ እያሡ የተቀኙላቸው ቅኔ የአማርኛ ትርጉም እንዲህ የሚል ይዘት ነበረው። "ከወገኑ የተወለደው አምላክ በደብረ ሲና በወረደ

ጊዜ በሙሴና በአሮን ፊት ከእኔ በቀር ሌላ አምላክ አታምልኩ ብሎ በግልፅ ባይናገር ኖሮ አንተን አድያም ሠገድ እያሱን አምላክ አድርገን በሰገድንልህ ነበር።"

አጼ እያሡ 1ኛ በሸዋ ውስጥ የግድምን፣ የግሼንን፣ የመራቤቴን ፣ የተጉለትን ባላባቶች አስማምተው ለሁሉም የበላይ መስፍን አቤቶ ነጋሲን ሾመው ወደ ጎንደር ተመለሡ።እንደተመለሱም በራሳቸውና በዙፋኑ ላይ ዶልተው የጠበቋቸውን በመርዝ ንጉሡን ለመግደል ማሴራቸው ሲረጋገጥ በፍርድ ሸንጎ ተገቢውን ቅጣት እንዲያገኙ ተወስኖባቸው አድመኞቹ ወደ ወህኒ ተወረወሩ።

ከዚህ በኋላ ከጎንደር ተነስተው በርካታ ኦሮሞዎች ይኖሩበት ወደነበረው ወደ እናርያ በጉራጌ አገር አቅራቢያ ወደሚገኘው ወደ ጊቤ ተጓዙ። በዚህ ግዛት ሃብትና ንብረት እየዘረፉ ህዝቡንም የሚያስቃዩ የተደራጁ ሽፍቶች ነበሩና አለቃቸውን ዲላሞ የተባለውን አመፀኛ ውጊያ ገጥመው ድል ካደረጉ በኋላ ህዝቡን እፎይ አስባሉት። ለብዙ ጊዜያት በምርኮኝነት ይሰቃዩ የነበሩና በፈላጭ ቆራጩ ዲላሞ ይሰቃዩ የነበሩትን በርካታ ክርስቲያኖች አስለቅቀው ወደየመጡበት በሰላም እንዲሔዱ አደረጉ።እንደገናም በሰላም ወደ ጎንደር ተመልሰው ህዝቡ በደስታ ተቀባላቸው።

አድያም ሰገድ እያሡ በሸዋ፣ በትግሬ፣ በጎጃምና በኦሮሞ አገሮችና ህዝቦች ዘንድ እጅግ ተወዳጅ የነበሩና ገናና የሆኑ ንጉሰነገስት ይባሉም ነበር።የግዛት ወሰናቸውም ከሰሜን ኤርትራን አልፈው ከሰላን፣ ከምዕራብ እስከ ስናር ድረስ አስፍተው ይገዙ ነበር፤ በዘመናቸውም ከግብፅና ከህንድ ጋር እንዲሁም ከሌሎች አገሮች ጋር ቀጥተኛ ግንኙነት በማድረግ የስልጣኔ ጮራ በመፈንጠቃቸው በመላው ኢትዮጵያውያን ዘንድ ታላቁ እያሡ እየተባሉ ነበር የሚጠሩት። ኩልቦ የተባለው ፈረንሳዊ ተጓዥ ፀሃፊ አፄ እያሡ 1ኛን በሚመለከት "በኢትዮጵያ ረጅም ዘመን ታሪክ ዘመነ መንግስቱ ወርቃማ ዘመን ከሚባሉት በጣም ጥቂቶች አንዱ ነበር።ተክለ ቁመናው ግርማ ሞገስ ያለውና ሰውየው ራሱ የደስደስ የተጎናጸፈ በመሆኑ ዜጋዎቹ ትልቁ የሚለውን ቅፅል ስም ሸልመውታል" ይላል።

አፄ ኢያሡ በዘመናቸው ከፈጸሟቸው ተግባራቶች ውስጥም ወሽባ ግንብ መገንባቱ አብሮ ሲጠቀስ ይህ ግንብ የአሁኑ ዘመን አይነት የሳውና ባዝ አገልግሎት የሚሰጥ ነበር። በወሽባ ግንብ ህሙማን ገብተው በእንፋሎት ታጥበው ይፈወሱ ነበር። የህክምና ክፍል በሚልም ይጠራ ነበር።

አድያም ሰገድ እያሱ ድንገተኛ ህመም ሲደርስባቸው በግብፃዊው ሃጂ አሊ አማካይነት ዶክተር ፓንሴት የተባለ ፈረንሳዊ ሃኪም እንዲመጣ ተደረገና

ዶ/ሩ ጎንደር መጥቶ አክሞ አዳናቸው። ፈረንሳዊው ሀኪም ፓንሴት የተመለከተውን ሁኔታ ሲገልጽ "ንጉሰነገስቱ በወርቅ የተለጠፈ ባለ ረጅም እጅጌና ሰደርያ ለብሰው ነበር። መቀነታቸው በዚያው ስልት የተለጠፈ ነው። ባርኔጣ አላደረጉም ጸጉራቸው በሚያምር መልኩ ሹሩባ ተሰርቷል።

ግንባራቸው ላይ እንቁ ስለነበር ግርማቸውን አድምቆታል። ጫማቸው የህንዶችን አይነት ሆኖ በአበባ ምስል ላይ ሉል አለበት" ብሏል።

ከዚህ ዶ/ር ጋር ወዳጅ ሆነው ሲወያዩም ከፈረንሳዩ ንጉስ ከሉዊ 14ኛ ጋር ተባፅፊው ወዳጅነት ቢመሰረቱ መልካም እንደሆነ ነግሯቸው ተስማምተው እንቅስቃሴ ጀምረው ነበር። ሆኖም የቱርክ ፓሻዎች መልዕክተኞቹን እያጉላሉ ጅምሩን አጨናገፉት።

አፄ እያሡ 1ኛ በነገሱ በ24ኛ አመታቸው ታላላቅ ሹማምንትንና ሊቃውንትን ጠርተው በመሰብሰብ በራሳቸው ላይ የደፉትን ዘውድ አውልቀው "ይህ ዘውድ የህዝብ በመሆኑ ህዝቡ የመረጠውን ያንግስ" ብለው ዙፋናቸው ላይ በማስቀመጥ የዚህን ከንቱ ዓለም መንግስታቸውን ትተው ጨቅላ ወንዝ ከምትባለው ገዳም ሔደው ገቡ። በምንኩስናም ኑሯቸውን ቀጠሉ።ከዚያ በኋላ ምን እንደተከሰተና ፍፃሜያቸው ምን እንደሚመስል በተከታዩ "ርጉም" ንጉሰነገስት ታሪክ ውስጥ የምናገኘው ይሆናል።

ምዕራፍ ፳፮

የአፄ ተክለሐይማኖት /ርጉም/ ዘመነ መንግሥት

ከ1698-1700 ዓ.ም

ከአጼ ፋሲል ዘመነ መንግስት ጀምሮ የጎንደር ነገስታትና ካህናትን እንዲሁም ህዝቡን ይንጥ የነበረው የሐይማኖት ክርክር ነበር። ይህም በየነገስታቱ የግዛት ዘመን በየጊዜው ይደረግ የነበረበት ሁኔታ ነበር።

ኦርቶዶክሶች በ3 የተከፈለ አቋም ያዙ። በዚህም ተዋህዶ፣ ቅብዓት እና የጸጋ ልጆች/ጸጋ/ በሚል ተከፋፈሉ።

"ፍሬውን ያፈራው ዛፍ አንድም ቃል ሳይናገር ፍሬውን የሚበሉት ወፎች ይንጫጫሉ" እንደሚባለው አባባል መሆኑ ነው።

ተዋህዶዎች "ክርስቶስ በተዋህዶ የባህርይ አምላክ ነው፤ ተዋህዶ ማለትም የልኡል እግዚአብሔር አብ ልጅ የኛን ስጋ በአካሉ ከፍሎ ቢዋህደው በሰውነቱ እንደ አብና እንደ መንፈስ ቅዱስ ያለ ፍጹም አምላክ ሆነ" ሲሉ

ቅብዓቶች፣ "የስጋና የቃል መዋሃድ ሁለትነትን አጠፋ እንጂ፤ ቃል የለበሰውን ስጋ የባህርይ አምላክነት ክብር፤ ያከበረው መንፈስ ቅዱስ ነው" አሉ።በሌላ በኩልም "ቃል በለበሰው ስጋ በመንፈስ ቅዱስ እንደኛ የጸጋ ክብር አግኝቶ ክርስቶስ ተባለ" የሚሉት ደግሞ የጸጋ ልጆች ነበሩ።

ተዋህዶዎች አሸንፈው የአገሪቱ ሃይማኖት– ተዋህዶ እንዲሆን የተወሰነበት ሁኔታ በአጼ ፊሲል ጊዜ ተፈጥሮ የነበረ ቢሆንም፤ ልዩነቱ ግን እስካሁንም እንደቀጠለ ነበር። በዚህም በቅብዓት አማኞች በጎጃም ሊቃውንትና ሹማምንት እየታገዙ አጼ ተክለሐይማኖት በራሳቸው ፈቃድ የአባታቸውን የአድያም ሀገድ እያሱን ዙፋን ያለ ህዝቡ ምርጫ ተቀመጡበት።

ስመ መንግስታቸውን ልኡል ሰገድ አሰኝተውም በእናታቸው በወ/ሮ መለኮታዊት፣ በራስ ፋሬስና በደጃዝማች ፍስሐ ክርስቶስ፣ እንዲሁም በእናታቸው ወንድሞች ጳውሎስና ዳርመን በተባሉት አጎቶቻቸው ተጨማሪ እገዛ የኢትዮጵያ ንጉሠነገስት ሆኑ።

ይህን ጉዳይ መናኜ መንግስት አድያም ሰገድ እያሱ ሲሰሙም እጅግ በማዘን በመልእክተኛቸው በደጃዝማች ዮስጦስ አማካይነት እንዲህ የሚል መልዕክት ላኩ።

"ልጄ ሆይ ይህን መንግስት የያዝከው በእኔ? በቤተመንግስቱ ሹማምንት? ወይስ በማን ፈቃድ ነው? አሁንም ልጄ ሆይ ይህን ተንኮል ተው! በከንቱ ነገር እንዳትጠፋ ይቅርብህ" ብለው ላኩ።

(በነገራችን ላይ መናኜ መንግስት ሲባል ዙፋኑ እንዳለ ተጠብቆ ንጉሰነገስቱ ከሞቱ በኋላ በህዝቡና በሹማምንቱ ምርጫ ሌላ ንጉስ ይተከል እንጂ፤ አንድ ንጉሰነገስት መነነ ማለት ያሻው ይግዛ ብሎ ጥሎ ሄደ ማለት

አይደለም። ንጉሰነገስቱ እስኪያልፍ ድረስም አገሪቱ በታማኝ እንደራሴዎች ትተዳደራለች፤ ሳይሞት እንደሞተ አድርጎ አዋጅ ካላስነገረ በቀር) ሆኖም መንግስቱን በሐይል ቀምተው የያዙት አጼ ተክለሐይማኖት ይህን ደብዳቤ አይተው በታላቅ ቁጣ መልዕክተኛውን ደጃዝማች ዮስጦስን አሰሩ። አጼ እያሱ በድጋሚ "ተው" የሚል መልእክት ቢልኩም ሰሚ አላገኙም። ለሦስተኛ ጊዜ በአባ'ር ገላውዴዎስ እጅ "ልጄ ከሆንክ ቤቱን ልቀቅ፣ ከአልጋውም ውረድና ወደ ነበርክበት ቤት ሔደህ ቆይ፣ የሌሎች ምክር አይጠቅምህም፣ ከእኔ ፍቃድና ሃይማኖት የወጣህ እንደሆነ ግን እንኳን የመሬቱን ርስት የሰማዩንም ርስት አታገኝም" አሉት።

አጼ ተክለሐይማኖት ግን "ቤትዎንም አለቅም፣ ከዙፋንዎም አልወርድም። የመነነ ሰው አልጋ ምኑ ነው? የመነነ፣ በዱር የሞተ፣ ከመቃብር ይመለሳልን? ዛሬ በእርስዎ እንደተጀመረ ሁሉ ለምን መነንኩ ብለው ተሀፅተው እንደሆነ ከመነኑበት ደሴት ይውጡና እንዋጋ፤ ፈረስዎ ፈረሴ ሰራዊትዎም ሰራዊቴ ነው። ማንም ሊያድንዎት አይችልም" በማለት ልጅ አባቱን መናገር የሌለበትን አይነት ንግግር ተናገራቸው።

ከዚያም በመናኜ መንግስት እያሱ ዙሪያ ያሉት ሹማምንትና ካህናት "ከደሴቱ ይውጡና እናዋጋ" የሚል ሀሳብ ቢያቀርቡም መናኜ መንግስት አድያም ሰገድ እያሱ ግን (እንዲህ እንዲሆን የአምላክ ፍቃድ ይሆናልና ተውኝ" የሚል ምላሽ ሰጡ። ቀጥለውም አብረዋቸው በዙሪያቸው የነበሩትን መኳንንትና ቀሳውስት አመስግነው ወደየቦታቸው እንዲሄዱ አሰናበቷቸው። ልጃቸውንም "በአባትህ ላይ ክፉ እንደመከርክ ክፉ መካሪ ይውረድብህ፣ ሹመትህም ለባእድ ይለፍ፣ ሰውም አይገዛልህ። ዋተህ፣ ባክነህ በጠላት እጅሙት" ብለው ረገሙት።

አፄ ተክለሐይማኖትና መካሪዎቹ ሹማምንቱም መጥፎ ምክር በመመካከር ደጃዝማች ፍስሃ ክርስቶስን፣ የእናቱን ወንድሞች ጳውሎስንና ዳርመንን፣ እልባቶ ተስፋን፣ አባ ሰይፈ ሚካኤልንና አባ ዘማርያምን ልከው ካሉበት ደሴት አስወጥተው ወደ ሌላ ቦታ እንዲወስዷቸው፤ አልሄድም ካሉም እንዲገድሏቸው ተላኩ። የተላኩትም መናኜ መንግስት እያሱን ካሉበት ደሴት አስወጥተው ወደ ሌላ ገዳም ሊወስዷቸው ሲሉ፣ ደጋፊዎቻቸው ሊዋጉ ቢሉም አፄ እያሱ አልፈለጉምና "እንዳትመጡ" አሏቸው። እያንገላቱ ወደ ማይፈልጉት ቦታ ወሰዷቸው። በዱላና በሌላ ነገር መጫወቻ አደረጓቸው።

አድያም ሰገድ እያሡ እጅግ አዝነው "ጌታ ሆይ አይሁድ በሙቱህ ጊዜ አላመመህምን? እጥንትህ እስኪታይ በገረፉህ ጊዜስ ልብህ አላዘነምን? በጦር በወጉህ ጊዜስ፣ 5 ቦታ በቸነከሩህ ጊዜስ ልብህ አላዘነምን?

በመንግስተ ሰማያት በቀኝህ የተሰቀለውን ሽፍታ እንዳሰብከው እኔንም አስበኝ ብለው ጸለዩ"

ቀጠሉና "እኔ የማያልፈውን መንግስት በሚያልፈው ለውጫለሁ:: በእኔ ሞት ተክለሐይማኖት የሚጠቀመው ምንድን ነው? በአጥንቴ ቤት አይሠራበት፣ በደሜ ሳር አያበቅልበት፣ ሥጋዬም ለትል ነው፤ የግፍ ብዛት ምን ይረባዋል?" ብለው ሲናገሩ እልባቱ ተስፋ የተባለው እጅግ ተሰምቶት "እኔ በአፄ እያሱ ላይ ምንም መጥፎ ነገር አላደርግም" ብሎ ተወ:: ጳውሎስ፣ ዳርመንና ሌሎች ግን እያፌዙ እንደገና ልናነግስዎ ነው የመጣነው" እያሉ በመዘበት ብዙ በደል ፈጸሙባቸው:: አፄ እያሡም "እርግጥ በሰማይ ቤት ልታነግሱኝ እንደመጣችሁ አውቃለሁ" ብለው መለሱላቸው:: ወደ ቅብአት ሐይማኖት እንዲገቡ ሲጠይቋቸውም አወገዟቸው:: ከዚያም ጳውሎስ የተባለው ለሌሎቹ ትእዛዝ ሰጥቶ በጥይት እንዲመቱ አደረገ:: አፄ እያሱ ጣር በዝቶባቸው በሚያቃስቱበት ጊዜ ዳርመን የተባለው "ይህ ካህዲ ቶሎ አይሞትም" በማለት እራሱ በሁለት ጦር ወግቶ ጨረሳቸው:: ሬሳቸውም ወንዝ ውስጥ ይጣል፣ አሞራ ይብላው፣ ወዘተ.... እየተባባሉ ተከራክረው የቀበረ ይቅበራቸው ብለው ጥለዋቸው ሄዱ:: በዚህ ምክንያት አፄ ተክለሐይማኖት "እርጉም" ተክለሐይማኖት እያተባሉ መጠራት ጀመሩ::

በኋላም በጣና ደሴት ይኖሩ የነበሩ ነዋሪዎችና ካህናት በታላቅ ሃዘን እያለቀሱ ወድቆ ያገኙትን አስክሬን በጥሩ ሁኔታ ገንዘው ስርአተ ፀሎቱና ፍትሀት አድርገው በጽርሃ ጽዮን ደሴት ቀበሯቸው:: የተቀበሩትም በእለት ቅዳሜ ጥቅምት 5 ቀን 1698ዓ.ም ነበር::

የአድያም ስገድ እያሡ ሞት በየቦታው በተሰማ ጊዜ ሃዘን፣ ጸጸትና ቂም በቀልን ቀሰቀሰ:: የጎንደር ከተማ ካህናት፣ መዘምራን፣ ሕዝቡ በቤተመንግስቱ ዙሪያ ተሰብስቦ እያለቀሰ እየጮኸ እርስ በርስ አንገት ለአንገት ተያይዘው ሀዘናቸውን ይገልጹ ነበር::በዚያን ጊዜም የጎንደር ምድር ታወከች፤ ሰማይና ምድር ጨለማ መሰለ:: በተለይም ሀዘኑ የበረታባቸው የንግስት አድባራት ደብረ ብርሃን ሥላሴ ካህናትና የሌሎች አድባራት ካህናት ልብሳቸውን ቀደው ማቅ ለበሱ፤ እስከ አርባ ቀን ድረስም ሥርአተ ቅዳሴ እያደረሱ ፍትሃት እየፈቱ የለቅሶ ጊዜያቸውን አራዘሙ::

"ዬ ዬ ዬ እያሡ ፀሃየ አለምነ ዬ ዬ ዬ እያሡ ሰርጉ ካህናቲነ፣ ዬ ዬ ዬ እያሱ ፍቁረ ዚአነ" ወይም አዬ አዬ አዬ የዓለማችን ፀሐይ፣ "አዬ አዬ አዬ የክህነታችን ሽልማት፣ አዬ አዬ አዬ የሁላችን ወዳጅ" እያሉ ሀዘናቸውንና የነበራቸውን ፍቅር ገለጹ::

ይህ አይነቱ የአለቃቀስ ስርአት አዳም ልጁ አባል በሞተበት ጊዜ ምርር ብሎ ሲያዝን እግዚአብሔር በመንፈስ ተገልጦ ቀኝ እጁን ትከሻው ላይ

በማሳረፍ አጽናናው ተብሎ ስለሚታመን ዛሬም ድረስ በጎንደርና በአካባቢው ብቻ ሳይሆን፤ በመላው ኢትዮጵያ ሰው ሲሞት ለቀስተኛው ሁሉ እየሄደ የሟች ቅርብ ዘመድ ትከሻ ላይ ቀኝ እጁን አሳርፎ ማጽናናት የተለመደ ነው::

ከዛም በኋላ የጎጃም መኳንንትና ሊቃውንት አፄ ተክለሐይማኖት ሸፍተው በነበረ ጊዜ እገዛ አድርገውላቸዋልና በውለታነት "ክርስቶስ በተዋህዶ የባህሪ አምላክ መሆኑ ቀርቶ በቅብአት የባህሪ አምላክ ሆነ ብለው ያውጁልን" አሏቸው:: እርጉም ተክለሐይማኖትም "ከተዋህዶዎች ጋር አከራክሬ ነው እንዲህ የማደርገው" ሲሏቸው ተቀየሙ::

ወዲያውም እርጉም ተክለሐይማኖት የንጉስነገስትነቱን ስልጣን አደላድሎ መያዙን ሲያረጋግጥ ለእናቱ ለመለኮታዊት የእቴጌነት ማእረግ፣ ለራስ ፋሬስ የእንደራሴነት ሹመት፣ ለዳርመን የጎጃምን ግዛት፣ ለጳውሎስ የበጌ ምድርን ግዛት፣ ለሌሎችም ተመሳሳይ ሹመት ሰጥተው ሀገራቱን ለማስተዳደር ሞከሩ::

ሆኖም ጦርነት፣ የሐይማኖት ክርክር፣ ርሃብና በሽታ በየቦታው መከሰቱ ስልጣናቸውን ተፈታተነው::

በሌላ በኩልም ጎጃሞች አምደ ጽዮን የተባለ ሰው አንግሰው መዋጋት ጀመሩ:: የአፄ እያሱ አንደኛ ደጋፊ የነበሩትም ሁሉንም የሕብረተሰብ ክፍል አሳድመው ይህንን ጦርነት ማገዝ ጀመሩ:: የዳርመን ጦር ግን በጽናት ተዋግቶ አሸነፈ::

አፄ ተክለሐይማኖትን በጦርነት ማስወገድ ስላልተቻለም ሌላ አይነት ዘዴ ተዘየደ:: እርጉሙ ተክለሐይማኖት አውሬ ማደን ይወዱ ነበርና ጎጃሜዎች በጫካ ውስጥ ለአንድ ሰው መሳሪያ ሰጥተው መሽጉ እንዲቀመጥ አደረጉ::

ተኳሹ ተደብቆ ከተዘጋጀ በኋላም በሌላ ወገን አስመስለው "በአገራችን በአገው ምድር ልዩ ልዩ አውሬ በግፍ ይገኛልና መጥተው ቢያድኑ ጥሩ ነው" የሚል የወዳጅ መልእክት አስላኩባቸው::

እርጉም ተክለሐይማኖትም በተደረገላቸው ጥሪ መሠረት በበቅሏቸው ሆነው ተጓዙና ጫካ ውስጥ ለአደን ሲዘጋጁ በተዘጋጀው ወጥመድ አማካኝነት ተነጣጥሮ በተተኮሰው ጥይት ተመተው ወደቁ:: አሽከሮቻቸው በቃሬዛ ወስደው አንድ ሰው ቤት አስገብተው ቢያስተኟቸውም ሊተርፉ አልቻሉም:: "ፈጣሪ የእጁን ሰጠው" እያለ ሕዝቡ ሁሉ ተደሰተ:: ስለዚህ አፄ እርጉም ተክለሐይማኖት በነገሱ በሁለተኛ አመታቸው በ1700ዓ.ም ሞቱ::

ምዕራፍ ፳፮
የአፄ ቴዎፍሎስ ዘመነ መንግስት
ከ1700 - 1703 ዓ.ም

በጅሮንድ ዮስጦስ፣ ደጃዝማች ህዝቅያስ፣ ዳጃዝማች ወልደ አቢብ የተባሉ ሹማምንት አፄ ቴዎፍሎስን ከወህኒ አምባ አምጥተው "አጼራር ሰገድ" አሰኝተው አነገሷቸው፡፡

አፄ ቴዎፍሎስ የጻዲቁ ዮሐንስ ልጅ፤ የአድያም ሰገድ እያሱ ወንድም ሲሆኑ፤ የንግስና ዘመናቸው የቆየው ለሦስት አመታት ብቻ ነው፡፡

ለንግስና የረዷቸው በጅሮንድ ዮስጦስን በራስነት ማእረግ የሰሜን የትግራይ ገዢ፣ ደጃዝማች ሕዝቅያስን የበጌምድር ገዢ፣ ደጃዝማች ወልደ አቢብን የጎጃም ገዢ አድርገው ሾሟቸው፡፡

በነገሱ በመጀመሪያው አመትም ስልጣን በሀይል ወስደው የነበሩትን የርጉም ተክለሐይማኖትን እናት እትጌ መለኮታዊትንና አጋዥ የነበሩትን እልባተ ተስፋን ጳውሎስንና ሎሎቹን ከየአሉበት አስለቅመው በቤተመንግስታቸው አደባባይ አስገደሏቸው፡፡ በዚህም የወንድማቸውን ደም ተበቀሉ፡፡

ደጃዝማች ዳርመን ግን ከጎጃምና ከዳሞት ግብራበሮቹ ጋር ሆኖ በመሸፈት እጅ አልሰጥም አለ፡፡ ሆኖም ፈታኝ ውጊያ ተደርጎ በጦርነቱ ቆስሎ ተማረከና እንዳደረገው ጭካኔ ሁሉ እርሱም በጦር ተወግቶ እንዲገደል ተደረገ፡፡ ከዚህ መስል እርምጃ በኋላ በ318ቱ ርቱአነ ሊቃነ ጳጳሳት ስም ቤተክርስቲያን አሰርተው "ሀመረ ኖህ" የሚል ስያሜ ሰጧት፡፡ 318ቱ ብሉያትንና ሀዲሳትን የሚያውቁ መምህራንና መዘምራንንም በውስጧ እንዲያገለግሉ በማድረግ በርስትነት ቦታ ሰጧቸው፡፡ ይህቺን ቤተክርስቲያን በኋላ ላይ የአፄ ዮሐንስ ሦስተኛ ባለቤት አድሰው በተደራቢነት በቅዱስ ላሊበላ ስም የተበረከተ ታቦት አስገብተውባታል፡፡ 150 ካህናትና መዘምራን በመመደብም በሰቀልት ሰንበት ደብር፤ ክልል ቅዱስ ሩፋኤል፣ ድርማራ የተባሉትን ቦታዎች በርስትነት ሰጥተው ነበር፡፡ በኋላ ግን በድርቡሾች ቃጠሎ ፈርሳለች፡፡

አፄ ቴዎፍሎስ በቀጣይነት ደፈጫ በተባለች ቦታ በኪዳነምህረት ስም ቤ/ያን አሰርተው በውስጧ 150 ካህናት እንዲያገለግሉ በማድረግ በርስትነት

ከአንገረብ እስከ ግልገል መገጭ ያለውን ቦታ ሰጧቸው፡፡ ቀጥለውም በአፄ እያሡ ጊዜ የተቃጠለውን እልፍኝ ጊዮርጊስን አሳድሱ፡፡

በነገሱ በሁለተኛ አመታቸውም ይባባ ወደሚባል ቦታ ሄዱ፡፡ በዚህ አካባቢ በምትገኘው ደብረ መዊ የተባለች ደብር ቱጂ የተባለ የአካባቢው ነዎሪዎች ሹም በአቅራቢያው በምትገኝ አትሮንስ ማርያም በተባለች ቤ/ያን ካህናቱን አስገድሎ፣ የቤ/ያኗን ልዩ ልዩ አልባሳትና መንፈሳዊ ስእሎችን አቃጥሎ፣ 500 የሚሆኑ ተከታዮችን ይዞ መሽጎ ይኖር ነበር፡፡ አጼ ቴዎፍሎስ ወደዚህ ቦታ የሄዱትም ይህንኑ ጉዳይ ሰምተው ነበር፡፡ ውጊያ ተደረገና ቱጂ አምልጠ ሊሸሽ ሲል የአካባቢው ነዋሪዎች ከነሁለት ልጆቹ አግኝተው በመግደል እራሳቸውን ቆርጠው ወደ ንጉሱ ላኩላቸው፡፡ በዚህም እጅግ ተደስተው በድል አድራጊነት ወደ ቤተመንግስታቸው ተመለሱ፡፡በሦስተኛው አመታቸው በወባ ተነድፈው ጥቅምት 5 ቀን 1703ዓ.ም አረፉና በእግዚአብሔር አብ ቤ/ያን ተቀበሩ፡፡

ምዕራፍ ፳፰

የአፄ ዮስጦስ ዘመነ መንግስት

ከ1703- 1708 ዓ.ም

አጼ ዮስጦስ የአፄ ቴዎፍሎስ እንደራሴ የነበሩና የራስነት ማእረግ የነበራቸው ናቸው። ከአፄ ቴዎፍሎስ እረፍት በኋላ የመንግስታቸውን ሥም ፀሐይ ሰገድ አሰኝተው ነገሱ።አፄ ዮስጦስ እንዳለፉት ነገስታት ሁሉ ጥቂት አመታት በቆየ የሥልጣናቸው ጊዜ የልደታ ቤ/ያንን አሰርተው፣ 150 ካህናትን መድበው፣ በደንቢያ ርስት መስጠታቸው ሲታወቅ፤ በነገሱ በ4ኛ አመታቸው በ1707 ዓ.ም በፀና ህመም ተይዘው ከቦታ ቦታ፣ ከገዳማት ወደ ገዳማት እየተዘዋወሩ ቢጸልዩ፤ መንፈሳዊ አባቶችን ጸልዩልኝ እያሉ ቢጎተጉቱም ፈወስ ራቃቸው።

እንደታመሙ በአልጋ ላይ ሆነው ወደ ቤተመንግታቸው ተመለሱ። የአገሬው ህዝብም "የነገስታትነት ዘር የላቸውም" እያለ ውስጥ ውስጡን ከማማት አልፎ፤ አፄ ቴዎፍሎስን በመድሃኒት ገድለው ይሆናል የነገሱት" ወደሚል ሀሜት በመሸጋገር ህመማቸውን ከግፍ ጋር አይይዘው ተረጎሙት።

እውነት ይሁን ሀሰት በውል በይታወቅም አፄ ዮስጦስ የካቲት 12 ቀን 1708ዓ.ም አረፉ። አንዳንድ ጊዜ 5 አመትም እንዲህ አጭር የሚሆንበት ጊዜ አለ።

ምዕራፍ ፳፱

የአፄ ዳዊት 3ኛ ዘመነ መንግስት

ከ1708- 1713 ዓ.ም

አድባር ሰገድ በሚለው ስመ መንግስታቸው የሚታወቁት አፄ ዳዊት /ሣልሣዊው ዳዊት/ ወይም ሶስተኛው ዳዊት በሚለው መጠሪያቸውም ይታወቃሉ።

በአቡነ ማርቆስና በእጨጌ ዘሚካኤል አማካኝነት ተቀብተው ዘውድ የጫኑት አጼ ዳዊት በመጀመሪያው ዓመት እጅግ የሚደነቅ ቤተ ተውኔት ነበር ያሰሩት።

ሳልሳዊው ዳዊት በገና በመደርደር ይታወቃሉ። ለኪነ ጥበብ ልዩ ፍቅርም ነበራቸው። ይህን ጉዳይ በተመለከተ የአገራችን አንጋፋ ፀሀፊ ተውኔት አያልነህ ሙላቱ ቴያትር ወደ ኢትዮጵያ መቼ እደገባ ለመግለጽ ሲሞክር "ቴአትር/ድራማ/ በዘመነ ዛግዌ ብልጭ ሳይል እንዳልቀረ" ይጠቅስና ምክንያቱንም ሲያስቀምጥ "የዛግዌ ነገስታት በቤተመንግስታቸው አጫዋቾች እንደነበሯቸውና በተለያዩ ሙዚቃዊ ድራማዎች ይዝናኑ እንደነበር" በመጠቆም፤ ነገር ግን በዋናነት በጎንደር ንጉስ በሳልሳዊው ዳዊት ጊዜ ዘመናዊ ቴአትር/ድራማ/ መሰረቱ እንደተጣለ ለመረዳት የሚያሥችል ፍንጭ እንዳለ ይገልጻል።

አፄ ዳዊት የአፄ አድያም ሰገድ እያሡ ልጅ ናቸው። በነገሱ በዓመታቸው በ1709 ዓ.ም እጅግ ያማረች ደብር የምትባለውና "ንግስተ አድባር" እየተባለች የምትጠራው የደብረ ብርሀን ስላሴ ቤ/ያን በመብረቅ ተመትታ ፈረሰች። ይህ የሆነበት ምክንያት ተብሎ በይፋ የሚታወቀው ታሪክም "አንዲት ዘማዊት ሴት በቤተመንግስት ሽቶ ተበጥብጦ የተሳለውን መንፈሳዊ ስዕል ሳትነጻ ገብታ በልብሷ (በዝሙት መንፈስ) ስታሻሻቸው መብረቅ እርሷንም ጨምሮ አቃጠላቸው" የሚል ነው።

አፄ ዳዊት ይህን ሰምተው እያዘኑ በታላቅ ለቅሶ ወደ ቤ/ን ሔዱ። አባታቸው አድያም ሰገድ እጅግ ተጠንቅቀውና አሳምረው ያሠሯት ደብር ነበረችና እንደማይሆን ሆና ሲያዩ አዝነው በ3ኛው ቀን እንደ አዲስ በሌላ መሰረት ወይም በሰቀላ ግንቡን አስጀመሩት። ከአንድ አመት በኋላም ተሰርቶ አልቆ ስርአቱ ሁሉ እንደቀድሞው ሆኖ እንዲቀጥል አስደረገ።

በዚህም ንጉሱ ብቻ ሳይሆን ህዝቡም ካህናቱም እጅግ ተደሰቱ። ይህን ያጤነው ሊቁ ክፍለ ዮሐንስ "ዮም ኮነ ብዙኀ ትፍስሒት
እስመ ደብረታቦር ቆመ ፈጣሪ ወበ ደብረ ብርሀን ዳዊት"
"የዛሬዋ ቀን የብዙ ደስታዎች እለት ናት። በደብረታቦር ፈጣሪ የታየባት ሲሆን፤ አንተም ዳዊት በእለቷ በደብረታቦር ቆመህ አየንህ"

ማለት ነው። ሊቁ ክፍለ ዮሐንስ ወጣ ያለ ባህሪ ያለውና ከሌሎች ካህናት ጋር ስምምነት የሌለው ነው። እናም ይነቅፉታል። ይሉኝታ አያውቅም፤ በራሱ ይተማመናል። በፍጥነት በሚቀኛቸው ቅኔዎች አማካይነትም ብዙ ሽልማት ስለሚያገኝ የጎንደር ሊቃውንት አይወዱትም።

አንድ ቀን አጼ ዳዊት ካህናትና ሊቃውንቱን ሁሉ ጠርተዋቸው ነበርና ሁሉም በፈረስ፣ በበቅሎ ወደ ቤተመንግስቱ ሲጓዙ ሊቁ ክፍለ ዮሐንስ ግን በእግሩ ነበር የሚሄደው። በዚህ ጊዜ በእግሩ በመሄዱ ሳቢያ ሲያፌዙበት እንዲህ አላቸው

"ብዙሃን አይዱግ በላእለ አይዱግ ሆሩ፣
ክፍለ ዮሃንስ ሊቅ እነዘ ይሐውር በእግሩ።"

ሲተረጎም "ሊቁ ክፍለ ዮሃንስ በእግሩ ሲሄድ፤ ብዙ አህዮች ግን በአህዮች ላይ ይሄዳሉ" ማለት ነው።

አንድ ቀን አጼ ዳዊት የአባታቸውን የአጼ እያሡን የሙት አመት /13ኛ የመታሰቢያ ሙት አመት/ በአደባባይ ተክለሐይማኖትና በደብረ ብርሀን ስላሴ በማክበር ላይ ሳሉ ሊቃውንቱ ተሰብስበው ሊቁ ክፍለ ዮሃንስን አላሥጠጋው አሉ።

ይህን የታዘቡት አጼ ዳዊት "ሊቁ ክፍለ ዮሃንስ የት ነው?" ሲሉ ካህናቱ "የለም አላደረም" አሏቸው። አጼ ዳዊት ግን የካህናቱን መጠማመድ ስለሚያውቁ ብቻውን ካለበት ፈልገው አገኙትና "ሊቂ ሰው የሚኖረው መስሎ ተመሳስሎ ነው፤ ካህናት እንደ መላዕክት ናቸው፤ ስለዚህ አብሮ ተከባብሮ መኖር ይሻላል" አሉት። እርሱም እንዲህ አለ፦

"ለመልአክ ኢናክብሮ ለእመ አስረጸ ቆጽለ በመጠነ ነዊነ ቆሙ
ለአፍ ወለትንንያ እስመ ክንፍ ቦሙ
ወበሲበቱ ለስብዕ ኢናክብሮ ቀዲሙ
ፀዓዳ ሲበት እስመ ሀለወሙ
ለዕፀው ወአዕባን ኩሎሙ"

ማለትም "በረጅም ቁመቱ ክንፍን ቢያክልና በክንፍ ቢሸፈን መልአክን አናከብረውም፤ ወፎችና ትንኝም ክንፍ አላቸውና። ሰውን በሽበት እናከብረውም ድንጋይና እንጨትም ነጭ ሽበት አላቸውና። ሰውን በእውቀቱ እንጂ በሽበቱ እናከብረውም" ማለት ነው።

በዚህ ንግግሩ ካህናቱ ደንግጠው ክው አሉ። አጼ ዳዊት ግን ወደ ቤተመንግስታቸው ሄደው ይህ ንግግር በክብር መዝገብ እንዲመዘገብ አደረጉ። ወርቃማ ንግግር በራሱ ጥበብ ነው። ይህን መሰል ነገር ደግሞ ለአጼ ዳዊት ልዩ ነበር። አጼ ዳዊትን ዜና መዋዕላቸው ጥበብ አፍቃሪ እደሆኑ ሲገልጽ፤ የሌሎች ነገስታት ደግሞ አደን አፍቃሪ መሆናቸውን ነው የሚገልጸው።

ከዚያም አፄ ዳዊት በቅድስት ማርያም ስም እና በቅዱስ ሚካኤል ስም /አጣጣሚ ማካኤልን/ አሰርተው 150 ካህናትን ለሁሉቱም አድባራት መድበው ርስት ሰጡ።በነገሱ በ5ኛ አመታቸው ቀደም ሲል አናታቸውን የቅብዓት አማኞች "ልጅሽ ከነገሰ የቅብዓት አማኝ እንዲሆን አድርጊልን" ብለው በመሀላ ቃል አስነብተዋቸው ነበርና ከጎጃም ወደ ጎንደር መጥተው "ላንተ የሚሻልህ ይሄ የእኛ እምነት ነው" ብለው አፄ ዳዊትን ወደ ቅብዓት እምነት መለሱዋቸው።

በዚህም ጉዳይ ካህናቱና ሊቃውንቱ ሁሉ ተበሣጭተው በአቡነ ማርቆስ የተተኩትን አቡነ ክርስቶዶሉን ይዘው ወደ ቤተመንግስቱ ገቡ። በንጉሱ ፊት ቆመውም ተዋህዶዎችና ቅብዓቶች ለክርክር ተዘጋጁ።

በክርክሩም ተዋህዶዎች "ወልድ ክብርን ከመንፈስ ቅዱስ አይሻም። ክብሩ የባህሪው ነው" በሚለው አቋማቸው ቅብዓቶችን አሸነፉ። በዚህ ጊዜ ቅብዓት በመንግስት እውቅና አለማግኘቱን ከተረዱት ተከራካሪዎች ውስጥ አንዱ ቀድሞ ከቤተመንግስቱ በመውጣት ጃዊ የተባለውን ሃይለኛ የንጉሰነገስቱ የዘብ አለቃን ጠርቶ "ንጉሰነገስቱ እነዚህን የተዋህዶ ካህናት ሊቃውንት ሁሉንም ሲወጡ ጠብቀህ አንገት አንገታቸውን ቁረጥልኝ ብለውሀል" ብሎ ያልታዘዘውን ትእዛዝ አስተላለፈ። ይህ ሰው ዲዮስቆሮስ ይባላል።

ፈላጭ ቆራጩ ጃዊም የበታቾቹን ሁሉ አዘጋጅቶ መጠባበቅ ጀመረ። ምክንያቱም አጼ ዳዊት ቀደም ብለው ወደ ቅብዓት መግባታቸውን ያውቅ ስለነበር፣ አሁንም በዚያው የቀጠሉና ተዋህዶዎች የተሸነፉ ነበርና የመሰለው ትእዛዙን የሚጠራጠርበት ምክንያት አልነበረውም፤ መጠራጠርም አይፈልግም።

ጃዊ ካህናቱና መነኮሳቱ ሲወጡ ጠብቆ ሁሉንም በሰይፍ ተቀበላቸው። እንደተባለውም አንገት አንገታቸውን ይቆርጥ ጀመር። አይ ጃዊ እንዴት ያለ የጦር ሰው መሰላችሁ፤ በለው ከተባለ ደስታው ነበር ይባላል። ሰይፍና ጎራዴው ስራ ከፈታ አኩርፎ ይውል ነበርም ይባላል። ያን ጊዜ በአጣጣሚ ሚካኤል መንገድ የካህናቱ ደም እየፈሰሰ ወደ አርባይቱ እንስሳ በሚወስደው መንገድ አንደ ጎርፍ ወረደ። የደሙ ጎርፍ ሄዶ የቆመበት ስፍራ ፈውስ የሚሰጥ የህይወት ጠበል ፈለቀበለት። ደመ ሰማያት ተሰኘ። ዛሬ ድረስ በአካባቢው ሰዎች ዘንድ "ዋሾ ሚዳ" እየተባለ ይጠራል። በቀድሞ ጊዜ ፍል ውሃ፣ በኋላም ቀዝቃዛ እየሆነ እንደ ፈውስ ጸበል ብዙዎችን የፈወሰ፤ የአደባባይ ተክለሐይማኖት የፀበል ቦታ ሚስጥራዊ ግኝትም ሆኖ ነበር ይባላል። በኋላ ላይም ጣሊያኖች በሲሚንቶ አስገንብተው ይጠቀሙበት ነበር። አሁን ግን ተራ ምንጭ ሆኖ የቆሻሻ

ክምር ተጭኖት ይገኛል።ፈላጭ ቆራጩ ጃዊ ሁሉንም ፈጅቶ እጨጌውንም በሰይፍ ቆራርጦ ወደ አቡነ ክርስቶዶሉ ሲያመራ ጠፋበት። በዚህም አቡኑ ብቻ ተረፉ።

እንደ አንበሳ እያገሳ እየፎከረ ወደ ንጉሡ ሲሄድም ምንም የማያውቁት ንጉሡ ጩኸቱን ሰምተው ሲወጡ ነበር ሁሉንም ነገር የተረዱት። በዚህም እጅግ ተቆጥተው ዲዮስቆሮስ የተባለውን ዋሾ አስይዘው በዕኑ ስቃይ አሰቃይተው እንዲገድሉት አዘዙ። በአሰቃቂ ሞትም ሞተ።

ከዚህ በኋላም ከሞት የተረፉት የቅብዓት አማኞች በንጉስ ነገስቱ ትእዛዝ ከከተማዋ እንዲወጡ ተደረገ። አፄ ዳዊትም በሆነው ነገር እጅግ ተጸጽተውና አዝነው ራሳቸውን እንደጥፋተኛ በመቁጠር ንስሐ ገቡ።ከዚያም ንጉሠነገስቱና ህዝቡ ሁሉ 318ቱ ሊቃውንት በጉባኤ በወሰኑት በቀደምቱ የተዋህዶ ሐይማኖት ፀንቶ እንዲኖር በአዋጅ አስነገሩ። ቀጥሎም በጽኑ ታመሙና ግንቦት 12 ቀን 1713ዓ.ም በእለተ እሁድ ህይወታቸው አለፈ።

ምዕራፍ ፸

የአፄ በካፋ ዘመነ መንግስት

ከ 1713–1723 ዓ.ም

አፄ በካፋ ወይም መሲህ ሰገድ የልጅነት ቆይታቸውን ቅዱሳት መፃህፍትን በማጥናትና በመመርመር ነበር ያሳለፉት።

አፄ በካፋ የአድያም ሰገድ እያሱ ልጅ የአፄ ዳዊት ወንድም ናቸው። ቀደም ሲል በወህኒ አምባ የነበሩትን የነጋሲ ልጆች አፄ ዮሃንስ 1ኛ እንዲለቀቁ አድርገው የነበረ ቢሆንም በቀጣይ ጊዜያቶች ተመሳሳዩ ልማድ ቀጥሎ ነበርና አጼ በካፋም እዚያው ወህኒ አምባ እያሉ ነበር የንጉሰ ነገስት ዘውድ እንዲጭኑ የተደረገው። ከወህኒ አምባ ሲመጡም ጳጳሱ አቡነ ክርስቶዶሉና ሊቃውንቱ፣ እንዲሁም ህዝቡ በታላቅ ደስታ ነበር ተቀብሎ ወደ ቤተመንግስቱ ያስገባቸው።

አፄ በካፋ ወዲያው እንደነገሱ "አራሽ ይረስ፣ ነጋዴ ይነግድ፣ የእጅ ሙያተኛው በጥበቡ ይስራ ... ከዚህ ወልከፍ ያለ ግን ቤቱ ይዘረፍ፣ ገንዘቡ ይቀማ" የሚል አዋጅ አወጁ።

ሐሜተኛና አሉባልተኛ በዘመኔ በሕይወት አይኖርም አይነት አቋም መያዛቸውን ለህዝቡ ይፋ ከማድረግ አልፈው፤ በቤተመንግስቱ ዙሪያ አሉባልታ ሲነዛ የተገኘን አንድ ሰው በአደባባይ እንዲሰቀል በማድረጋቸው ህዝቡ ሁሉ ወሬውን ትቶ ሥራውን ብቻ ይከውን ጀመር።

እንዳባቶቻቸው ሁሉ የራሳቸውን ቤተመንግስትም በጊቢው ውስጥ አስገነቡ። ጥቂት ቆይተውም የእጅ ጥበበኞችን ከግብፅ አገር አስመጥተው ዲሜጥሮስ እና ጊዎርጊስ ከተባሉ ሰዎች ጋር ሆነው ዘመናዊ መካከለኛ መርከብ እንዲሰራ አድርገው መርከቡ ተሰርቶ በንጉሰ ነገስቱ ተመርቆ በጣና ሃይቅ ላይ አገልግሎት እንዲሰጥ አደረጉ።

ሆኖም በዚህ መሰሉ ወሳኝ አገራዊ ስራ ሊቀጥሉ አልቻሉም። ይልቁንም አይምሯቸው መጥፎ መጥፎውን ማሰብ ጀመረ።

አፄ በካፋ ወ/ሮ አዋልደ ከተባለች ወጣት ልጃገረድ ጋር በስርዓተ ተክሊል ጋብቻቸውን ፈፅመው የንግስትነት ማዕረግ ቢያሰጧትም ባልታወቀ ምክንያት የጋብቻቸው እለት ታመው ወዲያው ስላረፉ ህዝቡና ሹማምንቱ ደነገጡ። ንጉሱም ግራ ገባቸው።

የነገስታት ልጆችንም ያለጥፋታቸው በግፍ ማስገደሉን ተያያዙት። ጥሩ ማሰብ ተሳናቸው። ወዲያውም ምንም ያላደረጉትን እህቶቻቸውን ወለተ እሩፋኤልንና ወለተ ኪዳንን አሲራችሁብኛል ብለው ገደሏቸው።

ቀጥለውም ለአደን በሄዱበት አገር በወባ ተነድፈው ታመሙና ለማገገም በአንድ ባላባት ቤት ተኝተው ሳለ•በቋራው ባላባት ሴት ልጅ

በምንትዋብ ላይ አይናቸውን ጣሉ፡፡ ይችኑ ከደጃዝማች መንበር እና ከወ/ሮ እንኮዬ የተወለደችውን ምንትዋብንም ወደ ቤተመንግስታቸው ከተመለሱ በኋላ አስመጥተው ታላቅ ድግስ ደግሰው አገቧት፡፡

"እቴጌ ብርሃን ሞገሳ" አሰኝተው የንግስትነት ማዕረጉን እንዲይዙ አደረጉ፡፡ ከጋብቻው በኋላ እየተረጋጉ ሄዱና የእህቶቻቸው ሞት ስለፀፀታቸው፤ እንዲሁም ያለበደላቸው የቀጧቸው የነገስታት ዘሮች ሞት ከነከናቸው፡፡ ስለዚህም ፆም ፀሎት አዘውታሪ ሆኑ፡፡ ንስሐም ገቡ፡፡ ከእቴጌ ምንትዋብም እያሱ የተባለ ወንድ ልጅ ወለዱ፡፡ ከዚህ በኋላ "በቅዱስ ሩፋኤል ስም ቤ/ያን እንዳሰራ የሚያዝ ራዕይ አይቻለሁ" በማለት በእህታቸው በወለተ ሩፋኤል መኖሪያ ቤት ላይ የቅዱስ ሩፋኤልን ቤተክርስቲያን በጥሩ ሁኔታ አሰሩ፡፡ 150 ካህናትንም መደቡና ለርስት ቦታ ሰጥተው በሰላም አገሪቱን መምራት ቀጠሉ፡፡ የደፈጫ ኪዳነምህረትን ቤ/ያንም አሳደሱ፡፡ ከዚህ ጊዜ በኋላ ግን ድጋሚ መጥፎ ነገር በልባቸው አደረና በተለይም የደብረብርሃን ስላሴን ካህናት በሆነ ባልሆነው አልቅሱ፣ እዘኑ እያሉ ማዘዝ ጀመሩ፡፡ ሌትም ቀንም ያለ ምክንያት ሱባኤ ግቡ፣ ወዘተ... እያሉ ያጉላሉዋቸው ገቡ፡፡ ከመጥፎ መናፍስት ትምህርት እንደቀሰመ ከሚነገርለት ከደብተራ ተዋናይ ጋርም ገጠሙ፡፡ ልዩ ልዩ የመናፍስት ጥበብን ለማወቅና ለመማርም ተጉ፡፡ በመሐልም የደብረ ብርሃን ስላሴ ካህናት ሌት ተቀን ሱባዔ ገብተው እየተላቀሱ በነበረበት ጊዜ ድንገት የአጼ በካፋ ሞት ተሰማ፡፡

አፄ በካፋ 10 ዓመት በቆየው የግዛት ዘመናቸው ረጅሙን ጊዜያቸውን ያሳለፉት በመጥፎ ሃሳብ እንደተከበቡ ነበር፡፡ በ1723 ዓ.ም የሞቱበት ምክንያት ተብሎ የሚነገረውም የአስማተኞችን ጥበብ ለማድነቅና ለመተግበር ሲሉ በደብተራ ተዋናይ ጥበብ በአየር ላይ ሲሄዱ ድንገት የተሰጣቸውን ትዕዛዝ ተላልፈው ኖሮ አለት ላይ ተፈጥፍጠው እንደሞቱ ነው፡፡ በ37 አመታቸው የሞቱት አፄ በካፋ አፅማቸው በጣና ሃይቅ በደሴተ ቅዱስ ጊዮርጊስ ይገኛል፡፡ ባለቤታቸው እቴጌ ምንትዋብም ሞታቸው ይፋ ከመውጣቱ በፊት ከቋራ ወንድሞቻቸውን ደጃዝማች ወልደ ልዑል እሸቴን፣ ጌታ ኢውሳብዮስ ነጮና ባጠቃላይ አምስት የሚሆኑ ወንድሞቻቸውን አስጠሩ፡፡ ወገኖቻቸውን በዙሪያቸው ካደረጉ በኋላ ግን የአፄ በካፋ ሞት ለሁሉም በይፋ ተገለፀ፡፡

ምዕራፍ ፸፩
የአፄ እያሱ 2ኛ ዘመነ መንግስት
ከ1723–1748 ዓ.ም

አፄ በካፋ ከሞቱ በኋላ ዙፋኑን የሚወርስ እድሜው የደረሰ ልጅ አልነበረም፡፡ ስለዚህም የአፄ በካፋ ባለቤት እቴጌ ምንትዋብ የወርቅ አክሊል ደፍተውና የወርቅ ጫማ ተጫምተው "ንግስተ ነገስታት" ለመባል ተነሱ፡፡ ነገር ግን የነገስታት ዘር የለዎትም ተባሉና ከሹማምንቱና ከካህናቱ በኩል ተቃውሞ ገጠማቸው፡፡

ስለዚህ የ8 ዓመት እድሜ የነበራቸውን እያሱን "ንጉስ ነገስት" አሰኝተው በሞግዚትነት ማስተዳደር ጀመሩ፡፡

የአፄ እያሱ 2ኛ ስመ መንግስት ብርሐን ሰገድ ቋረኛ እያሱ ይባላል፡፡ ቋረኛው እያሱ በእናታቸው አጋዥነት ስልጣን እንደያዙ ወዲያው ከአባታቸው ቤተመንግስት ፊት ለፊት ያለውን የተዋበ ቤተ መንግስት አስገነቡ፡፡

ቀጥለውም በቅዱስ ፋሲለደስ ስም ተሰርቶ የነበረውን ቤተ መቅደስ አሳደሱ፡፡ ከዚያም በቀሐ ወንዝ ዳር የተሰራውን የቀሀ ኢየሱስ ቤተክርስቲያንን አደሱ፡፡ እንደገናም የመድሐኒአለምን ቤተክርስቲያን በተመሳሳይ አድሰው ተጨማሪ አገልጋዩችን መደቡ፡፡ ከነበራቸው ርስት ላይም ጨመሩላቸው፡፡

እቴጌ ምንትዋብም ይፋ ባልሆነ መንገድ የባለቤታቸውን የአፄ በካፋን ወንድም አግብተው 3 ልጆች ወልደው ነበርና ህዝቡ፣ ካህናቱ፣ ሹማምንቱ በነቀፌታ ማጉረምረም ጀመረ፡፡ የኋለኛው ዘመን ንጉስ ነገስት አፄ ዮሃንስ 4ኛ ከዚህ ዘር የሚመዘዙ ናቸው፡፡ በምኒልክ ጊዜ የጎጃም ንጉስ የነበሩት ተክለሃይማኖትም በተመሳሳይ የዘር ሃረጋቸው ከዚህ ከበካፋ ወንድምና ከእቴጌ ምንትዋብ ጋብቻ ጋር በተያያዘ የተወራረደ ነው፡፡ ልጃቸው ቋረኛው እያሱም ሁኔታውን ሰምተው አወገዟቸው፡፡ እቴጌም "ከዚህ በኋላ የዚህን አለም ደስታ አልፈልግም" አሉና "ንጉስ ሔሮድስ ህፃናትን እያሳረደ ሲገድል ድንግል ማርያም ኢየሱስን ይዛ በግብፅ አገር ቁስቋም በተባለ ቦታ ተሰዳ እንደቆየች ሁሉ እኔም ከከተማው ወጣ ብዬ መቀመጥ እፈልጋለሁ" አሉና ከቤተ መንግስቱ 5 ኪ. ሜትር ርቀው የጎንደር ቁስቋም ቤተክርስቲያን አሰርተው እዚያው ተቀመጡ፡፡

እዚያም ሆነው የአፄ እያሱን መንግስት በርቀት መቆጣጠራቸውንና ማገዛቸውን ቀጠሉ፡፡ የቁስቋም ቤተክርስቲያን እንደ ሌሎቹ ታላላቅ የጎንደር አብያተ ክርስቲያናት ሁሉ የበርካታ ቱሪስት መናሃሪያ ሆና ዛሬ ድረስ ያለች መሆኗ እንዳለ ሆኖ፤ 1ሺ. ኢትዮጵያውያን የግንባታ

ባለሙያዎች ሲገነቡ 500 ኢትዮጵያውያን ደግሞ ቆመው እያዩ ስህተቶችን ይጠቁሙ ነበር።

ግንባታው 15 አመታትን ሲፈጅ በጊቢው ውስጥ በርካታ እንቁላል ግንቦችም አብረው እንዲገነቡ ተደርጓል። እነዚህ ግንቦች የባህታውያን መኖሪያ፣ የእንግዶች ማረፊያ፣ መኝታ ቤቶች፣ ምግብ ቤቶች፣ የእቴጌዋ ልዩ የፀሎት ቦታ እና ወዘተ... የተለያዩ አገልግሎቶች የሚሰጡ ሲሆን፤ ከእነዚህ ውስጥ አንዱ ጀምስ ብሩስ የተባለው እንግሊዛዊ የታሪክ አጥኚ በ1760ዎቹ የመጀመሪያ አመታት ነበርና ወደ ኢትዮጵያ የመጣው ለ7 አመታት ያህል መኝታ ቤቱ የነበረው በቁስቋም ቤ/ያን ጊቢ ውስጥ በሚገኘው በአንዱ እንቁላል ግንብ ውስጥ ነበር። የቤ/ያኗ የውስጥ ይዘትም በልዩ ልዩ የከበሩ ንብረቶች የተሞላችና ያጌጠች ነበረች። ለዚች ቤ/ያን ግንባታ ዋራው ከከች ባጀና፣ ድንጋዩ ከአካባቢው ቋጥኞች እየተፈነቀለ፣ እንጨቱ ከአርማጭሆ ደምበቃ የመጣ ሲሆን፤ ግንባታው ተጠናቆ ፅላት እንዲገባ ተደረገና እቴጌ ምንትዋብ "ድንግል ማርያም ሔሮድስ ሞቷል" ስትባል ከቁስቋም ተነስታ ቤተልሔም የደረሰችበትን ቀን በማሰብ ህዳር 6 ቀን በየአመቱ እንዲከበር አደረጉ። በየወሩም ይከበራል።

ከዚያም 150 ካህናት ብሉያትንና ሐዲሳትን የሚያውቁ እንዲያገለግሉ ተደርገው ሰፊ ቦታ በርስትነት ተሰጥቷቸው መንፈሳዊ ተግባራቸውን እንዲቀጥሉ ተደረገ።

እቴጌ ምንትዋብ /ብርሐን ሞገሳ/ በዚች ደብር ሆነው በርካታ ተማሪዎች እንዲማሩ በማድረግ ለፊደል ቆጣሪ እንጀራ በወጥ፣ ለዜማ ተማሪ እንጀራ በወጥ፣ አንድ ብርሌ ጠላና አንድ ብርሌ ጠጅ፣ ለቅኔ ተማሪ እንጀራ በወጥ 1 ብርሌ ጠላና 1 ብርሌ ጠጅ፣ ለትርጓሜ ተማሪ እንጀራ በወጥ 2 ብርሌ ጠላና 2 ብርሌ ጠጅ እየሰጡ፣ ልብሳቸውን በእንዶድ እያሳጠቡ አስተምረው በማስመረቅ ከከፍተኛ ሽልማትና ሹመት ጋር በተለያዩ አብያተ ክርስቲያናት እንዲያገለግሉ ያደርጉ ጀመር። 365ቱን ቀናት ቤተክርስቲያኗን የሚያገለግሉ አገልጋዮችም እንዲመደቡ አድርገው ትምህርቱ ቀጣይነት እንዲኖረው አስችለዋል።

ይች ልዩ የህንፃ ጥበብ የተንፀባረቀባት ቤተክርስቲያን በ1880ዎቹ ድርቡሾች ጎንደር ገብተው ቤተክርስቲያናቱን በሚያቃጥሉበት ጊዜ ተመሳሳይ እጣ ቢገጥማትም የተረፈችውን ፍራሽ ደግሞ በዳግም የኢጣልያ ወረራ ጊዜ እንግሊዞች ጣሊያንን ለማስወጣት በየአገሩ የአውሮፕላን ድብደባ ይፈፅሙ ነበርና በዚያ ጊዜ ጣሊያኖች እንደምሽግ የሚጠቀሙት በግንብ የተሰሩትን ቤተክርስትያናት ስለነበር አንዷ ምሽጋቸው ቁስቋም ነበረችና በአውሮፕላን ተደበደበች።

በዚህ ድብደባም የተዋበው ህንፃ ብቻ ሳይሆን በውስጧ የሚገኙ ንብረቶችም በከፊል ወድመውና ተዘርፈዋል። ሆኖም ዛሬ ድረስ ቤተክርስቲያኗ አገልግሎቷ እንደቀጠለ ነው። ዛሬ ድረስም የእቴጌ ምንትዋብ አፅም በውስጧ ሲገኝ፤ በተጨማሪም በርካታ መንፈሳዊ መፃህፍትና ቅርሶች ተመናምነውም ቢሆን ተጠብቀው ይገኛሉ።

እቴጌዋም በዘመናቸው መኖሪያቸውን በዚችው ደብር አድርገው ለካህናቱ አስፈላጊውን ነገር ሁሉ እያሟሉ ነበር የቆዩት።

የወይን፣ የጠጅ፣ የስጋና የሌሎች የምግብና የመጠጥ ማቆያ ቤቶችም ሁሌ ሙሉ እንደሆኑና ካህናቱ ዘወትር ሳይጎድልባቸው በደስታ ነበርና የሚኖሩት የሌሎች አድባራት ካህናት የእቴጌዋ ልዩ እንክብካቤ ምን ይሆን ሚስጥሩ? እያሉም ይደነቁ ነበር።

ከዚህ በኋላ በአፄ እያሱና በእቴጌ ምንትዋብ መልካም ፈቃድ የእቴጌዋ ወንድም በሆነውና ከደጃዝማችነት ወደ ራስነት በተሸጋገረው በራስ ወልደልዑል እሸቴ አማካይነት በመጥምቁ ዮሃንስ ስም ተጨማሪ ቤ/ያን ተሰራ። ይህም የመፈራረስ አደጋው ሰለባ የነበረ ሲሆን፤ በወቅቱ 99 የሚሆኑ ካህናት ተመድበውበት ነበር። ዛሬ ድረስም ታሪካዊነቱን በግንቡ እያንፀባረቀ ውስጡን የአካባቢው ነዋሪዎች እንደገና ጠጋግነውት መንፈሳዊ አገልግሎቱን እየሰጠ ይገኛል።

አፄ እያሱ 2ኛ ወደ ወጣትነት እድሜ ተሸጋግረዋል። ስለዚህም ሰራዊታቸውን "ኑ ተከተሉኝ" በማለት ወደ ስናር ተጓዙ። የስናር አገረ ገዥዎች በጎንደር ዘመነ መንግስት ጊዜ ጠንካራ ንጉሰ ነገስት ሲዘምትባቸው እየገበሩ፤ አንዳንዴም በነፃነት ሳይገብሩ ነበር የሚኖሩት። አፄ እያሱ 2ኛ ስናር ሲደርሱ የስናሩ አገረ ገዥ አብዱ ኢብን ሻሉክ "የኢትዮጵያው ንጉሰ ነገስት ጦሩን አስከትሎ መጣ" የሚል ወሬ ሲሰማ በታላቅ ፍርሐት ፈጥኖ ያሉበት ድረስ በመምጣት በፊታቸው ሰግዶ ወርቅና ብር እጅ መንሻ አቅርቦ ያለጦርነት ሊገብር ተስማማ። በዚህም እጅግ የተደሰቱት ቋረኛው እያሱ የእንኳን ደስ ያለሽ መልዕክት ለእናታቸው ላኩ። ለቁስቋም ካህናትም እንዲሁ። በዚህም ታላቅ ደስታ በሁሉም ዘንድ ሆነ።

ስናርን አስገብረው ወደ ጎንደር ተመልሰው አገራቱን በሰላም፣ በደስታ፣ በፍቅር ማስተዳደራቸውን ቀጠሉ።

ሆኖም በ2ኛው ዓመት የስናሩ ንጉስ ይገብር የነበረውን ግብር ትቶ አልገብርም ብሎ ማመፁን ሰሙ። በቁጣ ሰራዊታቸውን አስከትለው ሄደው በመዋጋትም ብዙውን የኢትዮጵያ ወታደር አስጨረሱት። በታላቅ ሃዘንም የተረፉትን ጥቂት ወታደሮች አስከትለው ወደ አገራቸው ተመለሱ።

ቀጥሎ ባለው ጊዜ ደግሞ አስከፊ የውስጥ አመፅ ተነሳና አጼ እያሱና እቴጌ ምንትዋብ አጣብቂኝ ውስጥ ገቡ። የአመፁ መነሻም በአፄ በካፋ ዘመን ትልቅ ስልጣን የነበረውና በአጼ እያሱ 2ኛ የተሻረው ተንሴ ማሞ የተባለው ሰው ስልጣኑን ከተቀማበት ጊዜ ጀምሮ ወንጀለኞችንና የየአገሩን ሽፍቶች አስተባብሮ የበላይ መሪያቸው ሆኖ መነሳቱ ነው።

በርካታ ግዛቶችንም ቀስ በቀስ ይዞ "ከዚህ በኋላ ለእያሱ አንገዛም" እያለ አሳመፀና አገር ላገር እየዞረ ወረራውን ቀጠለበት። ወደ ወህኒ አምባ በሃይል ገብቶም ህዝቅያስ የሚባል ወጣት የነጋሲ ዘር አምጥቶ "አነግሳለሁ" አለ። ቀጠለናም "ወህኒ አምባን ሰብሬ እንደገባሁ ይህን ቤተመንግስትም ሰብሬ ገብቼ ድል አደርጋለሁ" እያለ ቤተመንግስቱን በተከታዮቹ ለማስከበብ እንቅስቃሴውን ቀጠለ።

በማግስቱም አፄ እያሱ 2ኛ ጳጳሱን ክርስቶዶሉንና እጨጌውን፣ እንዲሁም ልዩ ልዩ መኳንንትና ሹማምንቱን፣ እናታቸውንም ጭምር አስጠሯቸው። የተጠሩትም ወደ ቤተመንግስቱ ፈጥነው መጡ።

ንጉስ እያሱ ራስ ኤልያስ የተባለ ታማኛቸውን ሲያስጠሩት ከተንሴ ማሞ ጋር ወግኖ አልመጣም አላቸው። ራስ ወልደልዑል የንጉሱን ጦር አስተባብረው ወደ ቤተመንግስቱ በማስገባት የጃንተከልን በር ዘግተው የገባው እንዳይወጣ፣ የወጣው እንዳይገባ ብለው በማዘዝ ዙፋኑን ለመታደግ ዝግጅት ያደርጉ ጀመር።

አፄ እያሱ የጎጃሙን ገዥ ደጃዝማች ዋሉን እና የሌሎች ግዛቶችን ሹማምንት ሰራዊታቸውን አስከትለው እንዲመጡ መልእክት ላኩ። ብዙዎች ሲመጡ ጥቂቶች ከራስ ኤልያስና ከተንሴ ማሞ ጋር ወገኑ። የቤተመንግስቱ ሁሉም በሮች ተዘጉ። "ንጉስ ነገስት ህዝቅያስ ነው" እያሉ ተንሴ ማሞና ራስ ኤልያስ ቤተመንግስቱን አስከብበው መጮህ ጀመሩ። ጦርነቱ አይቀሬ መሆኑ እየታወቀ ሄደ።

የአፄ እያሱ 2ኛ ሰራዊት በጃንተከር በር ተሰለፉ። ብላቴን ጌታ ኤፍሬም፣ ባላምባራስ አደሩ፣ አዛዥ ፍስሐ፣ በጅሮንድ ማሞ ከነተከታዮቻቸው አንዳንድ በር ዘግተው ያዙ። የቤተመንግስቱ አንጋቾች በአደናግር በር፣ ፊትአውራሪ ኤፍሬም በኳሊ በር፣ ደጃዝማች አረካሌድስ በአዲሱ ግንብ በር፣ ለዙፋኑ ቅርብ የሆኑ ታማኞች በተዝካሮ በር፣ ሊሎችም በሌሎች በሮች ተሰለፉ።

የአካባቢው አብያተ ክርስቲያናት አገልጋይ የሆኑ ካህናትም በያሉበት ለፀሎት ተሰማሩ። ቤተ መንግስቱ ውስጥ ምግብና መጠጥ በገፍ ተዘጋጅቶ ወታደሩ እስኪጠግብ እንዲበላ ተደረገ። እቴጌ ምንትዋብ ጥቁር ለብሰው አምላካቸውን ይለማመናሉ።

የቤተመንግስቱ ሹማምንት መስኮቶችን ከፍተው ያለውን ሁኔታ ሲያዩ ተከበዋል። ስለዚህ በጊቢው ውስጥ ያሉ ዛፎች የጠላት መመሸጊያና መንጠላጠያ እንዳይሆን በማለት ቅርንጫፎችን አስቆረጡዋቸው።

አማፅያኑም ከበባቸውን አጠናከሩት። የጎንደር ከተማ ታወከች። የመጀመሪያውን ሙከራ በሌሊት በተዝካሮ በር በኩል አደረጉ። ራስ ወልደልዑል ድል አድርገው መለሷቸው። ቀጥለው በአደናግር በር ሲሄዱ ደግሞ ባላምባራስ አደሩ ድል አድርገው መለሷቸው። ከዚያም ጠንክር ያለው ጦርነት በሁሉም በሮች በኩል ተካሔደና ብዙዎች አለቁ። የንጉሱ ጦርም ተዳከመ።

በተለይ በአደናግር በር እና በቀጭን አሸዋ በር የተሰለፉት ወታደሮች ረሐብና ጥም ፀናባቸው። ተንሴ ማሞ እና ራስ ኤልያስም በአንድ በኩል እያዋጉ በሌላ በኩል እያስጨፈሩ በእቴጌዋና በንጉስ ነገስቱ ላይ መዘባበት ያዙ።

ለተከታታይ ቀናት ያለማቋረጥ በተደረገው በዚህ ጦርነትም ህዝቡ ሁሉ በረሐብና በጥም እየተሰቃየ ያለቅስ ነበር። አማፅያኑ በጃንተከል በር በኩል ግር ብለው ሲሔዱ የተሻለ መሳሪያ የታጠቀው የንጉሱ ጦር የጥይት መአት አወረዱባቸውና ብዙዎችን ፈጁ። ሆኖም የበለጠ እየተጋጋለ እንጅ እየቀነሰ አልሄደም። በጦርነቱ መካከልም ቤተ መንግስቱ በእሳት ተቃጠለ። ቀጥሎም የቅዱስ እሩፋኤል ቤ/ያን ተቃጠለ። ብዙ እልቂት እየደረሰ መሆኑን የተገነዘቡት አፄ እያሱ ደጃዝማች ወረኛ የተባለውን ጦረኛ አስላኩበት። ደጃዝማች ወረኛ ጦሩን አስከትሎ ከጠዳ ገስግሶ መጣና ወደ ቤተመንግስቱ ተቃረበ። በዚህ ጊዜ ሁሉም በረቱ።

ካህናቱ ሊያስታርቁ ቢሞክሩ ሳይሳካ ቀርቷል፣ ተዋጊውም ፈረሶችም የሚበሉት ምግብ ጠፍቷል፣ አካባቢው በአማፅያኑ እየተዘረፈ እየተቃጠለ ነው፣ የቤተመንግስቱ ግንብ እየፈረሰ ነው። ስለዚህም ከውጭ በኩል የሚያጠቃ ጦር የግድ ያስፈልግ ነበርና ደጃዝማች ወረኛ ሁኔታውን ቀየረው። ከእርሱ ጋር ደግሞ የአፄ በካፋ ታማኝ የነበረው ጃዊ ነበር። በዚህ ጊዜ ከውጭና ከውስጥ የሚሰነዘረውን ጥቃት መቋቋም የተሳናቸው አማፅያን ከሐሰት ንጉሳቸው ጋር ደንግጠው ሸሹ። ጦራቸውም ያለቀው አልቆ የቀረው ተበታተነ።

ደጃዝማች ወረኛና ተከታዮቹ የሸሹትን የአመፁ አስተባባሪዎችን ተከታትለው በመከበብ ፈንጠር ላይ ከብዙ ደም መፋሰስ በኋላ ድል አደረጓቸው። ለ16 ቀናት የቆየው ይህ የከተማ ጦርነት ከተማዋን በደም አበላ ያጠበና ብዙ ኪሳራ ያደረሰ ነበር። የጦርነቱን አስከፊነት በወቅቱ የተመለከቱት ሰዎችም "ዓለም ከተፈጠረ፣ ዘመን ከተቆረ እንዲህ ያለ

ጦርነት ሆኖ አያውቅም ወደፊትም አይሆንም" ለማለት የተገደዱትም እንዲህ ያለ ደም መፋሰስ አይተው ባለማወቃቸው ነው።

ደጃዝማች ወረኛ አማፅያኑ ዘርፈው የወሰዱትን ንብረት አስመልሶ ወደ ቤተመንግስቱ መጥቶ ለአፄ እያሱ እጅ መንሻ አስረከበ። የከዳተኞችንም ጭንቅላት ቆርጦ በማምጣቱ ንጉሱ እጅግ ደስ አላቸው። ህዝቡም ደስታውን ባደባባይ ሲገልፅ፤ ካህናቱ በዝማሬ አምላካቸውን አመሰገኑ። ንጉሱ ህዝቅያስም ተይዞ በእቴጌ ምንትዋብና በአፄ እያሱ ፊት ቀረበ። ጥፋቱም በፅሁፍ ተነቦ አዛገሮች የሞት ፍርድ ቢፈርዱበትም ንጉሱና እቴጌዋ ምህረት እንዲያገኝ በማድረግ አስጠንቅቀው ወደ ወህኒ አምባ መለሱት። ሳይያዝ የቀረው ተንሴ ማሞ ነበርና እሱንም የወገራ ሰዎች በሽሽት ላይ ሳለ አግኝተው ያዙትና "ኑ ውሰዱት" ብለው መልዕክት ላኩ። ባላምባራስ አደሩ ሔደው አምጥተውት በሞት ተቀጣ። አመፁ ሙሉ በሙሉ በቁጥጥር ስር ውሎ፣ የተቃጠሉት በታዎች ተጠግነው፣ የተዘረፉት ንብረቶች ተመልሰው በአገሪቱ ሰላም ሰፈነ። አፄ እያሱም ሁሉንም ከሽልማት ጋር ወደየመጡበት አሰናበቷቸው።

ከዚህ በኋላ በነበረው ጊዜም እቴጌ ምንትዋብ የተለመደውን መንፈሳዊ ተግባራቸውን በመቀጠል በርካታ አብያተክርስቲያናትንና ገዳማትን እያደሱና እያሳነፁ፤ ጎን ለጎን ደግሞ የተዋጣለትን አለማዊ ስራ ይሰሩ ጀመር። ይኸውም በቤተመንግስቱ አጠገብ ሰፊ ግንብ አስገንብተው የአገሪቱ ሴቶች በባልትና ሙያ እንዲሰማሩ ማድረጋቸው ነው። ፈትል እንዲፈትሉ፣ ጥልፍ እንዲጠልፉ፣ ሹሩባ፣ ውቅራት፣ ንቅሳት ወዘተ... የሚችሉት ለማይችሉት እንዲያስተምሩና ሁሉም በጋራ የሚሰሩትን ልዩ ልዩ ባህላዊ ጌጣጌጥም ሆነ ማናቸውንም ነገር ለቤተመንግስቱ ሹማምንትና ለህዝቡ እየሸጡ ኑሯቸውን እንዲያሻሽሉ አስማርተዋቸዋል። ይህን ሲያደርጉም ራሳቸው አስተማሪ ሆነው ከወጥ አሰራር ጀምሮ እስከ ልዩ ልዩ የእጅ ሙያ ድረስ ተምረው ራሳቸውን እንዲችሉ አድርገዋል። በዚህም የሴቶችን የዚያ ዘመን አመለካከት በመለወጥና ወደ አደባባይ እንዲወጡ በማድረግ ረገድ ከፍተኛ አስተዋፅኦ ማበርከት መቻላቸው ያስደንቃቸዋል።

በ1737 ዓ.ም አቡነ ክርስቶዶሉ ስላረፉ ሌላ ጳጳስ እንዲመጣ ወደ ግብፅ መልዕክተኛ ተላከ። መልዕክተኞቹን ቱርኮች ዘርፈው ከሸኟቸው በኋላ ሲመለሱ ደግሞ ጳጳሱንም መልእክተኞችንም አስረው አንገላቷቸው።

ብርሐን ሰገድ እያሱ ይህን ሲሰሙ ተበሳጭተው ለተንቤኑ ገዥ ለስዑል ሚካኤል "ሔደህ የምዕዋውን ገዥ ናይብን ተበቀል" ብለው ላኩበት። ስዑል ሚካኤል ግን ከናይብ ጋር በጥቅም ተደልሎ ወግኖ ስለነበር አሻፈረኝ አለ። ስለዚህ አፄ እያሱ ራሳቸው ሰራዊታቸውን አስከትለው ወደ ትግሬ አገር ተጓዙ።

ደጃዝማች ስዑል ሚካኤል የንጉሱን መምጣት አይቶ ውጊያ ለመግጠም ቢያስብም የሰራዊቱ ብዛት ስላሰጋው ሰማያት በሚባለው ተራራ ላይ ሰፈረ።

አፄ እያሱም ጦራቸውን በአራት ከፍለው ተራራውን አስከብበው ተኩስ አስጀመሩ። በዚህ ጊዜ እንደማይወጣው የተረዳው ስዑል ሚካኤል ለራስ ልዑል መልዕክት ልኮ ንጉሱን ይቅርታ መጠየቅ እንደሚፈልግ ገለፀ። ወዲያውም ድንጋይ በአንገቱ አስሮ መጣና ወደፊት ታዛዥ ሊሆን ቃል ገብቶ ይቅርታ ጠየቀ።

አፄ እያሱ 2ኛም ምንም እንኳን ሹማምንቶቻቸው ይገደል ቢሉም "ምህረት ተደርጎለት ቢገባ በጀግንነቱ ኢትዮጵያን ይጠቅማታል" የሚል ሃሳብ ሰንዝረው ወደ ጎንደር ወስደው ጥቂት አስረው ይቅርታውን ተቀብለው ፈቱት። የታሰሩት ጳጳስና መልዕክተኞችም ተለቀቁ። ቀጥሎ ባለው ጊዜ ራስ ወልደ ልዑል ሲሞት በምትኩ "ራስ" ተብሎ ተሾሞ ባለሙሉ ስልጣን እንደራሴ ሆነ። በኋላም የእቴጌ ምንትዋብን ልጅ አስቴርን /ከአፄ በካፋ ወንድም/ ከወለዷቸው ሶስት ሴት ልጆች አንዷን አግብቶ ተቀመጠ።

አፄ እያሱ ከጥቂት ጊዜ በኋላ ወደ ወሎ አቀኑ። ከወሎ ባላባት የተወለዱትን ውቢት የተባሉ ቆንጆ ሴት አምጥተውም ክርስትና አስነስተው ወለተ ቤርሳቤህ አሰኝተው አገቧቸውና ኢዮአስ የተባለ ወንድ ልጅ ወለዱ።

በዚህም ምክንያት ከወሎና ከየጁ ባላባቶች መጥተው ሹመት እየተሰጣቸው ማገልገል ጀመሩ። ወለተ ቤርሳቤህ ግን የእቴጌነት ማዕረግ ሳይጠይቁ ለጊዜው አርፈው ተቀመጡ። አፄ እያሱ 2ኛ ባየነው መልኩ ከእናታቸው ከእቴጌ ምንትዋብ ጋር በመሆን ኢትዮጵያን ለ25 አመታት አስተዳድረው በ1748 ዓ.ም ህልፈተ ሕይወታቸው ሆነና እናታቸው ባሰሯት ቁስቋም ማርያም ቤ/ያን ተቀበሩ።

ምዕራፍ ፳፱
የአፄ ኢዮአስ ዘመነ መንግስት
ከ1748 –1762 ዓ.ም

አፄ እያሱ 2ኛ ከሞቱ በኋላ ከወለተ ቤርሳቤህ የተወለዱት ልጅ ኢዮአስ በመንግስቱ ሙተካት ነበረባቸው። ቀደም ሲል እንገታቸውን ደፍተው የነበሩት ወለተ ቤርሳቤህም "የንግስትነት ማእረግ ይሰጠኝና ከልጄ ጋር ልግዛ" የሚል ሐሳብ አቀረቡ። ይህ ሃሳባቸውም ከቀደምቷ እቴጌ ተዋበች ጋር አጋጫቸው።

በሁለቱ ሴቶች መካከልም ክርክሩ እየበረታ በአፄ ኢዮአስ መንግስት ላይ የጎላ ተፅእኖ አሳደረ። በተጨማሪም ውዝግቡ እየተካረረ የሁለት ግለሰቦች ፀብ ከመሆን አልፎ የኢትዮጵያን ማእከላዊ መንግስት ወደመፈታተን አመራ። የወለተ ቤርሳቤህ ሃሳብ ደጋፊዎች የወሎ፣ የየጁ፣ የራያ፣ኦሮሞዎች ሉቦ እና ብርሌ በተባሉ ሹማምንት እየተመሩ 1ሺ ፈረሰኛ አስከትለው ጎንደር ገቡ። ያጀቧቸው በርካታ ሰዎችም ጎንደርን አጥለቀለቋት።

በዚህ ምክንያት በጎንደር በተለይም በቤተመንግስቱ ዙሪያ የኦሮምኛ ቋንቋ መነጋገሪያ እየሆነ አማርኛው ላይ ተፅእኖ አሳደረ።

አፄ ኢዮአስም በኦሮምኛ ቋንቋ መናገር ጀመሩ። ሐይማኖታቸውም ላይ ተመሳሳይ ሁኔታ መንፀባረቅ ሲጀምር የጎንደር፣ የጎጃም፣ የሰሜንና የትግሬ መኳንንት እንዲሁም ካህናት በአፄ ኢዮአስ ላይ ማጉረምረም ጀመሩ።

በቋረኞችና በወሎየዎች መካከልም አለመግባባቱ እየጠነከረ ሔደ። ሆኖም ከሁለቱም ወገን ውጭ የሆነው ራስ ስዑል ሚካኤል የእንደራሴነቱን ባለሙሉ ስልጣን ስለያዘው በስርዓት ማስተዳደሩን ቀጥሎ ነበር።

አፄ ኢዮአስ ደግሞ የእንደራሴነቱን ስልጣን በያዘው ሰው ደስተኛ አልነበሩም። በዚህ ጊዜ ራስ ማርያም የተባለ መኳንንት በንጉሱ ላይ ሸፈተ። አጼ ኢዮአስም ይህን ሰው ራስ ስዑል ሚካኤል ብቻውን ሔዶ እንዲወጋው አዘዙትና በጎን ደግሞ ራስ ዘ ማርያምን የሚያግዝ ጦር ልከው ራስ ስዑል ድል እንዲሆን ፈለጉና የሸፈተባቸውን ሰው መርዳት ጀመሩ። ይህ ያልተለመደ አካሔዳቸው ውጤት አላስገኘም። ይልቁንም ራስ ስዑል ሚካኤል ሁሉንም ደምስሶ ድል አደረገ። የሰሩትን ስራ ግን አውቆታልና ቅሬታውን በውስጡ ይዞ ዝም አለ።

ከዚያም ራስ አስራት የሚባል ሹም አመፀና ራሣቸው ንጉሱ ዘምተው ወደ አማራ ሳይንት ተጓዙ። በዚህ ዘመቻም ራስ ስዑል ሠራዊቱን አስከትሎ ከንጉሡ ጎን ተሠለፈ። ሆኖም የአማራ ሣይንት ካህናት በሽምግልና ገብተና "ራስ አስራትን ይማሩልን። አይውጓቸው" አሏቸው።

አፄ ኢዮአስም በደስታ እሺ አሉና ለቀጣዩ በቀል ይዘጋጁ ጀመር። ራስ አስራት ንጉሡ ፊት ወድቆ ይቅርታ ጠየቀ። ካህናቱም ጥርጣሬ ስላደረባቸው

"በራስ ስዑል ሚካኤል ፊት በማሐላ ቃል ይግቡልን" አሏቸውና በራስ አስራትና በንጉሱ መካከል አንድነትና ፍቅር እንደሚኖር በመሐላ ቃል ገቡላቸው። ካህናቱም በእርቁ ተደሰቱ።

ነገር ግን በ3ኛው ቀን አፄ ኢዮአስ ራስ አስራትን ሰቀሏቸውና ሬሳቸውን ወደ አባይ ወንዝ አስወስደው አስጣሉት። በዚህ ጉዳይም ራስ ስዑል ሚካኤል እጅግ አዘነ። እህል አልበላም ውሃም አልጠጣም ብሎ ሶስት ቀን ሲያለቅስ ቆየ። ካህናቱም በጣም አዘኑ። ከአማራ ሳይንት ወደ ጎንደር አፄ ኢዮአስ ሲጓዙ ራስ ስዑልም ተከትሎ አብረው ጎንደር ገቡ። ከዚያም የእንደራሴዎች ካምፕ ተብሎ በተሰራው ቦታ ራስ ስዑል ከነሰራዊቱ ሔዶ ተቀመጠ።

ከጥቂት ቀናት በኋላም የራስ ስዑል ወታደሮች በንጉሱ ወታደሮች ይጠበቅ ወደነበረው ወደ ማንኪት ግንብ ገብተው የጊቢውን ሳር ሲያጭዱ የንጉሱ ወታደሮች እረፉ ቢሏቸውም በንቀት ስራቸውን ቀጠሉ። እርስ በርስ ተዋግተውም የራስ ስዑል ወታደሮች አሸነፉ። ይህም ሆን ተብሎ የተደረገ ግጭት መሆኑ ግልፅ ይመስላል።

አፄ ኢዮአስ ይህን ነገር ሲሰሙ በጣም ተቆጥተው ሰራዊታቸውን ማዘጋጀት ጀመሩ። ራስ ስዑልም የንጉሱን መዘጋጀት ሲሰማ ጦሩን ሰብስቦ ወደ ቤተመንግስቱ ሔደና በሩን ሰብሮ ገብቶ መዋጋት ጀመረ። በፅኑ ውጊያ ድል አደረገና አፄ ኢዮአስን ማረካቸው። በማግስቱም ካህናቱን፣ ሊቃውንቱን የቤተመንግስቱን ሹማምንት ሁሉ ሰብስቦ "ቃል ኪዳኑን ትቶ ማሐላውን አፍርሶ ነብስ ያጠፋውን ይህን ንጉስ ምን እንደሚገባው ፍረዱ" አላቸው። "የሞት ሞት ይገባዋል" ብለው መለሱ። ሆኖም የርጉም ተክለሐይማኖት እጣ እንዳይደርሰው በማሰብ ከሁሉም ጋር ተነጋግሮ "ንጉስ በጥይት ተደብድቦ መሞት የለበትም" የሚል ስምምነት ተደረሰና በሻሽ አንቀው ገደሏቸው።

እቴጌ ምንትዋብ ይህን ሲሰሙ በጣም አዘኑ። ቀብራቸውም በቅዱስ እሩፋኤል ቤተክርስቲያን በስርዓቱ ተፈፀመ። በኋላ ላይ ግን አፅማቸው ወጥቶ በቁስቋም እንዲቀመጥ ተደረገ። ዛሬ ድረስም የአባታቸው የአፄ እያሱ 2ኛ፣ የእማታቸው የእቴጌ ምንትዋብና የራሳቸው የአፄ ኢዮአስ አፅም በመስታወት ውስጥ ሆኖ ይገኛል።

ምዕራፍ ፸፫

የአፄ ዮሐንስ 2ኛ ዘመን መንግስት

ከ1762-1763 ዓ.ም

ራስ ስዑል ሚካኤል አፄ ኢዮአስን ካስገደለ በኋላ ለራሱ የሚስማማውን በወህኒ አምባ ከሚቀመጡት ነጋሲያን ውስጥ የአፄ እያሱ 1ኛ/የአድያም ሰገድ እያሱ/ ልጅ የአፄ በካፋ ወንድም የሆኑትን ዮሐንስን "አድማስ ሰገድ" አሰኝቶ አነገሳቸው። አፄ ዮሐንስ 2ኛ ተባሉ።

አፄ ዮሀንስ 2ኛ ከወህኒ አምባ መጥተው ሲነግሱ ባልተለመደ ሁኔታ እድሜያቸው 70 አመት ነበር። በዚህም ላይ አንድ እጃቸው ቆራጣ ነበር፡

ስለዚህም ስማቸው በሰፊው የሚጠራው "አንድ እጁ" ዮሐንስ እየተባሉ ነው እጃቸውን ያስቆረጧቸው ደግሞ ወንድማቸው አፄ በካፋ ናቸው። አፄ በካፋ በፈጸሙት ግፍ በተጸጸቱበት ጊዜም "እኔ ከሞትኩ ይነግሣል" ብለው ከወህኒ አምባ አስመጥተው አጠገባቸው አድርገዋቸው የነበረ ቢሆንም፤ በሌሎች ተተኪዎች ከበካፋ ሞት በኋላ ወደወህኒ አምባ እንዲመለሱ ተደርጓል። አሁን ግን ነገሡ። በአንድ እጃቸው ኢትዮጵያን ሊመሩ።

በአፄ ዮሐንስ 2ኛ መንገስ ሳቢያ ህዝቡና መኳንንቱ "እንደዚህ ያለው ሰው ሊነግስ አይገባም" በማለት ከፍተኛ ክርክር ፈጥረው ነበር። ሆኖም ሰሚ አልነበረም።

አንድ እጁ አጼ ዮሐንስ በወህኒ አምባ ሲኖሩ እድሜያቸውን ሙሉ ማለትም 70 አመት ሙሉ ያሳለፉት መንፈሳዊ መጻህፍትን በመመርመርና በማጥናት ስለነበር እንደ አንድ ሊቅ የሚቆጠሩ የነገስታት ዘር ናቸው። በቅኔም የሚያክላቸው የለም።

ስለዚህ በ1762ዓ.ም በሕዳር ወር በተከበረው የአመቱ ሚካኤል እለት በአጣጣሚ ሚካኤል ቤተክርስቲያን ውስጥ ተገኝተው ቀጥሎ ያለውን ቅኔ ተቀኙ። አጠቃላይ የታሪኩን ሂደት በውስጠ ወይራ በመግለጻቸውም ብዙ ሊቃውንት ተደነቁባቸው።

ይህን ቅኔያቸውን ከግዕዝ ወደ አማርኛ መልሰን ስንተነትነው እንዲህ ይነበባል።

"የግብፅን ድንቅ ነገሮች ሙሴ እንደወደደ አደረገ፤ ለሙሴ መልዕክተኛውና የፊቱ አንጃ የኤርትራ በር ሚካኤል ነውና። የተግሳጽ ልብስ የኤርትራ ባህር መቀደዱና መሰፋቱ በአንጨት በተደረገ ጊዜ የግብጽ በትር መቀሱ ናት፤ መቀሲቱም መርፌው ናት።"

ይበልጥ ሲተነተን ደግሞ ፍሬ ነገሩ የእግዚአብሔር... የአምላክ መልእክተኛ የሆነው ሙሴ የኤርትራን ባህር ከፍሎ ሙሴን እንዳሻገረውና የእስራኤል መሪ

እንዳደረገው፤ ራስ ስዑል ሚካኤልም ወህኒ አምባን ከፍቶ አፄ ዮሐንስ 2ኛን ንጉስ ማድረጉን ያሳያል። በተጨማሪም ሁለቱም የተለቀቁት ከባርነት መሆኑን ይገልጻል።

"የግብጽ በትር መቀሱ ናት፤ መቀሲቱም መርፌው ናት" ሲሉም የራስ ሚካኤልን ስራ መጠቆማቸው ነው።

በተጨማሪም አጼ ዮሐንስ 2ኛ አንድ እጅ ስለሌላቸው ህዝቡ ይንገስ አይንገስ እያለ ሲጨቃጨቅ በተመለከቱ ጊዜ እንዲህ ሲሉ ተቀኙ

"ጊዜያተሒ አእላፈ እመ መከሩ አእላፈ
አንተ ዘለይኮ ወዘወሠንኮ አይታርፍ"

"ብዙ ሺህ የመከረውን ቢመክር አንተ ካሰብከውና ከወሰንከው አያልፍም" ማለት ነው።

አጼ ዮሀንስ 2ኛ እንዲሉትም ህዝቡ አንድ እጅ፤ በዚያ ላይ የ70 አመት አዛውንት ንጉስ አንፈልግም ቢልም፤ ራስ ስዑል ሚካኤልን በመፍራት የዮሀንስ 2ኛን ንግስና "ይሁን ብለናል" ብሎ ተቀበለ። ራስ ስዑል ሚካኤል እህቱን ወ/ሮ ወለተ ሥላሴን ለንጉስነገስቱ ለአፄ ዮሐንስ 2ኛ ዳረላቸውና በማናቸውም ረገድ እራሱ ባለሙሉ ስልጣን ሆኖ አጼ ዮሃንስ "አሻንጉሊት ንጉስ" የሚባለውን ስልጣን ይዘው በዙፋኑ ተቀመጡ።

ይህ በእንዲህ እንዳለም ከአጼ በካፋ ጀምሮ ስልጣናቸው ገኖ ይኖር የነበረው የእቴጌ ምንትዋብ ስልጣንም ተወሰነ። የቀደሙት ነገስታት ይሰሩት የነበረው አይነት አሰራርም ቀረና እንደራሴው ራስ ስዑል ሚካኤል አዛዥም አስፈጻሚም ሆኖ በየአገሩ ታማኞቹንና ዘመዶቹን ብቻ እየመረጠ መሾም ጀመረ። ለልጁም ጎጃምን ሰጠው።

እቴጌ ምንትዋብም በዚሁ ጊዜ ስልጣናቸው ሲያጥር፤ እድሜያቸውም ገፋ። በራስ ስዑል አገዛዝም ተስፋ ቆረጡ፤ ስለዚህም ወደ ቁስቋማቸው ተመልሰው በፀሎትና በስግደት መኖራቸውን ቀጠሉ።

በዚህ ዘመን የነበረው ጀምስ ብሩስ የእቴጌዋን አሳዛኝ ፍጻሜም ጽፎ ነበር። አያይዞም ራስ ስዑል ሚካኤልን አውግዟል። ይህ ሰው አጼ ዮሀንስ 2ኛንም፣ ራስ ስዑል ሚካኤልንም፣ እቴጌ ምንትዋብንም በቅርበት ያነጋግራቸው ነበርና ወደ አገሩ ከተመለሰ በኋላ የአመታት የጎንደር /የኢትዮጵያ/ ቆይታውንና የጥናቱን ውጤት "BRUCE TRAVEL" በሚል ርዕስ በ5 ቮሊዩም ከፍሎ ስለ ኢትዮጵያ አጠቃላይ ሁኔታ ፅፏል። ኢትዮጵያ ውስጥ የነበረበትን ዘመን አስመልክቶም የነበረውን የስልጣን ሹክቻ ሳይጠቅስ አላለፈም። ጀምስ ብሩስ "የአባይን መነሻ ምንጭ ለመጀመሪያ ጊዜ ያገኘሁት እኔ ነኝ" ብሎም ነበር፤ ሙሉ በሙሉ ተቀባይነት ባያገኝም።

ወደ አጼ ዮሀንስ 2ኛ ታሪክ ስንመለስ፤ አንድ ፋሲል የተባለ መኳንንት በዳሞት ሸፍቶ አስቸገረ። ይህ መኳንንት ከሸፈተ ብዙ ጊዜው ነበር። አሁንም ይገባል፣ ይገብራል ተብሎ ሲጠበቅ በእምቢታው ገፋበት። ራስ ስዑል ሚካኤልም የዳሞቱን ሽፍታ ፋሲልን ለመዋጋት መዘጋጀት ጀመረ። ዝግጅቱ ከተጠናቀቀ በኋላም ንጉሱን አጼ ዮሀንስ 2ኛን "አብረን እንሂድና ፋሲልን እንዋጋው" በማለት አማከራቸው።

አጼ ዮሀንስ 2ኛ ግን በወህኒ አምባ ሲኖሩ ፀሎትና ስግደት በማዘወተር ኖሩ እንጂ የጦርነትን ነገር ፈጽሞ ሞክረውት አያውቁም ነበርና "አልችልም፤ በዚህም ላይ ሽምግያለሁ፤ ደግሞም አላውቅበትም" ብለው እምቢ አሉት። ቢያባብላቸውም በእምቢታቸው ጸኑ። ይባስ ብለውም "ብትፈልግ ወደ ወህኒ አምባየ መልሠኝ እንጂ አልሄድም" ብለው መለሱ።

በዚህም ስልጣን አልባ ባለሥልጣን መሆናቸውን ገሀድ አውጡት። ራስ ስዑል ሚካኤል የንጉሱን እምቢ ማለት በሌላ ተረጎመው። ይኸውም ለእኔ እምቢ ማለታቸው እኔ አልፍ ስል ሌላ እንደራሴ ሊሾሙብኝ አስበዋል ማለት ነው። በሚል ተርጉሞት አረፈ። ሆኖም አጼ ዮሀንስ 2ኛ እንዲህ ያለው ሃሳብ ፈጽሞ በልባቸው አልነበረም ይባላል። በአጉል ጥርጣሬ የከፋ ስጋት ላይ የወደቀው ራስ ስዑል ሚካአልም በእጅ አዙር ንጉሱን ከምግብ ጋር ገዳይ መርዝ ቀላቅለው እንዲሰጧቸው አድርጎ አስገደላቸው። አጼ ዮሀንስ 2ኛ በነገሱ በ1ኛ አመታቸው በ71 አመታቸው በ1763ዓ.ም ነበር የተገደሉት። በዘመናቸውም እንዳችም ስራ አላከናወኑም።

ምዕራፍ ፳፬

የአፄ ተክለሐይማኖት 2ኛ ዘመነ መንግስት

ከ1763-1770ዓ.ም

አጼ ዮሃንስ 2ኛ ከተገደሉ በኋላ ቀደም ባለው ጊዜ የወለዱት ልጅ 15 አመት ሞልቶት ነበርና ራስ ስዑል ሚካኤል አምጥቶ በአባቱ ዙፋን እንዲቀመጥ አደረገ።

የአጼ ዮሀንስ 2ኛ ልጅ ተክለሐይማኖት ሐያል ስገድ ተብለው የንጉሠነገስተነቱን ስልጣን ይዘው ኢትዮጵያን ለ7 አመታት ቢያስተዳድሩም አጠቃላይ ፖለቲካዊ ጉዳዩ የሚከናወነው ግን በራስ ስዑል ሚካኤል አማካኝነት መሆኑ እንደቀጠለ ነበር።

አጼ ተክለሐይማኖት በነገሱ በመጀመሪያው አመት ባዕታ ማርያም የተባለችውን ቤተክርስቲያን በጥሩ ሁኔታ አስገነቡ። በውስጧም 277 አገልጋዮችን መድበው ርስት ሰጡ።

ቀጥለው ደግሞ በቅዱስ ቂርቆስ ስም ተጨማሪ ቤ/ያን አሰርተው 150 ካህናትን መድበው የተለመደውን ርስት ሰጡ።

ከዚያም በንጉሱ በአጼ ተክለሐይማኖት ትዕዛዝና መልካም ፈቃድ በራስ ፋሬስ አማኝነት የወልደ ነጎድጓድ ዮሐንስን ቤተ ክርስቲያ በጃንተከልዋልካ አጠገብ አሠሩ። 150 ካህናት ተደልድለው ርስትም ተሠጣቸው።

እንደገና ደጃዝማች ወንድወሰን የተባሉት የላስታ ገዢ በንጉሡ ትዕዛዝ በጻድቁ በአቡነ ተክለሐይማኖት ስም ተጨማሪ ቤ/ያ አስገነቡና ስያሜውም የላሥታው ገዢ የፈረስ ስም "ጃሌ" ይባል ስለነበር ከንጉሰነገስቱ ስም ጋር አጣምረው "አባ ጃሌ ተክለሐይማኖት" ብለው ሰየሙት። "እረ በአባ ጃሌው" የሚሉ የዜማ ስንኞች መሠረታቸው ይሄ ነው። በተጨማሪም እብ እናት የሚገኘው ቅዱስ ገብርኤል ቤ/ያን በአጼ ተክለሐይማኖት ጊዜ የተሰራ ሲሆን፤ በርካታ አብያተክርስቲያናትንም በዘመናቸው አሳድሰዋል።

ራስ ስዑል ሚካኤል በእንጥልጥል የቀረውን የፋሲልን ሽፍትነት ጉዳይ አሁን እልባት ለመስጠት ፈለገና አፄ ተክለሐይማኖትን አስከትሎ ወደ ዳሞት ተጓዘ።

ፋሲልም የዳሞትንና የአገውን ጦር ይዞ ፈጊት በምትባለው ቦታ ሆኖ ይጠባበቅ ነበር። ፋጊት ላይ ሁለቱም ተገናኙና አደገኛ ጦርነት ተካሔደ።

በዚህ ጦርነት ከሁለቱም ወገን 10ሺ ወታደሮች አለቁ። ድሉ ግን የራስ ስዑል ሚካኤል ሆነ። ፋሲልም የተረፉትን ጥቂት ወታደሮች አስከትሎ ሸሸ።

ራስ ስዑል ሚካኤል ምርኮኞችን በጭካኔ አስጨፈጨፋቸው። ምህረት ጠይቀው የገቡትን ወታደሮችም የራስ ስዑል ሚካኤል ወታደሮች ባልተለመደ

ጭካኔ ቆዳቸውን ገፈው በውስጡ ጭድ እየሞሉ ለራስ ስኡል ሲያሳዩት አላወገዙቸውም ነበር።

በዚህ ጭካኔ ሳቢያ የአማራ ሳይንቱ ራስ ጎሹ እና ደጃዝማች ወንድወሰን የተባሉት ከዱት። ህዝቡም በጣም አዘነበት። ራስ ስዑል ሚካኤል አጼ ተክለሐይማኖትን ይዞ ወደ አክሱም አቀና። እዚያም ደርሶ በራሱ ትዕዛዝ ለንጉሡ የአገሬው መኳንንት ገጸ በረከት እንዲያስገቡ አደረገ።

በዚህ ጊዜ እቴጌ ምንትዋብ ከነበሩበት ቁስቋም መጥተው "የአጼ እያሱ ብርሃን ሰገድን ልጅ እንግሻለሁ" ብለው ቢያውጁም ሰሚ አልነበራቸውም።

ፋሲልም የራስ ስኡልን ወደ አክሱም መሄድ ሲሰማ ሸሽቶ ከሄደበት ተነስቶ ወደ ጎንደር መጣና ወደ ቤተመንግስቱ በሃይል ሲገባ ሲል በቤተመንግስት ሹማምንትና ወታደሮች ተሸንፎ ተመለሰ።

በዚህ ጊዜ ራስ ስዑል ሚካኤል ከአጼ ተክለሐይማኖት 2ኛ ጋር ተጨማሪ ሰራዊት አስከትሎ ከትውልድ አገሩ ከትግሬ አገር ወደ ጎንደር ተመለሰ። ሲደርሱም የእርሱ ታማኞች "አገሊ እንዲህ አድርጓል፣ እገሌ ይህን ሰርቷል" በሚል ነገር ሰራት ብዙዎች በጭካኔ እንዲታረዱና በጥይት እንዲደበደቡ ተደረገ።

ራስ ጎሹም ከሌሎች ሸፍቶች ጋር ህብረት በመፍጠር በራስ ስዑል ላይ ተነሳበት። ብዙዎችም በጭካኔው ምክንያት ከእሱ እየወጡ ከጠላቶቹ ጋር ወገኑ። ስለዚህም ከነራስ ጎሹ ጋር 8 ቀን የፈጀ ሃይለኛ ጦርነት አደረገና ለመጀመሪያ ጊዜ ሽንፈት ደረሰበት። ራስ ስዑል ሚካኤልም ተማርኮ ወደ እስር ቤት ገባ። ከእርሱ ጋር ሆነው አጼ ኢዮአስ ላይ ሞት የፈረዱባቸውን ሁሉ ሰብስበውም በሞት ቀጧቸው።

ግንቦት 26 ቀን 1765ዓ.ም እቴጌ ምንትዋብ ከረጅሙ የፖለቲካ ሕይወታቸውና ከረጅሙ መንፈሳዊ ሕይወታቸው፣ እንዲሁም ከአጠቃላዩ ምድራዊ ውጣ ውረድ ተገላግለው አረፉ። ራሳቸው ባሰሩት በቁስቋም ማርያም ቤ/ያንም ተቀበሩ።

ስንመለስም ራስ ስዑል ሚካኤል ከ7 አመታት የእስር ቆይታ በኋላ እጅግ ስላረጀ ተፈትቶ ጥቂት እንደቆየ በ1772ዓ.ም በአድዋ ከተማ ሞተ።

አጼ ተክለሐይማኖ 2ኛ ከ7 አመት የግዛት ዘመን ቆይታቸው በኋላ "ይህን የሚያልፍ መንግስት ትቻለሁ" ብለው መንኑና ዋልድባ ገዳም ገብተው ተቀመጡ። ገዳም ከገቡ ከ6 ወራት ቆይታ በኋላም እዚያው አርፈው በአባ ሚናስ ገዳም ተቀበሩ።

አሁን ዘመነ መሳፍንት እየተቃረበ ነው። የቀሩንም ሁለት ያህል ንጉሠነገስቶች ናቸው። ለዘመነ መሳፍንት መከሰት ደግሞ ሰፊውን በር ከፍቶ ያስፈው ራስ ስዑል ሚካኤል ነው። እስካሁን ያየነው እንቅስቃሴው፣ ሒደቱና ውጤቱም ይህንኑ እውነት ነው የሚያረጋግጠው። "አንድ ሹም እንዳሻው ማንገስ መሻር ከቻለማ... እኛስ....." የሚል ሃሳብ በብርካታ ምናልባትም በሁሉም መሳፍንት ዘንድ እንዲጸነስ ማድረጉንም በቀላሉ መረዳ ይቻላል።

ምዕራፍ ፸፰
የአጼ ሰለሞን ዘመነ መንግስት
ከ1770-1773 ዓ.ም

የቤተመንግስቱ ሹማምንት እንደ ደንቡ የተሸለሙችና በወርቅ ያጌጠች የንጉሰነገስት መጓጓዣ የሆነችውን ውድ በቅሎ ይዘው ወደ ወህኒ አምባ ሔዱ። ሰለሞን የተባሉትን የነጋሲ ዘር መርጠው አወጡ። እድሜ ልካቸውን በዚህ የግዞት ቦታ በሆነው በወህኒ አምባ ሥላሳለፉም "በቅሎዋ አትወጋኝም?" የሚል ጥያቄ አቅርበው እንደነበር ይነገራል። በዚህ ጊዜ ሹማምንቱ ሽማግሌውን ሰለሞንን እንደምንም ይጋግፈው በቅሎዋ ላይ አስቀመጧቸውና ወደ ቤተመንግሥቱ ይዘዋቸው ሔዱ።

ህዝቡና ካህናቱም እንደ ደንቡ በዝማሬና በእልልታ ተቀበሏቸው። ጥበብ ሰገድ አሉና የወርቅ ዘውድ አቀዳጅተው በዙፋኑ ላይ አስቀመጧቸው። በቤተመንግስቱ ዙሪያ የሚገኙትን አብያተክርስቲያናት እንዲታደሱ አስደረጉ። ከከተማው ወጣ እያሉም ተመሳሳይ ተግባር ፈጸሙ።

ቀጥሎም በፋሲለደስ ቤተክርስቲያን ውስጥ የነበረው የቅዱስ ፋሲለደስን ታቦት ከመዋኛው ጋር በተገነባው ህንጻ እንዲገባ አደረጉ። በዚህና በዚህ መሰል ስራቸው ህዝቡንና ካህናቱን እጅግ ደስ አሰኙ።

ከ3 አመት የግዛት ዘመን በኋላም በእርጅና ምክንያት አረፉ። እድሜያቸው በውል ባይታወቅም ከ70-80 ይገመታል።

ምዕራፍ ፳፮

የአፄ ተክለጊዮርጊስ ዘመነ መንግስት

ከ1773-1777 ዓ.ም

የጎንደር ነገስታት ታሪካቸውን ማሳመር ካለባቸው የሚጠበቅባቸው ስራ በዘመናቸው አብያተክርስቲያናትን ማሰራት ነው፡፡ የጎንደር ነገስታት ብቻም ሳይሆን ሰፊ የነፃነት ጊዜ ያገኙት የኢትዮጵያ ነገስታት ሁሉ በግልጽ እንዳስተዋልነው ታላቅ ተግባር ከወኑ የሚባለው ይህንኑ መሰል ስራ ከሰሩ ነው፡፡

ስለዚህም አጼ ተክለጊዮርጊስ ፍቁር ሰገድ በሚል ስመ መንግሥት የንጉሰነገስትነቱን ስልጣን ይዘው በአባቶቻቸው ዙፋን በተቀመጡ ማግስት ደብረ ምጥማቅ የምትባለውን በድንግል ማርያም ስም በማሰራት 500 ካህናት መድበውና ርስት ሰጥተው የፈንጠር ልደታን አሳድሰው ሲያበቁ፤ ኪዳነምህረት ተብላ የምትጠራውን ቤ/ያንም አሰርተው፤ ህዝቡን አስደሰቱ፡፡ በዘመናቸውም አቡነ ቄርሎስ የተባሉ ሌላ ጳጳስ መጡ፡፡ በ1776 ዓ.ም ግን የገንዘብና የማር ቀረጥ በህዝቡ ላይ ጣሉ፡፡ ቢዚህም ህዝቡ አጉረመረመ፡፡ ይህንንም የተመለከቱ የቤተመንግስቱ ታዛገሮች በመንግስታቸው ላይ ተነሱና አመጹባቸው፡፡ በየግዛቱ ያሉትን መኳንንትም ማነሣሣት ጀመሩ፡፡ ክንፈ አዳም የተባለ ሹም ከሰሜን እንዲመጣ ተላከበት፡፡ ክንፈ አዳም ሰራዊቱን ሰብስቦ ተጉዞ ወገራ ደረሰ፡፡ መስፈሩን በሰሙ ጊዜ አፄ ተክለጊዮርጊስ ፈርተው ወደ ጠዳ ሸሹ፡፡

ደጃዝማች ብሌ በውቀቱ የተባለው ዘዴኛ ከክንፈ አዳም ጋር የወገነ መስሎ ሳይታሰብ ማረከውና ለአጼ ተክለጊዮርጊስ "ንጉሰ ነገስት ሆይ የምስራች፤ ጠላትህ ክንፉ ማሞ ተይዞልሃልና ፈጥነህ መጥተህ በዙፋንህ ተቀመጥ" የሚል መልእክት ለከ፡፡

አጼ ተክለጊዮርጊስ ተመልሰው መጥተው ወደ ቤተመንግስታቸው ገቡና ለደጃዝማች ብሌ በውቀቱ ራስ ቢትወደድ የሚባለውን ሹመት ሰጡት፡፡

ወዲያው ደግሞ ሳቡር የተባለ አገልጋያቸው ከበጌ ምድር አዛዥ ከእሸቴ ሀይሉ ጋር ወገነና ሁለቱ ተባብረው ለየጁው መስፍን ለትልቁ ራስ አሊ እንዲህ የሚል መልእክት ላኩ "የተክለጊዮርጊስ መንግስት እዚህ ላይ ማብቃት አለበት፤ እኛም ላንተ እንገዛልሀለን፤ ከጎንህም እንሆናለን፤ እንኳን እኛ ጎንደር ያሉ ሴቶች በግጥም እየዘፈኑ "ዓሊና ዓሊና ዓሊና በሞቴ

የአማራን ማተብ ስለቸው አንገቴ" እያሉ ነው" በማለት ወዳጅነትን በሚያሳይ ቀልድ አዘል አነጋገር ሲሉኩበት የየጁዉ መስፍን ትልቁ ራስ አሊ /ትንሹ ራስ አሊ የሚባል ስላለ ነው ትልቁ የተባለዉ/ሰራዊቱን ሰብስቦ ገስገሰና ጎንደር ገባ፡፡

እነ እሸቴ ሀይሉም መምጣቱን ሲሰሙ ለበጌምድር ሰዎች "ራስ አሊን እንቀበለው የሚል ሃሳብ ሊያቀርቡ ጥቂቶች ሃሳባቸውን ቀየሩ፡፡

እሸቴ ሃይሉ በጣም ቅር አለውና "እግዚአብሔር ከልፈቀደ እንኳን ሰው እጅና እግር አይታዘዝም" በማለት ወደ ትግሬ አገር ትቶ ሲሄድ፤ራስ ወልደ ሥላሴ ራስ አሊን ፈጥኖ በደስታ ተቀበለው፡፡ እሸቴ ሀይሉም የጉዳዩ ተካፋይ ሳይሆን ጥቂት ቆይቶ ሞተ፡፡

አጼ ተክለጊዮርጊስም ይህን ጉዳይ ሲሰሙ ከሰራዊታቸው ጋር ሆነው ከመፋለም ይልቅ የለመዱትን ሽሽት ነበር የመረጡት፡፡ ይህም ሲባል ሰራዊቱ ሁሉ በየግዛቱ መኳንንት ስር የተሰገሰገበት ሁኔታ እንጂ የነበረው፤ እንደተደመጉት ነገስታት ብዛት ያለው ወታደር በንጉሰነገስቱ ስር አልነበረም"፡፡ ይህ ሁኔታም ጎልቶ መንጸባረቅ የጀመረው ከራስ ስዑል ሚካኤል እንደራሴነት ጀምሮ ነው፡፡ ስለዚህ አጼ ተክለጊዮርጊስ ጉልበቱም ወኔውም አልነበራቸውምና ሸሹ፡፡

በዚህ ጊዜ በየግዛቱ ያሉ መሳፍንቶች "እንዴት ንጉሠነገስቱን ያባርራል?" በሚል ቁጭት ከያሉበት ተሰባሰበው ራስ አሊን ለመዋጋት ተስማሙ፡፡

በዚህም የትግሬው ደጃዝማች ወልደ ገብርኤል፣ የሰሜኑ ራስ ገብሬ፣ የላስታው ዋግ ራስ ስዩም፣ የቆማው ራስ ደመ ክርስቶስ፣ የጎጃሙ ራስ ሃይሉ፣ የአለፋጣቁሳው ደጃዝማች ዘክርስቶስ፣ የቋራው መስፍን አዛዥ ልደት፣ ሁሉም ተሰባስበው ህብረት ፈጠሩና ጦራቸውን ይዘው ወደ በሰሳ ተጉዘው መደብ ተብላ በምትጠራው ቦታ ሠፈሩ፡፡
ባጠቃላይ ከትግራይ እስከ ሸዋ ያሉት መኳንንት ሁሉ ተጣምረው በምድረ መደብ ትልቁን ወጊያ አካሄዱ፡፡

ትልቁ ራስ አሊም በዚህ ጦርነት በርትቶ ተዋግቶ ሁሉንም ድል አደረጋቸው፡፡ ራስ ደመ ክርስቶስ በውጊያው ላይ ሲሞት ደጃዝማች ወልደ ገብርኤል እና ሌሎች መኳንንቶች ወታደሮቻቸውን አስፈጅተው በየቦታው ሸሹ፡፡

ትልቁ ራስ አሊም ከድሉ በኋላ ወደ ቤተመንግስቱ ሄዶ በቁጥጥሩ ስር አደረገው፡፡ ሆኖም ከነጋሲያን ዘር መርጦ አምጥቶ በዙፋኑ እንዲቀመጥ አደረገ እንጂ፤ ዘሎ ገብቶ ራሱን ንጉሠነገስት አድርጎ ዙፋኑ ላይ ዘፍ ለማለት አልደፈረም፡፡ ስለዚህም የአጼ ተክለጊዮርጊስ ዘመነ መንግስት ከ1773-1777 ዓ.ም ድረስ ለ4 አመታት ያህል ዘለቀ፤ ፍጻሜያቸውም በዚህ መልኩ በሽሽት ሲጠናቀቅ የኢትዮጵያ አጣፋንታም የተለየ ገጽታ ሊኖረው ግድ ሆነ፡፡

ምክንያቱም የኢትዮጵያ ዋናው ማእከላዊ መንግስት ያለአንዳች የውጭ ወረራ በእርስ በርስ ፍጭት ብቻ አከርካሪው ተሰብሮ፤ የየግዛቱ መሳፍንት እርስ በርስ እየተናቆሩና የበላይነቱን የያዘው አሻንጉሊት ንጉስ ዙፋኑ ላይ እያስቀመጠ ሲገዛ፤ ተከፋፍለው በድንበር አለፍክ ሳቢያ የብዙ ዜጎች ደም በከንቱ የሚፈስባት ምድር እንድትሆን አድርገዋታልና ነው፡፡
ይህም ዘመን ዘመነ መሳፍንት በመባል የሚታወቀው ነው፡፡

ምዕራፍ ፸፺

ዘመነ መሣፍንት፤ ከትልቁ ራስ ዓሊ እስከ ትንሹ ራስ ዓሊ ከ1777-1845 ዓ.ም

በተለምዶ ዘመነ መሳፍንት ከ1777-1845ዓ.ም ለ68 አመታት የቆየ ነበር ተብሎ ይገለፅ እንጂ፤ አጠቃላይ ጊዜውን ስናሰላው ለ86 አመታት ያህል የቆየ መሆኑን ነው የምንረዳው። ይህም ሲባል ራስ ስዑል ሚካኤል አፄ ኢዮአስን ማርኮ በሞት እንዲቀጡ ካስደረገበት ጊዜ ጀምሮ ካሣ ሀይሉ ዘውድ እስከደፋበት ጊዜ ድረስ የሚቆጠር በመሆኑ ነው። ስለዚህም የዘመነ መሳፍንት ጊዜ ከ1761-1847 ዓ.ም የቆየ ነበር። ነገር ግን ከራስ ስዑል ሚካኤል ህልፈት በኋላ በተለመደው የአነጋገስ ስርዓት ሁለት ንጉስ ነገስቶች ተከታትለው ስለነገሱ እና በነዚያ ጊዜያቶችም የመሳፍንቱ የበላይነት ገሀድ ያልወጣ በመሆኑ ምክንያት የዘመነ መሳፍንት ጊዜ ከትልቁ ራስ ዓሊ የበላይነት ዘመን ከ1777 ጀምሮ እስከ ትንሹ ራስ ዓሊ ዘመን እስከ 1845 ዓ.ም ተብሎ ሊገለጽ ችሏል።

በዘመነ መሳፍንት ጊዜ በየጊዜው የበላይነቱን ይይዙ የነበሩ መሳፍንትን የጎጋሲ ዘሮችን እያመጡ በጎንደር ቤተመንግስት ያነግሷቸው ነበር። በዚህ ረጅም ዘመን ውስጥም 14 ያህል ንጉሰነገስቶች ተከታትለው ነግሰዋል ባይባልም ግንብ ጠብቀዋል።

የእነዚህ ነገስታት መለዋወጥም መነሻው የመሳፍንቱ ድል ወይም ሽንፈት እንጂ ሌላ አይደለም። በሌላ አገላለጽ የስልጣናቸው እድሜ የሚወሰነው በመሳፍንቱ የትግል /የጦርነት/ ውጤት ነው። አንዱ ያነገሰውን ሌላው ያሸነፈው ያወርደውና ሌላ ንጉስ ይተካል። በመሀል ከሞቱም የበላይነቱን ያየዘው መሳፍንት የመረጠውን ያነግሣል። ስለዚህ ቀጥለው የተዘረዘሩት ነገስታት በየዘመናቸው ምንም የፈጸሙት አገራዊ ስራ የለም፤ ሊኖርም አይችልም።

1. አጽቁ እያሱ 3አመት
2. ህዝቅያስ 7አመት
3. ዮናስ 1አመት
4. በእደ ማርያም 8 ወር
5. ሰለሞን 2 ወር
6. ድሚጥሮስ 3 አመት
7. ዕጓለ ዕዮን 2 አመት
8. ኢዮአስ 4 አመት
9. ጊጋር 9 አመት
10. ገብረክረስቶስ 10 አመት
11. በእደ ማርያም 1 አመት
12. ኢያሱ 4 አመት
13. ዮሃንስ 3ኛ 1 አመት
14. ሳህለ ድንግል 22 አመት

የነገስታቱ ስም እና በግንብ ጥበቃ የቆዩበት ጊዜ ያየነውን ሲመስል፤ የተፈራረቁት መሳፍንት ደግሞ የበላይነቱን ይዘው የኖሩበት ዘመን በሚከተለው መልኩ ይዘረዘራል።

1. ትልቁ ራስ አሊ ከ1777-1782 ለ6 አመታት /የየጁ መኳንንት/
2. ራስ አሊጋዝ ከ 1782-1786 ለ4 አመታት
3. ራስ አስራት እና ራስ ወልደ ገብርኤል ከ1786-1792 ለ6 አመታት /የበጌ ምድር መኳንንት/
4. ራስ ጉግሣ ከ1792-1818 ለ26 አመታት /የየጁ መኳንንት/
5. የራስ ጉግሣ ልጅ ራስ ይማም ከ1818-1820 ለ2 አመታት /የጁ/
6. የራስ ይማም ልጅ ራስ ማርዬ ከ1820-1823 ለ3 አመታት
7. ራስ ዱሬ 3 ወር ገዝቶ ሲሞት፤ በምትኩ የራስ ማርየ ልጅ ትንሹ ራስ አሊ ተተካ።
8. ትንሹ ራስ አሊ ከ1823-1845 ለ22 አመታት እንደገዛ እዚህ ዘመን ላይ የዘመነ መሳፍንት ጊዜ ተገታ። ከ1845-1847 ዓ.ም ያለው ጊዜ አፄ ቴዎድሮስ የየግዛቱን መሣፍንት እየተዋጉ ሲያሣምኑ ያለፈ ሲሆን፤ በዚህም ስኬታማ ሆነው በ1847 ዓ.ም የንጉሠነገስትነት ስልጣንን ሊይዙ ችለዋል።

   በመሳፍንቱ ዘመን ሁሉም የየራሱን ወታደር ይዞ ግዛቱን ሲያስተዳድር፤ ሐይል የተሰማው ድንገት ተነስቶ ጦር ይገጥምና ካሸነፈ የሌላውን ግዛት ጠቅልሎ ይይዛል። የበለጠ ተደጋጋሚ ድል ከገጠመውም የዋናው መሳፍንት የበላይ ሆኖ ከተሺሚነት ወደ ሿሚነት ይሸጋገራል።

ባጠቃላይ በእነዚህ ዘመናት በእርስ በርስ ፍጭታቸው በርካታ ቁጥር ያለው ወታደር ያለቀ ሲሆን፤ ኢትዮጵያ ቅጥ ባጣ ሁኔታ ፍልስልሷ ወጥቶና ሰላም እርቋት ያለፈችበት ዘመን ነበር። ድፍን 68 አመቱም ያለቀው ሙሉ ለሙሉ በጦርነት ታጅቦ ነው። በእነዚህ ጊዜያቶች አንዲት ኢትዮጵያ የምትባል አገር ፈጽሞ አልነበረችም።

ይህን እስከፊ የኢትዮጵያ ገጽታ ለመለወጥ ከባድ ስራ ይጠይቅ የነበረ ሲሆን፤ አፄ ቴዎድሮስ 2ኛ ብቻ እንጂ ማንም ሊያስበውና ሊተገብረው አልሞከረም። በጽንነታቸው ዘመነ መሳፍንት እንዲያበቃለት ያደረጉትን ታላቅ ኢትዮጵያዊ ጀግና ታሪክም በተከታዩ ምዕራፍ ብቻ ለማጠናቀቀ ስሞክር ቅር እያለኝ ነው።

ምዕራፍ ፸፯
የአፄ ቴዎድሮስ 2ኛ ዘመነ መንግስት
ከ1847 – 1860 ዓ.ም

ካሳ ሐይሉ / አፄ ቴዎድሮስ/ "ጀግና፣ እውነተኛ፣ ታማኝ፣ የማያወላውሉ፣ ቆራጥ፣ ደፋር፣ የራሳቸውንና የአገራቸውን ክብር የማያስደፍሩ፣ ማንንም የማይለማመጡ፣ ይቅርታን ለሚጠይቅ ምህረት የሚያደርጉ፣ ከዳተኞችን ፍዳቸውን የሚያሳዩ፣ ለነብሳቸው የማይሰስቱ፣ ቅንጦት የማይወዱ፣ ራሳቸውን ከተራ ወታደር ለይተው የማያዩ፣ ከሰው ይልቅ በአምላክ የሚተማመኑ" ... ተብለው ተገልፀዋል፡፡ (ዋለልኝ እምሩ 1997 ዓ.ም)

በሌላ በኩልም "ጠቢብ፣ ዕኑ፣ ፈላስፋ፣ ቆራጥ፣ ጀግና፣ ነብይ፣ ደፋር፣ ባለቅኔ፣ ባለራዕይ፣ የሃገር መሪ፣ የጦር መሪ፣ ፈረሰኛ፣ እግረኛ፣ ሰላይ፣ አይረኔ፣ ዲፕሎማት፣ ሐቀኛ፣ ሃገር ወዳድ፣ ፋና ወጊ፣ ሐይማኖተኛ፣ ሩህሩህ፣ ጨካኝ፣ ቁጡ፣ ልዩ ፍጡር፣ እልኸኛ፣ የተግባር ሰው፣ አመፀኛ፣ አይተኔ ናቸውም" ተብለውላቸዋል፡፡ ይህን ሁሉ ባህርይ አጣምረው መያዛቸውም አስደናቂ ነው፡፡

ስለ ታላቁ ንጉሰ ነገስት፣ አገርና ህዝብ ወዳድ ስለሆኑትና፣ አፍቃሪ ስለነበሩት ቴዎድሮስ ብዙዎች ብዙ ያሉላቸው ቢሆንም አጠቃላይ አካላዊ አቋማቸውንና የውስጥ ማንነታቸውን አጠገባቸው ሆኖ በደንብ የተመለከተውን ሰው ገለፃ ከወዲሁ አይተን ወደ ታሪካቸው እናልፋለን፡፡ ይህ ሰው በአጼ ቴዎድሮስ ዘመን ታስረው ከነበሩት እንግሊዛውያን ውስጥ አንዱ የነበረ ሲሆን ዶክተር ሔንሪ ብላንክ ይባላል፡፡

"ለመጀመሪያ ጊዜ በ1852 ዓ.ም አጼ ቴዎድሮስን ሳገኛቸው እድሜያቸው 48 ይሆን ነበር፡፡ መልካቸውም ኩበዙዎች ሐበሾች ጠቆር ያሉና ጠይም የሚባሉ ናቸው፡፡ አፍንጫቸው ደፍጠጥ ያለ፣ አፋቸው ሰፋ ያለ፣ ከንፈሮቻቸው ስስና ቀጠን ያሉ ነበሩ፡፡

በፈረሰኛነታቸው፣ በጦር አወራወር ስልታቸውና በወታደርነታቸው የተመሰገኑ፣ ጠንካራ የሆነውን ጠላታቸውን ለማሸነፍ ችሎታ ያላቸው ሰው ነበሩ፡፡ ጎድጎድ ያሉት የጥቋቁር አይኖቻቸው አገላለጥ አስደንጋጭ ሲሆን፣ በሰላም ጊዜ ለስላሳ ሆነው ደስ የሚያሰኙ፣ በተቆጡ ጊዜ ደግሞ በርበሬ መስለው የሚያስደነግጡና የሚያሸብሩ እሳተ ገሞራ የሚወረውሩ ነበሩ፡፡ በድንገት ሲቆጡ መላ አካላቸው የሰውን ልጅ ከፍ ካለ ድንጋጤ ላይ ይጥላል፡፡ ጠይሙ ገላቸው ሲከሰከስ፣ ስሱ ከንፈራቸው ሲንቀሳቀስና ፀጉራቸው ሲዘናፈል በጠቅላላው ሰውነታቸው የአንበሳነት ፀባይ የያዘ አስደንጋጭ ይሆናል" ብሏል፡፡ (Dr. henry blank 1886)

ልጅ ካሳ ጥር 6 ቀን 1811 ዓ.ም ከቋራው ተወላጅ ከሐይሉ ወልደጊዮርጊስና ከእንፍራዟ እመቤት ከወ/ሮ አትጠገብ ወንድወሰን ነበር የተወለዱት፡፡ ምንም እንኳን አባታቸው ባላባትነት እንደነበራቸውና እናታቸው ባላባትነት ያልነበራቸው ተደርጎ ብዙ ጊዜ ቢፃፍም፣ እውነታው ግን ከባላባት ዘር የተገኙት እናታቸው ወ/ሮ አትጠገብ እንጅ አባታቸው አይደሉም፡፡ ጥቂት ሀሄፍት ለዚህ መነሻ የሆናቸው የእናታቸው ኮሶ ሸጦ ልጃቸውን ማሳደግ መቻላቸው ነው፡፡ ይህም የባላባት ዘር እንዴት ኮሶ ሊሸጥ ይችላል? የሚል ጥያቄ አስነስቶ እናታቸውን ከስረኛው መደብ፣ አባታቸውን የቋራ ገዥ የነበሩና ራስ ሃይሉ ወልደጊዮርጊስ የሚባሉ እንደነበሩ ተደርጎ የተፃፈበት ሁኔታ አለ፡፡

ሆኖም የኮሶን መድሐኒት መቀመምና የታመሙትን መፈወስ የተራው ሰው ተግባር ብቻ አይደለም፡፡ የሚሰጠውም በሽያጭ መልክ ብቻ አይደለም፡፡ በነፃም ይሰጣል፡፡ በሃደት ግን የልጅ ካሳ እናት የደኸዩበት ሁኔታ ሲፈጠር ቢችልና የሙያቸውን ውጤት ወደ ገንዘብ ማስገኛ ለውጠው ልጃቸውን ቢያሳድጉ የሚገርም አይሆንም፡፡ በተጨማሪም የባላባት ዘር ሆኖ የሚደኸይ፣ የሐብታም ልጅ ሆኖ ደሐ የሆነ ሰው ያጋጥማል፡፡ የሆነ ሆኖ ልጅ ካሳ ከእንፍራዟ/ከደንቢያ ባላባት ከተገኙት/ ከወ/ሮ አትጠገብ እና ከቋራው ተወላጅ ከሐይሉ ወልደ ጊዮርጊስ አብራክ ከፍለው ወደ ምድር መጥተዋል፡፡

በተወለዱ በ1 አመታቸው አባታቸው ስለሞቱ እናታቸው ወ/ሮ አትጠገብ ተምረው ለወግ ማዕረግ ይበቁ ዘንድ ወደ አንድ ገዳም ወስደው ለመነኮሳቱ ሰጧቸው፡፡ በመጀመሪያ በማህበረ ስላሴ ገዳም፣ ቀጥለው በቸንከር ተክለሐይማኖት ገዳም መንፈሳዊ ትምህርትንና ዓለማዊ ትምህርታቸውን ሲከታተሉ አደጉ፡፡

ወደ ወጣትነት ሲሸጋገሩም ከደምቢያው ባላባት ከእናታቸው ወንድም ከደጃች ክንፉ ጋር ሆነው እያገለገሉ ሳለ ገሰሶች እንግዳ ከተባለች ልጃገረድ ጋር ተጋብተው መሸሻን እና አልጣሽን ወለዱ፡፡ ትዳራቸው ግን ብዙ አልቆየም፡፡ ከዚያም ከአጎታቸው ጋር ወደጎንደር ቤተመንግስት መጡ፡፡ በቤተመንግስቱ ውስጥም ማገልገል ጀመሩ፡፡

በአጭር ጊዜ ውስጥም በሚፈፅሟቸው የድፍረትና የጀግንነት ስራ ተወዳጅ እየሆኑ ሄዱ፡፡ በልዩ ልዩ ግዛቶች ለዘመቻ ሲሔዱም በታላቅ ጀብድ ድል እያደረጉ ምርኮም እያመጡ ለትንሹ ራስ አሊ እና ለራስ አሊ እናት ለእቴጌ መነን ልብን አመዴ በማስረከብ ታማኝ አገልጋይ ሆኑ፡፡ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ግን የኢትዮጵያ ሁኔታ በእጅጉ ያሳስባቸው ጀመር፡፡ በየመሳፍንቱ ውዝግብ የሚደርሰውን እልቂት ሲያዩም የኢትዮጵያ ተከፋፍላ መቅረት ማብቃት እንዳለበት ተገነዘቡ፡፡

በ1830ዎቹ የግብፅ ጦር በሱዳን በኩል ኢትዮጵያን ለማጥቃትና ለመውረር ከመቸውም ጊዜ በላይ ተጠናክሮ የመጣበት ወቅት ነበር፡፡ ይህንን

ጦር ልጅ ካሳ በከፍተኛ ጀግንነት ተከላክለው በተደጋጋሚ ድል መመከት ቻሉ። በተለይ ስናር ድረስ ዘልቀው ገብተው የግብፅን ወራሪ ሃይል ድምጥማጡን አጥፍተው በመመለሳቸው እጅግ ገናና መሆናቸውን በሁሉም ዘንድ አሳወቀላቸው። ሆኖም በጦርነቱ ብዙ ጀግና ወታደሮቻቸው አለቁ። በዚህም ዘመናዊ መሳሪያ ወሳኝ መሆኑን ከመረዳታቸውም በላይ በኢትዮጵያ ኋላ ቀርነት እጅግ አዘኑ። ራስ አሊና እቴጌ መነንም ከመኳንንቱ ተወላጆች የበለጠ ወደዱዋቸው። ነገር ግን የሃይላቸው ብርታት ብዙም አላስደሰታቸውም። የልጅ ካሳ ጀግንነት ለራሳቸውም ስጋት ሆናቸው። ስለዚህ በዘዴ መያዙን መረጡና በጋብቻ ገመድ ጠፍረው ለማሰር ሲሉ ያራስ ዓሊን ልጅ የእቴጌ መነንን የልጅ ልጅ ተዋበችን በሚስትነት ሰጥተው አጋቧቸውና 40 ቀን ድረስ የዘለቀ ግብገር ተካሔደ።

የደጃዝማችነት ማዕረጉንም በዚህ ጊዜ ነበር ያገኙት።

በመሐመድ አሊ ከሚመራው ከግብፅ ጦር ጋር ባደረጉት ከባድ ውጊያ በርካታ ሰራዊት ከማለቁም በላይ እራሳቸውም ቆስለው ነበር። ሆኖም ድሉ የደጃዝማች ካሳ ከመሆን አላመለጠም። ከደጃዝማች ካሳ ጋርም የባለቤታቸው ወንድም ዘምቶ እሱም ቆስሎ ነበርና ሁለቱም እንዲያገግሙ እቴጌ መነን ቁስለኛ ለሆነው ወገናቸው ጥሩ ወይፈን ሲልኩ ለደጃዝማች ካሳ አንድ እግር ወርች ስጋ ላኩላቸው።

እቴጌዋ ደጃዝማች ካሳን ዝቅ አድርገው በማየታቸው ያዘኑት ጀግናም ባለቤታቸውን ተዋበችን "ተመልከች የእናትሽን ግፍ" አሏት በምሬት። ተዋበችም በእናቷ እጅግ አዘነች። በተለይም በበርካቶች ዘንድ "ከደሐ ጋር የተጋባች" እየተባለች ትወቀስ ነበርና በንዴት ተውጣ ዝም ባለች ጊዜ "ምን ትያለሽ ተዋበች?" ብለው ሲጠይቋት "ተነሳ ነዋ የምልህ! ታጠቅ ነዋ የምልህ" የሚል መልስ ሰጠች። መልስ ሰጠች።

ይህ አጋጣሚ በውስጣቸው የተሀነሰውን ኢትዮጵያን አንድ የማድረግ፡ ፍላጎትና ዓላማ የማሳኪያ የመጀመሪያው መንገድ ስለሆነላቸው እየተደሰቱ የዚያኑ ሌሊት የሚመሩትን ጦር አስከትለው ተዋበችንም ይዘው ሸፈቱ። ወደ ቋራ አቅንተውም በአካባቢው ባለው በርሐ ሰፈሩ። ያሸፈታቸው ግን የግል ቂም በቀል አለመሆኑን ልብ ማለት ያስፈልጋል። ይልቁንም የውጭ አገርን ወራሪ በከፍተኛ ጀብድ የመለሱ ሆነው ሳለ ገና ለገና የባላባት ዘር አይደሉምና ሁሌም ዝቅ ያለ ክብር እንደሚጠብቃቸው ከመረዳታቸውም በላይ፣ ይህ የቆየ ልማድና ባህል መቅረት እንዳለበትና ክብር በስራ እንጂ በዘር መሆኑ ያከትም ዘንድ ነው።

ወዲያውም ከእቴጌ መነን ጋር ተጣልቶ የሸፈተውን ይልማ ወሰንን አገኙትና በከፍተኛ ደስታ ተቀብሎ ክጎኑ አደረጋቸው። የመሪነቱን ቦታም ለጀግናው ካሳ ሃይሉ ለቀቀላቸው። ህብረት ፈጥረውም የአካባቢውን ግዛት ሹማምንት ድል እያደረጉ አንዳንድ ቦታዎችን ተቆጣጠሩ።

እቴጌ መነን የደጃዝማች ካሳን መሸፈት ሲሰሙም ሄደው እንዲወጓቸው ቀኛ አዝማች ነጋሽን እና አቶ አቡየን ከብዙ ሰራዊት ጋር ላኳቸው። ደጃዝማች ካሳ በቅፅበት ድል አደረጓቸው። ራስ ዓሊና እቴጌ መነንም በፈጣኑ ሽንፈታቸው ተበሳጩ። በቤተመንግስቱ ስጋት በነገሰ ጊዜ ደጃዝማች ወንድይራድ ለትንሹ ራስ ዓሊ እና ለእቴጌ መነን ታማኝነቱንና ጀግንነቱን ለማሳየት በንቀት "ይሄን የኮሶ ሻጭ ልጅ አንጠልጥየ አመጣዋለሁ" ብሎ ፎክረና ሰራዊቱን ይዞ ተጓዘ። ወዲያውም ድል ሆኖ ተማረከ።

ደጃዝማች ካሳም ምርኮኛውን ወንድይራድን ይዘው "እናቴ ሳይሸጥላት ቀርቶ ከገበያ የተመለሰ የኮሶ መድሐኒት ስላለ፣ ላንተ የሚሆን ምግብ ስለሌለን ፈጭተህ ውሰድ" አሉና አስጎንብሰው እያስፈጩት "የእንቆቆ ልጅ እንቆቆ፣የኮሶ ልጅ ኮሶ፣

,,በሽታው ያሽራል እንኳንስ ተቀምሶ።"... እያሉ የፈጨውን እያስበጠበጡ ጋቱት። ይህን የሰሙት የአገሬው ሰዎችም፦

"እንቆቆና ኮሶ ሲጠጣ ለውሶ፣
አየነው ወንድይራድ ሲፈጭ ተጎንብሶ።
ወዳጁ ወንድይራድ ምነው የማይኮራ
ነውር አይደለም ወይ መግባት በሰው ስራ።
ወዳጁ ወንድይራድ የሚመክረው ጠፍቶ፣
ሲፈጭ አደረ አሉ በሴት ስራ ገብቶ" እያሉ

አፌዙበት።

ወዲያውም ከልክ በላይ ጠጥቶ ነበርና ሞተ። (መድሃኒት ሲበዛ ገዳይ ነው።) እቴጌ መነን ትዕግስታቸው አልቆ ሰራዊታቸውን ሰብስበው ደጃዝማች ካሳን ለመውጋት ተነሱ። ብዙ ሰራዊት አለቀ። በውጊያውም እቴጌ ጭናቸው ላይ በጦር ተወግተው ቆስለው ተማረኩ። የመሪያቸውን መማረክ አይተው የደነገጡት ተከታዮችም ሙሉ በሙሉ ድል ሆኑ። ደጃዝማች ካሳ ሃይሉ እቴጌዋን ባሳዩት ንቀት ብለው አሳሰሯቸው።

የዚህን ጉድ ትንሹ ራስ አሊና ሹማምንቱ ሲሰሙ የካሳን እናት ወ/ሮ አትጠገብን ይዘው አሰሯቸው። በዚህ ጊዜ በህዝቡና በካህናቱ ልመና እንዲሁም በእቴጌዋ መታሰር ስጋት ምክንያት ራስ አሊ የካህናቱን ልመና ተቀብሎ ወ/ሮ አትጠገብን ፈታቸው።

ደጃዝማች ካሳም በዚህ ተደሰቱ። በተመሳሳይም ካህናቱ ከራስ አሊ ተልከው ወደ ካሳ ሔዱ። "የአጎቴ የደጃዝማች ክንፉ ግዛት ይሰጠኝና መነንን ልልቀቅ" በሚል መደራደሪያ አቀረቡ። ይህን ያሉት ያጎታቸው ግዛት ለሌላ ተሰጥቶ ስለነበር ነው።

ትንሹ ራስ አሊ ግን ከደጃዝማች ውሴ ጋር ሆኖ ካሳን መሪ እንደሚያደርግ ስለተማመነ ወዲያው እሽ አላለም። ነገር ግን እቴጌ መነን

"የጠየቀውን ሰጥተህ ቶሎ ከዚህ መጥፎ ቦታ ካላስወጣከኝ በጦርነት አሸንፌህ ልታስፈታኝ አትችልም" የሚል መልዕክት በመላክ በተዛዋሪ የካሳን አይደፈሬነት አረጋገጡ።

ራስ አሊ መወሰን አቅቶት ባለበት ሰዓት ደጃዝማች ካሳ የጠየቁትን ግዛት ሳይቀበሉ በነባ እቴጌ መነንን ለቀቋቸው። ነገር ግን በራሳቸው ጊዜ ከቋራ እስከደንቢያ ያለውን ግዛት ተቆጣጠሩ። እቴጌ መነንም ወደ ዋድላ ሔዱ። ካሳ ሃይሉ ቀስ በቀስ ወሰናቸውን ማስፋት ቀጠሉ። ከዚያም የጎጃሙ ገዥ ደጃዝማች ጎሹ "ወሰን ገፋህ" በሚል ካሳን ለመውጋት ልጁን ደጃዝማች ብሩን አስከትሎ ለውጊያ ወደ ጉራምባ ሄደ።

ጉራምባ ላይ ሐይለኛ ውጊያ ተደርጎ ድሉ የደጃዝማች ካሳ ሃይሉ ሆነና እነ ደጃች ጎሹ ሸሹ። የካሳ አዝማሪ በጦሩ መሐል ሆኖ ይህን ድል በተመለከተ እንዲህ ብሎ ገጠመ።

"ጎሹ አረጀና ልቡ ቢዘናጋ
ጉራምባ ወረደ አንበሳን ሊወጋ
ጎሹ እስከነ ልጁ ጉራምባ ላይ ወርዶ
ያንበሳን ፊት ቢያይ ወደቀ ተዋርዶ።"

ራስ አሊ ግራ በተጋባበት ጊዜ ከጎኑ የነበሩት ደጃዝማች ውቤና የጎጃም መኳንንቶች አመፁበትና ራስ አሊ አባይን ተሻግሮ ወደ ጎጃም ተጓዘ። የእርዳታ ጥያቄውንም በየግዛቱ ላሉ ታማኞቹ ቢያቀርብ ውጤት አልባ ሆነ። ራስ አሊ በዙሪያው ያሉትን ሰብስቦ ከነበረው ሰራዊት ላይ የወረሒመኑን መኳንንት ጨምሮ ካሳ ሃይሉን ሊወጋ ተዘጋጀ።

"አይሻል" በተባለ ሜዳ ላይ ትልቅ ጦርነት አካሔደ። ሽንፈት የማይነካካቸው ጀግና ይህንንም በድል ተወጡት። ራስ ዓሊም ከመማረክ ለጥቂት ተረፈና ሸሸ።

ከዚህ ድል በኋላ ከአባቱ ጋር ሸሽቶ አምልጦ የነበረውን ደጃዝማች ብሩ ጎሹን "አዋጦ" በተባለ ቦታ ላይ ጦርነት ገጥመው ድል በማድረግ ግዛቱን ጎጃምን ወሰዱበትና ፈጥነው ወደ በጌምድር ሄዱ። ጥቂት እረፍት ባደረጉበት በዚህ ቦታ ህዝቡ "ያለ ንጉስ የቀረች አገር" እያለ ሲያጉረመርም ሰምተው "ህዝቤ ሆይ በምድረ ሰሜን "ስሜን" እስክነግርህ ድረስ ቅን ፈራጅ ንጉስ እያልክ ጥራኝ" በማለት ጮክ ብለው ተናገሩ።

ቀጥለውም በኢትዮጵያ ግዛቶች እየተዘዋወሩ፣ መኳንንቱን ሁሉ ነጣጥለው ድል እያደረጉ በቁጥጥር ስር ባደረጉት ግዛት ላይም ፍርድ እየሰጡ፣ ተከታዮቻቸውን እያበዙ ያለ ረፍት ከቦታ ቦታ ሲዘዋወሩ ቆዩ።

ከዚህ ሁሉ መኳንንት አንድ ደጃዝማች ውቤ ብቻ ነበር የቀራቸው። ደጃዝማች ውቤ በግዛቱ በሰሜን ሆኖ ለውጊያ ተዘጋጀ። ደጃዝማች ካሳም በከፍተኛ ወኔ ወደ ሰሜኑ የኢትዮጵያ ግዛት ሔደው "እንጬት ካብ" ከተባለ

ቦታ ላይ ሰፈሩ። ደጃዝማች ውቤም ደጃዝማች እሸቱ ውቤ እና ደጃዝማች ኀንጉል ውቤ የተባሉ ልጆቻቸውን ከጎናቸው አሰልፈው "መከሁ" በተባለች ስፍራ ተዘጋጅተው መጠባበቅ ጀመሩ። ሁለቱ ወገኖች ተጠጋግተው በ ዋሒት" በሚባለው ቦታ ከባድ ውጊያ አካሔዱ።

በዚህ ጦርነት ደጃዝማች እሸቱ በከፍተኛ ቆራጥነት ሲዋጋና ሲያዋጋ በጥይት ተመትቶ ሲሞት፣ ደጃዝማች ውቤና ደጃዝማች ኀንጉል ተማረኩ። ስለዚህም ድሉ ሙሉ በሙሉ የደጃዝማች ካሳ ሐይሉ ሆነና አባትና ልጁ በግዞት በጭለማ ቤት እንዲታሰሩ ተደረገ። በሚያስገርም ሁኔታም የደጃዝማች ውቤ ንብረት ተማርኮ ሲቆጠር 40 ሺ የማሪያትሬዛ ብር፣ 7 ሺ ጠመንጃ፣ በብዙ ጋን የተቀመጠ ወርቅ፣ ቁጥር ስፍር የሌለው ፈረስ፣ አህያ፣ ግመል፣ ላም፣ በግ፣ ፍየል፣ በወርቅ የተለበጡ አልባሳት፣ ልዩ ልዩ የከበሩ ጌጣጌጦችና የዘመኑ ውድ ምንጣፎች ወዘተ... ተገኙ። የብዛቱ ሁኔታ ያስገረማቸው ደጃዝማች ካሳም ደጃዝማች ውቤን አስጠርተው "ይህን ሁሉ ሐብት የሰበሰብከው ለምንህ ነው?" ብለው ሲጠይቁ "ለክፉ ቀኔ ብዬ" የሚል ምላሽ አገኙ። "ሰው ያለውን ከተጠቀመ ምን ክፉ ቀን አለ?" በማለት መለሱና ወደ እስር ቤቱ እንዲወስዱት አዘዙ። ደጃች ውቤ እስር ቤት እያለ ሲሞት፣ ልጁ በኋላ ላይ እንግሊዞች ሲገቡ ነበር የተፈታው። የደጃዝማች ውቤ ሬሳም ከእስር ቤት የወጣው እንግሊዞች ከመጡ በኋላ ነበር።

በድል ላይ ድል እየተጎናፀፉ እዚህ የደረሱት ጀግና ይህንን ተጨማሪ ታላቅ ድል ከተቀዳጁ በኋላ ወደ ጎንደር ቤተመንግስት በሰላም ተመለሱና ህዝቡንና ካህናቱን ሰብስበው "የመንግስት ስልጣን ይገባኛል። ምን ትላላችሁ?" ብለው ጠየቁ። ተሰብሳቢዎች ጥቂት መከሩና የዘር ሐረጋቸውን መረመሩ።

በዚህ ምርመራ በእናታቸው በኩል ከአፄ ፋሲል የሚመዘዝ የባላባትነት ሐረግ መኖሩ ተረጋገጠ። በአባታቸው በኩል ግን ፈፅሞ የባላባትነት ዘር አልተገኘም። ስለዚህ በርካታ ሊቃውንት እየተነሱ የምርመራቸውን ውጤት ለተሰብሳቢው ይፋ በሚያደርጉ ጊዜ "ለመንግስትነት የሚያበቃው በአባት በኩል ያለው የዘር ሃረግ እንጂ፣ በእናት በኩል ያለው ስላልሆነ መንግስት አይገባውም" የሚለው በረከተ። ከመጠነኛ ክርክር በኋላ መምህር አካለወልድ የተባሉ ሊቅ ተነሱና ለተሰበሰበው ሊቃውንትና መኳንንት፣ እንዲሁም ለህዝቡና ለወታደሩ እንዲህ የሚል ንግግር አደረጉ።

"ደጃዝማች ካሳ በእናቱ ሐረግ መንግስትነት ካለው መንግስት ይገባዋል። ለምሳሌ ጌታችን መድሐኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ዓለምን ለማዳን የቻለው ከእመቤታችን ከቅድስት ድንግል ማርያም በነሳው ስጋ አይደለምን? በአባቱማ መንግስቱም ሆነ መወለዱ በባህርይ የረቀቀ ነው። እንደ እውነቱ ከሆነ ከአፄ ፋሲል በእናቱ ከተወለደ መንግስት ይገባዋል ብየ ቃሌን ለጉባኤው እሰጣለሁ" ሲሉ፣ በእኒህ 81ን ብሉያትና ሐዲሳት በቃላቸው በያዙት ሊቅ ሁሉም ተገርሞ የሚመልሰው አጣ። በዚህ ጊዜ "ውድቅ ሊደረግ የማይችል

ቃል ነው አዎ መንግስት ይገባቸዋል" አሉ ሁሉም፡፡ በጣም የተደነቁት ደጃች ካሳም "ይማሯል እንደ አካልዬ፣ ይዋጋል እንደ ጉብርዬ!" በማለት ጉባኤውን መሐል ለመሐል ሰንጥቀው አልፈው መምህር አካለወልድን እቅፍ አድርገው እያገላበጡ ሳሟቸው፡፡ ከዚህ በኋላ በእለተ እሁድ የካቲት 5 ቀን 1847 ዓ.ም በደረስጌ ማርያም ቤ/ያን በታላቅ ስነ–ስርዓት የንጉሰ ነገስትነት ዘውዱን ተቀዳጁ፡፡

ስመ መንግስታቸውንም በራሳቸው ምርጫ የከዚህ ቀደሙን ትንቢያ መሰረት አድርገው "ዳግማዊ ቴዎድሮስ" አሰኙ፡፡ ጀግናው ደጃዝማች ካሳ ሃይሉ ጀግናው አፄ ቴዎድሮስ 2ኛ እየተባሉ መጠራት ጀመሩ፡፡

አፄ ቴዎድሮስ የየግዛቱን ባላባት ስልጣን ገድበው ኢትዮጵያን በአንድ ማዕከላዊ መንግስት ስር የምትተዳደር አገር ለማድረግና የእርስ በርስ ጦርነቱን ተከትሎ የሚፈሰውን ደም ለማስቆም፤ ይልቁንም ኢትዮጵያን ስልጡንና ዘመናዊ አገር ለማድረግ ቆርጠው ተነሱ፡፡

ለዚህ አይነቱ ጉዳይ መሳካት ሲባልም የሚጠይቀውን መስዋዕትነት መክፈል የግድ ነበር፡፡ ስልጣን በያዙ ማግስት የሚከተለውን ህግ በአዋጅ አስነገሩ፡፡ በመጀመሪያ "ግዛትና አባት ያለህ በየግዛትህና በየአባትህ ግባ፡ ግዛትና አባት የሌለህ ግን የእኔ አባት እሆንሐለሁ፣ ግዛትም እሰጥሃለሁ" አሉ፡፡ ቀጥለውም፡–

1ኛ. ክርስትያን በክርስቲያንነቱ፣ እስላም በእስላምነቱ ፀንቶ ይቀመጥ፡፡ ነገር ግን አንዱ ከቀድሞው ሃይማኖት ወጥቶ ወደ ሌላ ሃይማኖት የገባ እንደሆነ ሰባኪውም ተሰባኪውም አንገቱ በሰይፍ ይቆረጣል፡፡ ደረቱ በጦር ይወጋል፡፡

2ኛ. ክርስቲያን የሆነ ሁሉ ከአንዲት ሴት በቀር ሌላ አግብቶ ቢገኝ ሁቡቱን ሁሉ እንዳለ ለመጀመሪያ ሚስቱ ጥሎ እንዲወጣና ርስትም ሆነ ሹመት እንዳይሰጠው፡፡

3ኛ. ከጥንት ጀምሮ የነበረው የቄስና የደብተራ የመሬት ግብር እንደነበረ ሆኖ ይቆያል፡፡ (ይቆያል እንጅ ይፀናል አላሉም)

4ኛ. የቤተመንግስቱ ባለስልጣኖች በእለት ተግባራቸው በደሞዝ እንዲሰሩ እንጅ ባሪያ መግዛትና መሸጥ እንዳይፈፅሙ፤ ሲሸጡና ሲገዙ ቢገኙ እንደነበሰ ጉዳይ በአደባባይ እንዲሰቀሉ ወይም በግዞት እንዲኖሩ፣

5ኛ. የቤት ሰራተኞች ገረድና አሽከሮች በደሞዝ ቢያገለግሉና ከአሰሪያቸው ጋር ተጣልተው ቢወጡ በውላቸው መሰረት ነገሩ ይፀድቃል፣

6ኛ. ማንኛውም ኢትዮጵያዊ በሙያው እንዲሰለፍ፤ ገበሬም በግብርናው ነጋዴም በንግዱ እንዲተዳደር፡፡

7ኛ. ገበሬው ከጥንድ በሬ በላይ የሚያርስ ከሆነና ነጋዴው ከአጋሰስ ጭነት በላይ የሚነገድ ከሆነ ግብር እንዲከፍል፤ ነገር ግን በትክሻው ተሸክሞ

የሚነግድና ቆፍሮ የሚዘራ ገበሬ ግብር ከፈል፣ መዋሬ አውጣ፣ ተብሎ እንዳይገደድና እንዳይከፍል..." የሚል አዋጅ አስነገሩ፡፡

ከዚያም አገረ ገዥዎችና ዳኞች ባጠቃላይ ሹማምንቱ ደሞዝ እየተከፈላቸው እንዲሰሩ አደረጉ፡፡ 150 ሺ የሚደርሰውን ሰራዊታቸውንም በመልካም ስነ ምግባር የታነፀ እንዲሆኑና በሚከፈላቸው ደሞዝ አገራቸውን እንዲያገለግሉ በማድረግ ራሳቸውን ምሳሌ አድርገው መልካም እንቅስቃሴያቸውን ገፉበት፡፡

ኢትዮጵያ ከነበረችበት አዘቅት ወጥታ ልዩ ገፅታ እንዲኖራት በማሰብም ማንም ይዞት ያልተነሳውን ዓላማ አንግበው መንግስታዊ አወቃቀሩንም፣ የጦር አደረጃጀቱንም ሆነ መኳንንቱ በፈላጭ ቆራጭነት ያሐውን ህዝብ እንዳይጫኑው በማሰብ የራስ ወዳዶችን መንግድ ሁሉ ዘጉባቸው፡፡ ጉርምርምታውንም ተቋቋሙት፡፡

ኢትዮጵያ ከዓለም ታላላቅ አገሮች ተርታ ትሰለፍ ዘንድም ከስልጡን አገሮች ምሁራን እየመጡ ህዝባቸውን እንዲያስተምርላቸውና የቴክኒክ ድጋፍ እንዲያደርግላቸው ዲፕሎማሲያዊ ግንኙነት ከተለያዩ አገሮች ጋር ለመመስረት ሞከሩ፡፡

በተለይም የቱርኮችን የተስፋፊነት ውጥን ለማክሸፍ የዘመናዊ መሳሪያ ባለቤት መሆንን ይመኙ ነበርና በዋናነት ከአውሮፓውያን ጋር ነበር ይግባቡ የነበረው፡፡

ስልጣን ከያዙበት ጊዜ ጀምሮ በነበሩት ጥቂት ተከታታይ አመታትም ህዝቡን በፍቅርና በአንድነት እያስተዳድሩ፤ በሐቅ ፍርዳቸውም ድሆችን ያስደስቱ ነበር፡፡

አፄ ቴድሮስ መንግስታቸውን አደላድለው ከያዙ በኋላ በአገሪቱ ላይ ሰላም ሰፍኖ የነበረ ቢሆንም ብዙም ሳይቆይ ግን የወሎ ህዝቦች በአህመድ በሽር መሪነት እንገዛም፣ አንገብርም ብለው አመፁ፡፡

በዚህ ጊዜ አፄ ቴድሮስ ከጎንደር ተነስተው ወደ ወሎ ሄዱና አመፀኞችን እጅና እግራቸውን እየቆረጡ በግድ አሳምነው አስገበሯቸው፡፡ ከዚያም ወደ ሽዋ አቀኑ፡፡ በመንገድ ላይ ሳሉም የሽዋውን ንጉስ የሐይለመለኮትን ዜና እረፍት ሰሙ፡፡ እንደደረሱም የንጉስ ሃይለመለኮትን መቃብር ጎብኝተው ሃዘናቸውን ገለፁ፡፡

የሽዋ መኳንንትም ከልጅ ምኒልክ ጋር ሆነው ሲቀበሏቸው በታላቅ ፍርሐትና አክብሮት ነበር፡፡ ቤተመንግስቱንም ከፍተው የንጉስ ሐይለመለኮትን ወርቅ፣ ብር እና ሌሎች ነገሮችን እጅ መንሻ አቀረቡ፡፡

አፄ ቴዎድሮስም በደስታ ተቀብለው የንጉስ ሐይለመለኮትን ወንድም ሃይሌን የሽዋ መስፍን አድርገው ሾመው በሰላም አስገብረው ተመለሱ፡፡ ሲመለሱም በርካታ የሽዋ መኳንንትን አስከትለው ልጅ ምኒልክንም ይዘው ነበር ወደ ጎንደር የተመለሱት፡፡ እንደደረሱም ልጅ ምኒልክን በታላቅ ክብር

እንዲያድጉ በማድረግ፣ የደጃዝማችነት ማእረግ በመስጠትና ልጃቸውን በሚስትነት በመዳር ወደ ሎዛ ማርያም ሔደው /አዘዞ/ እንዲቀመጡና በዙሪያቸውም አብረው የመጡት የሸዋ መኳንንት እንዲያጅቧቸው አደረጉ።

ቀጥለውም ወደ ደብረታቦር ሔደው በመድሐኒአለም ስም ቤ/ያን አሰሩ። ስልጣን በያዙ በመጀመሪያው አመትም የጎንደሩን መድሐኒአለም ቤ/ያን አሳድሰውት ነበር።

ከዚያም ወደ ጎንደር ከተማ ተመልሰው በሳሙና በር አካባቢ ሰፈሩና ጥቂት ተቀምጠው ለአገሬው ህዝብ ፍርድ ሲሰጡ ቆዩ። በዚሁ ጊዜም በወታደሮቻቸው መካከል ግጭት ተፈጥሮ ኖሮ የጥቂት ሰዎች ህይወት ጠፍቷል ተባለና ለዚህም ጥፋተኛው ራሳቸው ንጉሱ ናቸው ሲባል በሌሎች ዳኞች ፍርድ ሰጭነት ተከሰው ቆመው 500 ብር ተወስኖባቸው ካሳ ለመክፈል ችለዋል።

አፄ ቴዎድሮስ የአገሬውን ቀንጃጅት ሰብስበው በኢትዮጵያ የመጀመሪያውን የቁንጅና ውድድር ያካሔዱትም በዚሁ ጊዜና ቦታ ላይ ሲሆን አንደኛ የወጣችውም ባለቤታቸው እቴጌ ተዋበች ናት።

ከዚያም ወደ አዘዞ ሎዛ ማርያም ሄደው ጥቂት ወራት ካሳለፉ በኋላ አገሪቱ ውስጥ ከፍተኛ የኑሮ ውድነት ተከሰተ። በዚህም ላይ አገራዊውን ገቢ ሰብስበው ለወታደሩ ቀለብና ለተመሳሳይ መሰረታዊ ፍላጎት ማዋል መቻሉ ፈተና እየሆነባቸው ሔደ። በዚህ ጊዜ መፍትሄ ያሉትን እርምጃ ሁሉ ለመውሰድ ተገደዱ። ወዲያውም በ1851 ዓ.ም የሚያፈቅሯት ባለቤታቸው ተዋበች ድንገት አረፈችና መሪር ሐዘን ውስጥ ገቡ። መሃን ነበረችና ልጅ አልወለደችላቸውም። ሆኖም ቀደም ሲል ከተጠቀሱት ሁለት ልጆች ሌላ ተጨማሪ ሁለት ልጆች አፍርተው ነበር። ከተዋበች ሞት በኋላም ሃዘናቸውን ረስተው ወዲያው እቴጌ ጥሩ ወርቅን በጋብቻ ስርዓት ቢያገቡም ፈፅሞ እንደተዋበች ሊሆኑላቸው አልቻሉም።

ብቸኛውን ልዑል አለማየሁንም ከእኒሁ ንግስት ነበር ማፍራት የቻሉት። የሆነ ሆኖ የተዋበች ሃዘን ከውስጣቸው ሊወጣ አልቻለም። እንደምንም ተረጋግተውና ብስጭታቸውን ረስተው የማስተዳደር ስራቸውን ቀጠሉ። ስለዚህም ለተከሰተው አገራዊ የኢኮኖሚ ቀውስ መፍትሔ ይሆን ዘንድ የሚከተለውን አይነት ህግ አውጥተው ተግባራዊ አደረጉ።

በመጀመሪያ ከጥንት ጀምሮ ከ24 እስከ 500 የሚደርሱ ካህናት ለየአድባራቱ አገልግሎት ይመደቡ የነበረውን የቆየ ልማድ በመሻር ለአንድ ቤተ ክርስቲያን 2 ቄስና 3 ዲያቆን ብቻ እንዲያገለግል ሲያደርጉ፤ የቀረው አገልጋይ ከምርት ተግባር ላይ ተሰማርቶ እንዲተዳደር ደነገጉ።

የየአድባራቱ በርስትነት የተሰጠው መሬት ተነጥቆ ለወታደሩ እንዲከፋፈል ተብሎ ሲታወጅም ቀደም ሲል በወጣው ህግ ይደመጥ የነበረው ጉርምርምታ ተባባሰ።

በተለይ የቤተክህነት ሰዎች ክፉኛ ተቆጡ። ከጳጳሱ ከአቡነ ሰላማ ጋርም ሃይለኛ ግጭት ውስጥ ገቡ። አፄ ቴዎድሮስም "ለኢትዮጵያና ለህዝቧ አስፈላጊ እስከሆነ ድረስ ከዚህም ያለፈ ተግባር ልፈፅም እችላለሁ" የሚል አቋማቸውን ሲገልፁ ጳጳሱና ካህናቱ አወገዟቸው። በወቅቱ ደግሞ የካህናት አመፅና ግዝት በቀላሉ የሚታይ አልነበረም። የቃላት ምልልሱ ከጳጳሱ ጋር እየተደረገ እየተካረረ በመሔዱም ተሰዳደቡ። አፄ ቴዎድሮስም እጅግ ተቆጥተው "ከሴቶች ጋር በስውር ሲወስልት አይቸዋለሁ" በማለት ራሳቸውን ምስክር አድርገው ቀረቡ። በዚህ ጊዜ ጳጳሱ እጅግ ተበሳጭተው "ልዑል እግዚአብሔር በሚያመጣው መቅሰፍት ይቅሰፍህ፣ ከከዳተኛው ይሁዳ ጋር እድል ፈንታህ ይሁን" ብለው ተራገሙ ይባላል።

እኒህን ጳጳስ በተመለከተ እንግሊዛዊው ሚስተር ሆርሙዝ ራሳም ሲገልፅ "ጳጳሱ ተንኮለኛ፣ አወናባጅ፣ የሐይማኖት ጉዳዮችን እየተወ በአገሪቱ የፓለቲካ ጉዳይ ጣልቃ እየገባ የሚያውክ ጠማማ ሰውና ለገንዘብ ሲል ተገዝቶ የመጣ ተራ ባሪያ ነበር" ብሏል።

የሆነ ሆኖ አፄ ቴዎድሮስ በዚህ እርግማን እጅግ ተናደው አቡነ ሰላማን አሰሩና አድባራቱንና ገዳማቱን ማፍረስ ጀመሩ። ካህናቱም አመፁን ሲያቀጣጥሉት በየግዛቱ ያሉና ስልጣናቸው የተገደበባቸው መኳንንቶች ደግሞ ምቹ ሁኔታ ተፈጠረላቸው።

ባጠቃላይ ንጉስ ነገስቱ ለአገርና ለህዝብ ብለው የቀየሱት ዘዴ ከየአቅጣጫው ተቃውሞ አስነሳባቸው። የተረጋጉ የነበሩት ቴዎድሮስ ቁጡው ማንነታቸው ገንፍሎ ወጣ። ካህናቱን እጣን ጠባሽ፣ ፈሳ መሪ፣ ራሱን ታጣቂ፣ ወገቡን ሰባቂ… እያሉ ይዘልፏቸው ጀመር።

ብዙዎችንም ወደ እስር ወስደው አጎሯቸው። አንዳንዶችን ወደ ገደል አስወረወሩዋቸው። ሩቅ እያሰቡ ቅርብ እንዲያድሩ የሚያስገድዷቸውን ሁሉ እሳት አንድደው ወደ እሳት ጨመሯቸው። የቀሩትን በጦር አስወጓቸው።

ካህናቱን "እርሳችሁ ብሉ" ብለው መወሰን በወቅቱ በእርግጥም ከባድ ነበርና ይህን ሁሉ በካህናቱ ላይ ፈፅመው እንኳ ከማመፅ ወደ ኋላ ያለ የለም። ስለዚህም አፄ ቴዎድሮስ የካህናቱን አመፅ መቋቋም ተሳናቸውና የጎንደርን መናገሻነት ትተው ደብረታቦርን አጠናከሩ።

ከአራት አመት በኋላም ወደ ጎንደር ተመልሰው የየቤተመቅደሱን ንዋየ ቅድሳትና መፃህፍቱን ሁሉ ጠቅልለው ወደ ደብረታቦር አጋዙት። የደብረብርሃን ስላሴን ደወል ሳይቀር እያስጎተቱ ወሰዱት። የጎንደርን ከተማ ጭር እንድትል አደረጓት። ካህናቱንም ሁሉ ሰብስበው ከደብረታቦር 112 ኪሎ ሜትር በምትርቀው መቅደላ በግዞት አስቀመጡዋቸው። ደጃዝማች ምኒልክም ከወገኖቻቸው ጋር ወደ መቅደላ ተወስደው ነበርና በሌሊት ወጥተው አብረዋቸው ከነበሩት ከሸዋ መኳንንት ጋር በፈረስ አመለጡ።

ንጉሱ በዚህም እጅግ ተበሳጩና ምኒልክ እንዲያመልጥ ረድታችኋል ያሏቸውን 24 የወሎ መኳንንት ወደ ገደል ወርውረው ገደሏቸው።

ፋታ ባልነበረው ሁኔታ ከየአቅጣጫው የቀድሞ ሹማምንት ሲሸፍቱም በየቦታው እየሄዱ መዋጋት የለት ተለት ተግባራቸው ሆነ። "ወደ ደቡብ ብሔድ በሰሜን ያለው ህዝብ ያምፃል፣ ወደ ምዕራብ ብሔድ የምስራቁ ይሸፍታል። በየጊዜው ይቅርታ ባደርግላቸውም በአመፃቸው እየገፉ አሻፈረኝ ይሉኛል። አሁን ግን በየአቅጣጫው እያሳደድኩ ስጋቸውን ወደ መቃብር ነብሳቸውን ወደ ሲኦል ለመላክ ቆርጫለሁ" በማለት በየቦታው እየተዘዋወሩ አመፀኞችን እየያዙ የግፍ አገዳደል ይፈፅሙባቸው ጀመር።

የህዝቡ፣ የካህናቱና የሹማምንቱ አመለካከት ፈፅሞ ከአፄ ቴዎድሮስ ራዕይ ጋር ሊቀራረብ አልቻለም። በርካቶችም ይዘውት የተነሱትን ዓላማ በውል ሊረዱላቸው አልቻሉም። ይህ ሰፊ ክፍተትም ለቴዎድሮስ ከማበሳጨትም በላይ መሆኑን በቀላሉ መረዳት ይቻላል።

ሁኔታው በዚሁ ቀጥሎ በነበረበት ጊዜም የትግራዩ ባላባት ደጃዝማች ንጉሴ ወልደሚካኤል ከጣልያንና ከፈረንሳይ መንግስት ጋር 20 አመታት የፈጀበትን አገር ቆርሶ የመሸጥ ውል ተዋውሎ ወደ ፍፃሜ መድረሱን ሰሙ።

አፄ ቴዎድሮስ በታላቅ ቁጣ ከደብረታቦር ተነስተው ሲገሰግሱ ደጃዝማች ንጉሴ ለፈረንሳይ እውቅና ለመስጠት የፈረንሳይን ባንዲራ በአድዋ ከተማ ሲያውለበልብ ደረሱበት። ውሉ የጣሊያን መልዕክተኞች በቀይ ባህር ዳርቻ ያለውን "እንዳ" የተባለውን ቦታ እንዲሰጣቸው የሚጠይቅ ሲሆን፤ የፈረንሳይ መንግስት ዙላንና የዲሲን ደሴቶች ጨምሮ ከዊዓ እስከ ዘይላ ድረስ ያለውን የኢትዮጵያን የቀይ ባህር በር በመልዕክተኞቹ አማካይነት እንዲይዝ የሚል ነው።

በዚህ የውል ስምምነት አንቀፅ 5 ላይ "ይህ የሰጠኋችሁ ስጦታ ለፈረንሳይ ንጉስ እስከ ልጅ ልጅ ድረስ ፀንቶ ይቆያል" የሚል ነበር። ነገር ግን ኢትዮጵያን ከራሳቸው በላይ የሚወዷት አፄ ቴዎድሮስ ቶሎ ደርሰው ደጃዝማች ንጉሴ ወልደሚካኤልን ከነጭፍሮቹ በመደምሰስ ውሉን አጨናግፈው ጣሊያንንና ፈረንሳይን የሐፍረት ሸማ አከናነቧቸው።

ሁሉን አረጋግተው ለመቀበል መታተራቸውን ቢቀጥሉም በስተምዕራብ በኩል ደግሞ ግብፆች መጡባቸው። ዕንው ንጉስ ነገስት በጠንካራ ክንዳቸው ተፋልመው መለሱት። ጥቂት ዘመናዊ መሳሪያም ለመማረክ ቻሉ።

አፄ ቴዎድሮስ ከበርካታ አገሮች ጋር ዲፕሎማሲያዊ ግንኙነታቸውን እንደቀጠሉ ነበር። በዘመናቸውም ኢትዮጵያ ውስጥ የተለያዩ አገሮች በሚስዮናዊነትና በቆንሲልነት የላኳቸው ዜጎች ይገኙ የነበረ ሲሆን። ከእነዚህ ውስጥም እንግሊዛውያኑ ይበረክቱ ነበር።

የአፄ ቴዎድሮስ መሻት ደግሞ ስልጣኔ ነው። ኢትዮጵያ አንድነት፣ እኩልነት፣ ሰላምና ስልጣኔ እንዲኖራት ብቻ በመመኘትና ምኞታቸውንም ተግባራዊ ለማድረግ ብዙ ድንጋይ ፈንቅለዋል። ሆኖም እነዚህ ሚሲዮኖች ከፍላጎታቸው አንዱንም ሊፈፅሙላቸው የቻሉ አልነበሩም። በዚህም ተበሳጭተው ለአውሮፓውያኑ ያላቸው አመለካከት ተለወጠና "የአውሮፓውያን ሃሳብ ስውር አይደለም። አገር ለመያዝ ሲፈልጉ መጀመሪያ ወንጌላዊ ተብሎ ሰላይ ይላካል፣ ሰላዩን ለመርዳት ቆንሲል ይሾማል፣ ከዚያም የሰላይ ዘር ይበዛል፣ ቆንሲሉንና ዘርያውን የሚጠብቅ ጦር ይከተላል። እንዲህ ያለ ነገር በአገሬ እንዲካሔድ አልፈቅድም። እኔ የሂንዱስታን ራጃ አይደለሁም። ቆንሲል ከሚላክብኝ ይልቅ ጦር ቢላክብኝ እመርጣለሁ" እስከማለት ደረሱ።
ነገር ግን ከእንግሊዝ በኩል ጥሩ ተስፋ ጥለው ነበር። ተደጋጋሚ ጉትጎታቸውም ዘመናዊ መሳሪያ ብቻ ሳይሆን አጠቃላይ የእደ ጥበብ ባለሙያ ከሰለጠነው ዓለም እንዲመጣላቸው ነው።

ስለዚህም በወቅቱ የእንግሊዝ ንግስት ለነበሩት ለንግስት ቪክቶሪያ ደብዳቤ ፃፉ። የወቅቱን ቆንሲል ዳንካን ካሜሩንን መርጠው "... ለመንገድ ስራ መሐንዲስ፣ የጦር መሳሪያ እርዳታ፣ እንዲሁም ለኢትዮጵያ ስልጣኔ የሚያገለግሉ የእደ ጥበብ ባለሙያዎች ... ይላኩልኝ..." በማለት በዲፕሎማሲያዊ ቃላት የታጀበ ደብዳቤ አስይዘው ላኩት። አፄ ቴዎድሮስ የላኩት ሰው የውሃ ሽታ ሆነባቸው። ምላሽ ሲጠፋ "ምላሽ የነፈጉኝ ቢንቁኝ አይደል?" በሚል መነሻ ምድረ ቆንሲልን ከያለበት ለቃቅመው 72 የሚደርሱ አጠቃላይ የውጭ ዜጎችን በመቅደላ አምባ ከሚገኘው እስር ቤት አጎሯቸው።

- በዲፕሎማሲ ጥረት ማግኘት ያልቻሉትን የዘመናዊ መሳሪያ ጥማት ሙያው በሌላቸው ሰዎች በግድ ለማግኘት "እንደምንም መድፍ ስሩ" ብለው እስረኞቹን አስገደዱ። ደብዳቤው ምላሽ ያላገኘበትን ሁኔታ በርካታ ፀሃፍት ሲያብራሩትም "ንጉስ ነገስቱ ዘመናዊ መሳሪያ ያስፈለጋቸው ቱርክን ሊወጉበት ነው። ይህ ማለት ደግሞ ቱርክ ከሌላ ወገን ጋር አብራ እንግሊዝን በቂም በቀል ትፈታተናለች ... ወዘተ" የሚል እሳቤ ውስጥ ገብተው ነው በማለት ይገልፃሉ።

በዚህ ጊዜ አፄ ቴዎድሮስ በእንግሊዛውያኑ ቆንሲሎችና ሚሲዮኖች ላይ መረር ያለ እርምጃ በመውሰድ በጅራፍ ያስገርፏቸው ገቡ። ሄንሪ ስተርን የተባለው እንግሊዛዊም በጅራፍ ግርፋት ምክንያት ስቃይ በዝቶበት ሊሞት መቃረቡን እንግሊዛውያኑ ሲሰሙ እጅግ አዘኑ።

የስምምነት ደብዳቤ አስይዘው ሌላ እንግሊዛዊ ወደ ኢትዮጵያ ቢልኩም እሱም ተይዞ ታሰረ። በዚህ መካከል ሴባስቶፖል የተባለው መድፍ በእስረኞቹ ትብብር ተሰራ። ሁሉም በደስታ ከመፈንደቃቸው ባሻገር አፄ ቴዎድሮስም በደስታ በግድ ያሰሩትን መድፍ አቅፈው ሳሙት። መድፉን በመስራትና በማሰራት ላይ የነበረው ተሳታፊ የአውሮፓውያኑ መሪ ቴዎፍሎስ

ቫልዲሚየር ከመሰሎቹ ጋር ስለሰራው መድፍ ሲፅፍ "ለአንዴና ለመጨረሻ ጊዜ ሙከራችን ተሳካ። ሲያላግጡብን የነበሩ ኢትዮጵያውያን ሁሉ በአግራሞት ተደሰቱ። ንጉሱም መድፉን በትክሉ አቅፈው ሳሙት ..." በማለት ፅፏል።

ንጉሱ አክለውም "ከዚህ በኋላ ማንኛውም ነገር ይሳካል!" አሉ። ከዚያም እንግሊዞች በስምምነታቸው ለመቀጠል ሲሉ የእደ ጥበብ ባለሙያዎችን ወደ ኢትዮጵያ ላኩ። ከለንደን ተልከው የመጡት ባለሙያዎች ግን በቀይ ባህር ዳርቻ ከሚገኘው የምፅዋ ወደብ ከደረሱ በኋላ "የታሰሩት እንግሊዛውያን ካልተፈቱ ወደ መሐል አገር አንገባም" ብለው ላኩ። ቢፈቱላቸውም እንኳ ኢትዮጵያን ለማሰልጠን እንቅስቃሴ እንደማይጀምሩ ከግልፅም በላይ ግልፅ ነው። ሲጀመርም የተላኩት የእደጥበብ ባለሙያ አልነበሩም።

አፄ ቴዎድሮስም "እስረኞቹን የምለቀው ባለሙያዎቹ ደብረታቦር ሲደርሱ ብቻ ነው" በማለት ውሳኔያቸውን አሳወቁ። ብዙ ድርድሮች ተካሄዱ። በማባበያ ቃላትና በገዐ በረከት ዜጎችን ለማስለቀቅ እንግሊዞች ብዙ ጣሩ። ቴዎድሮስ ግን ኢትዮጵያን ካላሰለጠናችሁልኝ በቀር በቃላት አልሸነገልም ብለው ድርቅ አሉ።

የእንግሊዞች ትዕግስት ተሟጠጠ። የተጠየቁትን ጥያቄ መመለስም ሽንፈት ሆኖ ታያቸው። ስለዚህ የለንደን ምክር ቤት አስቸኳይ ጉባኤ ጠርቶ "ጦር ተልኮ እስረኞቹ በሃይል እንዲፈቱ" የሚል ውሳኔ አሳለፈ። የአፄ ቴዎድሮስን ጀግንነት ግንዛቤ ውስጥ በማስገባትም ጠንካራ ሃይል ተደራጀ።

4,330,285 ፓውንድ ለመርከብ ኪራይ የሚውል ገንዘብ ተመድቦ 10,231 እግረኛ ወታደሮች፣ 983 መድፈኛ ወታደሮች 2,064 ፈረሰኛ ወታደሮች 2,306 ረዳት እቃ ያዥ ወታደሮች በድምሩ 16 ሺ. 189 ተዋጊ ወታደሮች፣ 12,640 ክብት ነጅና ጠባቂዎች፣ 3,233 ሰራተኞች፣ 4,189 ፈረሶች፣ 1,759 አህያዎች፣ 16,022 በቅሎዎች፣ 5,733 ግመሎች፣ 44 ዝሆኖች፣ ለምግብነት የሚውሉ 7,071 በሬዎችና 12,839 በጎች በ 669 መርከቦች ተጭነው ወደ ኢትዮጵያ ተላኩ። አጠቃላይ የሰው ሃይሉ ሰራተኞችንና ክብት ጠባቂዎችን ጨምሮ 32 ሺ. እንግሊዛውያን በጄኔራል ናፒየር ዋና መሪነት ወደ ኢትዮጵያ ሲመጡም "እስረኞችን ለማስፈታት እንጂ አገር ለመውረር አልመጣንም" እያሉ ህዝቡን በፈገግታ ያሳምኑ ነበር።

በዚህ ጊዜ የትግራዩ ደጃዝማች ካሳ ምርጫ /በኋላ አፄ ዮሃንስ/ የእንግሊዝ ጦር ወደሰፈረበት ቦታ ሔደው "እንኳን ደህና መጣችሁ" በማለት አቀባበል አድርገውላቸዋል። ለዋናው መሪ ለጄኔራል ናፒየርም በድንኳናቸው ጠርተው ታላቅ ግብዣ በማድረግ የአንበሳ ጎፈር በራሱ ላይ በመጫን የተሸለሙ በቅሎዋቸውን ሰጥተው መልካም ምኞት ተመኝተው ጎራዴና ጦር አስጨብጠው ነበር የሸኙት።

አፄ ቴዎድሮስ የእንግሊዞችን ሁኔታ ሲሰሙ እጅግ ተቆጡ። እንግሊዞችም ከወደብ ወደ ወደብ ተንጉዘው ወደሰንአፌ፣ ከሰንአፌ ወደ አሸንጌ፣ ከአሸንጌ ወደ መቅደላ በሚጓዙ ጊዜ በቴዎድሮስ ቅር የተሰኙ መኳንንት መንገድ እየመሩ ነበር አልጋ ባልጋ በሆነ የጉዞ አይነት ያደረሷቸው።

አፄ ቴዎድሮስ ማንም ሊተካው የማይችል ራዕያቸው መደብዘዝ እንደሌለበት በማሰብ የተቻላቸውን ሊጥሩ፣ ህልማቸውን ሊታደጉት ተዘጋጁ። ሩቅ አስበው ሁሌም ቅርብ ያድራሉ። ለዚህም ነው ሎሬቱ "ተስፋ ባባ ምድረ በዳ

ያንድ እውነት ይሆናል እዳ፣
እና ትንፋሼ አልሆነሽም
ሆኜብሽ መራር መካሪ
ሩቅ አሳቢ ቅርብ አዳሪ
እውነት ላንቺ መቼ ተስፋ ናት?
ቁስቁል ልሳንሽን ነክሳሽ ...
ክንድሽን ካዘለ ቅርስሽ
መጠላለፍ ሲሆን እጣሽ
ከእንግሊዝ የሞት አማልክት
መተናነቅ ሲሆን ድርሻሽ
መልመጥመጡ መሽቆጥቆጡ
መስሎሽ ድንገት የሚያዋጣሽ
የኔ እውነት ሆነብሽ እዳሽ!..." እያለ በቅኙቱ

የቴዎድሮስን ሁኔታ በምናቡ እያየ፣ በቴዎድሮስ ውስጥ ኢትዮጵያን እያስተዋለ፣ በኢትዮጵያ ውስጥ ወቅቱን እያሰበ፣ በሐሳቡ ውስጥ ትዝታውን እየተዘተ፣ በትዝታው ውስጥ እውነትን እያብላላ "የቴዎድሮስ ስንብት ከመቅደላ" ብሎ እውነቱን መፃፉ የንጉሱ ጥረት ቢነካው አይደል?

በእርግጥም አፄ ቴዎድሮስ ጉጉታቸው ስልጣኔና ስልጣኔ ብቻ ነበር። ለኢትዮጵያ የሚያስፈልጋት ብቸኛው እስትንፋሷ ደግሞ ስልጣኔና አንድነት ለመሆኑ የአሁኑ ፍላጎታችን መሆኑ በራሱ ያስረዳናል። ይህን ለማምጣት ደግሞ በመጀመሪያ ሰላም ያስፈልጋል። እናም የተጋረጠባቸውን ፀረ ስልጣኔ ለማስወገድ ሰላምን ማስፈን ነበረባቸው። ይህን ለማግኘት ደግሞ ከፊል ሳይሆን ሙሉ ድል ማግኘት ነበረባቸው። ለዚህ ሲባልም ዘመናዊ መሳሪያ የመጨረሻው አማራጫቸው ሆኖ አገኙት። በጦርነት ድል በማድረግ ብቻ ደግሞ ስልጣኔ እንደማይመጣ በመገንዘባቸው "ስልጡን የሰው ሃይል እርዱኝ" አሉ "እምቢ" አሏቸው፣ አስገደዱ አልሆነም። ይልቁንም ፍፃሜያቸውን አሳጠረው።

ፕሮፌሰር ባህሩ ዘውዴ "የኢትዮጵያ ታሪክ ከ1947 – 1983" በሚለው መፃሃፋቸው ውስጥ በአፄ ቴዎድሮስ ግምጃ ቤት ውስጥ በወቅቱ የነበረውን መሳሪያና አይነታቸውን ዘርዝረዋል። በዚህም 15 መድፎች፣ 7 ሞርታሮች፣ /መንጀኒቆች/ 11,063 ልዩ ልዩ ጠመንጃዎች፣ 875 ሽጉጦችና 481 ሳንጃዎች እንዲሁም 555 የመድፍ እና 83,565 የቀላል መሳሪያ ጥይቶች ይገኙ ነበር።

በዚህ መልኩ ፈፅሞ ሊመጣጠኑት ከማይችሉት ጠላት ጋር መፋጠጣቸው ሳይበቃ፤ ቄሶች "ከቴዎድሮስ ጎን የተሰለፈ የተረገመ ነው!" ብለው በመገዘት ህዝቡ ከጎናቸው እንዳይቆም አደረጉ።

በሰላም ኢትዮጵያን መምራት ያልታደሉት፣ ከቦታ ቦታ እየተንከራተቱ አዲስ የአስተዳደር ስርዓት የዘረጉት፣ ፊት ለፊት የሚመጣባቸው ጦር ሳያስጨንቃቸው ፈረሳቸው ላይ ሆነው ህግ የሚያወጡት፣ መመሪያ የሚያስተላልፉት፣ አሰልጥኑን እያሉ መልዕክት የሚልኩት ጀግናው መይሳው ካሳ አሁን ውስብስብ ባለ ሁኔታ ላይ ነው ያሉት። በመጨረሻም ለኢትዮጵያ ህዝብ የመጨረሻ ንግግራቸውን እንዲህ በማለት ነበር የተናገሩት። የዚህ ንግግር ታዳሚዎችም ወታደሩ፣ ውግዘቱን ንቀው ከጎናቸው የተሰለፉ አገር ወዳዶችና የቴዎድሮስ ራዕይ በውል የገባቸው ወገኖች ነበሩ። ለዚህ ትውልድ ብቻም ሳይሆን ለሁሉም የሚያገለግል ከታላቅ ኢትዮጵያዊ ጀግና አንደበት የፈለቀ ታላቅ ንግግርም ነውና ልብ ያለው ልብ ብሎ ሊማርበት ይችላል።

"በስመ አብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ አሐዱ አምላክ፤ ልዑል እግዚአብሔር መርጦ ያነገሰውን ንጉስ ነገስት ቴዎድሮስ ዘኢትዮጵያ በዛሬ እለት በአሁኑ ሰዓት በጎኔ የተሰለፋችሁ ጀግኖች፣ አንድነትን የምትወዱና የምትከተሉ ተከታይ ትውልዶች ልነግራችሁና ላስተምራችሁ የምፈቅደው ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ቃል ነው።

የእንግሊዝ መንግስት ጦር ሰራዊት አንድነታችን ለማፍረስ፣ ሃይላችን ለማድከም በቱርክ መንግስት እየተረዳ ወደ ኢትዮጵያ ምድር ባህር ተሻግሮ ገባ። የተረፉት መሳፍንት ተገናኝተው እጅና በትር ሆነው መጡብን። አሁን ባጠገቤ ያላችሁ ወገኖች፣ የኢትዮጵያ ሰራዊት፣ ለአንድነት የቆማችሁ፣ ያለፈውን የመሳፍንት አመራር በማጥፋትና የቀና አስተዳደር በቦታው በመተካት መልካም ስራ እና ዘመናዊ ጥረት እንዲስፋፋ ለማድረግ ላደረግሁት ድካሜ የኢትዮጵያ ምድር በስሜ ላይ ትመስክር።

መቸም እድሜያቸውን ሙሉ በወገኖቼ በኢትዮጵያ ህዝብ ላይ ክፉ ሲያደርጉ የኖሩ መሳፍንትና የነገስታት ቅምጥል ዘሮች ደግ ስራ መስራት ስለማይችሉ እንዲሁም መልካም ትምህርትና ጥበብ ማስተማር ቀርቶ በቅን ልቦና የሚሰሩትን፣ የሚጠበቡትን ሁሉ ተከታይ ትውልድ እንዳይኖራቸው ለማድረግ ስለሚያጠፏቸው እናንተ የኢትዮጵያ ጀግኖች ለቆማችሁለትና

ለደከማችሁለት አንድነት ታማኝ ሆናችሁ እነሱን ለማዳን መገኘት የአንድነት ጥሪ ነው።

ነገር ግን አንድነታችሁና ሃይላችሁ እንዲጠፋ ከተሰለፈባችሁ ጠላቶች ፊት መሸሽ ወይም በግዴለሽነት ማለፍ ወገንን አታሎ፣ ህሊናን በድሎ፣ ሳይሞቱ ሞቶ፣ በውርደት መቃብር ታፍኖ መኖር ሲሆን፤ በሌላም በኩል ደግሞ በአገሩ ላይ የመልካም ስራና ደግ ስራው አንድነቱ፤ ነፃነቱና ዓላማው በተግባር እንዲፈፀም መጣር ለትውልድ መንገድ መሪ ነው።

ማንኛውም ትውልድ በወረደ ልማድና በተበታተነ ስርዓት ታፍኖ፣ በክፋ ስራት ተዋርዶ ሺ ዘመን ተንቆ ከመኖር ለከፍተኛ አንድነት፣ ለመልካም ስራ በታማኝነት ለሃገሩ ክብር ሲል የሞተ ጀግናው ወታደር በክብር ይበልጠዋል። ለተከታዩ ትውልድም የመልካም ስራው መስዋዕትነት መታሰቢያ ሆኖ ይኖራል። ይህ ትውልድ ቢያፍነው እንኳ ሌላ ትውልድ ይገልጠዋል።

ለዚህ ታዛቢና መስካሪ የአገርህ የኢትዮጵያ ምድር ነው። እነዚህ አሁን የከበቡህ የመሳፍንት ጭፍራዎችና አጃቢዎች የውጩን አገር የእንግሊዙን የጦር ሃይል ይዘው ቢመጡብህ አትፍራቸው፤ ለክብርህ ብትሞት በህይወት አለህ። ባትሞት ግን የሞትክና የተዋረድክ ነህ። ስለዚህ አሁን ለቀረበልህ ክብር ተነሳ። ታጠቅ! ተቀበለው! ጠላቶችህ መሳፍንት ደስ ይበላቸው፤ የዛሬ ደስታቸው የነገ ሃዘናቸውና ለቅሷቸው ነው።

በየጊዜው ትውልድ ሁሉ የራሱ መብትና ምርጫ መኖሩን ያለፉት ነገስታት ቢያውቁ ኖሮ ህዝባቸውን በከንቱ ባልገደሉት ባላጠፉት ነበር። ለጊዜው ግዛታቸውና ታሪካቸው የሚኖር መስሏቸው ደክመውበት በከንቱ ጊዜያቸው አለፈ።

እኛ ግን ከእነርሱ የተለየን የዛሬ ትውልድ ባለቤቶች ነን፣ የነገም፣ የከነገወዲያም ባለቤቶች ነን።

ይኸውም መልካም ስራንና ስራውን ስለምንመኝ፤ ለአንድነትና ለተግባር ሐይል ለማቆም ስንደክም፣ ስንታገል ነው እንጅ፤ የነገው ትውለድ ባለቤት ለመሆን መልካም ስራንና አንድነትን ለይቶ የመምረጥ መብት የነገው ትውልድ ነው።

አሁን እናንተ ለህዝባችሁ አንድነት ምንድነው የምትሰሩለት? የህዝባችሁ አንድነትስ ለእናንተ ምን ያህል ክብር ነው የሚያስቀምጥላችሁ?

አንድነት ከሌለ ህዝብ የለም። ህዝብ ከሌለ ደግሞ ሃገር የለም። ሃገር ለባዕድ ይሆናል። ህዝብ በአንድነት ከቆመ ግን ሃገር አለ።

ሃገርን የሚሰራት የህዝብ አንድነት እንጅ ሃገር የህዝብ አንድነትን አይሰራውም። አያቆመውም። ነገር ግን ሐገር ታኖረዋለች። ታስመሰግነዋለች፤ መኖሪያና ሰፈሩ ሆና እውነተኛ ትውልድ ታስተላልፋለች። እናንተም ሆናችሁ እኔ ለምን ደከምን? ለምን እንደምንሞትም ማወቅ የራሳችን መብት ነው።

ነገር ግን መብታችን የራሳችን ሲሆን፤ ሞታችን ደግሞ በታሪክ የሚኖር፣ ከትውልድ ወደ ትውልድ የሚተላለፍ ህይወት ነው። ስለዚህ በህይወታችን እንደምንኖር ቁጠሩት እንጅ ሳይሞቱ ከሞቱት ጋር ያለን እንዳይመስላችሁ። የእኛ ሞት ለተከታዩ ትውልድ ክብር ነው። ስለዚህ ሞታችን ጣፋጭ ማር እንጅ መራራ ሬት አይምሰላችሁ።" (የጎንደር ታሪክ 1999 ዓ.ም)

በማለት አንዲትም ተቆርጣ የምትጣል ቃል ሳያነትቱ የውስጣቸውን እውነት በሐቀኛ ኢትዮጵያዊ አንደበታቸው ተናገሩ። እውነት ዘላለማዊ ናትና የአፄ ቴዎድሮስ ንግግር እስከመጨረሻው በሚኖረው ተከታታይ ትውልደ ኢትዮጵያዊ ሁሉ ሊሰጠው የሚገባው ልዩ ስፍራ እንዳለ ለማንም አይሰወርበትም። ዘመን አይሽሬ ንግግርም ነው።

ከዚህ በኋላ አፄ ቴዎድሮስ ሁሉ ነገራቸውን ሰብስበው በተራራ ወደ ተከበበችው ወደ መቅደላ አምባ አመሩ። የእንግሊዝን ጦርም እንዲወጉ ሰራዊታቸውን አዘዙ። በጀግናው ንጉስ ነገስት ስር የተሰባሰበው ጀግና ኢትዮጵያዊ ወታደር ሁሉ በከፍተኛ ወኔ ከመቅደላ አምባ ወርደው ተዋጉ።

የእንግሊዝ ጦር ወሳኝ ቦታዎችን በኢትዮጵያውያን ተባባሪዎቹ አማካይነት ይዞ በታጠቀው ዘመናዊ መሳሪያ የቴዎድሮስን ጦር ፈጃቸው። ሴባስቶፖሉም የረባ ውጤት ሳያስገኝ ቀረ። ፊት አውራሪ ገብርየና ራስ እንግዳ እንዲሁም ሌሎች ታላላቅ መኳንንቶች ሁሉ ተራ ወታደሮችን ጨምሮ በእንግሊዝ ወታደሮች ተገደሉባቸው።

በዚህ ጊዜ አፄ ቴዎድሮስ በጥልቅ ሐዘን አለቀሱ። በተለይ የፊት አውራሪ ገብርየ ሞት ተስፋቸውን አጨለመባቸው።. በፉላና በሰላምጌ በኩል በተደረገው ጦርነትም ተመሳሳይ እጣ ገጠማቸው።

ድል እንጅ ሽንፈት ባጠገባቸው አልፎ የማያውቀው ታላቁ ንጉስ ነገስት ለአንዴና ለመጨረሻ ጊዜ ሙሉ በሙሉ ድል ሆኑ። ይህንን ሲያውቁም እስረኞቹን ፈትተው ለቀቋቸው። እንግሊዞችም ለመማረክ ሞክረው ሳይሳካላቸው ሲቀር "እጅዎን በሰላም ይስጡና በምርኮ በክብር እንይዝዎታለን" የሚል ቃል ተናገሯቸው።

መይሳው ካሳ ይህን ቃል ሲሰሙ አበዱ። "የተማረከው የኢትዮጵያ ንጉስ ልባል? በትውልድ ሊፌዝብኝ? የአገሬን ክብር አላዋርድም። ምንም የመጨረሻ ቀኔ ቢሆን በጠላት እጅ መያዝ ቀርቶ እጅህን ስጥ ተብየ መጠየቁ እንኳን ንቀት ነው። ደግሞም ለህዝቤ ስል ብናቅ እይገደኝም" ነበር ያሉት። "ለቴዎድሮስ ከአምላክ ሌላ አለቃ የለውም።" ሲሉ አከሉበት። ልዑል አለማየሁን የወለዱላቸው እቴጌ ጥሩ ወርቅም ሽጉጣቸውን መዘው ራሳቸውን ለመግደል ሲዘጋጁ አይተው "እባክዎን ለልዑል አለማየሁ ሲሉ እንኳን

ይቆዩለት" ሲሏቸው "ለልጅ አለማየሁ ቴዎድሮስ አንዲት ኢትዮጵያ በአይኑ እንደዞረች ሞተ ብለሽ ንገሪው" አሏቸው። (ዝኒ ከማሁ)

የደቂቃዎች እድሜ ቀራቸው። ያንን ጥረታቸውን ሁሉ ለአፍታ አስታወሱት። በዘመናቸው የሽንፈትን ስሙን እንጅ ተግባሩን አያውቁትም። አሁንም ማወቅ አልፈለጉም። በያዙት ሽጉጥ ራሳቸውን ገደሉ። ሚያዝያ 7 ቀን 1860 ዓ.ም ከ13 አመታት የንግስና ዘመን ቆይታ በኋላ ሲያልፉ እድሜያቸው 49 ሞልቶ ነበር። የተቀበሩትም መቅደላ ነው። ነብሳቸው ልትወጣ ጣር ላይ በነበሩ ጊዜ ነበርና እንግሊዞች የደረሱት ከፊታቸው ለቆመው ጄኔራል ናፒየር በጣር ድምፅ "አደራ አሁንም አገሬን አሠልጥኑልኝ።" ብለውታል። (ዝኒ ከማሁ)

የስምንት አመት እድሜ የነበረው ልዑል አለማየሁ ከእናቱ ጋር ቀረ። ከዚች እለት ጀምሮም በእንግሊዞች እጅ ወደቀ። የልዑሉን አጣፈንታ ወደ መጨረሻ እንመለስበታለን። አሁን ስለ ቴዎድሮስ የተገጠሙትን ጥቂት ስንኞች አይተን የእንግሊዞችን አደገኛ ዘረፋ እናስከትል።

ኢትዮጵያዊው ባለቅኔ ሎሬት ፀጋዬ ገ/መድህን መታሰቢያነቱ ለአለማየሁ ቴዎድሮስ በማለት ቀደም ሲል ካየነው ግጥም መሐል የንጉሱን አሟሟት በኋለኛው ዘመን በበሳል ስንኙ እንዲህ ገጠመ፦

"… ሆኖም ጎስቋላ አልምሰልሽ የሚያዝንልኝ አልፈልግም
ጠላትሽን በክንድሽ እንጅ በእንባሽ ወዝ ባላሸንፍም
የልቤን ፍቅር በስተቀር የማወርስሽም ውል የለኝ
የኮሶ ሻጭ ልጅ ደሐ ነኝ።
ደሞም ያላንች የለኝና…
ድሌም የተስፋ ጎህ ባይሆን ከሞት ጋር ትግል ነውና!
ከዚህ ሌላ ትዝብት ውረሽ …
ሳይነጋ እንዳስመሸሽብኝ፣
ጊዜና ትውልድ ይፍረደን
ሳልነቃ እንዳስረፈድሽብኝ።
ያም ሆኖ ለራስሽ እንጂ ለኔ ከቶም አታልቅሽ፣
አንች ነሽ እንባ እምትሽ…
የእምነትሽ መተሳሰሪያ ውልሽ ለተላቀቀብሽ
ላንች ነው እንባ ሚያስፈልግሽ።
አዎን! ይህንን እወቂልኝ ምስክር
ሁኑኝ ሰማዕታት
ለሰዋ ነው እንባ ሚያስፈልጋት።
ከጠላቶች ጭብጥ ውስጥ ትንፋሼን በጄ ስነጥቃት፣
ሞቴን ከመንጋጋቸው ውስጥ ሜንጭቄ አኤው ስሞታት
ለአገሬ ብድሯ ልከፍላት

የነፈገችኝን ፍቅር በራሴ ሞት ልለግሳት
ዳግም ከሞቴ ባንኜ በመንፈስ ጣር ስሞግታት!
ያኔ ነው እንባዋ የሚያጥራት፡፡
ስለዚህ ለራስሽ እንጅ ልቅሶሽ ለኔ ምን ሊረባ?
ብቸኛ ምሬት ነው ሐይሉ ወኔ መስለቢያ ነው እንባ፡፡
እና ለራስሽ እዘኘ ...
እንጂ ከቶ ለኔ አትባክኝ፡፡ ...." እያለ ይሔድና

"ይልቅስ ተረት ልንገርሽ" ብሎ ይቀጥላል፡፡ "ይልቅስ ተረት ልንገርሽ
የተላከ ከእንግሊዝ ዘንድ
እጅህን ስጥ አለኝ ፈረንጅ
እጅ ተይዞ ሊወሰድ
ምን እጅ አለው የእሳት ሰደድ
አያውቅም ክንዴ እንደሚያነድ!" በማለት

የተከበረው ያገሩ ባለቅኔ የተከበረውን ንጉስ ነገስት ገፅታ በግጥሙ ገልፆት አልፏል፡፡

በወቅቱም የአገሬው ሰዎች "መቅደላ አፋፉ ላይ ጩኸት በረከረ
የሴቱን አናውቅም አንድ ወንድ ግን ሞተ"
ተባለላቸው፡፡

"የሰው ልጅ መሞትን ነውር አድርጎት፣
እዩት ተመልከቱት ያንበሳውን ሞት፡፡
ጠላቶቹን ሁሉ አጭዶ እንደ ነብስ
መቅደላ ላይ ጣለው ራሱን በራስ፡፡"

በዚህ ጊዜ እንግሊዞች በጣም ተበሳጩ፡፡ ባለመማረካቸውም አዘኑ፡፡

"ገደልን እንዳይሉ ሞተው አገኟቸው
ማረክን እንዳይሉ ሰው የለ በእጃቸው
ምን አሉ እንግሊዞች ሲገቡ አገራቸው?
ለወሬ አይመቹም ተንኮለኞች ናቸው፡፡"

አንድ የመሳፍንት ወገን የሆነና የቴዎድሮስ ዓላማ ፊዕሞ ያልገባው አዝማሪ ደግሞ "እኔ ብቻ ልግዛ ነውና ነገሩ
ሰማይ ቤትም ሄደው እንዳያስቸግሩ" ብሎ ገጠመ፡፡

መቅደላ አምባ ጭር ብላለች፡፡ እንግሊዞች በንጉሰ ነገስቱ ላይ ሳይሆን በድናቸው ላይ ነውር የሆነ ተግባር ፈፀሙ፡፡ ሬሳቸውን እየጎተቱ አንገላቱት፡፡ ሽጉጣቸውን፣ የአንገት ሐብላቸውን፣ የጣት ወርቃቸውን ከመውሰድ አልፈው ልብሳቸውን አወላልቀው ወስደው እርቃናቸውን ከማድረግ ባለፈ ሹሩባ ፀጉራቸውንም ላጭተው ወሰዱት፡፡

በአሁኑ ሰዓት museum of man kind ሹሩባቸው ሲገኝ፤ የጣት ቀለበታቸው Colget church Lancaster ይገኛል፡፡ ሽሚዛቸው ደግሞ Bank

field museum ውስጥ ይገኛል፡፡ የአንገት ሐብላቸውን ግን ከ80 አመት በኋላ በሃይለስላሴ ዘመን ከጥቂት እቃዎች ጋር ማስመለስ ተችሎ የነበረ ቢሆንም ከአገራችን ሙዚየም በ1966 ዓ.ም ከ 140 ግራም ወርቅ ጋር ተሰርቆ ጠፍቷል፡፡

ይህ በእንዲህ እንዳለም በጀኔራል ሮቤርቶ ናፒየር የተመራው የእንግሊዝ ጦር ሰራዊት አፄ ቴዎድሮስ ከጎንደር አድባራት ሰብስበው የወሰዷቸውንና ታላቅ ሙዚየም አሰርተው በክብር ሊያስቀምጧቸው ያዘጋጇቸውን ውድ ቅርሶች በርካታ መፃህፍትን ጨምሮ ከያሉበት በማውጣት በደላንታ ሜዳ ለእንግሊዝ ዜጎች ጨረታ አቅርበው ተቀራመቷቸው፡፡ የእንግሊዝ የቅርስ ባለሙያ የሆነውን ሪቻርድ ሆልምስን አስመጥተው አዘረፏቸው፡፡ በተጨማሪም የቴዎድሮስን የወርቅ ዘውድ፣ የወርቅ ዕዋ፣ የእቴጌ ተዋበችን የወርቅ አክሊል፣ ተቀብረው የተቀመጡትን በሳጥን የተሞሉ ወርቆች፣ በወርቅ የተለበጡ ጋሻዎች፣ ጦሮች፣ ጽናፅሎችና በርካታ ልዩ ልዩ ውድ ቅርሶችን ወደ አገራቸው አጋዙ፡፡

በአንድ ወቅት የእንግሊዝ ጋዜጣ "ፋይናንሻል ታይምስ" ከመቅደላ አምባ በእንግሊዝ ወታደሮች ተዘርፎ ወደ አውሮፓ የሔደውን የኢትዮጵያ ሐብት በገንዘብ ተምኖ አውጥቶት ነበር፡፡ ፅሁፉ እንዳተተው 2 ቢሊዮን ዶላር እንደሚያወጣ ነው፡፡ ነገር ግን የተጠቀሰው ጋዜጣ የራሳቸው ስለሆነ ቁጥሩን በጣም ዝቅ አድርገው ማቅረባቸው እንጂ እንደ እውነቱ ከሆነ ... በመቶ ቢሊዮኖች ሊገመት እንደሚችል በቀላሉ ይታወቃል፡፡ ስንት መርከብ ወርቅ ነው 2 ቢሊዮን ዶላር የሚያወጣው? የኢትዮጵያን ባዶ መሬት ብቻ አስተርፈው የሄዱበት ዘመን ነው፡፡ ነገር ግን ..... ብዙ ተቆርቋሪ ስላላቸው ራሳቸው ያሉትን ለማድመጥ እንገደዳለን፡፡ ስለዚህ 2 ቢሊዮን ዶላር ነው እሺ፡፡

በአፄ ቴዎድሮስ ጊዜ እንግሊዞች በርካታ ቅርሶችና መፃህፍት መውሰዳቸው እንዳለ ሆኖ፤ በተለያየ ጊዜም ብዙ የኢትዮጵያ ቀደምት መፃህፍትና ቅርሶች በተለያዩ ሚሲዮናውያን፣ ቆንሲሎች፣ ጎብኝዎችና የታሪክ ተመራማሪና ተመራማሪ ተብየዎች ተወስደዋል፡፡ በዘረፋ፣ በስርቆት፣ በስጦታ፣ በውሰት፣ በጥቂት ራስ ወዳድ ዜጎች አማካኝነት በሽያጭ ... ወዘተ... ከኢትዮጵያ ወደ በርካታ የአለም አገሮች የተጋዙት አጠቃላይ መፃህፍት ቁጥራቸው 4,051/አራት ሺ ሃምሳ አንድ/ ናቸው፡፡ "ኢትዮጵያንም አምላክ የወራሪ ቀኝ ገዥዎችን አይን ጋርዶ አተረፋት እንጅ በዚህ ጊዜ የተጋለጠች ነበረች፡፡" ይባላል፡፡ ምን ያደርጋል ቅኝ ግዛት? ምን ቀረና እዚሁ ሆነው ኢትዮጵያን ቅኝ ያደርጋሉ? ... ስለዚህ ቅኝ ማድረግ እየቻሉ አዝነውልን ትተውን ሄዱ፡፡...

በ1999 ዓ.ም እ.ኤ.አ. አዲስ ቲሪቡን ጋዚጣ ኘ/ር ሪቻርድ ፓንክረስትን ጠቅሶ ባወጣው ፅሁፍ እንደገናም በአውሮፓ ቤተመፃህፍት እየተዘዋወሩ የአገራቸውን ፅሁፍና ቅርስ በየሙዚየሙ እየዞሩ ለማየትና ለማጥናት እድሉን

ያገኙት ተክለፃድቅ መኩሪያ በአይናቸው እንዳረጋገጡት፤ የኢትዮጵያ ልዩ ልዩ መፃህፍት በተለያዩ የአለም አገሮች ቤተ መዘክር ተከፋፍለው መቀመጣቸውን እንረዳለን።

ከእነዚህም ውስጥ በእንግሊዝ 850, በጀርመን 734, በፈረንሳይ 700, በቫቲካን 600, በአሜሪካን 400, በኔዘርላንድ 60፣ በእስራኤል 50፣ በአውስትራሊያ 50, በአርመንያ 30፣ በቤልጅም 14፣ በካናዳ 11, በሲውዘርላንድ 6፣ በፓርቹጋል 4፣ በስፔን 3፣ በኒውዝላንድ 3፣ የሚገኙ ሲሆን፤ እነዚህ በይፋ የሚታዩና ተጠብቀው የቆዩት ናቸው። ስለዚህም ከዚህ የሚበልጡ የኢትዮጵያ ሐበቶች ሌላው አለም እንደ ቅርጫ ተከፋፍሏቸው መገኘቱ ያሳዝናል። ከወርቅ የተሰሩ ፅላቶችን ጨምሮ በብዙ ሺዎች የሚቆጠሩ ውድ የኢትዮጵያ ቅርሶች እንደወጡ ቀርተዋል። ለማንኛውም ግን እነዚህ መፃህፍት ተራ ፅሁፍ የታጨቁባቸው አይደሉም። ቀደምት አባቶች ቆዳ ፍቀው ቀለም፣ አቡክተው የፃፉት ነው። እድሜልካቸውን ደክመውበታል። ዓላማቸውም ዘርፈ ብዙና የተለያየ ነው። ለትውልድ ታስበው ነው። መንፈሳዊ መፃህፍት ብቻም አይደሉም። ስለሰው ዘር፣ ስለከዋክብት፣ ስለዕፅ ፍጥረት፣ ስለህክምና ጥበብ፣ ስለተፈጥሮ … ወዘተ … ተዘርዝረው ስለማያልቁ ጥበቦች የሚያትቱ ናቸው። የዘመናዊ ፍልስፍና ምንጮች! ከመጎብኘት ያለፈ ሚና አላቸው! ጥበብ፣ እውቀት፣ ስልጣኔ ከዚህ ተወስዶ ነው ከዚያ እስኪመጣ የምንናፍቀው። ፍሬውን ወስደዋል፤ ምናለ ልጣጩን እንኳ ቢመልሱልን! ኤዲያ! ወደ ቴዎድሮሳችን እንመለስ።

አፄ ቴዎድሮስ በዘመናቸው ራስ መሸሻ ቴዎድሮስን፣ ቀኛዝማች ሃይሉ ቴዎድሮስን፣ ወ/ሮ አልጣሽ ቴዎድሮስን፣ ይማም ቴዎድሮስን ወልደው ነበር።

አሁን በመጨረሻቸው ዘመን አካበቢ ደግሞ ከመጨረሻዋ ባለቤታቸው ከእቴጌ ጥሩወርቅ ውቤ ልዑል አለማየሁን ወልደው ነበር።

የጀግናው ንጉስ ነገስት የዳግማዊ ቴዎድሮስ /የካሳ ሃይሉ/ የመይሳው ካሳ/ ታሪክ በጀግንነት ከተደመደመ በኋላ፤ ያየነው ነገር ሁሉ ተከናውኖ ሌላ የታሪክ ምዕራፍ ተከፈተ። የልዑል አለማየሁ።

ፕሮፌሰር ሪቻርድ ፓንክረስት ልዑሉን በተመለከተ መረጃዎችን አሰባስበው "Ethiopian Observer" በሚል መፅሄት ላይ እንዳሰፈሩት "እንግሊዞች መቅደላ በመሸገው የንጉሱ ጥቂት ታማኝ ጦር ላይ የመጨረሻውን የማጥቃት እርምጃ ከመውሰዳቸው ጥቂት ጊዜ ቀደም ብሎ መቶ አለቃ ራንሳም በንጉሱ አማካኝነት ልዑሉን ተዋውቆት ነበር። ጤናማና ንቁ የ8 አመት ልጅ ነበር" በማለት ገልፀውታል።

ሆኖም ከጦርነቱ በኋላ አባቱን ለሚያውቃቸውና አማርኛን አቀላጥፎ ለሚናገረው ለሻምበል ስፒድ ሲተላለፍ ግን ልዑሉ ፈዛዛና ጤነኛነቱ የሚያጠራጥር ሆኖ ነበር። ልዑል ከስፒድ ጋር ወደ እንግሊዝ እንዲሄድ

የተደረገው አባቱ ሃገሩን እንዲጎበኙላቸው ይፈልጉ ነበር በሚል ሰበብ ነው። ልዑሉ ከእናቱ፣ ከመምህሩ አለቃ ዘነብ/ይህ ሰው የዘመኑ ሊቅ፣ መፅሃፍ ቅዱስን ወደ ኦሮምኛ የተረጎመ፣ የአፄ ቴዎድሮስ ታሪክ ፀሃፊና ፈላስፋ ሲሆን፤ መፅሃፈ ጨዎታ ስጋዊ ወመንፈሳዊን ጨምሮ በርካታ የፍልስፍና መፃህፍትን የደረሰ ነው።/ ከአልባሹ ገብረመድህን ጋር በመሆን ወደ ወደቡ ተጓዙ።

በዚህ ጉዞ እናቱ እቴጌ ጥሩወርቅ ውቤ ትግራይ ውስጥ "ሸለንቆት ስላሴ" ከተባለ ቦታ ሲደርሱ በጠና ታመሙና፤ ልጃቸውን ለስፒድ አደራ በመስጠትና "የመንፈስ አባቱ" በማድረግ አረፉ። ቀብራቸውም በዚሁ ቤተክርስቲያን በከፍተኛ ሐዘንና በደመቀ ስነ-ስርዓት ተፈፀመ።
ከዚህ በኋላ የልዑሉ ሕይወት መረጋጋት የሌለበትና ጭንቀት የሰፈነበት ሆነ። እናትና አባቱን በተከታታይ በሞት መነጠቁና ነጮች ይበቀሉኛል በሚል ስጋት ፈዛዛ ሆኖ ነበር። ልዑሉ ቀን እረፍት፣ ሌት እንቅልፍ አልነበረውም። ከስፒድ ውጭ ማንንም አይቀርብም ነበር። መምህሩንና አልባሹንም ጠልቷቸው እንደነበር ተገልጿል። በጉዞ ላይ እያሉ ለከፍተኛ የአይምሮ መናወጥ የዳረገውን አጋጣሚ ሻምበሉ እንዲህ ይተርከዋል። "ብዙ ጊዜ ከኔ ጋር ያሳልፍ ነበር። በባህር ላይ እንዳለን ሰኔ 15 ቀን የልዑሉን የድረሱልኝ ጥሪ በአማርኛ አዳመጥኩ። ከክፍሉ ስደርስ ልዑሉን ሎርድ ናፒየር ሲያባብሉት ደረስኩ። በመባነንና በከፍተኛ ጭንቀት ላይ ነበር። በኋላ ስናረጋግጥ መንስዔው የመምህሩ ቁጣ እና ተግሳፅ መሆኑን ደረስንበት።" በማለት ይገልፃል። (አለቃ ዘነብ ለንደን ሳይደርስ ከመንገድ እንዲመለስ ተደርጎ ወደ ኢትዮጵያ መጥቶ ነበር በ67 አመቱ 1867 ዓ.ም የሞተው።)

ስፒድ ይቀጥልና፦ "ልዑሉ ለመረጋጋት ሶስት ወር ያህል ወስዶበት ነበር።" ይላል። ልዑል አለማየሁ በሽታው በሚነሳበት ወቅት ስፒድን ቀስቅሶ እንቅልፍ እስኪወስደው እንዲጠብቀው ይማፀነው ነበር። ጉዞው አልቆ እንግሊዝ ገብተውም ከስፒድ መነጠል አይፈልግም ነበር።

ንግስት ቪክቶሪያ እንዲጎበኟቸው ሲልኩበት ስፒድን አስከትሎ ነበር የሔደው። ንግስቲቱን ለመጎብኘት ልዑሉ የሔደ ጊዜ የንግስቲቷ ታማኝ ባለሟል ሚስስ ናንሳይን በማስታወሻ ደብተሯ እንዲህ ብላ አስፍራለች።

"የሐበሻው ንጉስ ልጅ አሳዛኙ አለማየሁ ከስፒድ ጋር መጥቶ ነበር። ከምሳ በኋላ የሐበሻ ልብሱን እንደለበሰ ንግስቲቱ ፊት ቀረበ። ንግስቲቱም ለተወዳጁ ልዑል ሰዓትና የወርቅ ሰንሰለት አበረከቱለት።" ይላል ማስታወሻዋ።

ንግስት ቪክቶሪያም በማስታወሻ ደብተራቸው "ተወዳጅ ልጅ ነው" በሚል ዘወትር ቢያዩት እንደማይሰለቹ አስፍረዋል ይባላል።

የልዑሉ የትምህርት ጉዳይም እንዲታሰብበት ለስፒድ በአመት 300 ፓውንድ፣ ለሞግዚት 400 ፓውንድና ለልዩ ልዩ ወጪም ተጨማሪ ገንዘብ መድበውለታል። ስፒድ ትዳር ከያዘ በኋላም ልዑሉ ለ3 አመታት አብሮት

ኖረ:ል። በኋላ ግን የመንግስት ባለስልጣናት በልዑል አለማየሁ ምክንያት መወዛገብ ጀመሩ።

(ልዑል አለማየሁ ቴዎድሮስ)

“እናት አባቱ የሞቱበት ወጣት ልዑል ወደዚች አገር በመምጣቱ የንትርክና የጭቅጭቅ መነሻ ሆነ” ተባለ። ይህ የሆነው ከመሞቱ አንድ አመት ቀደም ብሎ ነው። ልዑል አለማየሁ ካሳ በባእድ አገርና በባእድ እጅ 11 አመታትን አሳለፎ በ1879 ዓ.ም በ19 አመቱ ሞተ። የሞተውም በህመም ምክንያት ነው ተብሎ ተገለፀ። የቀብር ስርዓቱም እንግሊዝ ውስጥ ዊንድሰር በሚገኘው የቅዱስ ጊዮርጊስ ቤተክርስቲያን ውስጥ ተፈፀመ። ስለልዑሉ አሟሟት ንግስት ቪክቶሪያ በማስታወሻቸው ላይ እንዲህ ብለው ፅፈዋል “በዛሬዋ እለት ማለዳ መልካሙ ልጃችን ልዑል አለማየሁ ከዚህ አለም በሞት መለየቱን ስንሰማ ያደረብን ሐዘን እጅግ መሪር ነው። እጅግ በጣም አሳዛኝ! እስከዛች ዕለት ድረስ ልዑሉ የወገኑን እና የአገሩን ናፍቆት በልቦናው አምቆ በባእድ አገር፣ በባዕድ መካከል ኖረ። ህይወቱ በሙሉ ከደስታ የራቀ ነበር።
በቀለሙ ልዩነት ሰዎች አተኩረው ሲመለከቱት ደስታ ይርቀዋል የሚል ግምት አድሮብኝ ነበር። በእርግጥም በሁሉም ነገሮች ከፍተኛ ሃዘን እንደተሰማው አረፈ።”

ለልዑሉ የተገነባለት የነሐስ መቃብር ላይም ከምስሉ ስር ከመፅሐፍ ቅዱስ የወጣ ጥቅስ ሰፍሯል። “እንግዳ ነበርኩ፤ ተቀበላችሁኝን?” ከዚህ ግርጌ ደግሞ “እናት አባቱ የሞቱበት የሐበሻው ወጣት ልዑል እዚህ አርፏል” ይላል። ይህም አፅም ከተዘረፉት ቅርሶቻችን አንዱ መሆኑ ነው።

የሚገርመው በአፄ ቴዎድሮስ ዘመን የንጉሱ ባለሟል የነበረው እንግሊዛዊው ቆንስል ካሜሮን ፕላውዴን በአመፀኞች በእነጋረድ ተገድሎ በጎንደር ከተማ ግምጃ ቤት ማርያም ቤተክርስቲያን መቀበሩ ነው። በወቅቱምአፄ ቴዎድሮስ የፕላውዴንን ገዳዮች ተበቅለውለታል።

የአፄ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግስት ያየነውን አይነት ታሪካዊ ክንውን ያሳለፈ ሲሆን ዛሬ ድረስም ገጣሚያን፣ ፀሃፊ ተውኔቶች፣ ደራሲያንና ታሪክ ፀሃፊዎች በቴዎድሮስ ስብዕናና ጀግንነት ተማርከው ደጋግመው ሲዘክሩት ኖረዋል፣ እየዘከሩትም ነው፣ ወደፊትም ሲያወሱት ይኖራሉ። ጥቂቶችን ለአንባብያን ለመግለፅ ያህል በወቅቱ አብሮ የነበረው ዜና መዋዕል አለቃ ዘነብ ታሪካቸውን ሁሉ ተንትኖ የፃፈ ሲሆን ይህን ፅሁፍ ጀርመናዊው ሊቅ ኘ/ር ሊቲማን አሳትመውታል። /the chronicle of king Theodre of Abyssinia/ የቻምበር ማተሚያ ቤት ባለቤት አቶ አስፋው ተፈራም ይህንኑ ታሪክ አሳትመው እንዲሰራጭ አድርገዋል።

አለቃ ወልደማርያም የፃፉት የቴዎድሮስ ታሪክ፣ ሄንሪ ብላንክ በ1868 የፃፉት “Narrative of Captivity in Abyssinia፣ ሄንሪ ሆዚየር በ1925 ዓ.ም ያሳተመው “Record of Expedition to Abyssinia፣ ኘ/ር ሪቻርድ ፓንክረስት “The Emperor Theodore and the Question of foreign Artisans in Ethiopiā ክቡር አቶ ተክለፃድቅ መኩሪያ “አፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት” ጳውሎስ ኞኞ “አጤ ቴዎድሮስ” ገሪማ ታፈረ “አባ ታጠቅ ካሳ የቋራው አንበሳ”
ሰብ ሩብንስ “The survival of Ethiopian Independence” አቤ ጉበኛ “አንድ ለናቱ”፣ ብርሐኑ ዘሪሁን “የታንጉት ምስጢር ወዘተ ሲጠቀሱ ከገጣሚያንና ከፀሃፊ ተውኔቶች ውስጥም ሎሬት ፀጋየ ገብረመድህን ‘ቴዎድሮስ” ቴያትር፣ ጌትነት እንየው “የቴዎድሮስ ራዕይ” ቴያትር ይገኙበታል። ሙዚቀኞችና ሰዓሊያንም ደጋግመው ቴዎድሮስን እያወደሱ ዘፍነዋል፣ ስለዋል። ሌሎችም ያልተዘረዘሩ ስለቴዎድሮስ ታሪክ የሚያትቱ ሞልተዋል።

ምዕራፍ ፳፱
የአፄ ተክለጊዮርጊስ ዘመነ መንግስት
ከ 1860-1863 ዓ.ም

እንግሊዞች ጉዳያቸውን ሁሉ ፈፅመው "ተስማምታችሁ ኑሩ" ብለው ሔዱ፡፡ በዚህ ጊዜ የቴዎድሮስን መውደቅ ይፈልጉ የነበሩ መሣፍንት ሁሉ ከያሉበት ተደራጅተው የንጉሰ ነገስቱን ስልጣን ለመያዝ ተዘጋጁ፡፡
በወቅቱ 60ሺ. ጦር ሠራዊት የነበራቸው የላስታው ተወላጅ ከአፄ ይትባረክ የዘር ሐረግ የወረዱት ዋግ ስዩም ጎበዜ (ዋግ ሹም ጎበዜ) በፍጥነት ተነሱና ለመንገስ ሲሉ ጳጳስ የለም፡፡ አቡነ ሰላማ በቴዎድሮስ ጊዜ ሰለሞቱና የጳጳስ ማስመጫው ወደብ ምፅዋ በግብፆች ስለተያዘ ዋግ ስዩም ጎበዜ በኢትዮጵያዊው እጨጌ ገብረ ኢየሱስ እጅ ተቀብተው በሚያዝያ ወር 1860 ዓ.ም ነገሡ፡፡ስማቸውም አፄ ተክለጊዮርጊስ ተባለና ንጉሠ ነገስት ዘኢትዮጵያ በማለት ስልጣኑን ያዙ፡፡

በአፄ ቴዎድሮስ ጊዜ የፈራረሱትን አድባራት እያደሱ፤ ለቤተ-ክህነት ሠዎች የቀድሞውን ስርዓት ስለመለሱላቸው ወዲያው ተቀባይነትን አገኙ፡፡ ወደ ፋሲለደስ ቤተመንግስት ገብተውም በህንፃው ማማር እየተደነቁ እድሣት የሚያስፈልገውን እያደሱ ጥቂት ወራት እንደቆዩ ደጃዝማች ጉበዜ ሽፈተባቸውና በፋሲለደስ ሜዳ ውጊያ አድርገው በፍጥነት ድል አደረጉት፡፡ያም ቢሆን በየግዛቱ ያሉት መሣፍንትም ለመንገስ ስለሚፈልጉ አፄ ተክለጊዮርጊስ የተረጋጋ መንግስት እንደማይኖራቸው ያውቁታል፡፡ በተለይ የትግራዩ ደጃዝማች ካሣ ምርጫ የእንግሊዝ ልዩ ባለውለታ ነበሩና የመሣሪያ እርዳታ አግኝተው ድል ያደርጉኝ ይሆናል በሚል ስጋት አፄ ተክለጊዮርጊስ ከደጃዝማች ካሣ የበለጠ ተቀባይነትን ለማግኘት በርካታ ደብዳቤዎች ለእንግሊዝ ፅፈዋል፡፡

ከዚህ በኋላ በሚኖሩት ታሪኮችም የወቅቱን ሁኔታ ቁልጭ አድርገው የሚያሣዩንና የነበረውን ፍትጊያ የሚያስረዱን በየነገስታቱ የተፃፉት ደብዳቤዎች ናቸውና እንዳስፈላጊነታቸው እንጠቀምባቸዋለን፡፡ ተክለፃድቅ መኩሪያ ከነማህተማቸው እንደወረዱ በመፃህፎቻቸው አካተዋቸዋል፡፡

የአፄ ተክለጊዮርጊስን ስጋት እንመልከት፡፡ ‹‹ በስመ አብ..... መልዕክተ አፄ ተክለጊዮርጊስ ትብፃህ ሀበ ንግስተ እንግሊዝ....... አምናም እናንተ ብትመጡ ከሠው በፊት እኔ ተቀብየ መንገድ መርቸ፣ እህልም፣ ማርም፣ቅቤም፣ በግ፣ ፍየል፣ ይዘህ ከሠፈራቸው ግባ ብዬ አዋጅ ነገርሁ፡፡ ሽፍታው ጥሶ ጎበዜ (ከነገሡ በኋላ በፋሲለደስ ሜዳ ድል ያደረጉትን ደጃዝማች ጉበዜን ማለታቸው ነው፡፡) ስለተነሣብኝ ወደ እርሱ ሔድኩ፡፡ እኔ ሰሜን፣ የእንግሊዝ ጦር መቅደላ ሆኑ፡፡ የደጃች ካሣ ነገርም (ካሳ ምርጫን ነው፡፡)

ፊትም ትግራይ ስገባ ከሦው በፊት ሎሌነት (አሽከርነት) ገብቶልኝ ሹሜ ሽልሜ ባኖረው የትግራይ ሎሌየን አባብሎ ከዳኝ፡፡

ከሦሜን ከወገራ የሾምሁትን ሎሌየን ሐይለማርያምን አስከድቶና አልፎ ተርፎ እስከ ጐንደር ሹሞ ሽልሞ ሰደደው፡፡ ይህ ሁሉ መደረጉ የእናንተን ቃል ጠብቄ ብሦነብት ነው እንጅ ለእርሱ የሚሆን ጉልበት አጥቸ አይደለም፡፡ ክርስቶስ መገፋቴን አይቶ ጉልበት ቢሦጠኝና በአገሩ ብሾምበት አታድሉብኝ፡፡ (እንዳትረዱብኝ)" ይላል፡፡ ሁሉንም መሣፍንት "ሎሌ" በማለት የበላይነታቸውን መጠቆማቸው ነው፡፡ ይህ ማለት አፄ ቴዎድሮስ በወደቁ በአመቱ መሆኑ ነው፡፡ እናም ካሣ ምርጫን (በኋላ አፄ ዮሃንስን) ለመገርሦስ ስላሦብኩ እንዳትረዱት ማለታቸው ነው፡፡ ‹‹የእናንተን ቃል ጠብቄ እንጅ ጉልበት አጥቼ አይደለም›› ያሉት፡፡ እንግሊዞች መቅደላን ለቀው ሲወጡ ‹‹ተስማምታችሁ ኑሩ›› ብለው በመሄዳቸው ነው፡፡ነገር ግን እንዳሦቡት ሳይሆን ቀርቶ እንግሊዞች ወደ አፄ ዮሃንስ ማድላታቸውን ሲያጤኑም እጅግ ተናደዱና ለፈረንሣይ ንጉስ እንዲህ ብለው ፃፉ፡፡

‹‹ይድረስ እግዜር መርጦ ካነገሦዎ ንጉሦ ነገስት ናፖሊዮን፣ እኔ የእርስዎን ወዳጅነት እጅግ እፈልጋለሁ፡፡ አፄ ቴዎድሮስ ያከፉትን (ያበላሹትን) ነገር ሁሉ ከምክርዎና ከፍቅርዎ ጋር በእግዚአብሔር ሃይል አቀናዋለሁ፡፡ ደጃች ካሣ ምርጫ አያቱ ላያቴ፣ አባቱ ለአባቴ ተገዝቶ ይኖር ነበር፡፡

እርሱንም እኔ ሹሜ አገር ጠብቅ ብየ ብተወው ሸፍቶ አልታዘዝም አለ፡፡ አሁን ግን የምጠይቀው ግባ አለዚያ መጣሁብህ ብየ ነኝና አይፍረዱብኝ......›› ይላል፡፡ ብዙ ብዙ ሞከሩ፡፡ ሆኖም ያመጡት ውጤት አልነበረም፡፡ የትግራዩን ደጃዝማች ካሣ ለማስገባት (ለማስገበር) አፄ ተክለጊዮርጊስ የቀራቸው ተዋግቶ እድልን መሞከር ብቻ ሆነ፡፡ከዚያም በመጀመሪያ በስነ-ልቦና ጦርነት ለማስበርገግ በመልዕክተኛ ዛቻቸውን ማኅርጎድጎድ ጀመሩ፡፡ ካሣ ምርጫ ድምፃቸውን አጥፍተው የንግስና መንገዳቸውን እዚያው አድዋ ሆነው እያመቻቹ፣ እየተደራጁ፣ እየተዘጋጁ ነው፡፡

አፄ ተክለጊዮርጊስ የሠራዊታቸውን ብዛት ለማስረዳትና ነገሩ በዛቻ የሚከናወን መስሏቸው አንድ ስልቻ ጤፍ አስሞልተው ‹‹ወታደሬ በዚህ ልክ ነው›› በማለት መልዕክተኛ ይልካሉ፡፡ስልቻ ሙሉ ጤፍ የተላከላቸውን ደጃኅርማች ካሳ የተላከላቸው ጤፍ ተቀብለው ያስቆሉታል፡፡ ከዚያም ለመልዕክተኛው የተቆላውን ጤፍ አሸክመው ‹‹ወታደርህ እንዲህ ቢበዛ በጥይት ቆልቸ ነው የምሦደው፡፡›› ብለው መልሦው ላኩላቸው፡፡

በመጨረሻም በ1863 ዓ.ም ከስልቻው ጤፍ ጋር ያመሣሦሉትን 60ሺ ወታደር አስከትለው ያረጀ መሣሪያና ጋሻ፣ጦር፣ጎራዴ አስታጥቀው ወደ አድዋ ተጓዙ፡፡ ደጃዝማች ካሣም በእነዚህ ጊዜያቶች በተመሣሣይ ከእንግሊዝ ጋር ይፃፃፉና እርዳታ ይቀበሉ ነበርና 12 ሺ ሠራዊታቸውን ስድስትና አምስት

እንች ውፍረት ያለውን ሞርታር፣12 መድፍና ብዙ ዘመናዊ መሣሪያ አስታጥቀው በእንግሊዛውያኑ በእነ ኪርክሐም እና በእነ ሉዊ ስልጠና የወሦዱ ወታደሮቻቸውን ጥሩ ምሽግ አስይዘው ጠበቋቸው፡፡

"አሳም" ላይ ውጊያው ተካሔደ፡፡ አፄ ተክለጊዮርጊስ ፈረሣቸው ላይ ሆነው ‹‹ግፋ በለው›› እያሉ ሲያዋጉ ፈረሣቸው በመድፍ ጥይት ይመታና ይወድቃሉ፡፡ ወድቀው ከቆሦሉ በኋላ ተማረኩ፡፡ በዚህ ጊዜ ያ ሁሉ ወታደራቸው የንጉሱን መማረክ ሲያይ ተደናግጦ ውጊያውን መቀጠል ሳይችል ቀረና ድሉ የደጃች ካሣ ሆነ፡፡ 60 ሺ ጦር በ12 ሺ ጦር ድል ተደርጎ 24 ሺ ወታደር ተማርኮ 500 ሲሞት 1ሺ ወታደሮች ቆስለው ብዙ እልቂት ሣይደርስ ጦርነቱ በፍጥነት ተጠናቀቀ፡፡ የቀሩትም ሸሹ፡፡

ሐምሌ 5 ቀን 1863 ዓ.ም ደጃች ካሣ ይህን ድል ካገኙ በኋላ አፄ ተክለጊዮርጊስን ‹‹አምባ ሦላማ›› በተባለ እስር ቤት አጎሯቸውና ጥቂት ጊዜ ቆይተው እዚያው ሞቱ፡፡ አፄ ተክለጊዮርጊስ 3 ዓመት በቆየው የስልጣን ዘመናቸው በየአገሩ እየዞሩ ሁሉንም አስገብረው ለመንገስ ቢችሉም፤ ደጃች ካሣን መቋቋም አቅቷቸው ድል መሆናቸውንና ወዲያው መሞታቸውን ሲሦሙም ካህናቱ ከባድ ሐዘን ላይ ወደቁ፡፡ የጎንደር፣ የጎጃም፣ የላስ‿ ፣ የአካባቢውን ህዝብ ለማስደሦት ጥረው ነበርና "ባለውለታችን" እያሉ አለቀሦላቸው፡፡

ከዚህ በኋላ አፄ ዮሃንስ ያለ ጠንካራ ተቀናቃኝ የበላይነታቸውን አረጋገጡ፡፡ በዚህ ታሪክ ውስጥም ሆነ ወደ ፊት ባሉት ምዕራፎች የምንረዳው ለስልጣን ሲባል ለሚካሄደው ውጊያ የዘመናዊ መሣሪያ እርዳታ ለማግኘትና ለአጠቃላይ የቴክኒክ ድጋፍ መሟላት ሲባል ኢትዮጵያውያኑ የሚመሦርቱት የወዳጅነት ስምምነት ለጣልቃ ገቦች ባእዳን ሦፊ በር መክፈታቸውን ነው፡፡ አውሮፓውያኑም ይጠቅመናል ያሉትን ወገን ለማንገስ የሚችሉትን ድጋፍ ከሦጡ በኋላ ባለውለታነታቸውን ተገን አድርገው የተለያዩ ጥቅሞችን ለማግኘት ይራኮታሉ፡፡ በውስጥ ጉዳይ ጣልቃ እየገቡ ይፈተፍታሉ፡፡ ከሁሉም በላይ የአገሪቱ ሚስጥር መባከኑ ለበርካታ ችግሮች መንስኤ ሆኗል፤ በውጤቱም ኢትዮጵያ ተጎድታለች፡፡

የሆነው ቢሆን ግን እያንዳንዱ ንጉሦነገስት ተቀናቃኙን አጥፍቶ ስልጣኑን ከያዘ በኋላ ድጋፍ ያደረገለትን አገር እንኳ ሲወር ከመጣ ድባቅ መትቶ መመለስን ኢትዮጵያውያኑ ያውቁበታል፡፡ በተደጋጋሚም ተግብረውታል፡፡ ስለዚህ ሹክቻው ሁሉ ለዚያች ወንበር ሲባል እንጂ ኢትዮጵያን ለባእድ አሳልፎ የመስጠት ሒደት በማናቸውም ንጉሦነገስት ልብ ውስጥ ፊፅሞ አልነበረም፡፡

ምዕራፍ ፲

የአፄ ዮሃንስ 4ኛ ዘመነ መንግስት

ከ1864-1881 ዓ.ም

ከ1860ዎቹ ጀምሮ የአውሮፓ ካፒታሊዝም ወደ ኢምፔሪያሊዝም ለመሸጋገር እንቅስቃሴ የጀመሩበትና አፍሪካን ለመቀራመት እቅድ ያወጡበት ጊዜ ነው፡፡ በተጠቀሰው ዘመን ደግሞ እንግሊዝና ፈረንሳይ ሀያል አገራት ነበሩ፡፡ ይህ በእንዲህ እንዳለም ከ10ኛው እስከ 15ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ የዓለም ሃያል አገር የነበረችው ቱርክ ነች፡፡ ሲቀጥልም ስፔንና ፖርቹጋል፡፡ ቱርክ ከግዙፉ የቄሳር ግዛቷ ውስጥ አንዷ ግብፅ ነበረች፡፡ ምንም እንኳ ናፖሊዮን ከ1794-1797 በእጁ አድርጓት ቢቆይም ገዥነቱን አጠንክሮ መቀጠል ሳይችል ቀርቶ ከግብፅ ተባሯል፡፡

የግብፅ ገዥዎች (ፓሻዎች) ሹመት የሚያገኙትና ሹመታቸው የሚፀድቀው በቱርክ ሱልጣኖች አማካይነት የነበረ ሲሆን ስልጣናቸውን ለማፀደቀ ደግሞ ወደ ኢስታንቡል መጓዝ ግዴታቸው ነበር፡፡ ከ1797-1840 ዓ.ም ድረስ የግብፅ ፖሻ የነበረው መሐመድ አሊ የነበረ ሲሆን፤ እርሡም የናፖሊዮንን ጦር ከግብፅ ለማባረር በተደረገው ዘመቻ ጀግንነቱን ያሣየና በሁሉም ዘንድ ተፈሪና ተከባሪ መሆን የቻለ ነው፡፡ የዘመናዊት ግበፅ መስራች እያሉም ይጠሩታል፡፡ ስለዚህም የግብፃውያን ሕወት የሆነውን የአባይን ምንጭ ለመያዝ አስቦ በሙተማ በኩል ኢትዮጵያን ወሮ በቴዎድሮስ የሽፍትነት ዘመን ተሸንፎ ተመልሷል፡፡ ቀጣዩ ፓሻ ደግሞ ልጁ አባስ ነበርና ከአፄ ቴዎድሮስ ጋር ሠላማዊ ግንኙነት ለመመስረት ችሎ ነበር፡፡ ሆኖም አባስ ወዲያው ስለሞተ ስልጣኑን የመሐመድ ዓሊ 4ኛ ልጁ ሠይድ ፓሻ ተረከበ፡፡

ሠይድ ፓሻ ስልጣን እንደያዘ የበላይ ጌታውን የቱርክን ሡልጣን አስፈቅዶ የስዊዝን ቦይ በፈረንሣዊው መሐንዲስ በዴሊሠንስ አማካይነት አስቀደደ፡፡ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ግብፅ በአውሮፓውያን ዘንድ ከበሬታን አገኘች፡፡ በስዊዝ ቦይ መከፈት የተነሣ በተቋቋመው ማህበር ውስጥም አክሲዮኖች መሸጥ ጀመሩ፡፡ሠይድ ፓሻ የስዊዝ ቦይ አገልግሎት መስጠት ከመጀመሩ በፊት በ1855 ዓ.ም ስለሞተ ልጁ ስልጣኑን ይዞ የነበረ ቢሆንም፤ እሱም ወዲያው በባቡር አደጋ ስለሞተ የመሐመድ ዓሊ የልጅ ልጅ ኢስማኤል ስልጣኑን ተረከበ፡፡ኢስማኤል የቱርኩን ሱልጣን እንደምንም ወደ ካይሮ ጋብዞ አገሩን አስጎበኘና የተለየ የመንግስት አወቃቀር ቢኖር መልካም መሆኑን ገለፀለት፡፡ እቅዱንም ነገረው፡፡ በዚህ ጊዜ "ፓሻ" የሚለው ውክልናን የሚገልፀው የሹመት ቃል ቀርቶ "ከዲቭ" ወይም "ጌታው" በሚል ተለወጠና ግብፅ ለቱርክ አመታዊ ግብር ሳታጓድል መስጠት እንዳለባት፤ ነገር ግን ነፃ መንግስት እንደሆነች ለኢስማኤል ተነገረው፡፡ ከዲቭ ኢስማኤል ነፃ

ያልሆነችውን ነፃ አገር ግብፅን በከዲቭነት ማስተዳደር ቻለና ከቱርክ ንጉስ ቀጥሎ ሁለተኛው ንጉስ ሆነ፡፡በአያቱ የተቀደደው ቦይ በኩባንያ መልክ ተቋቁሞ በትክክል ስራ የጀመረው 0186 ዓ.ም በእርሱ ጊዜ ሆነ፡፡ ለቱርክም አመታዊ ግብሩን ማስገባት ቀጠለ፡፡

የስዊዝ ቦይ ከተከፈተ በኂላ በደቡብ አፍሪካ እየተዞረ፣ ወይም በመካከለኛው ምስራቅ በባህርና በየብስ በብዙ ድካም ተጉዘው አውሮፓ እና ሩቅ ምስራቅ ያደርጉት የነበረው የንግድ ልውውጥ ተቀየረ፡፡ ባጠቃላይ ለአውሮፓ፣ ለእስያ፣ ለአፍሪካ ወሣኝ የመተላለፊያ በር በመሆኑ አውሮፓና ሩቅ ምስራቆች በቀላሉ የንግድም የፖለቲካም ግንኙነት ማድረግ ቻሉ፡፡ በዚህም የግብፅ መንግስት በአክሲዮን ሽያጩ፣ ከቀረጥ በሚገኘው ገንዘብ ኢኮኖሚውን ገነባ፡፡ የጦር ሐይሉንም ከዲቭ ኢስማኤል አጠናከረው፡፡በእነዚህ ጊዜያቶች ስፔንና ፖርቹጋል እየወረዱ እንግሊዝና ፈረንሣይ እየገነኑ የሔዱበት ሆኔታ ነበር፡፡ እንግሊዝ አይኗን ግብፅ ላይ ጣለች፡፡ ልዩ ወዳጅነትም መሠረተች፡፡

ከዲቭ ኢስማኤል ግብፅ በኢኮኖሚ ማንሠራራቷን መሠረት በማድረግ የተስፋፊነት አላማውን ሠነቆ ተነሣ፡፡ ዋናው ዓላማው የአባይ ምንጭ የሆነችው ኢትዮጵያ ነበረች፡፡ ቱርክም ይዛው የቆየችውን ምፅዋንና ሡአኪምን በ1863 ዓ.ም ለግብፅ በፊርማ ለቀቀች፡፡ አሁንም ግብፅ ሡዳንን እንድትይዝ ተደረገ፡፡ ከሡዳን አልፋም ኡጋንዳን፣ ..... እያለች እስከ ኒያንዛ ባህር ዘሊቃ በርካታ የአፍሪካ አገሮችን መያዝ ቻለች፡፡ ብልጣ ብልጦቹ እንግሊዝና ፈረንሣይ ቅስር ከስር ይከተሏትና "አይዞሽ" ይሏት ነበር፡፡

ከዲቭ እስማኤልም በርካታ የአውሮፓ አገራት ዜጎችን እየመለመለ የ"ፓሻ"ነት ማእረግ እየሠጠ በሚይዛቸው ግዛቶቹ ላይ እንዲያስተዳድሩ ይሾማቸው ጀመር፡፡ ተሿሚዎቹ አውሮፓውያንም ለየአገራቸው ሁኔታዎችን ያመቻቹ ነበር፡፡ይሐ ሁሉ ሲሆን የቱርክ ሱልጣኖች በአካባቢያቸው ያሉትን ግዛቶች ይቆጣጠሩ ነበር እንጅ በቀይ ባህርና በህንድ ውቅያኖስ ያሉ ወደቦችን በግብፅ አማካይነት ነው የሚቆጣጠሩት፡፡ ቱርክ የግብፅ የበላይ ስለሆነች ሃሣቧን ጥላ ቁጭ ስትል እንግሊዝና ፈረንሣይ ለግብፅ አጋዥ ሆነው በግብፅ ላይ ይዶልቱ ነበር፡፡

አፍሪካውያንን በአፍሪካውያን እያስወረሩ፤ በግብፅ በሚሾሙ ዜጎቻቸው አማካይነት የወደፊት ዓላማቸውን ለማሳካት እቅድ እያወጡ፣ በጎን ሐይላቸውን እያጠናከሩ፣ የአገራቸውን ጥቅም ይገነቡ ነበር፡፡ በተለይም ከቀድሞዋ ገናና አገር ከቱርክ ጋር ጦርነት ከመግጠም ይልቅ የቱርክ ሐይል እንደበሰለ ፍሬ በራሱ ጊዜ "ጧ" ብሎ ሲወድቅ በየግዛቱ ለመተካት ከፍተኛ የቤት ስራቸውን አጠናቀዋል፡፡

በወቅቱ ጀርመን፣ ሩሲያና አስትሪያ ስጋት አልነበሩም፡፡ ጣሊያንም ብትሆን ከፊል ግዛቷ በፈረንሳይ፤ የቀረው በኦስትሪያ ተወስዶ ኖሮ በ1853

ዓ.ም ነው አንድ አገር ሆና የኢጣሊያ መንግስት የተመሠረተው፡፡ ስለዚህ ፈረንሣይና እንግሊዝ ናቸው የበለጠ ፉክክር ውስጥ የነበሩት፡፡ በተለይ እንግሊዝ በቱርክ ግዛት እንደምትተካ አውቃለችና ከተተኩ በኋላ ነጭና ጥቁር አባይ የሚተላለፍበትን የሡዳንን ግዛት ከያዘች በአባይ ውሃ ህልውናዋ የተመሠረተውን ግብፅን መያዝ ቀላል ሲሆንላት፤ ከሡዳን በስተደቡብ ያሉትን እነ ዩጋንዳን ከታላላቅ ሐይቆች ጋር ስትይዝ፣ በታንጋኒካና በካሜሮን የሚገቡትን ጀርመኖች፣ በኮንጎ የተሠማሩትን ፈረንሣይና ቤልጅየምን በንቃት መቆጣጠር እንደሚያስችላት ቀድማ አውቃዋለች፡፡ባጠቃላይ በ1884 እ.ኤ.አ አውሮፓውያኑ አፍሪካን ለመቀራመት የስምምነት ውሣኔ ላይ ሲደርሡ የስዊዝ ቦይ መከፈትን እንደ ልዩ አጋጣሚ በመውሠድ ሲሆን፤ በዚህ ትልቅ ስራም ከገናናዎቹ ቱርክ፣ ስፔንና ፖርቹጋል ጋር ከመወዳደር አልፈው መብለጥ የቻሉበት ሁኔታ ተመቻችቶላቸዋል፡፡ይሔ ሁሉ ሲሆንና ሲባል የኢትዮጵያ ነገስታት ከአውሮፓውያኑ የሚሹት ጥቂት ዘመናዊ መሣሪያና ወዳጅነትን እንጅ በውስጣቸው አንዳች ነገር አልነበረም፡፡አውሮፖውያኑ ግን ግብፅን ተጠቅመው ከመጣል አልፈው በግዛታቸው ስር ለማድረግ ችለዋል፡፡ ለእነዚህ ክንውኖች ይረዳቸው ዘንድም በየአገሩ ቆንስሲሎቻቸውን ያሠማሩ ሲሆን፤ በሐይማኖት፣ በንግድ፣በፖለቲካ ግንኙት ሠበብ የአውሮፓ ዜጎች ወደ ኢትዮጵያና ወደ ሌሎች አገሮች በየጊዜው እየገቡ ይሠልሉ ነበር፡፡

ከርቀት ሆነውም ወዳጅና አጋዥ በመምሠል በርካታ ቅድመ ስራዎችን አከናውነዋል፡፡ ይህን መነሻ ይዘን ወደ ኢትዮጵያ ስንመጣ ደግሞ በወቅቱ የነበረው የመሣፍንቱ ክፍፍልና አለመግባባት ለሴረኞች ምቹ ሁኔታን ፈጥሮላቸው እናገኛለን፡፡ በዚህም አንዱን መኳንንት እየረዱ ሌላውን እንዲያጠቃና እርስ በርስ እንዲፋጅ ከማድረግ ባለፈ፤ አሸናፊውን በዋሉለት ውለታ መጠቀሚያ ሲያደርጉት መኖራቸው አዲስ ነገር አይደለም፡፡

ወደ ታሪኩ ስንመለስ፡፡ ደጃዝማች ካሣ ምርጫ አፄ ተክለ ጊዮርጊስን ድል ካደረጉ በኋላ ነበር የንግስና ስልጣኑን የያዙት፡፡ ነገር ግን ከመንገሣቸው በፊት የነበሩበትን ሁኔታ እናስቀድም፡፡

ደጃዝማች ካሣ የተወለዱት በትግራይ ግዛት አድዋ ውስጥ በ1825 ዓ.ም ሲሆን በትግራይ መኳንንት እግር ተተክተውም የአካባቢው ገዥ ሆነው ቆይተዋል፡፡ በወደቡ አቅራቢያ መገኘታቸውም ከአውሮፓውያን ቆንሲሎች ጋር ወዳጅነት እየመሠረቱ መጠነኛ የትጥቅ ድጋፍ አግኝተዋል፡፡ እንደሚነግሡ እርግጠኛ ነበሩና ደጃዝማች ከነበሩበት ጊዜ ጀምሮ ራሣቸውን ለየአገሩ መንግስታት በደብዳቤ ያስተዋውቁ ነበር፡፡ለምሣሌ ካሣ ምርጫ ከመንገሣቸው በፊት ነሃሴ 30 ቀን 1863 ዓ.ም ለፈረንሣይ ንጉስ እንዲህ ብለው ፅፈዋል፡፡

‹‹በስመ አብ............. መልዕክተ እመሐበ ደጃዝማች ካሣ፡፡ ርዕሠ መኳንንት ዘኢትዮጵያ፡፡ ትድረስ ለንጉሱ ናፖሊዮን (ቦናፖርትን አይደለም እሡ ቀዳማዊ ናፖሊዮን ነበር የሚባለው) ንጉስ ፈረንሳይ እግዚአብሔር

የሾመኝ በመስከረም ነው፡፡ በመስከረም ወረቀት እንዳልሠድ እንግሊዞች በእንግድነት ወደ አገሬ መጥተውብኝ ነበር፡፡ የበካፋ እና የፋሲል የእነዚህ የነገስታቱ ልጅ ነኝ፡፡ ከመሣፍንት የሚካኤል (የራስ ስዑል ሚካኤል እና የራስ ወልደስላሴ ማለታቸው ነው) ልጅ ነኝ፡፡›› በማለት እራሳቸውን አስተዋወቁ፡፡ ደጃዝማች ካሣ ወዳጅነት ከመመስረቱ ጎን ለጎን ግን ድንበራቸውን አጥብቀው የሚጠብቁና ለኢትዮጵያ አይበጅም ብለው ካሠቡ ማንንም ወደ መሐል አገር አያሳልፉም ነበር፡፡ ለዚህም በራሣቸው እጆች ተፅፈው የተላኩ አንድ ሁለት አዝናኝና አስገራሚ ደብዳቤዎች እንመለከትላቸዋለን፡፡

ደጃች ካሣ ሃይላቸውን እያጠናከሩ በነበረበት ጊዜ በፈረንሣዩ ቆንሲል በሙሲንጀር አማካኝነት ችግር ውስጥ ገቡ፡፡ ይኸውም በሐይማኖት ዙሪያ ሲሆን፤ የካቶሊክ እምነትን አላስገባም በማለት ብዙ አታካራ ውስጥ ገቡ፡፡ይህን በተመለከተ ከመንገሣቸው በፊትም በኋላም ደጋግመው ፅፈዋል፡፡ ከመንገሣቸው በፊት፡-

‹‹በስመ አብ .... የተላከ ከደጃዝማች ካሣ የሠደዱት ወረቀት ደረሠኝ፡፡ አንድ ነገር እለምንዎታለሁ፡፡ የካቶሊክ ካህናቶች እኔ አስተምሩ ሳልላቸው ቤተ-ክርስቲያኑ የኛ ነው፣ ካህናቱም የኛ ናቸው እያሉ አስቸገሩኝ፡፡ በዚህ ነገር የመጣ አይሆንልኝም፡፡ ጥንትም በሴትና በካህን ነው ጠብ የሚመጣው፡፡ አሁንም ከእርስዎ ጋር እንዳያጣሉኝ፡፡ የካቶሊክ ሐይማኖት ክፉ ነው ብዬ አይደለም፡፡ ነገር ግን እጣዬ የማርቆስ የእስክንድሪያ ሐይማኖት ነው፡፡ አሁንም እነዚህን ካህናት ቢከለክሉልኝ ስለ ብዙ ገንዘብ እቆጥረዋለሁ፡፡ ነጋዴ ቢመጣ እጠብቃለሁ፣ አገር የሚያይ ቢመጣ እቀበላለሁ፡፡ የክርስቲያን አገር ነው አልከለክልም፡፡ ከእርስዎ ጋር ፍቅር (ወዳጅነት) አጥብቄ ፈልጌያለሁ፡፡ ተፅህፈተ በ2 ቀን በመጋቢት 1862 ዓ.ም አድመጎንቲ ላይ ›› ይላል፡፡ በዚህ ደብዳቤ ምላሽ ሲያጡም ከነገሡ በኋላ ተመሣሣይ ይዘት ያለው ደብዳቤ የፃፉ ሲሆን፣ ይህንኑ ደብዳቤም ከነገሡ በኋላ ባለው ታሪካቸው እናገኘዋለን፡፡

ደጃዝማች ካሣ አሁንም የመንገስ ፍላጎታቸውን እውን ለማድረግ የሚጠበቅባቸውን ሁሉ እያከናወኑ ነው፡፡ በ1862 ዓ.ም ለእንግሊዝ ውጭ ጉዳይ ሚ/ር ለግራንቪልም እንዲህ ብለው ፅፈዋል፡፡ ‹‹እጅግ ደስ ብሎኛል፡፡ እርስዎን ያህል ወኪል በለንደን አድርጌአለሁና፡፡ የማምናቸውን ርዕሠ መማክርት ወርቄ ምርጫን ጭምር ልኬ ሠድጃለሁ፡፡ ገፀ በረከት ለእንግሊዝ ንግስት ሲሠጡ በመልካም እንዲገቡ ቢያደርጉልኝ እጅግ ደስ ይለኛል፡፡

የፍቅር ምልክት ነው፡፡ ደግሞም የጥበብ ነገር ስራ የሚያስተምር ወደ ሐበሻ ቢመጣልኝ እወዳለሁ፡፡ ...›› ይላል፡፡ በዚህ መልዕክት ለንግስት ቪክቶሪያ የላኩት ገፀ በረከት አንድ የወርቅ ድሪ፣24 ጣምራ ጦር፣ አንድ የወርቅ ኮርቻ፣ አንድ የወርቅ ልባ ልባ፣ አንድ በወርቅ የተከፈፈ በርኖስ፣ አንድ የወርቅ ጫማ እና ሌሎች ውድ እቃዎች ይገኙበት እንደነበር በጥር 6 ቀን 1863 ዓ.ም የስጦታው ተቀባይ የሆኑት ንግስቷ በፃፉት የምስጋና ደብዳቤ ተረጋግጧል፡፡

እንዲህና እንዲያ እያሉ አገር ውስጥ እየተዘዋወሩ ለስልጣን የሚራኮቱትን መኳንንት ድል እያደረጉ ቆዩና በመጨረሻ ከአፄ ተክለጊዮርጊስ ጋር ያደረጉትን ውጊያ ድል ካደረጉ በኋላ የቀራቸው ነገር ጳጳስ ማስመጣት ብቻ ሆነ፡፡ እናም ለግብፅ ገዥ ለከዲብ ኢስማኤልና ለፓትሪያሪኩ ለአባ ዲሜጥሮስ 20 ሺ. የማር ትሬዛ ብር ገፀ በረከት ልከው አቡነ አትናቴዎስን ከግብፅ አስመጡ፡፡

አፄ ተክለጊዮርጊስን ሐምሌ 5 ቀን 1863 ዓም ነበርና ያሸነፉት በሐምሌ 22 ቀን በድላቸው ማግስት ለንግስት ቪክቶሪያ እንዲህ ብለው ፅፈው ላኩ፡፡ ይህንን ደብዳቤ ሲልኩት ገና ያልነገሡ ቢሆንም የቀራቸው ነገር ስለሌለ እርግጠኛ ሆነው "ርዕሰ መኳንንት" የሚለውን ንጉሠ ነገስት ብለው ነበር የፃፉት፡፡‹‹በስመ አብ ....መልእክት ዘ ስዩመ እግዚአብሔር ካሣ ንጉሠነገስት ዘኢትዮጵያ፡፡ ይድረስ ከከበሩት ንግስት ቪክቶሪያ ዘ አገረ እንግልጣር (እንግሊዝ) በእርስዎ ምክር በእርስዎ ፍቅር ፀንቻለሁ፡፡ እጅግ ደስ ብሎኛል፡፡ አሁንም ጠላቴ ዋግሹም ጎበዜ አፄ ተክለጊዮርጊስ የተባለው ከአድዋ ከከተማየ መጥቶ ተዋጋና ድል አደረግሁት፡፡ ከሠራዊቱ ጋር እርሡንም ያዝኩት፡፡ ከጠላቴ ሁሉ አንድ እንኳን ያመለጠ የለም፡፡ ሁሉ ተለቅመው ከእጀ ገቡ፡፡ ከሸዋው ምኒልክ በቀር፡፡ የኢትዮጵያን መንግስት ሁሉ በእግዚአብሔር ሃይል ከእጀ አደረግሁት፡፡ እንደ ጥንት ፍቅራችን አይርሡኝ፡፡ ይዘኑልኝ፡፡ እኔም የእንግሊዝን መንግስት ፍቅር አልረሣሁም፡፡ እንደ ጥንቴ ነኝ፡፡ አባቶቼና አባቶችዎ፣ እኔና እርስዎ እንደተፋቀርን ከአውሮፓ ነገስታት ጋር ሁሉ እንዲያፋቅሩኝ እለምንዎታለሁ፡፡ ተፅህፈ በ22 ቀን ሐምሌ 1863 ዓ.ም በዓድዋ ከተማ ....›› በማለት ድላቸውን አበሠሩ፡፡

ከዚያም ደጃዝማች ካሳ ምርጫ (በዝብዝ ካሳ) ጥር 13 ቀን በ1864 ዓ.ም በእለተ እሁድ በአክሱም ፅዮን ቤተ-ክርስቲያን በጳጳሱ አትናቴዎስ እጅ ተቀብተው "ዮሃንስ 4ኛ" ተብለው የኢትዮጵያ ንጉሰ ነገስት ሆኑ፡፡
አፄ ዮሃንስ በዚህ በንግስና በዓላቸው ላይ 3 ቀን ሙሉ ውሎ ያደረ ግብዣ ያደረጉ ሲሆን፤ለዚህም 4ሺ. የደለቡ ሠንጋዎች፣ 150 ሺ. እንስራ ጠጅ ቀርቦ ተበላ፣ ተጠጣ፡፡

አፄ ዮሃንስ 4ኛ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ከተቻለ ኢትዮጵያን አንድ የማድረግና በአንድ ማዕከላዊ መንግስት ስር ተጠቅልላ የምትተዳደር አገር እንድትሆን፣ ካልተቻለ የልዩ ልዩ ግዛቶች ንጉሶች እንዳሉ ሆነው እሣቸው ደግሞ የሁሉም ንጉሳ የበላይ ንጉሠነገስት ሆነው ለማስተዳደር መጣር ጀመሩ፡፡ ስለዚህም ከስመው ሊቀሩ የማይችሉትን የየግዛቱን መኳንንት ከቦታ ቦታ እየተዘዋወሩ ማስገበርን የመጀመሪያ ስራቸው አደረጉት፡፡ በዚህም ከሞላ ጐደል ስኬታማ መሆን ችለዋል፡፡ ሆኖም አፄ ቴዎድሮስ የየግዛቱን መሣፍንት ለማጥፋት እርምጃ እንደወሰዱትና፤ የቤተ-ክርስቲያንን የኢኮኖሚና የፖለቲካ መሠረት በማፍረስ ማእከላዊውን መንግስት በዘመናዊ ጦርና አስተዳደር

ለማጠናከር እንደሞከሩት ሁሉ፤ አፄ ዮሃንስ ደግሞ የየግዛቱን መሣፍንት በስራቸው ካደረጉ በኋላ በተቃራኒ መልኩ ሐይማኖትን ዋና የፖለቲካ መሣሪያ አድርገው ማእከላዊውን መንግስት ለማጠናከርና ለመገንባት ሞከሩ፡፡ እነዚህ የተለያዩ ሁለት አካሔዶችም የየራሣቸውን ችግር ማስከተላቸው አልቀረም፡፡

አፄ ዮሃንስ 4ኛ ኢትዮጵያን አንድ ለማድረግና በአንድ ንጉሠነገስት ስር የምትተዳደር አገር እንድትሆን ሣይሆን የፈለጉት፤አንድ አይነት ሐይማኖት የሚከተል ህዝብ ጥምር ነበር የፈለጉት፡፡ በዚህ አካሔድም መንግስታቸውን ለማጠናከር ሻቱ፡፡ እናም በተለያዩ የህብረተሠብ ክፍሎች ዘንድ እምነትን በሐይል የማስቀየር ጫና አደረጉ፡፡ይህን ከማድረጋቸው በፊትም ከቀድሞ ጀምሮ የፀጋ፣የቅብዓት፣የተዋህዶ እየተባለ ክርክር ይደረግበት የነበረውን ለመጨረሻ ጊዜ እልባት ለመስጠት ካህናቱን ሠብስበው ካከራከሩ በኋላ ተዋህዶ እንዲሆንና የመንግስት ሃይማኖት ሆኖ እንዲቀጥል አውጀዋል፡፡ በዚሁ ጊዜም ከሸዋው ምኒልክ ጋር ድርድር አድርገው ምኒልክ የሸዋ ንጉስ እየተባሉ እንዲቀጥሉና ዮሃንስ ንጉሰነገስት ሆነው እንዲያስተዳድሩ፤ ምኒልክም ለማእከላዊው መንግስት ሊገብሩ፣ ጠላት ቢመጣ በህብረት ሊመልሡ የተስማሙበት ወቅት ነበር፡፡ የሐይማኖትን ጉዳይ በተመለከተ የወሠዱትን እርምጃ በአውሮፓውያን ዘንድ ጠላትነት እንዳይፈጥር በማለትም ለንግስት ቪክቶሪያ እንዲህ ብለው ፅፈዋል፡፡ ‹‹ሸዋ ዘምቼ ሳለሁ እኛ በእኛ ክርስቲያኖች በሐይማኖት ተከራክረን ረትተን በእስክንድሪያ ሐይማኖት አገባናቸው፡፡ (ፀጋዎችን) እስላሙ ሁሉ ይህን አይቶ ሠምቶ ለካ ለኛስ አባት የለንም? ብሎ ያጥምቁን፣ክርስትና ያስነሱን ብሎ ስለለመነኝ እሺ ከፈቀድህስ ክርስትና ግባ ብየው የኢትዮጵያ እስላም ሁሉ ወዶ በፈቃዱ ክርስቲያን ሆነ፡፡ አንድም ነገር በሐይል ያደረግሁት የለኝም፡፡ ወዶ በፈቃዱ ገባ እንጂ፡፡ ተፅህፈ ህዳር 12 አስመራ››ይላል፡፡

አፄ ዮሃንስ ወደ ሸዋ በዘመቱበት ጊዜም በወሎና በአካባቢው ተመሣሣይ ስራ እየሠሩ በነበረ ጊዜ ነው ራስ ሚካኤልን ክርስትና እንዲነሱ አድርገው እራሣቸው የክርስትና አባት ሆነው ሹመት በመስጠት የስም ለውጥ እንዲያደርጉ በውዴታ የመከሯቸው፡፡ ይህን መሠሉ ሁኔታ የሡዳንና የግብፅ ጋዜጦች እየተቀባበሉ ሲያስተጋቡት፣ እንዲሁም ቁጣን ሲቀሰቅስባቸው፤ በሌላ ወገን ደግሞ አውሮፓውያኑ የካቶሊክ እምነት ተከታዮቻቸው የሚደርስባቸውን ጫና ሲያዩ የአፄ ዮሃንስ መንገስ አልዋጥላቸው አለ፡፡ይህን መሠሉ ጫናም በተለይ የእስልምና ተከታዮችን ወደ ሡዳን እንዲሸሹ ያደረገበት ሁኔታ ከመፍጠሩም በላይ፤ በኋላም ለሡዳን ድርቡሾች (መሐዲስቶች) መነሳት እንደ አንድ ግብዓት ሆኖ ሊያነሣሣቸው ችሏል፡፡ (መሐዲስቶች ማለት የሡዳኑ ነፃ አውጭ የአል ማህዲ (የመሪው) ስም ሲሆን ተከታዮቹ አርበኞች ሁሉ መሐዲስቶች ይባላሉ፡፡) ባጠቃላይ ሁሉም ዜጋ የመንግስት ሐይማኖት በሆነው በክርስትና ስር እንዲሆን አዘዙ፡፡ ምንም እንኳ የቀድሞው ስርዓት

የተመለሡላቸው የቤተ-ክህነት ሠዎችን. ድጋፍ ቢያገኙም ሁኔታው ያስቆጣቸውም አልጠፋም።ሌላው ቀርቶ ከተወዳጁት ከፈረንሣይ መንግስት በኩል ካቶሊኮች ወደ ኢትዮጵያ እየተላኩ በሚመጡ ጊዜ ስልጣኑን በያዙበት አመት መረር ያለ መልዕክት ነበር የላኩት። ለዳግማዊ ናፖሊዮን‹‹ አንድ ነገር ልንገርዎ ይስሙኝ። የካቶሊኮችን ነገር። ባገርህ የካቶሊኮችን ሃይማኖት እናስተምር አሉኝ። እኔ ግን መለስሁላቸው። በስላሴ ስም ተጠምቄያለሁ። ክርስቶስን በወንጌል አምናለሁ። የሚያስተምረኝም በማርቆስ ወንበር የተቀመጠ የማርቆስን እጣ (ተዋህዶ) የያዘ ከእስክንድሪያ እርሡ ነው። ለህዝቤም የሚያስተምር እርሡ የእስክንድሪያው ፓትሪያርክ ወይም ጳጳሱ የሾሟቸው ቀሣወስት ኡሉኝ።ደግሞ አልኳቸው ማስተማር ብትፈልጉ ዓለም ላይ በስላሴ ስም ያልተጠመቁ ክርስቶስን በወንጌል የማያምኑ ብዙ አህዛብ አሉ፤ እነዚያን አስተምሩ አልኳቸው። እነዚህ ካቶሊኮች ናቸው የህዝበ ክርስቲያንን ደም ያፈሠሡ። ደግሞ ካለፈቃደ ቤተ-ክርስቲያን ሠሩ። የአገሬን ህዝብ ሁሉ ኑ ወደኛ ግብር እንዳትገብሩ አሏቸው።እኔም አንድ ሹሜን ሂድ ግብር አውጣ ብየ ሠደድሁት። እነዚያም ተሠብከው ኖሮ አንገብርም አሉ። አዝገዬ የሠደድሁት ሹም ቤታቸውን ሲያቃጥል አብሮ ተኮሠባቸው። የእነርሡንም ቤተ-ክርስቲያን አቃጠለባቸው። የእኔን ስም ሊያስከፉት ነው። ይህን ሁሉ ግፍ ይውልኝ። ይህን ሁሉ የሚያደርገኝ ሙሲንጀር (ቆንስሉ) ነው። ቱርክ መርቼ መጥቼ አስገድልሐለሁ ብሎ ፈከረብኝ። ግፌን ይዩት።የካቶሊኮችን ክፋታቸውን ሁሉ ዕፌ ወደ እናንተ ብሠድ ሙሲንጀር ቀምቶ ምፅዋ ላይ ከባህር አገባው። ተፅህፈ በ8 ቀን ነሃሴ 1864 ዓ.ም አድዋ ከተማ።›› በማለት በሐይማኖት ዙሪያ እንኳ የቀረው ይቅር እንጅ .... አይነት አቋም ይዘው እንዳይቀየሙ ቀድመው በማግሠብ መረር ያለ እርምጃ ወስደዋል።

አፄ ዮሃንስ በየወደቡ አሠፍስፈው ያሉ ኢትዮጵያን የመውረር እቅድ ያላቸው ወገኖች መበርከታቸውን ባዩ ጊዜም ከተለያዩ የአውሮፓ ነገስታት ጋር ወዳጅነታቸውን ለማጠናከር እንደተጉ ናቸው። ያለብትን አጣብቂኝም በደብዳቤያቸው ጠቆም እያደረጉ ነው የሚልኩት። ቀጥለን የምናየው ለኢጣሊያ ንጉስ ለኡምቤርቶ የፃፉትም የዚሁ አንድ አካል ነው።

‹‹መልዕክተ ስዩመ እግዚአብሔር ዮሃንስ ንጉሠ ነገስት ይድረስ ከንጉስ ኡምቤርቶ ፊተኛው ዘኢጣሊያን። (ቀዳማዊ ማለታቸው ነው።) እንዴት ነዎ። እኔ እግዚአብሔር ይመስገን ደህና ነኝ። ከዚህ በፊት ደብዳቤ ያልፃፍሁልዎ መንገዱ በእስላም እጅ ተዘግቶብኝ ነው። አሁን እንኳን ይህን ወረቀት የፃፍሁልዎ ከኢጣሊያ በመጡ ነጋዴዎች ምክንያት ነው። ሌላ ጉዳይም እንዳልፅፍልዎ በፊት ወዳጅነትዎን ሳግኘው ብየ ነው። አሁንም የፍቅር ምልክት ይሆን ዘንድ አንድ ተባእት እና አንድ እንስት የአንበሣ ጉችላ (ግልገል) ሠድጃለሁ። ተፅህፈ በጎንደር ከተማ ሰኔ 14 ቀን" ብለው ለየት ያለ

ገፀ በረከትም ጨምረው በመላክ እግረ መንገዳቸውንም የጠደቡ በግብፆች መያዝ መሠናክል እንደሆነባቸው ገልፀዋል።

ግብፅ በመሪዋ በከዲቭ ኢስማኤል አማካኝነት ከምፅዋ አልፋ ኢትዮጵያን ለመውረርና ለመያዝ ተነሣች። አፄ ዮሃንስ ይህን አደገኛ የሆነ የወረራ ሐሣብ እና የግብፅን እንቅስቃሴ እንዳዩ ጉዳዩን በሠላማዊ መንገድ ለመፍታት ቢጥሩም የአውሮፓ አገሮች ፊታቸውን ከኢትዮጵያ አዙረው ውስጥ ውስጡን ለግብፅ ማድላት ጀመሩ።

በዚህ ጊዜ አፄ ዮሃንስ ለእንግሊዝ ንግስት እንዲህ ብለው ላኩ።

‹‹.......... የግብፅ መንግስት በያለበት ከቦኛል። የአውሮፓ ክርስቲያን ነገስታት መሣሪያ ይዘው መጥተው የኢትዮጵያን ንጉስ ይጠብቁ አለልም። ነገር ግን ሐቀኞች ገላጋዮች ልከው በእኔና በኢስማኤል መካከል ነገሩን በትክክል መርምረው ማናችን ጥፋተኛ እንደሆንን፣ ማናችን ወራሪ መሆናችን ለይተው እንዲረዱ ነው።››

ለዚህ ደብዳቤ ምላሽ ከንግስት ቪክቶሪያ የተላከላቸው ሲሆን፤ የንግስቷ ምላሽም እንዲህ የሚል ነበር። ‹‹ በአገልጋይዎ በጄነራል ኪርክሐም እጅ የላኩልን ደብዳቤ ደርሶናል። በከዲቭ ኢስማኤል አድራጎት የደረሠብዎን ስለገለጡልን ጉዳዩ አስግቶናል። እርስዎም ወዳጃችን ስለሆኑ እውነተኛውን ነገር ለመረዳት በቆንስላችን በኮሎኔል ስታንቶን በኩል ጠይቀነው በሠጠን መልስ ላይ የግዛቱን ፀጥታ በድንበር ላይ ከሽፍቶችና ከቀማኞች ለመጠበቅ የወታደሮቹ ንቅናቄ ከማግሣየት በቀር አገርዎን ለመውረር ምንም ሐሣብ እንደሌለው አረጋግጦልናል። ከዚህም የተረፈውን የውጭ ጉዳይ ሚንስትራችን በዝርዝር አሚልቶ እንዲልክልዎ አዘነዋል። ይህ ደብዳቤ ሲደርስዎ ከከዲቭ ኢስማኤል በኩል በግዛትዎ ላይ ያሠጋዎ ጉዳይ በፍፁም እንደሚወገድ ተስፋ እናደርጋለን።›› ይላል።ነገር ግን የአፄ ዮሃንስ ስጋት እንኳን ሊወገድ ጭራሽ ተባባሠና ወዲያው ገሐድ የወጣው ወረራ ተካሔደ። ግብፆች በመጀመሪያ ከምፅዋ አልፈው የቦጎስ ከረንን ክልል ተቆጣጥረው መስፋፋት ጀመሩ።

‹‹ የኢትዮጵያ ልጅ ሆይ ልብ አድርገህ ተመልከት። ኢትዮጵያ የተባለች አንደኛ እናትህ ናት፣ ሁለተኛ ዘውድህ ናት፣ ሶስተኛ ሚስትህ ናት፣ አራተኛ ልጅህ ናት፣አምስተኛ መቃብርህ ናት። እንግዲህ የእናት ፍቅር፣ የዘውድ ክብር፣ የሚስት ደግነት፣ የልጅ ደስታ፣ የመቃብር ከባድነት እንደዚህ መሆኑን አውቀህ ተነሣ።›› (አፄ ዮሃንስ 4ኛ የተናገሩት የቅስቀሣ ንግግር ነው (ወይም አዋጅ)

1866 ዓ.ም የግብፁ መሪ ከዲቭ ኢስማኤል ኢትዮጵያን ለመውረር በሠሜንና በምስራቅ በኩል ሠራዊት አዘጋጀ። በሠሜን ለሚዘምተው ሠራዊት መሪዎቹ ራውፍ ፖሻ እና የዴንማርኩ ቅጥረኛ ኰሎኔል አሬንድረፕ ሲሆኑ፤ በምስራቅ በኩል ለሚዘምተው ሠራዊት ደግሞ የስዊዝ ተወላጅ የሆነውና ፈረንሣይ ዜግነት የሠጠችው ግብፅ ቦጎስን እንድትቆጣጠር ያስቻለው፤ ከዚህ

በፊትም አፄ ቴዎድሮስን ለማጥቃት ጄኔራል ናፒየር ሲመጣ ከሌሎች ሐበሾች ጋር መንገድ መሪና አማካሪ ሆኖ በመስራት ቀንደኛ የኢትዮጵያ ጠላት የሆነው ሙሲንጀር ፓሻ ነው። (ፓሻ የሚለውን ማዕረግ ያገኘው በግብፆች ሲሆን ዜግነቱ ፈረንሣዊ ነው)። በሆሜን ለዘመተው የግብፅ ወራሪ ጦር ሙሉ በሙሉ አመራሩን አሬንድሩፕ ከያዘው በኋላ ከምፅዋ በመንቀሣቀስ ዶጋሊን፣ ከዚያም ሐማሴንን ወረሩ።

አፄ ዮሃንስ 70 ሺ. ጦር የሚደርስ ጦር ሠራዊታቸውን ባልተጠበቀ ፍጥነት በማሠባሠብ ወደ ወራሪው በመገስገስ ጉንደት ላይ ገጠሙት። ሠራዊታቸው በእነ ራስ አሉላ እና በእነ ደጃዝማች ሐጎስ መሪነት ጠላትን በማጥቃት ግብፆችን ብትንትናቸውን አውጥተው ድል አደረጉ። አዝማቹ አሬንድረፕም ተገደለ።

በምስራቅ በኩል በሙሲንጀር ፓሻ መሪነት የተደረገው ወረራም በኢትዮጵያውያኑ የደፈጣ ውጊያ የግብፅ ጦር ተሸነፈ። ጥቂቶች ብቻ ሲተርፉ ሙሲንጀር ፓሻን ጨምሮ አብዛኛው የግብፅ ወታደር አውሣ በተባለው ቦታ በደንከል /አፋር ውስጥ ነው/ አለቁ። ግብፆች በዚህና በጉንደቱ ጦርነት በኢትዮጵያውያን በመሸነፋቸው ከፍተኛ ውርደት ስለተሠማቸው ይህን ሽንፈት ሳይበቀሉት ቢቀሩ ደግሞ የባሠ ሃፍረት ስለሚሆንባቸው ኢትዮጵያን እንደገና ለመውረር ከፍተኛ ዝግጅት ጀመሩ።

20ሺ. የሚደርስ ወራሪ ጦር በመሐመድ ራቲብ ፓሻ፣ በረዳቱ በአሜሪካዊው ጄኔራል ሎረን ከእርሡም በታች በኮሎኔል ማክዳይ እና በኮሎኔል ቻርልስ ፊልድ ከእነዚህም ጋር ከጀርመን የጦር ት/ቤት የሠለጠነው የከዲቭ ኢስማኤል ልጅ ልዑል ሃሠን አመራሩን በመጋራት በ1868 ዓ.ም ኢትዮጵያን በድጋሚ ወረሩ።

ይህ በከፍተኛ ዝግጅት በዘመናዊ የጦር መሣሪያና በአስተማማኝ አመራር የተደራጀው የግብፅ ጦር አፄ ዮሃንስ 4ኛን እንደሚያስፈራራ ግብፆች ስላመኑ ንጉሡ ጦርነት የመግጠሙን ሃሣብ ይታውታል ወይም ሣይዋጉ ይሸሻሉ ብለው በማሠብ ዋና ከተማቸው አድዋ ድረስ ዘልቀው ገብተው እንዲወሩ ከዲቭ ኢስማኤል ጦሩን አዘዘ።

የግብፅ ወራሪ ጦርም ከምፅዋ ወደ አስመራ፣ ከዚያም አስመራን አልፈው ጉራዕ ላይ በመስፈር ጠንካራ ምሽግ ገነቡ።አፄ ዮሃንስም "ምታ ነጋሪት፣ ክተት ሠራዊት" ብለው ከአስሩ አንዱ ብቻ መሣሪያ የታጠቀ 70ሺ. ጦር ሠራዊታቸውን አስከትለው ዘመቱ።ከአድዋ የተንቀሣቀሠው የኢትዮጵያ ጦር እየተመመ በጉንደትና በአዲኳላ አድርጎ ወደ ጉራዕ አመራ። ጉራዕ ላይ የመሸገው የግብፅ ጦር 40 መድፍ እና 10 ሮኬት ደግኖ ኢትዮጵያውያኑን ተጠባበቀ። የሁለቱ ሠራዊት ምሽጋቸውን ተገን አድርገው ለሣምንት መቆየታቸው የጦርነቱን ጊዜ አራዘመው።

ልዑል ሜጀር ሐሠን የግብፅ ጦር ከምሽጉ ወጥቶ እንዲዋጋ በማድረጉ በሁለቱም መካከል ባለው ረባዳና ሜዳማ ቦታ በተደረገው የመጀመሪያ ምዕራፍ የጉራዕ ጦርነት የኢትዮጵያ ጀግና ወታደሮች የግብፅን ወታደሮች እያሣደዱ ማጥቃት በመጀመራቸው ግብፆች ተመልሠው ወደ ምሽጋቸው መግባት ግድ ሆነባቸው።

ኢትዮጵያውያኑ ጠላት ከገባበት ምሽግ ውስጥ ተከታታለው እየገቡ መዋጋታቸውን ቀጠሉ። ግብፆች አስቀድመው በምሽጋቸው ውስጥ አስቀምጠዋቸው የነበሩትን መድፎች እየተኮሡ ብዙ የኢትዮጵያ ጀግና ተዋጊዎችን መፍጀት ቢችሉም፣ ጦርነቱ በማግስቱም ቀጠለና በሁለተኛው ቀን የንጉሠ ነገስቱ ወታደሮች ምሽጉን ሙሉ በሙሉ በማጥለቅለቅ ተቆጣጠሩት። ግብፆች ከነዘመናዊ መሣሪያዎቻቸው ተማረኩ። ጥቂቶቹም አመለጡ። በዚህ ድል 20 መድፍና በርካታ ዘመናዊ መሣሪያ ኢትዮጵያውያኑ ማረኩ።

"የጉራዕ ድል በአፄ ዮሃንስ ዘመነ መንግስት ኢትዮጵያውያኖች በወራሪው ጠላት ላይ ካስመዘገቧቸው ድሎች ከፍተኛው ነው።" ብሏል ዋለልኝ እምሩ የዓለም ጀግኖችን ታሪክ በፃፈበት መፅሃፉ። ለዚህ ድል መገኘት አፄ ዮሃንስ ከተራው ወታደር ሳይለዩ ደፋር ተዋጊና አዋጊ በመሆን ያበረከቱት አሥተዋፅኦ ከፍተኛ ድርሻ ነበረው። ሠራዊቱ በፅናት ለአገሩ ነፃነት እንዲዋጋ አድርገዋል። ከዚህ በኋላም አፄ ዮሃንስ በአገር ውስጥና በውጭው አለም የተፈሩ እና የተከበሩ ንጉሠ ነገስት ሆኑ።

ከ1866-68 ዓ.ም በነበረው ጊዜ የግብፅን ጦር ደጋግመው ድል ካደረጉ በኋላ ግብፅ የእርቅ ጥያቄ አቀረበች። በጉዳዩም እንግሊዝ አስታራቂ ሆነችና ማግባባት ጀመረች። የግብፅ ጥያቄ ወደቡን እንደያዘች ልትቀጥል፤ ነገር ግን ሌላ የኢትዮጵያን ግዛት ላትነካ የሚል የነበረ ሲሆን፤ አፄ ዮሃንስ ግን ሁሉም ተመልሶልኝ ካልሆነ አልታረቅም" አሉ፡ ግብፅ ባኢትዮጵያ ብቻ ተሸነፈች እንጂ ሌላው የአፍሪካ ዘመቻዋ የተሣካ ነበር። ሆኖም የሡዳንን ግዛት ከያዘች ጀምሮ የግብፅን የበላይነት የሚቀናቀን አመፅ ተቀስቅሶ ነበር። በማህዲ የሚመራው የሡዳን አርበኞች ጦር ሠራዊት ግብፅ በኢትዮጵያ መሸነፏን ሲያይ ቀዝቅዞ የነበረውን ትግሉን እንደገና ጀመረ፡

ግብፆችም በጣም እየተዳከሙ ነበርና እንግሊዝን እንደ ድጋፍ መጠቀም ጀምረዋል፡ በዚህ ጊዜ ግብፅ እንግሊዛዊያኑን ጎርደንን የፓሻነት ማዕረግ ሠጥታ ሡዳንን እንዲገዛ አድርጋው የነበረ ሲሆን፤ ጎርደን ፓሻ ግን ዋና አላማው አድርጎ ይንቀሣሰቅ የነበረው በሡዳን ላይ በግብፅ ምትክ እንግሊዝን ለመተካት ነበር። ስለዚህም ግብፅን ለማገዝ የእንግሊዝ ጦር በሡዳን ይገኛል። አል ማህዲ ተከታዮቹን ሠራዊቱን /ማህዲስቶችን/ አጠናክሮ በመዋጋት ግብፅና እንግሊዝን አሠጋ። በአገሩ በሡዳን ውስጥ የሚገኙትን የእንግሊዝ፣ የፈረንሣይ፣ የኢጣሊያ፣ የጀርመንና የሌሎች አገሮች ቆንሲሎችንም በግድ ማስለም ጀመረ። ከፊሉ የአውሮፖ ወታደር የግብፅ

ቅጥረኛ ነበር። ይባሥ ብሎም ማህዲ የሡዳኑን ገዥ ጎርደን ፓሻን ድል አድርጎ አንገቱን አስቆረጠው። የማህዲስቶች የበላይነት እየተጠናከረ ሲሄድ ግብፅ እንኳን ሡዳን ውስጥ የመቆየት ከአካባቢው ለቆ ለመውጣትም ተሣናት። ስለዚህ የእንግሊዝን ድጋፍ አግኝታ ለመውጣት ብታስብም የማህዲ ጦር የግብፅ፣ የቱርክ፣ የእንግሊዝን ጦር እያስወጣ እያባረረ ወደ ኢትዮጵያ ድንበር አስጠጋቸው። አልፈው እንዳይሔዱና እዚያው እንዳያልቁ ስለፈለገም አስከበባቸው። እንግሊዝ ግብፅን "ያለው አማራጭ እንደምንም ለቆ መውጣት ነው" በማለት ራሷን ልትተካ የምትችልበትን ሁኔታ ያመቻቸችው በዚህ ጊዜ ሲሆን፤ በዚህም ስኬታማ ነበረች። እንግሊዝ የጎርደን ፓሻ አንገት መቆረጥን ስትሠማ አዘነች። አልበቃ ብሎ ያ ሁሉ ጦር በኢትዮጵያ ሠሜን በከሠላ በኩል ተከቦ በጭንቀት ላይ መሆኑን ስታውቅ አማራጭ አልነበራትምና ሚደግካ ቀርቶ የነበረውን ስምምነት እንደ አዲስ አንስታ አፄ ዮሃንስን ማግባባቷን ቀጠለች። ጦሩ ከከሠላ የግድ በሠላም መውጣት ነበረበትና። ስለዚህም ሁኔ 3 ቀን 1876 ዓ.ም የእንግሊዝ የባህር ሃይል ም/ል አዛዥ በነበረው በሪር አድሚራል ሔዊት አማካኝነት አፄ ዮሃንስን የ"ሔዊት ውል" የሚባለውን አስፈረሙቻቸው። ግብፅና ኢትዮጵያ በእንግሊዝ ሸምጋይነት ተስማሙ። በዚህ ውል ውስጥም ግብፅ ወደቡን ለቃ እንድትወጣ፣ አፄ ዮሃንስ ደግሞ ተከቦ የሚገኘውን የግብፅ ጦር ከአካባቢው አስወጥተው በሠላም የግብፅን ጦር እንዲያሻግሩ የሚል ይገኝበታል። ከዚያ በኋላም በእንግሊዝ ተቆጣጣሪነት የኢትዮጵያ ወደብ በሠላም ስራውን እንዲያከናውን እንደሚያደርግና ኢትዮጵያ ከቀረጥ ነፃ እንድትሆን ወዘተ የሚል የራስን ጥቅም ያማከለ ውል ነበረ ተስማምተው የፈረሙበት።እናም በማህዲስቶች የተከበበውን ጦር አፄ ዮሃንስ ከጀግናው አሉላ አባነጋ ጋር ሆነው ተዋግተው ነፃ አውጥተው በሠላም እንዲሻገሩ አደረጉ።

ስለዚህም ማዲስቶች ለኢትዮጵያ የነበራቸው ጥላቻ የበለጠ ተባባሠና አደገኛ ቂም ያዙ። በዚህ ጊዜ እንግሊዝ በአንድ ድንጋይ ሁለት ወፍ ገደለች። አንደኛ በዚህ በግብፅ መውጣት መነሻነት የባሪያ ንግድ ለማጥፋት ወዘተ.. በሚል ምክንያት ሡዳንን ቅኝ ግዛት ለማድረግ ስትችል፤ በሌላ በኩል የምፅዋን ወደብ በበላይነት እየመራች ለማስተዳደር የኢጣሊያን ቡድን ወደ ወደቡ ልካ ያሻትን ለማድረግ አመቻቸች። የሔዊት ውል ግብፆች እንዲወጡ እንጂ ወደቡ ለኢትዮጵያ ይመለስ አይልም። ይህ ሁኔታ ከተከናወነ በኋላ ግብፆች ምፅዋንና አካባቢውን ለቀው ወጡ። ወዲያው ግን እንግሊዝ ጣሊያንን ወደ ምፅዋ ልካ ወደቡን እንዲይዙ ተስማምታ፤ በጎን ደግሞ አፄ ዮሃንስን መሸንገል ማባበል ቀጠለች። ግብፅ ከሡዳን ስትወጣም እንግሊዝ ሡዳን ነፃ እንደሆነች አድርጋ ሌሎችን ሁዳናውያን በመሾም የማህዲን ጦር እንዲወጉ አደረገችና ማህዲ ተገደለ። ሆኖም የማህዲን ሠራዊት ኡስማን ዲግና እየመራው በኢትዮጵያ ላይ ተነሣ። ኢጣሊያም በእንግሊዝ ተልካ በግብፅ

ተተካችና ምፅዋን ያዘች። ቀስ በቀስም የጦር ሃይሏን ማስገባት ጀመረች። የሔዊት ውልም ተጣሠ። አጠቃላይ ክንውኑንም ከራሣቸው ከአፄ ዮሃንስ እንደበት እንስማው።

"….. የላኩት ደብዳቤ ደርሶኛል። ከፍቅርዎ ላይ ፍቅር ለማብዛትም አንድ ለኔ፣ አንድ ለልጄ ለራስ አርአያ የሠደዱልኝን ሁለት የከበረ ጎራዴ ከ ስተር ሃሪሠን ስሚዝ እጅ ተቀበልኩ። ደረሠኝ እግዚአብሔር ይስጥልኝ። በፊትም ቱርኮች /ግብፆች/ ጉልበት ተሠማን፣ ጥበብ አበዛን ብለው ጥንተ ነገስታት የኢትዮጵያ አባቶች ሲገዙት የነበረውን አገሬን ቢይዙብኝ ደግሞ የምፅዋን በር የጦር መሣሪያም ሆነ ሌላ ለቤተመንግስት የሚሆን እቃ እንዳይወጣ እንዳይገባ ቢዘጉብኝ ከዚህ በኋላ ቀጥለው በግፍ እቤቴ ድረስ መጥተው ቢወጉኝ ይህን ሁሉ በደሌን ለእርስዎ ፃፍሁልዎ።

እርስዎ ግን አስተውለው አውጥተው አውርደው ከቤተመንግስት ሹማምንቶችዎ ጋር መክረው፣ የምፅዋ በር ይከፈት፣ በእንግሊዝ ጠባቂነት የሐበሻ ነጋዴ ምፅዋ ላይ አይቀረጥ እንደልቡ ይውጣ ይግባ። የጦር መሣሪያም ሌላም ለቤተመንግስተ የሚገባ እቃ ይውጣ አይከልከል፣ ቱርኮችም የነበሩበትን አገር ለቀው ወደ አገራቸው ይመለሡና እነሡ ከነበሩበት የተገኘ የጦር መሣሪያም፣ አገሩም ለንጉሠ ኢትዮጵያ ይሁን ተብሎ ተዋውለው ይህም ቃልኪዳን ተፃፈ ታተመ።

ምፅዋ ግን ቱርኮች ሲለቁ ለሐበሻ ንጉስ ይሁን ተብሎ እውነት ነው ከውል አልገባም። አልተፃፈም አልታተመም። ነገር ግን ከዚህ መሐል ጣሊያኖች መጥተው ምፅዋ ላይ ተቀምጠው ውል አፍርሠው የሐበሻን ነጋዴ ቀረጡ። ደግሞ ከዚያ ተቀምጠው የሆነ ያልሆነውን እየፃፉ እንዳያጣሉኝ፣ በውላችን የሐበሻ ነጋዴም እንዳይቀረጥ የሚጠብቅልኝ፣ በደሌን የምነግረው ከእንግሊዝ ቤተ መንግስት አንድ ሠው ምፅዋ ላይ ይቀመጥልኝ።
ከኢጣሊያ ጋር ተፋቀሩ ብለው የፃፉልኝ ነገርዎ፣ አገሬን እንያዝብዐ አይበሉኝ እንጂ እንፋቀር ቢሉኝ አልፋቀርም አላልሁም። ይህ ስለሆነ ግን አላረፉም። የያዙትንም በእጃቸው ይዘዋል፡ ያልያዙትንም እንይዛን ይላሉ። እየተላላኩ የሐበሻን መሬት ሁሉ ይመረምራሉ፡

ከኢጣሊያ ጋር ተፋቀሩ ያሉኝንም ከዚህ በፊት ጠብ አልነበረንም። ደግሞ አገሬን ይዘውብኛል እንጂ እኔ ካገራቸው አልደረስኩም። ነገር ግን የምፋቀርበትን ብልሐቱን አላወቅሁትምና የዚህን ብልሐቱን ገልፀው እንዲልኩብኝ ይሁን። የዚህን ምላሽ ሰምቼ እኔም ምላሹን እፅፍልዎአለሁ። ተፃፈ ሚያዚያ 18 ቀን 1878 ዓ.ም።"

አፄ ዮሃንስ በውሉ የተደነገገውን የራሣቸውን ስምምነት ሳይከዱ፤ ነገር ግን ጣሊያን ከገባ በኋላ እንኳንስ ያለ ቀረጥ ቀረጥ ተከፍሎበት እንኳን ፈቃደኛ ባለመሆናቸው ቀደም ሲል የተደነገገውን "የሔዊት ውል" አጭበርባሪ ውል መሆኑን ዘግይተው ይድረሡበት እንጂ ግብፆች ወጥተው ገና ጣሊያን

ሲመጣ ራስ አሉላ አባ ነጋ ከፍተኛ ተቃውሞ አሠምቶ ነበር፡ ሆኖም ሠሚ አላገኘም።

ራስ አሉላ ጀግና ነው። ለአፄ ቴዎድሮስ ገብርዬ እንደበራቸው ለአፄ ዮሃንስ አሉላ እንግዳ /አሉላ አባነጋ/ ነበር መመኪያቸው። ታላቅ የኢትዮጵያ ባለውለታም ነው። ጀግንነቱ ወደር ያልተገኘለት ሲሆን፣ ባልተለመደ ሁኔታ ከተራ ቤተሠብ ተነስቶ ራስ የሚባለውን ከፍተኛ ስልጣን ማግኘት የቻለ ኢትዮጵያዊ ነው። ነገር ግን በመሣፍንቱ ዘንድ ዝቅ እንዲል የሚያደርጉ ነገር ስራቶች እየተካሔዱበት እንደገናም ጀግንነቱ ስጋትን እያሣደረባቸው ወዘተ ጣል ጣል እየተደረገ የታየበት ሁኔታ ነበር። እስከ ምኒልክ ዘመን ቆይቶም ለኢትዮጵያ ታማኝ፣ ለነገስታቱ ተጠርጣሪ በመሆን ሙሉ እድሜውን ለአገሩ የሠዋ ድንቅ ሠው ነው።እናም ከላይ እንደተገለፀው ጣሊያኖች ከመጡበት ዓላማ በማፈንገጥ ወደ ሌላ አቅጣጫ ፊታቸውን በማዞራቸው "የዶጋሊ ጦርነት" ሊፈጠር ግድ ሆነ።

ጥር 28 ቀን 1878 ዓ.ም ጣሊያኖች የምፅዋን ወደብ ይዘው የእነራስ አሉላን ተቃውሞ በሐሠተኛ ወሬ ለማስተባበል እየሞከሩ ከመጋቢት ወር ጀምሮ አዳዲስ ጦር እየተከታተለ ወደ ምፅዋ በመግባት ምሽጉን መጠባበቅ ያዘ፡ ከምፅዋ ወደብ አልፎም ሌሎች ቦታዎችን እየያዘ የ1878 ዓ.ምን አሣለፈ። በዚህ ጊዜ የጣሊያን መንግስት ለወረራው ክብደት በመስጠት ኮሎኔል ሳሌታን አስነስቶ በምትኩ ጄኔራል ካርሎጂኒን ሾመ። ጣሊያኖች ባልታሠበና ባልተጠበቀ መንገድና ፍጥነት በምፅዋና ባካባቢው ጌቶች ሆኑ። ከአፄ ዮሃንስና ከራስ አሉላ ጋር ተቀያይመው የሸፈቱትን እየሠበሠቡ ወደራሣቸው ቀላቀሉ። በኮሎኔል ሳሌታ ጊዜ ከወደቡ አጠገብ ያሉት ምንኩሉ እና ዊዓ ከተያዙ ወዲህ በቀጣዩ በጄኔራል ካርሎጂኒ ጊዜ ደግሞ ወረራው ቀጥሎ ከወደቡ19 ኪሎ ሜትር ዘልቆ ሠሐጢን ይዞ መሸገ።

በጊዜው የሚከላከላቸው አልነበረም። ምክንያቱም ራስ አሉላ ወደ ከሠላ ዘምቶ ነበርና ነው። የሡዳን ማህዲስቶች የግብፅን ጦር ያስመለጡትን የኢትዮጵያ ጦር በእልህ መዋጋታቸውን እንደቀጠሉ ናቸው፡ ስለዚህ አሉላ በከሠላ በኩል ያለውን ድንበር መከላከል ነበረበትና "ኩፊት" በተባለው አውደግንባር በኡስማን ዲግና የሚመራውን የመሐዲን ጦር ድል ካደረገ በኋላ ከኢትዮጵያ ድንበር አባሮታል። አፄ ዮሃንስም በተመሣሣይ የኢትዮጵያን አንድነት እያጠናከሩ ከቦታ ቦታ እየተዘዋወሩ ከአገር ውስጥ ተፃራሪዎች ጋር ይዋጉ ነበር።

ራስ አሉላ የጣሊያንን ሁኔታ ሠምቶ የነበረ ቢሆንም፣ ከከሠላው ድል በኋላ ወደ አስመራ መጥቶ የጣሊያንን ወረራ በአይኑ ሲያይ ግን ከጠበቀው በላይ ሆነበት። ቀድሞውንም የጣሊያን አገባብ ያላማረው አሉላ ያኔ ሠሚ በማጣቱ እያዘነ፣ ጦሩን እያበራታና እያጠናከረ ከአስመራ ወደ ጊንዳ በሚጓዝበት ወቅት ይህን ደብዳቤ ፃፈ። የፃፈውም ከጄኔራሉ በኩል የወዳጅነት

ደብዳቤ ከደረሠው በኋላ ነበር። "የተላከ ከራስ አሉላ። ይድረስ ለጄኔራል ካርሎጂኒ። በናይብ መሐመድ የላኩብኝ ቃል መልካም ነው። እንግዲህ ወዳጅ ከሆንን ሠራዊትዎን ከዊዓ ያስወጡ። ነጋዴውም በአድገዶ (ሀባብ) በኩል መሆኑ ቀርቶ ለመሸጥም ለመግዛትም በጊንዳ በኩል ይመላለሥ። ዊዓ ያለው ጦርዎ እስከ ጥር 13 ቀን ድረስ ይልቀቅ። ዙላ ያለው ወታደርዎ ከ ወር በኋላ ይውጣ። ወዳጅነት ከፈለጉ ይሔ መፈፀም አለበት። ያለዚያ ግን ወዳጅነት መቅረቱን ይወቁት። ጥር 5 ቀን 1879 ዓ.ም።" ይህ የራስ አሉላ በራስ መተማመንን የሚገልፅ ደብዳቤ መሆኑ ለማንም አይሠወርም።ይልቁንም በዘመናዊ መሣሪያ የተደራጁና የሠለጠኑ ጦሮች እንደሆኑ እየታወቀ እንዲህ በድፍረት ማስጠንቀቅ ከማንም ባይጠበቅም ከኢትዮጵያዊ ጀግና ግን ይጠበቃል።እናም ጄኔራሉ ይህ ደብዳቤ ሲደርሠው ተከታዩን ምላሽ ፅፎ ላከ።

"ጥር 5 የተፃፈውን ደብዳቤዎን ናይብ መሐመድ ሠጥቶኝ አነበብኩት። ወዳጅነት እንደምፈልግ ዘወትር ነግሬዎታለሁ። ዊዓ ያሉት ወታደሮች ይህን ወዳጅነት አይቃወሙም። እኔ መቼም ቃሌን አልለውጥም። ወታደሮቹ ዊዓ የሚቀመጡት ለአገሩ ፀጥታ ሲባል ነው። እንደውም ከማንኛቸውም ወገን ውጊያ ቢገጥማቸው እንዲቋቋሙ ከቀድሞው የበለጠ አጠናክሬያቸዋለሁ። ይህንንም የምልዎ የኢጣሊያ መንግስት ሌሎችን ሲያከብር ራሡም መከበር እንደሚፈልግ እንዲያውቁት ብዬ ነው። የኛ ወዳጅ እስከሆኑ ድረስ እኔም ወዳጅዎ ነኝ። ምፅዋ ጥር 5 ቀን።"

ይህ የሸርኒ ገፅታ የሚታይበት ደብዳቤ ሲሆን፣ በግልፅ እንደተቀመጠው የገሐድ ጦርነት ለማወጅ እንዳሠቡ ያሣያል። የኢጣሊያና የኢትዮጵያ የመጀመሪያ ግጭትም ይሔው ነው። ከዚህም ባሻገር ጣሊያኖች ለወረራቸው ከሚደረድሯቸው አሣማኝ ካልሆኑ ምክንያቶች ውስጥ ጥቂቱን ብናይ 1ኛ ይሔ ክፍል /ግዛት/ ግብፆች ያስተዳድሩት ስለነበር እኛ በእነርሡ እግር ከተተካን መያዝ አለብን፣ 2ኛ የምፅዋን ወደብ ለማስተዳደር ንግድን ለማስፋፋት ፀጥታን ለማስጠበቅ ቦታዎችን መያዝ ያስፈልገናል፣ 3ኛ በዚህ አካባቢ ያሉት ሙስሊም የሆኑ ጎሣዎች በኛ ጥበቃ ስር መሆንን ስለመረጡ የሚሉት ይገኙባቸዋል። ለዚህም የሚሠጡት ሠበብ "ከላይ የራስ አሉላ ሹማምንት እና የነሻለቃ አርአያ የነ ባላምባራስ ተሠማ ሠዎች ከጊንዳዕ እና ከአይለት እየመጡ ሙስሊሞችን ስላጉላሉዋቸው እነርሡን የመጠበቅ ግዴታ አለብን የሚል ነው።

ለዚህም ራስ አሉላ የሚከተለውን ምላሽ ይሠጣል፦

"ከምፅዋ ወደብ ጀምሮ ያለው ወረዳ የእስላሙም፣ የክርስትያንም ህዝብ የሠፈረበት የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገስት ግዛት ነው ልቀቁ"

ይህም ሆኖ ጣሊያን ጦሩን ማጠናከር እንጂ ለማንኛውም ማስጠንቀቂያ ጆሮውን ሊሠጥ አልቻለም። ከዚህ በኋላ ራስ አሉላ የሚፈልገውና የሚጠብቀው አንድ ነገር ብቻ ነበር። የአፄ ዮሐንስን ትዕዛዝ ብቻ፡ የንጉሡ

ትዕዛዝ ግን እንደመዘግየት አለ፡ ንጉሡ ከአገር ውስጥ ሹማምንቶች ጋር በስምምነትም፣ በሃይልም የማሣመን ስራቸውን እንደቀጠሉ ናቸው። ሆኖም ይህ የአገር የታሪክና የህልውና ጥያቄ ነበርና ራስ አሉላ በገዛ ፍቃዱ ዳር ድንበሩን ለማስከበር ወሠነ።

አሉላ ሠራዊቱን አስከትሎ በጥር ወር አጋማሽ ላይ 1879 ከጊንዳ ቁልቁል ወደ ሠሐጢ ወርዶ ወደ ጣሊያን ምሽግ ለመድረስ 5 ኪ.ሜ ሲቀረው ሠፈራ አደረገ። የጣሊያን ጦር በተለያዩ ወረዳዎች በርካታ ሠራዊቶችን አሠማርቷል። አሉላ በሠፈረበት አካባቢ የተመደበው በሜጀር በሪቲ የሚመራው ጦር ሲሆን፤ 300፤ ያህል የአካባቢው ተወላጅ የሆኑ ባንዳችና የራሁን ዜጋ አሠማርቷል። አሉላ ተጠግቶ የመጀመሪያውን ውጊያ አካሔደ። ጣሊያኖች ቀድመው ምሽግ በመያዛቸው ጉዳት ማድረሣቸውን የተረዳው አሉላ የሠሐጢን ምሽግ ትቶ ወደ ታች ወደ ዶጋሊ ወርዶ ሠፈረና አካባቢውን አጥሮ ተቆጣጠረ።

በዚህ ጊዜ ሜጀር በሪቲ በጦርነት ላይ እንዳለና እንደተከበበ ገልፆ፤ የጦር እርዳታም ስንቅም በአስቸኳይ እንዲላክለት ወደ ጀነራል ጄኒ ላከ። ጀነራሉም ምንኩሉ ላይ ለሠፈረው ለሌላኛው ጦር ለ3ኛው ባታሊዬን እግረኛ አዛዥ በኮሎኔል ቶማስ ደክሪስቶፍ አዝማችነት የተጠየቀውን የጦር መሣሪያና ሌሎች ነገሮች በበቅሎና በግመል ጭኖ በፍጥነት ወደ ተከበበው ወደ ሠሐጢ ይልካል።

ከዶጋሊ ምንኩሉ ርቀቱ 11 ኪ.ሜ፣ ከምፅዋ ደጋሊ 19 ኪ.ሜ ርቀት ነበረው። ከወደቡ ሠሃጢ ድረስ ግን 24 ኪ.ሜ ይርቅ ነበር። ስለዚህም ኮሎኔል ቶማስ ደክሪስቶፍ ከተጫነው ጭነትና በደንብ ከታጠቀው ሠራዊት 10 ጋር መድፎችንና በርካታ መትረየሶችን አካቶ ሲጓዝ ውሎ ሲጓዝ አድሮ ሌሊት 11 ሠአት ላይ ዶጋሊ ደረሠ።

የአሉላ ጦር ግራ ቀኙን ይዞ ይጠብቅ ነበር። በእነዚህ በተጠቀሠት ቦታዎች መሽገው የነበሩ ሃበሾች በራስ አሉላ አስደናቂ የጦር እቅድና አመራር በመሣሪያ ብቻ ሣይሆን በጨበጣ ውጊያም ጭምር ድሉ የኢትዮጵያ ሆነ።በዚህ ፈታኝ የነበረ ጦርነት ላይ ዋና አዝማቹ ኮ/ል ቶማስ ብዙ ወታደሮቹ ቢያልቁበትም ከቀሩት ከ22 የጦር መኮንኖች ጋር የተረፉትን ወታደሮች ይዞ እስከመጨረሻው ድረስ ተፋለመ። ሻምላውን በቀኝ እጁ ይዞ "ኢጣሊያ ህያው ትሁን! ኢጣሊያ ህያው ትሁን ! ወደፊት ቅደም! በለው! እያለ በጀግነት ሲያዋጋ ቆይቶ በጨበጣ ውጊያው ቆስሎ ወደቀና ከመሞቱ በፊት ለቀሩት ወታደሮቹ በጣር ድምፅ "ለተዋደቁት ዜጎች ከመሞቱ በፊት በብረት ሠላምታ ስጡ" አለና አሸለበ። ይህ ሠው በጣሊያናውያን ዘንድ ዛሬ ድረስ ሠፊ ክብር እንደተሠጠው ነው።

ራስ አሉላ ሁሉንም በድል ከተወጣ በኋላ ወደ ዋናው ቦታ ወደ ምፅዋ ለመዝመት አሰቦ ተዘጋጀ። ሆኖም ባልተጠበቀው በዶጋሊው ጦርነት

በኢጣሊያና በኢትዮጵያ እንዲሁም በእንግሊዝ መካከል ሠፋ ያለ የፖለቲካ ውዝግብ በመፈጠሩ፤ በአፄ ዮሃንስ ዘንድ ቅሮታ ተፈጥሮ ራስ አሉላ ከጦር ጠቅላይ መሪነቱ ለጊዜው ተገለለና አልሆነም። ከዚህም በላይ የራስ አሉላ የዶጋሊ ድል ያለ አፄ ዮሃንስ ፈቃድ የተገኘ መሆኑና ከባላባት ዘር ሣይሆን ይሄን የመሠለ ጀብድ መቀዳጀቱ በብዙ መኳንንቶች ዘንድ በስጋት አይን እንዲታይ አደረገው። በነዚህ መሠል ምክንያቶች የምፅዋን ወደብ የማስለቀቅ ሃሣቡ ከንቱ ሆነበት።ይህን ሁኔታ ኤሚሊዮ ዴላቬታ የተባለው የኢጣሊያ የጦር መኮንን በፅሁፍ ሲገልፀው "ከዚህ ከዶጋሊ ድል አድራጊነቱ በኋላ ጠላት በፍፁም ወታደር አልባ የነበረውን ምፅዋን ገስግሶ በመውረር የድል አድራጊነቱን ፍሬ መልቀምን አላወቀበትም።" እያለ የወቅቱን ሁኔታ በዝርዝር አስቀምጦታል። ሆኖም እንደ ሌሎቹ ፀሃፍት አባባል በወደቡ 20ሺ የሚሆን ጦር እንደነበር ተገምቷል። ዞሮ ዞሮ ግን የኤሚሊዮ ዴላቬታ ቃል ይታመናል። ምክንያቱም በወቅቱ ጣሊያኖች ብዙ ጦር ያለ አስመስለው ፕሮፖጋንዳ መንዛታቸው የግድ ነበርና ነው።

ምፅዋ ላይ የነበረው ጄኔራል ካርሎጄኒ የራስ አሉላን ከነጦሩ ወደ አስመራ መመለስ ከሠላዮቹ ካረጋገጠ በኋላ ድንጋጤው በርዶ ወደ ዶጋሊ ሠው ልኮ የወገኖቹን ሬሣ ለማስለቀም ጦር ላከ።ለሬሣ ለቀማ ከተላኩት ሠዎች ውስጥ አንዱ ሃምሣ አለቃ ፊሪኒ ኦታቪዮ ይባላል። ይህ ሠው ወደ ጣሊያን አገር ለወንድሙ ለሉዊጂ ኦታቪዮ የፃፈው ደብዳቤ የተገኘ ሲሆን፤ በደብዳቤው መዝጊያ ላይ የራስ አሉላን የዶጋሊ ድል እና የወቅቱን ሁኔታ ይገልፃልና እኛም ለዶጋሊው ድላችን መዝጊያነት እንጠቀምበት።

"…. ውድ ወንድሜ ከጦርነቱ በኋላ በ3ኛው ቀን በአለቆቼ ትዕዛዝ ጦርነቱ ወደተደረገበት ቦታ የጀግናውን የአገራችንን ተወላጅ የኮሎኔል ቶማስ ደክርስቶፍንና ከእርሡ ጋር የወደቁትን ሬሣ ለማምጣት ሄድን። እንዴት ያለ አስቀያሚ ትርዒት አለው? ሰስቱ ጉብታዎች ራቁታቸውን በሆኑና ገና በሚደሙ ሬሣዎች ተሸፍነዋል። የእነዚህም ሠውነታቸው ከብዙ ቦታ ተቆራርጧል። አንዳንዶችም የተቀሉ አሉ። ጅብ እና አሞራ ምንም ያህል አልጎዳቸውም። ውሎ በማደር ሬሣዎቹ ጠቁረዋል። ከጥቂት ፍለጋ በኋላ የኮሎኔል ክሪስቶፍን ሬሣ አገኘንና በድንኳን ጨርቅ ጠቅልለን በግመል አግዘን ወደ ምንኩሉ ስንደርስ የክብር አቀባበል ተደርጎለት በካቶሊኮች መቃብር ተቀበረ።…" ይላል።

በማናቸውም ጣሊያናዊ ፀሃፊ የተፃፈው የዚያን ወቅት ታሪክ የያዘ መፅሃፍ ሁሉ ልዩ ትኩረትና አድናቆቱ በዶጋሊው ጀግና በራስ አሉላ አባነጋ ላይ ነው። በውጭው ዓለም ብቻም ሳይሆን የአገር ውስጥ ተወላጆችም በስንኞቻቸው እንዲህ አሞግሠውት አልፈዋል።

"መብቱን ዮሃንስ ለሉላ ቢሠጠው፤
እንደ ቀትር እሣት ቱርክን ገላመጠው፤

ጣሊያንም ወደቀ እያንቀጠቀጠው፤
አጭዶና ከምሮ እንደጎብስ አሥጣው፤
"አባ ነጋ አሉላ ካስመራ ቢነሣ
እንደ አንበሣ ሆኖ እሣት እያገሣ
ቢቸግረው ጣሊያን አለ ፎርሣ ፎርሣ።
ጣሊያን በአገርህ አልሠማህም ወሬ፤
የበዝብዞች አሽከር እነሞት አይፈሬ
ዘለው ጉብ ይላሉ እንደ ጎፈር አውሬ፤
አሉላ አባነጋ የደጋ ላይ ኮሶ፤
በጥላው ያደክማል እንኳንስ ተቀምሶ።
ጣሊያን ሰሐጢ ላይ እግሩን ቢዘረጋ፤
በብረት ምጣዱ በሠሣጢ አደጋ፤
አንገብግቦ ቆላው አሉላ አባ ነጋ፤
ተው ተመከር ጣሊያን ይሻላል ምክር፣
ሠሐጢ ላይ ሆነህ መሬት ብትቆፍር፣
ኋላ ይሆንሐል ላንተው መቃብር።
ይች አገር ኢትዮጵያ የበዝብዝ አገር
ምንም አትቃጣ እንደ አራስ ነብር።"

የዶጋሊ ድል 1879 ዓ.ም ነው የተገኘው።

እስከዚህ ጊዜ ድረስም የኢትዮጵያ አንድነት በውል የተረጋገጠ አልነበረም። ምክንያቱም የየግዛቱ ባላባትን አፄ ዮሃንስ ማሣመን ቢችሉ እንኳን የጎጃሙ ንጉስ ተክለሐማኖትና የሸዋው ንጉስ ምኒልክ ሊስማሙ አልቻሉም።ይህ ደግሞ ለአውሮፓውያኑ የበለጠ እየጠቀማቸው ነበር። ለአፄ ዮሃንስ ደግሞ በተለይ ምኒልክ ስጋት ሆኑ።

ንጉሠ ነገስት ዮሐንስ በኢትዮጵያ አንድነት በፅኑ የሚያምኑና ለአንድነቷም በጣም ቢጥሩ ከየአቅጣጫው ያለው ነገር ለዚህ ህልማቸው መሠናክል ሆነ።አንድነት ከሌለ ለውጭ ወራሪ መጋለጥ የግድ መሆኑን የተረዱት አፄ ዮሃንስ የጎጃሙ ንጉስ ተክለሐይማኖትና የሸዋው ንጉስ ምኒልክ ከአባይ ወዲያና ከአባይ ወዲህ ባሉ ግዛቶች በይገባኛል ጦር በሚማዘዙ ጊዜ አፄ ዮሃንስ ለማስማማት ብዙ ጥረዋል።

"ከባህር ወዲህ ከባህር ወዲያ ብዙ ጠላት ሣለን እርስ በራሣችን ብንዋጋ የክርስቲያን ደም በከንቱ ቢፈስ ክርስቶስ ደስ አይለውም" ብለዋቸውም ነበር። በተጨማሪም የውስጥ ግጭቱን ለማርገብና ቅድሚያ በውጭ ጠላት ላይ እንዲተኮር በማለት ከጋብቻ ጀምሮ የተለያዩ እርምጃዎች ለመውሠድ ሞክረው ነበር። ባጠቃላይ የውስጡ ግጭት፣ የጣሊያን ወረራ፣ የእንግሊዝና የፈረንሣይ ጣልቃ ገብቶ መፈትፈት፣ አንዱ ላንዱ መሣሪያ እየሠጠ ማናቆርና የፍላጎቱ ማሣከያ ለማድረግ የሚደረገው ርብርብ፣ በቱርክ ስር የነበረችው

ግብፅና ራሷም ቱርክ በአንድነት ሆነው ጦርነት መክፈታቸው ......ወዘተ ኢትዮጵያን አጣብቂኝ ውስጥ የከተታት ዘመን ሆነና ቂም በቀላቸውን ለመወጣት የተለያየ ዝግጅት ያደርጉ የነበሩትን የሡዳን መሐዲስቶችን (ድርቡሾችን) ምቹ ሁኔታ ፈጠረላቸው።

የአፄ ዮሃንስ ሐይማኖትን ማእከል አድርጎ የተጀመረው መንግስትም ፍፃሜው ተቃረበ።በ1881 ዓ.ም ድርቡሾች በምዕራብ በኩል ወረራ በማድረግ በመተማ አድርገው ጎንደር ድረስ በመዝለቅ ህዝቡን በጭካኔ በመጨፍጨፍ፣ ቤተ-ክርስቲያናትንና ገዳማትን በማፈራረስና በማቃጠል አደገኛ ጥፋት አደረሡ። ዛሬ ድረስ ሊጠገኑ ያልቻሉና ድምጥማጣቸው ጠፍቶ የቀሩ በርካታ ታሪካዊ ቦታዎችም በዚሁ ዘመን ነበር የፈራረሡት።

በዚህ ጊዜ አፄ ዮሃንስ በዘኪ ቱማል የሚመራውን ጦር ለመደምሠስ ከሠሜን ተነሡ። ለዘኪ ቱማልም በድል አድራጊነትና በጀግንነት መንፈስ ተሞልተው ‹‹መጣሁ፣ ታጠቅ፣ እንደ ሌባ በድንገት መጣብኝ እንዳትለኝ...›› የሚል መልዕክት አስቀድመው ላኩበትና፤ ምንም እንኳን ቅር ተሠኝተውበት፣ በመኳንንቱ እና በአውሮፓውያኑ ግፊት ራስ አሉላን ከጠቅላይ ጦር መሪነቱ እንዲገለል አድርገውት የነበረ ቢሆንም በዚህ ውጊያ ያለሡ ተሣትፎ ድል አይገኝም በሚል በስራቸው አድርገው አብረው ዘመቱ።

የሡዳን 85 ሽ. ጦር መተማ ላይ ጠንካራ ምሽጉን ገንብቶ መጠባበቅ የጀመረው ወደ ጎንደር ገብቶ ከፍተኛ ግፉን ከፈፀመ በኋላ ነበር። በዚህ ቦታ ውጊያው ተጀመረና የኢትዮጵያ ጦር በከፍተኛ ወኔ ምሽጉን እየጣሠ በመግባት ጦርነቱን አፋፋመው። ሡዳኖችም በርትተው ተዋጉ። አፄ ዮሃንስም ከፊት ቀድመው በጀግንነት ሲዋጉና ሲያዋጉ ውለው አመሻሽ ላይ ድሉ የኢትዮጵያ ሊሆን በተቃረበበት ሁኔታ ድንገት አንዲት ተባራሪ ጥይት አፄ ዮሃንስ ደረት ውስጥ ገባች። ሳያቋርጥ ደም ስለፈሠሣቸው ከውጊያው መገለል ግድ ሆነባቸው። የንጉሡን መቁሠል የኢትዮጵያ ሠራዊት ሲሠማ የማረከውን እየያዘ መሸሽ ጀመረ።የሱዳን መሐዲስቶች ይህን ሁኔታ ሲረዱ ከሚሸሹበት ተመልሠው ኢትዮጵያውያንን እየተከታተሉ ማጥቃት ጀመሩ። አፄ ዮሃንስም በዚሁ ሁኔታ አረፉ።

ይህ የጀግንነት አሟሟታቸው እንዳለ ሆኖ፤ በክብር የቀብር ስነ-ስርዓታቸው ሳይፈፀም ሡዳኖች ተከታትለው በማጥቃት የአፄ ዮሃንስን 4ኛ ሬሳ በመማረክ አንገታቸውን ቆርጠው ወሠዱት።ኢትዮጵያውያኑ ንጉሣቸው እንደቆሠሉና እንደሞቱ ተረጋግተው መዋጋትና ድሉን ጨብጠው በጀግንነት ህይወታቸው ያለፈውን አፄ ዮሃንስን እንደመቅበር ወይም በጦርነቱ ላይ ቆስለው ሲዳከሙ የሚቀርቧቸው የጦር መኮንኖች ሁኔታውን ሸፋፍነው ሠራዊቱ እንዳይሠማ አድርገው ውጊያውን ማስቀጠል ሲገባቸው የንጉሡን የመሞት ወሬ በመንዛታቸው ኢትዮጵያ ለዚህ አስቆጭ ሽንፈት ተዳረገች።

ለመተማው ጦርነት ሽንፈት እንደምክንያት ከሚጠቀሡት ውስጥ አንዱ ከላይ ያየነው ሲሆን፤ (ንጉስ ሲቆስልና ሲሞት ሁሌም ወታደሩ ቅስሙ እንደተሠበረና ተስፋ እንደቆረጠ ነው) ሌላኞቹ ደግሞ አፄ ዮሃንስ የሸዋውንና የጎጃሙን ንጉስ ከጎናቸው አድርገው አለመገዘመታቸው ነው። ይህን ሁኔታ በሚመለከት አንዳንድ ፀሃፍት ምኒልክ አብረው የመዝመት ሃሣብ አቅርበው ጉዞ የጀመሩና በመሐል አፄ ዮሃንስ በሹማምንቶቻቸው ምክር ሳቢያ ስጋት ውስጥ ገብተው ከመንገድ እንዲመለሡ ማድረጋቸውን ፅፈዋል። የሆነ ሆኖ አፄ ዮሃንስ ብቻቸውን ነበር የዘመቱት።

ለራስ አሉላ የነበራቸው አመለካከት በጥቂቱ ቀንሶ መታየቱንም እንደ አንድ ችግር የሚጠቅሡት አልጠፉም።ራስ አሉላ በዚህ የመጀመሪያው በሆነው ሽንፈቱ ምንም ማድረግ አልቻለም። አፄ ዮሃንስ ከሞቱ በኋላም ወደ ግዛቱ ሲመለስ ጣሊያኖች ዋና ከተማውን አስመራን፣ ከዚያም አልፈው መላ ሐማሴንን በቁጥጥራቸው ስር አድርገው ጠበቁት። አሁንም ምንም ማድረግ ባይችልም የአፄ ዮሃንስ አልጋ ወራሽ ከነበረው ከራስ መንገሻ ጋር ሆኖ በትግራይ መረጋጋትና ስርዓት እንዲሠፍን አድርጓል።

ግዛቱ የነበረችውን ኤርትራን የወሠዱበትን ጣሊያኖች ለመበቀል ሁሌም ያስብ የነበረው አሉላ፤ ጣሊያኖች ከምኒልክ ጋር ጦርነት በጀመሩ ጊዜ ምቹ ሁኔታ ተፈጠረለትና የረጅም ጊዜ ጠላቱን አድዋ ላይ ከምኒልክ ጎን ሆኖ ድል በማድረግ ተበቅሏቸዋል። ከአድዋ ድል በኋላ አስመራን ከጣሊያኖች ማስመለስ ባይችልም ራስ አሉላ አባነጋ እስከ ሽምግልናው ድረስ ጠላቶቹን ድል በማድረግ ለኢትዮጵያ አኩሪ ታሪክ አስመዝግቦ ያለፈ ጀግና ኢትዮጵያዊ ነው። አፄ ዮሃንስ 4ኛ በ1881ዓ.ም ባየነው መልኩ ፍፃሜያቸው ሆነና የንግስና ዘመናቸው በ17 አመታት ብቻ ተወስኖ ቀረ።

አውሮፓውያኑም ከግራ ከቀኝ እያዋከቡና አንዱን ባንዱ እያስወጉ የዜጎቻቸውን ደም ሳያፈሡ ፍላጎታቸውን ለማሣካት ይሯሯጡ ነበርና እቅዳቸው ሙሉ ለሙሉ እየሠመረ የሚሔድበትን መንገድ ጠርገው ጨረሡ። አፄ ዮሃንስና አሉላ ወደ መተማ ሲዘምቱ ጊዜው ምቹ ነበርና በእንግሊዞች ተልካ የመጣችው ጣልያን ከላይ ባየነው መልኩ አስመራን ይዛ ተደላድላ ተቀመጠች። ከመረብ ወዲያ፤ «ምድረ ባህሪ» ተብላ የምትጠራው ግዛትም ከአፄ ዮሃንስ ሞት በኋላ በ1881 ዓ.ም ቀደምት ግሪካውያን ይጠሩበት በነበረው ስም "ኤርትራ" የሚለውን ስያሜ በኢጣሊያኖች አማካይነት ያዘች። ለአፄ ዮንስ ከተገጠመላቸው የለቅሶ ግጥም ውስጥ የሚከተው ይገኘበታል።

"አፄ ዮሐንስ ሞኝ ናቸው፤
እናም ሁላችን ናቅናቸው።
ንጉስ ቢላቸው በመሃሉ፣
ወሠን ጠባቂ ልሁን አሉ።
አፄ ዮሃንስ ይዋሻሉ፣

መጠጥ አልጠጣም እያሉ፤
ሲጠጡ አይተናል በርግጥ
ራስ የሚያዞር መጠጥ።
በጐንደር መተኮስስ፣
በደንብያ መታረድ አዝኖ ዮሐንስ፣
ደሙን አፈሠሠ እንደ ክርስቶስ።
እንዲያመረው ብሎ ደሐ ወዳጁን፣
መተማ አፈሠሠው ዮሃንስ ጠጁን።
የጎንደር ሐይማኖት ቆማ ስታለቅስ፣
አንገቱን ሠጠላት ደግማይ ዮሃንስ።"

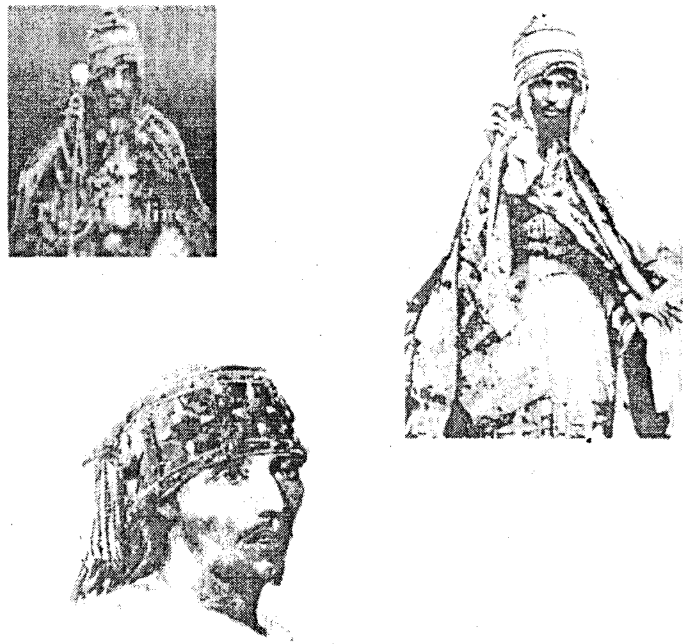

አፄ ዮሐንስ 4ኛ

ምዕራፍ ፹፩
የአፄ ምኒልክ 2ኛ ዘመነ መንግስት
ከ1882-1906 ዓ.ም

ልጅ ምኒልክ በ1836 ዓ.ም ነው የተወለዱት። የአፄ ልብነድንግል ልጅ ከሆኑት ከአፄ ያዕቆብ ትውልድ 13ኛ የዘር ሐረግ ላይ ይቀመጣሉ። አያታቸው ሣህለስላሴ የሸዋውን ንጉስ ሐይለመለኮትን ይወልዳሉ። ሐይለመለኮት ወ/ሮ እጅጋየሁን ያገቡና ልጅ ምኒልክን ይወልዳሉ።

ነሐሴ 12 ቀን 1836 ዓ.ም የተወለዱት ልጅ ምኒልክ በ11 አመታቸው አፄ ቴዎድሮስ ወደ ሸዋ በመጡ ጊዜ ይዘዋቸው ወደ ጎንደር ሔደው ነበር። በ1857 ዓ.ም ከወሎና ከሸዋ ባላባቶች ጋር ውስጥ ውስጡን ሲላላኩ ቆይተው ከመቅደላ አምልጠው ሸዋ ገቡ። 10 አመት በግዞት ነበሩ።

ሸዋ መጥተውም በአባታቸው ዙፋን ተቀምጠው ንጉስ ምኒልክ እየተባሉ ሸዋን ብቻ ሲገዙ ቆዩ። በግዞት በነበሩ ጊዜም ሸዋን ይገዛ የነበረው አቶ በዛብህ አፍቅሬ የተባለ ሠው ነበርና ከተባባሪዎቻቸው ጋር ማርከው ዙፋኑን አስለቀቁት። ለ12 አመታታ ያህል እስከ 1870 ዓ.ም ተቀናቃኝ ሣይኖርባቸው ሃይላቸውን ሲያጠናክሩ ነበርና አፄ ዮሃንስ ስጋት ገባቸው። እናም ሸዋን ለማስገበር ወደ ደብረብርሐን መጡ። የፈሩት ሣይደርስ ቀረና ንጉስ ምኒልክ ለአፄ ዮሃንስ "እንገብራለሁ" የሚል መልዕክታቸውን ላኩ። ደብረሊባኖስ ሔደው በአካል ተገናኝተው ከተስማሙ በኋላ አፄ ዮሃንስ የንጉስ ምኒልክን የሸዋ ንጉስነት ሙሉ እውቅና ሠጡት።

አፄ ዮሃንስ በ1873 ዓ.ም ራስ አዳል የተባሉትን ንጉስ ምኒልክ ባሉበት አስተጠርተው ንጉስ ተክለሐይማኖት ብለው በመሠየም የጎጃም ባላባት "ንጉስ" ተብሎ የማያውቀውን አዲስ ሹመት ሠጥተው አሠናበቱ።

ንጉስ ምኒልክ የሸዋ ግዛታቸውን ወደ ምዕራብ ኢትዮጵያ ሲያሠፉ፤ ንጉስ ተክለሐይማኖትም ከንጉስ ምኒልክ ቀድመው ለማስፋፋት ሲሻሙ አለመግባባት ተፈጠረ። በ1874 ዓ.ም የሁለቱ ወገኖች ጦርነት ተካሒዶ እምባቦ በተባለ ቦታ ላይ ንጉስ ምኒልክ አሸንፈው ንጉስ ተክለሐይማኖት ቆስለው ተማረኩ። በዚህ ጊዜ አፄ ዮሃንስ ጉዳዩን ሠምተው ምርኮኛውን ይዘው እንዲመጡ ሲልኩባቸው እንደተባሉት ንጉስ ተክለሐይማኖትን ወስደው ቦሩ ሜዳ ላይ ተገናኝተው አስረከቡ።

አፄ ዮሃንስ "እንዴት ያለፈቃዴ" በሚል ተቆጥተው የወሎን ግዛት ከምኒልክ ቀምተው ሁለት ቦታ በመክፈል አንዱን ለልጃቸው ለራስ አርአያ፣ አንዱን መሐመድ አሊ ሲባሉ ቆይተው በኋላ ሚካኤል አሠኝተው ክርስትና ላነሷቸው ለራስ ሚካኤል ሠጧቸው። የወሎው ንጉስ ሚካኤል ተባሉ።

በዚህ ጊዜ ንጉስ ምኒልክ ቅር ተሠኙ። አፄ ዮሃንስም የምኒልክን ቅሬታና የጠነከረ ሐይላቸውን ስላልወደዱት ዘላቂ ሠላም እንዲኖር በሚል ልጃቸውን ዘውዲቱን ለልጃቸው ለራስ አርአያ እንዲድሩላቸው ለመኗቸው።

ንጉስ ምኒልክ በ1868 ዓ.ም በ32 አመታቸው 3ኛ ልጃቸውን ከወ/ሮ አብችው ወልደው የነበረ ሲሆን፤ 3ኛ ልጃቸው ዘውዲቱ ነበሩና የአፄ ዮሃንስን ጥያቂ ተቀብለው ለልጃቸው ለራስ አርአያ ዳሩላቸው። ጥቅምት 13 1875 ዓ.ም ሠርጉ ተከናውኖ ዘውዲቱ በ7 አመታቸው ተዳሩ። ከዚህ በኋላ የአፄ ዮሃንስና የንጉስ ምኒልክ ዝምድና ጠንክሮ አፄ ዮሃንስም ደቡቡንና ምዕራቡን ኢትዮጵያ እንደልባቸው ያሠፉ ዘንድ ፈቀዱላቸው።

ንጉስ ምኒልክ ከቦሩ ሜዳ መልስ ግዛት የማስፋፋት ስራቸውን ተያያዙት። ከአባጅፋር ጋር ተላልከው አባ ጅፋርም እንደሚገብሩ ከገለፁ በኋላ፤ ምኒልክ እነ ባሻህ አቦዬን፣ ራስ ጎበናን፣ ራስ ወልደጊዮርጊስን ከነጦራቸው ጃየላኩ ጅማን አልፈው ጌራን፣ ቀጥለው ከፋን፣ እንደገናም በጊቤ ወንዝና በአዋሽ መካከል ያለውን አገር ሁሉ ከየግዛቱ ባላባት ጋር እየተዋጉ አስገበሩ። ወሊሶን፣ አመያን፣ኖኖን፣ ሌቃን፣ ነቀምትንና የወለጋን አገር በሙሉ በራስ ጎበና አማካኝነት አቀኑ። ራስ ወልደ ጊዮርጊስም ሊሙንና ጃንጀሮን ማስገበር ቻሉ።

ከዚያም ራሣቸው ንጉስ ምኒልክ ሄደው የወላይታን አገር አስገበሩ። የጅማው አባጅፋርም ከፋንና አካባቢውን ለማቅናት በተደረገው ዘመቻ ተባብረዋል። በዚህ አይነት ሁኔታ ንጉስ ምኒልክ የኢትዮጵያን ግዛት እያቀኑ፣ እያስገበሩ ቀጠሉ። በተመሣሣይም የሌሎች የገበሩ አገሮች ህዝቦችንና ባላባቶችንም ወደ ሸዋ እየመጡ እንዲሠፍሩና እንዲኖሩ አደረጉ። በዚህም ወጣ ባለና ባልተለመደ መልኩ የህዝቦችን አንድነት ማጠንከር መቻላቸው ብልህነታቸውን ለማስታወስ አንድ ማስረጃ ነው።

የሩቅ አገር ግዛት ህዝቦችን አምጥተው በክብር እያሣደጉ፣ የተማረኩ ባላባቶችን ግዛትና ሹመት እየሠጡ፣ በነገድ ተለያይቶ የነበረውን ሁሉ በጋብቻ፣በባህልና በሐይማኖቱ ተሣስሮና ተቻችሎ በአንድነትና በፍቅር እንዲኖር፣ አንዱ ያንዱን ጎሣና ሃይማኖት ሣይንቅ አክብሮና አስከብሮ በሠላም ተስማምቶ እንዲኖር አደረጉት። የአንድነቱን ውጤትም ወደ በኋላ ላይ የድል ፍሬ ለቅመውበታል።

ይህን ሁኔታ የበለጠ ግልፅ ለማድረግ ያህል ተክለፃድቅ መኩሪያ "የኢትዮጵያ ታሪክ ከአፄ ቴዎድሮስ እስከ ቀዳማዊ ሃይለስላሴ" በሚለው መፅሃፋቸው ያካተቱትን እንይ።

"በወጣትነታቸው ደጃዝማች ባልቻንና ፊት አውራሪ ሐብተጊዮርጊስን ንጉስ ምኒልክ አምጥተውካሣደጉቸው በኋላ ለታላቅ ማዕረግ አበቋቸው። ከእለታት አንድ ቀን ሁለቱ መኳንንት መንገድ እየተጓዙ ሳለ የተማረኩበት ቦታ ላይ ሲደርሡ ደጃች ባልቻ "ይሔውልዎ የተማረክንበት ቦታ" ብለው

ለፊት አውራሪ ሀብተ ጊዮርጊስ አስታወሷቸው። ፊት አውራሪም "ይህ ስፍራ የተማረክንበት ሳይሆን የተባረክንበት ነው" አሏቸው" ይባላል።

ንጉስ ምኒልክ ለአፄ ዮሃንስ ታዛዥ ሆነው፤ ነገር ግን የዘር ሀረጋቸውም ከቀዳማዊ ምኒልክ ዘር ከወረደው ከልብነ ድንግል መሆኑን እያንሠላሠሉ፤ ንግስናው የሚገባው ለሣቸው እንደሆነ እያሠቡ አስፈላጊውን ቅድመ ዝግጅትና የወደፊት መንገዳቸውን በዘዴ ነበር የሚጠርጉት።

እናም ንጉስ ምኒልክ ገና ንጉሠነገስት ሣይባሉ "ንጉሠ ነገስት" የሚል ማህተም አሠርተው ማተም ጀምረው ነበር። በ1880 ዓ.ም የአፄ ዮሃንስ ልጅ የዘውዲቱ ባል የነበሩት ራስ አርአያ ሞቱ። ከዚሁ ጋር ተያይዞም የንጉስ ምኒልክና የንጉሠነገስት ዮሃንስ ወዳጅነት ተቋረጠ።

ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ንጉስ ምኒልክ ከውጭ አገር መንግስታት ጋር ለንግድም ሆነ ለማንኛውም ነገር በቀጥታ እየተፃፃፉ ወዳጅነት ጀመሩ። ይህም ሲባል ለመጀመሪያ ጊዜ ከአውሮፓ ነገስታት ጋር መፃፃፍ የጀመሩት ከ1880 ዓ.ም በኋላ ነበር ማለት አይደለም። መፃፃፍ የጀመሩት ከ1861 ዓ.ም ጀምረው ነው። ከአፄ ተክለጊዮርጊስ ጊዜ ጀምሮ ማለት ነው። ንጉስ ምኒልክ አስቀርፀውት ነበር ያልነው ማህተም "ሞአ አንበሣ ዘእምነገደ ይሁዳ ምኒልክ ንጉሠ ነገስት" ይላል። ንጉሠ ነገስት ብለው "ዘኢትዮጵያን" ያልጨመሩት 1ኛ ሙሉ ኢትዮጵያን አልጠቀለሉም 2ኛ በጳጳስ አልተቀቡም። ይሄንን ግን ቀደም ብለው ለመፈፀም /ገና ከመቅደላ አምልጠው እንደመጡ ጀምሮ/ ፈልገው ነበር። ከእስክንድሪያ ጳጳስ ለማስመጣትም እንደ አፄ ዮሃንስ ከከዲቭ ኢስማኤል ጋር ይፃፃፉ ነበር። ከዚህም ባሻገር የእንግሊዝንና የፈረንሣይን ወዳጅነት ለማግኘት በደብዳቤ ከአፄ ዮሃንስ ጋር ይሻሙ እንደነበር በፓሪስ፣ በሮማና በለንደን የሚገኙት የቤተመፃህፍት ሠነዶች በግልፅ ያመለክታሉ። በፊት በአፄ ተክለጊዮርጊስ ዘመን በ1861 ዓ.ም ለናፖሊዮን በፃፉት ደብዳቤ እንዲህ ብለው ነበር።

"የተላከ ከንጉስ ምኒልክ አገረ ሸዋ። ይድረስ ለንጉሠ ነገስት ናፖሊዮን ዘሐገረ ፈረንሲስ። እንዴት ነዎ እጅጉን። የመልካም ሠውነትዎን ወሬ እየሠማሁ፤ የእርስዎን ወዳጅነት እጅግ እፈልጋለሁ። የፈረንሲስና የሸዋ ፍቅር የተጀመረው በአያቴ በሣህለ ስላሴ ነው። ከሌሎች ክርስቲያን ነገስታት ወዳጆችዎ ጋር እንዲያስተዋውቁኝ።" ብለው ፅፈዋል። በአፄ ዮሃንስ ዘመን ደግሞ በ1866 ዓ.ም ከሙሲንጀር ቀጥሎ በምፅዋ የፈረንሣይ ቆንሲል ለነበረው ዶሣርዘክ ሲፅፉ፦ "የተላከ ከንጉሠ ነገስት ምኒልክ። ይድረስ ለቆንሲል ፈረንሣዊ ዶሣርዘክ... የእርስዎን ደግነት ሠማሁ። ስለዚህ ነገር ፍቅርዎን ፈለግሁኝ። ከአውሮፓ ነገስታት ሁሉ እንዲያፋቅሩኝ፤ ብርሃን በኢትዮጳያ እንድትገባ እንዲጥሩልኝ" ይላል።

ወደ ዋናው የንጉስ ምኒልክ ደብዳቤ ስናልፍ ለእንግሊዝ ንግስት ለቪክቶሪያ የፃፉትን እናገኛለን። "መልእክት የተላከ ከንጉስ ምኒልክ ሐገረ ሸዋ። ይድረስ ወደ ንግስት ቪክቶሪያ።

እንዴት ነሽ፣ እጅጉን ደህና ነሽ። እኔ እግዚአብሔር ይመስገን ደህና ነኝ። ሠዊም አገሬም ደህና ነው። ቀድሞ የሠደድሽልኝ ደብዳቤ ደረሠኝ። እጅግ ደስ አለኝ። መልክተኞቹም ደህና ገባልኝ። ያንችን ወዳጅነትና ምክር እጅግ ወደድኩ። እኔም ያንችን ፍቅርና ዝምድና ተፈለግሁ ብዙ ቀን ነው። መልክተኛዬ ሣይመለስ ወዳንቺ የላክሁት እኔ ራሴ ወደ መቅደላ ዘምቼ የታሠሩትን ሠዎችሽን ለማስፈታት ነገሩ ባይመቸኝ ተመልሼ አገሬ ገባሁ። ደግሞ ሁለተኛ ሠዌን አዝምቸ የናንተ ወሬ ቢርቀው ያገሬ ሠው ፋሲካን ከዘመቻ መዋል አልለመደምና ተመልሶ ገባ። ሠዌ/ሠዎቼ/ በገቡ በአስር ቀን እንግሊዞች ድል አደረጉ፤ ቴዎድሮስ ሞቱ፤ የሚል የምስራች መጣልኝ።

ይህን ብሠማ እጅግ ደስ አለኝ። እኔም በፍቅር ለመገናኘት ተሠዎችሽ ጋር ስነሣ ቸኩለው ተመለሡ ቢሉኝ ቀረሁ።... እግዚአብሔር ይስጥልኝ። እኔ ስለ ፍቅር ያደረግሁትን ሁሉ ነገር እራስዎም ያውቃሉ። አንድ የብር ካራ፣ አንድ ቢላዋ ሠድጃለሁ። ለንግስት ይጠቅማል ብዬ አይደለም። ለመልክተኛው ምልክት ነው። ሽፍታ አምባ እየያዘ አስቸግሮኛልና ለዚያ መስበሪያ ይፈለግልኝ።" ይላል።

የፍቅር ደብዳቤ አስመስለው ፅፈው ሲያበቁ "ሽፍታ አስቸግሮኛልና መስበሪያው ይፈለግልኝ" ብለዋል። የመሣሪያ እርዳታ መሆኑ ነው። ከቴዎድሮስ ጋርም ያው ፀብ እንደነበሩ ይታወቃል።

"ዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ሸዋ... ይድረስ ወደተከበረው የተወደደው ንጉስ ያምቤርቶ። የኢጣሊያ ንጉስ። እጅጉን እንዴት ነዎ እኔ እግዚአብሔር ይመስገን ደህና ነኝ። ሠራዊቴም ሁሉ ደህና ነው። ከኮንት አንቶሎኒ ጋር የላክሁት ጉዳይ ሁሉ ቀና ብሎ ኮንት አንቶሎኒ ቢልክብኝ "እጅግ ደስ ብሎኛል። አሁንም የአሠብን መንገድ ስለመክፈት አሽከሬን ልኬ ብዙ እቃ አስይገቡ ለንጉስ ጥቂት የፍቅር በረከት ከኔ ስዕል ጋር አስይገቡ ልኬዋለሁ። ይህንንም ጥቂቱን የፍቅር ምልክት በረከቴን እንደብዙ አድርገው እንዲቀበሉልኝ እለምናለሁ..." እያሉ ብዙ መሣሪያዎችን በግዥም በስጦታም እየሠበሠቡ ነበር የቆዩት።

ንጉስ ምኒልክ ሶስት ሴቶች ልጆችን ከወለዱ በኋላ ወ/ሮ ባፈናን /ከመርሐቤቴ ባላባት የተወለዱትን/ አግብተው ነበር። ሆኖም ወ/ሮ ባፈና ፀባያቸው አስቸጋሪ ሆነባቸውና በ1875 ዓ.ም ፈትተው ከየጁ ባላባት የተወለዱትን ወ/ሮ ጣይቱ ብጡልን በ1875 ሚያዚያ 25 ቀን እንደ ደንቡ ስጋወደሙ ተቀብለው/በአቡነ ማቴዎስ እጅ/ አገቡዋቸው።

ንጉስ ምኒልክ ከ1870ዎቹ ጀምረው የተያያዙትን የግዛት ማስፋፋት ስራ አጠናክረው በመቀጠል በኢትዮጵያ ደቡብ ያለውን ግዛት፤ እንዲሁም

ታላቁን የሐረርን ግዛት ራሣቸው ዘምተው ከ1879 ዓ.ም /ከግብፅ ጋር ጦርነቱ ከተካሔደ በኋላ/ አሚር አብዱላሒን አሸንፈው፤ እጁን ስለሠጠ አገሩን በቅንና በትክክለኛ ፍርድ እንዲያስተዳድሩ በኋላ ላይ ራስ የተባሉትን የአክስታቸውን ልጅ/ራስ መኮንንን/ ደጃዝማች ብለው ሾመው ሐረር ትተዋቸው ተመልሠዋል።

ንጉስ ምኒልክ ከአውሮፓ መንግስታት ጋር ወዳጅነታቸውን እያጠናከሩ፤ ጎን ለጎን ግዛት እያሠፉ ስለነበር ለውጭ አገር ሚስዮናውያን የተመቹ ሆኑ። ሠባኪው ሁሉ እንደ ልቡ መስበክ ጀመረ። በወቅቱ አባ ማስያስ የተባሉ ሚሲዮናዊ ወደ ሸዋ መጥተው ከአገራቸው ከኢጣሊያ መንግስት ጋር ጥብቅ ወዳጅነት እንዲመሠርቱ ይገፋፋዋቸው ነበር። በእርሣቸው አማካይነትም ከኢጣሊያ ጋር ቶሎ ቶሎ ይፃፃፉ ነበርና በርከት ያሉ የኢጣሊያ ዜጎች ከአገራቸው መንግስት ተልከው በቆንሲልነት ወደ ሸዋ መጡ። ንጉስ ምኒልክ መብዛታቸው ስላልተዋጠላቸው ለአባ ማስያስ "ወደ አገራቸው እንዲመለሡ ይንገሩልኝ" ሲሏቸው አባማስያስ ግን አውሮፓውያን ደግ መሆናቸውንና ክፋት እንደሌለባቸው. የጥንቱን የፖርቹጋልን ወዳጅነት ወዘተ.. እየጠቀሡ "እነዚህም ለግርማዊነትዎ ጥሩ ጥሩ መሣሪያ የሚሠጡ ናቸው እንጂ ተንኮል የለባቸውም። እኔ ዋስ እሆናለሁ" ብለው አሣመኗቸው።

የኢጣሊያ እንግዶችም በአባ ማስያስ አስተርጓሚነት ወደ ንጉስ ምኒልክ ቀርበው እጅ ነስተው በአንኮበር ቦታ ተሠጥቷቸው በሠላም መኖር ጀመሩ። በ1870 ዓ.ም መሆኑ ነው።

ጥቂት ቆይቶ ኮንት ፒየትሮ አንቶሎኒ የተባለው የኢጣሊያ ልዩ መልዕክተኛ መጣ።

ይህ ሁሉ ሲሆን ዋናው ንጉሠነገስት አፄ ዮሃንስ ናቸው። ነገር ግን ከሚሲዮኖችም ጋር ሆነ ከሌሎች የውጭ አገር መንግስታት ጋር የነበራቸው ግንኙነት ተበላሽቶ በራቸውን ዘግተው ስለነበር አውሮፓውያኑ ወደ ሸዋው ንጉስ ወደ ምኒልክ ትኩረታቸውን አደረጉ። አፄ ዮሃንስ በመናገሻቸው በመቀሌ ሆነው ሸዋ ላይ ብዙ ዲፕሎማሲያዊ ግንኙነቶች ይከናወኑ ነበር።

ንጉስ ምኒልክ በመጀመሪያ በአባታቸው ከተማ በአንኮበርና በአካባቢው መኖሪያቸውን አድርገው ሸዋንና አካባቢውን ሲገዙ ቆይተው ለመቀመጫነት ተራራማ የሆነውን ቦታ መረጡ። ዋናውን ታሪክ ከመቀጠላችን በፊትም ንጉሠነገስት ከመሆናቸው በፊት ስለቆረቆሯት አዲስ አበባ ጥቂት እንይ።

ከ1877 ዓ.ም እስከ 1878 ዓ.ም ድረስ ባሉት ጊዜያቶች ንጉስ ምኒልክ እንጦጦ ማርያምንና አጠገቧ የሚገኘውን ደብረሐይል ቅዱስ ራጉኤል አብያተክርስቲያናትን አሠሩ። የመጀመሪያ ቤተመንግስታቸውን የሠሩትም እዚያው እንጦጦ ተራራ ላይ ነበር።

ከእቴጌ ጣይቱ ጋር መቀመጫቸውን እንጦጦ ካደረጉ በኋላም ሹማምንቱን በአካባቢው እንዲሠፍሩ አደረጉ።

በ1879 ዓ.ም አዲስ አበባ በይፋ ተቆረቆረች። ከተማዋ ስትመሠረት በአማካይ ቦታ ላይ የተሠራው ታላቁ ቤተመንግስት/ጊቢ/ ነበር። በኋላ ከፍል ውሐ ከፍ ብሎ በሚገኘው ኮረብታማ ስፍራ ትልቁ ጊቢ ተሠራ። ዙሪያውን ዘበኞች እንዲሠፍሩ ተደረገ፡ ሹማምንቱም ይህንን መንገድ ተከትለው መኖሪያ ቤታቸውን ገነቡ። በኋላ ላይ ከአድዋ ዘመቻ መልስ ከተማዋ በአዲስ መልክ መስፋፋት ስትጀምር አዲስ አበባ አሏት። በአራት ኪሎና በሌላውም አካባቢ የሹማምንቱና የቆንሲሎች መኖሪያ የሆኑ ህንፃዎች እየበረከቱ የተለየ ውበት እየያዘች ሔደች።

ንጉስ ምኒልክ ለባላባቱ ሁሉ በየቦታው አብያተክርስቲያናት እንዲያሣንፁ አዋጅ አስነገረዋል። በዚህ መሠረትም በርከት ያሉ ቤተክርስቲያኖች ሊሠሩ ችለዋል።

ቀደም ባለው ጊዜ ግን በአያታቸው በሣህለ ስላሴ ጊዜ በ1816 ዓ.ም እንደ ቀራኒዮ መድሐኒያለም ያሉ ራቅ ባለ ቦታ የታነፁ አብያተክርስቲያናት ነበሩ። ሆኖም አዲስ አበባ ቤት አልባ ዱር ነበረች።

ንጉስ ምኒልክ በ1881 ዓ.ም የካቲት 28 ቀን ከእንጦጦ ተነስተው መጋቢት 7 ቀን ደብረብርሃን ደርሠው፤ ቀጥለውም ወሎ ሲገቡ በግሸን ሐይቅ የአፄ ዮሃንስን እቃ ይጠብቁ የነበሩት "የንጉስ እቃ ለንጉስ ነውና ይረከቡን" ብለው ላኩ። ንጉስ ምኒልክም መልክተኛ ልከው ተረከቡ።

የአፄ ዮሃንስ መተማ ላይ መሞት ተሠምቶ ነበርና ህዝቡ፣ መኳንንቱ፣ መሣፍንቱ የንጉስ ምኒልክን ተከታይነት ያለተቃውሞ ተቀበለ። የጎጃሙ -ንጉስ ተክለሐይማኖት፣ የላስታው ዋግ ስዩም ብሩ፣ የሠሜኑ ደጃዝማች ወልደ ስላሴ፣ የአፄ ቴዎድሮስ ልጅ ራስ መሸሻ... ሁሉም እየመጡ ገቡላቸው። ንጉስ ምኒልክም ለሁሉም ግዛት ሳነሣቸው እየጨመሩ፣ የቀድሞ ግዛታቸውንም እንዲረጋላቸው እያደረጉ ወደ እንጦጦ ሲመለሡ፤ ወረኢሉ ቦሩ ሜዳ አካባቢ ውጫሌ በተባለው ስፍራ ላይ ሠፍረው ሳለ ሚያዝያ 25 ቀን 1881 ዓ.ም ከኢጣሊያ መንግስት ጋር ቀጥሎ ያለውን ውል ተዋዋሉ። በግራዝማች ዮሴፍ አስተርጓሚነት የተዋዋሉትና "የውጫሌ ውል" ተብሎ የሚታወቀውን ታሪካዊ ውል ስናይ፡-

".... የኢጣሊያ ንጉስ ኡምቤርቶና... የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገስት ዳግማዊ ምኒልክ ለኢትዮጵያ መንግስትና ለኢጣሊያ መንግስት ለልጅ ልጅ የሚኖር ሠላምና እርቅ ለማድረግ የፍቅርና የንግድ ውል ተዋዋሉ።... በኢጣሊያ ንጉስ፤ ኮንት አንቶሎኒ ወደ ንጉሠ ነገስት ምኒልክ ሙሉ ስልጣን ተቀብሎ የተላከ... ንጉሠ ነገስት ምኒልክ የኢትዮጵያን አልጋ የወረሡ እርስዎ ስለሆኑ ይህን ከዚህ ቀጥሎ የተፃፈውን ውል ከኢትዮጵያ ንጉሠ ነገስት ምኒልክ ጋር ተዋዋልን። (ገና ሣይነግሡ በፍጥነት ነበር ያስፈረሟቸው።)

1ኛ በኢጣሊያና በኢትዮጵያ ንጉሥ ነገስት መካከል በወራሾቻቸውም በህዝባቸውም እነዚህንም በተጠጉ ህዝብ መካከል ሠላምና ፍቅር ሳይጓደል ለዘወትር ለልጅ ልጅ ይኖራል።

2ኛ እነዚህን ሁለቱ አሁን የተዋዋሉት ነገስታት በየአገራቸው በየምስለኔያቸው ይነጋገራሉ። አንዱ ከአንዱ አገር ቆንስልም፣ የቆንስልም ወኪል መሾም ይቻላቸዋል። እነዚህም ሹሞች እንደ አውሮፓ ነገስታት ስርዓት መታፈርና መከበር አይጓደልባቸውም።

3ኛ በእነዚህ በሁለቱ ነገስታት ወሠን ጠብና ክርክር እንዳይነሣ በእውቅ የተመረጡ ከሁለቱ ወገኖች ሁለት ሁለት ሽማግሌዎች ልከው በማይጠፋ ምልክት የግዛቱን ድንበር ይወስናሉ። ከድንበሩ ወዲህ የሚጨመሩት አገሮች እነዚህ ናቸው። የደጋው አፋር ከኢትዮጵያና ከኢጣሊያ መሐል ወሠን ይሆናል። ከራፋሊ ጀምሮ ሐላይ፣ሠገኔይቲ፣አስመራ፣ሶስቱ የኢጣሊያ መንግስት መንደር ይሆናሉ። ዳግመኛ በቦጎስ በኩል አዲነፋስ፣ አዲሞገስ በኢጣሊያ ድንበር ውስጥ ይሆናሉ። ከአዲሞገስ ጀምሮ ከምስራቅ ወደ ምዕራብ ባቀና ይከፈላል።

4ኛ የደብረ ቢዘን ገዳም ከእነ ጉልቱ፣ ከእነርስቱ የኢትዮጵያ መንግስት እንደሆነ ይቀራል። የጦር አምባ መሆን ግን አይቻለውም።

5ኛ ከምፅዋ የሚመጣ የንግድ እቃ ከመቶ ስምንት በገቢ እቃ እየተገመገመ በገቢ አንድ ጊዜ ይከፍላሉ።

6ኛ የጦር መሣሪያ ንግድ በምፅዋና በኢትዮጵያ መካከል የሚመላለሠው ለንጉሠነገስት ብቻ ይፈቀድልዎታል። ሲያስመጡም ባለማህተም ደብዳቤዎን ለኢጣሊያ ሹማምንት እየላኩ ያስመጣሉ። ነፍጡንም የያዘውን ሠፈር ከምፅዋ ጀምሮ እስከ ኢትዮጵያ ድንበር ድረስ የኢጣሊያ መንግስት ወታደሮች ዘበኛ ሆነው ይሸኛሉ።

7ኛ የእነዚህ የሁለቱ ውል ያደረጉ ነገስታት ዜጎች የንግድ እቃውን ይዘው አንዱ ካንድ አገር መሔድ መምጣት ይቻላቸዋል። በየመንግስቱና በየወረዳው ባለው ሹም ጥግነት /ድንበር/ ደስ ብሏቸው ይመላለሣሉ። ነገር ግን ከሁለቱም ወገኖች የጦር መሣሪያ የያዘ ብዙ ሆኖ ካንዱ ድንበር ወደ አንዱ ድንበር መተላለፍ ተከልክሏል። እንዲህም ማለት አንዱ ያንዱን ከብት እንዳይዘርፍ በሁሉም ነገር እንዳይነካካ ተከልክሏል።

8ኛ የኢጣሊያ ሠዎች በኢትዮጵያ፤ የኢትዮጵያ ሠዎች በኢጣሊያና የኢጣሊያ መንግስት በሚገዛው አገር ቢሆን እንደየአገሩ ልማድ መግዛት መሸጥ መከራየት ይቻላቸዋል።

9ኛ የእነዚህ የሁለቱ ነገስታት ዜጎች አንዱ ካንዱ አገር ቢሔድ በሐይማኖታቸው ይኖራሉ።

10ኛ የኢጣሊያ ሠውና የኢጣሊያ ሠው የተካሠሡ እንደሆን ራሣቸው በመረጡት ዳኛ ያስዚያም ተያይዘው ምፅዋ ወርደው ይዳኛሉ። የኢጣሊያና

የኢትዮጵያ ሠው የተጣሉ እንደሆነ ግን የኢትዮጵያ መንግስት ወኪልና፤ የኢጣሊያ የምፅዋ ሹም፣ በአንድነት ሆነው ይዳኛሉ።

11ኛ የኢጣሊያ ሠው በኢትዮጵያ የሞተ እንደሆነ፤ የኢትዮጵያም ሠው በኢጣሊያ አገር፣ የኢጣሊያ መንግስት በሚገዛው አገር የሞተ እንደሆነ፣ ከሟቹ መንግስት ወገን ገንዘቡን የሚቀበል ሠው እስኪመጣ ድረስ የሁለቱ ነገስታት ሹማምንት ገንዘቡን ጠብቀው ያስቀምጣሉ።

12ኛ በማናቸውም ሐጢያት ተከሶ የተያዘው የኢጣሊያ ሠው በኢጣሊያ ሹማምንት ይዳኛል። ስለሆነ ግን ታላቅ ሐጢያት ሠርቶ የተገኘ የኢጣሊያን ሠው ፈጥነው ይዘው ለምጽዋ ሹማምንት መስጠት ነው። ደግሞ በኢጣሊያ መንግስት ግዛት የኢትዮጵያ ሠው ታላቅ ሐጢያት ሠርቶ የተገኘ እንደሆነ በኢትዮጵያ ዳኛ ይዳኛሉ።

13ኛ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገስት የኢጣሊያ ንጉስ ብርቱ ሃጢያት የሠራ ሠው ካንዱ ግዛት ወደ አንዱ ግዛት ሸሽቶ የሄደ እንደሆነ ሁለቱም እያሠሩ ይልካሉ።

14ኛ የባሪያ ንግድ በክርስቲያን ሐይማኖት የተከለከለ ስለሆነ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገስት በሚቻላቸው ነገር ሁሉ ባገራቸው በባሪያ እንዳይነገድ ይከለክላሉ።

15ኛ ይህ አሁን የተፃፈው ውል ለኢትዮጵያ መንግስት ሁሉ ውል ነው።

16ኛ ይህ ውል ከተደረገ ከ5 አመት በኋላ ከሁለቱ መንግስታት አንዳቸው ውል ለመጨመር ወይም ለመለወጥ ያስፈለጋቸው እንደሆነ ካመት በፊት አስቀድሞ መናገር ይገባቸዋል። ነገር ግን የንግድ ውል ብቻ ማረም ማስጠንቀቅ ይገባቸዋል እንጅ ዛሬ የተለየውን የድንበር ወሠን ማፍረስ አይቻላቸውም።

17ኛ የኢትዮጵያ ንጉሠነገስት ከአውሮፓ ነገስታት ለሚፈልጉት ጉዳይ ሁሉ በኢጣሊያ መንግስት አጋዥነት መላላክ ይቻላቸዋል።

18ኛ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገስት ከሌላ መንግስት ሠዎች ጋር የጥበብ፣ የንግድ ነገር ለመዋዋል የፈለጉ እንደሆን ከሁለቱ አማርጠው ሲያበቁ የሁለቱም ውል አንድ የሆነ እንደሆን ለኢጣሊያ ሠው ይሠጡታል።

19ኛ ይህ አሁን የተደረገው ውል በአማርኛና በኢጣሊያ ቋንቋ ትክክል ሆኖ ተገልብጦ ሲያበቃ የታመነ ምስክር ይሆናል።

20ኛ ይህ አሁን የተፃፈው ውል በሮማ ከተማ ፊጥኖ ይጠናቀቃል/ተግባራዊ ይሆናል/ ነገር ግን ይህን ውል ኮንት ፒየትሮ አንቶሎኒ በኢጣሊያ ንጉስ ስም ከንጉሠነገስት ምኒልክ ጋር ተዋውለው አትመው ጨርሠዋል። ሚያዚያ 25 ቀን 1881 ዓ.ም በውጫሌ ሠፈር ተፃፈ።" ይላል ውሉ። አይ ጣሊያን!

ሌሎች አንቀፆች ሁሉ የማናቸውም የተለያዩ አገራት ገዥዎች ሁሉ የሚዋዋሉዋቸው አይነት ውሎች ይመስላሉ። ነገር ግን አንቀፅ 17 ላይ በአማርኛ ትርጉሙ "የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገስት ከውጭ አገር መንግስታት ጋር የሚያደርገውን ግንኙነት 'ፈቃዱ ከሆነ' በኢጣሊያ መንግስት በኩል ሊያደርግ ይቻለዋል" የሚል ትርጉም የሚሠጠው ዓረፍተ ነገር በጣሊያንኛ አተረጓጎም "የኢትዮጵያ መንግስት ከውጭ አገር መንግስታት ጋር የሚያደርገውን ግንኙነት በኢጣሊያ መንግስት አማካይነት ማድረግ ይገባዋል" የሚል ጭብጥ ያለው ዓረፍተነገር ነበር።

ስለዚህ ንጉስ ምኒልክ ዘውድ መጫናቸውን ለውጭ አገር መንግስታት በቀጥታ ባስተላለፉ ጊዜ የፈቃዱን እንደ ግዴታ ቆጥሮ /የኢጣሊያ መንግስት/ ክርክር ስላነሣና በዚህም ላይ የኢጣሊያና ያማርኛ ትርጉሙ የሚሰጠው ስሜት ለየብቻ በመሆኑ ለ5 አመት እንዲቆይ ተፃፈውት የነበረው ውል በጭራሽ ፈርሶ ነገሩም የአድዋን ጦርነት አስከተለ።

ዞሮ ዞሮ የኢጣሊያ መንግስት ወረራውን በይፋ ላለመፈፀምና ቀስ በቀስ ኢትዮጵያን ቅኝ ለማድረግ አስቦ የተነሣው ቀደም ባሉት ጊዜያቶች ነበርና፤ የዚህ የውጫሌ ውል አንቀፅ 17ትንም አውቆ በአምታች ትርጉም እንደፃፈና እንዳስፈረማቸው ግልፅ ነው። ንጉስ ምኒልክም በማንኛውም ጊዜ ቢነቁ ፊፅሞ ተቀበሉት ማለት አገራቸውን አሣልፈው ሠጡ ማለት እንደሆነ ግልፅ ነውና እቴጌ ጣይቱም ንጉሡም በፅኑ ተቃውመውታል። ነገር ግን ዘግይተው "ንጉሠ ነገስት" ከተባሉ በኋላ ነበር የደረሡበት። እናም ንጉስ ምኒልክ ከዚህ በኋላ ነበር ንጉሠነገስት የሆኑት። የትርጉም ስህተት መኖሩን ያወቁትም ንጉሰነገስት ሆነው ሲቀበሉ የደስታቸውን መልዕክት በቀጥታ ለአውሮፓ መንግስታት በመልዕክት ሲያሣውቁ "አይቻልም፤ መልዕክትንም ቢሆን እኛ ነን መንገር ያለብን..." የሚል አቋም ያዙባቸው። ባጠቃላይ ኢጣሊያ ሞግዚት መሆን ፈለገች፤ አንቀፅ 17ን መሠረት አድርጋ።

ንጉስ ምኒልክ ከቦሩ ሜዳ/ከውጫሌ/ ተነስተው ሐምሌ 9 ቀን 1881 ዓ.ም እንጦጦ ገቡ። በደረሡ በ4ኛው ወር ጥቅምት 25 ቀን 1882 ዓ.ም በጳጳሱ በአቡነ ማቴዎስ እጅ ተቀብተው "ዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠነገስት ዘኢትዮጵያ" ተብለው በእንጦጦ ማርያም ቤተክርስቲያን ነገሡ።

ዳግማዊ ምኒልክ /ምኒልክ 2ኛ/ የተባሉበትም በዚህ ስም የንግስተ ሣባና የሠለሞን ልጅ ምኒልክ ቀድሞ ነግሶ ስለነበር ነው። በሶስተኛውም ቀን ወ/ሮ ጣይቱ ብጡል በጳጳሱ በአቡነ ማቴዎስ እጅ የሚገባቸውን ዘውድ ደፍተው እቴጌ ተባሉ። ከዚያ ቀን ጀምሮም "ጣይቱ ብርሐን ዘኢትዮጵያ" እየተባሉ መጠራት ጀመሩ።

አፄ ምኒልክ በ46 አመታቸው የመላዋ ኢትዮጵያ ንጉሠነገስት ይሁኑ እንጂ፤ ከ22 አመታቸው ጀምሮ ለሁለት አስርት ያህል ኢትዮጵያን ሲያቀኑ የቆዩ ንጉስ ነበሩ። ስለዚህም የሩቁም የቅርቡም መሣፍንት ያለማንገራገር

ተገዙላቸው። ነገር ግን የአፄ ዮሃንስ ልጅና ወራሻቸው የነበረው ራስ መንገሻ ህዳር 29 ቀን 1884 ዓ.ም ከኢጣሊያ መንግስት ጋር በጀኔራል ጋንዶልፊ አማካይነት የወዳጅነት ውል ተፈራርሞ ነበር። በኋላ ግን አፄ ምኒልክ ወደ አዲስ አበባ እንዲመጣ በላኩበት ጊዜ ጥቂት አመንትቶ፤ በመጨረሻ ወደ አዲስ አበባ በ1887 ዓ.ም መጣ። አፄ ምኒልክም ሌላ ግዛት ጨምረው ሠጥተው በሠላም አሠናበቱት።

በዚህ ጊዜ ጣሊያኖች አፄ ዮሃንስንና ንጉስ ምኒልክን ያጣሉ እንደነበሩት ሁሉ አሁንም ራስ መንገሻን መጠቀሚያ ለማድረግ አስበው ሣይሣካላቸው ቀረ።

ወዲያው የኢጣሊያ መንግስት በአፄ ዮሃንስ ጊዜ ይዞት ከነበረው አገር አልፎ ከነራስ አሉላ ጋር እየተጣሉ ከድተው ለጣሊያን በገቡት ሹማምንት እየተመራ ብዙ ግዛቶችን መያዝ ጀመረ። ራስ መንገሻና ራስ አሉላ ከጠላት ጦር ጋር ተዋግተው ድል አድርገው "ኩዓቲትን" አስለቀቁ። በማጆር ቶዞሊ የሚመራው ጦር ድል ከሆነ በኋላ የጄኔራል አርሞንዲ ጦር ተተክቶ አደጋ አደረሠ። የኢትዮጵያ ሠራዊቶችም ወደ ሠንዓፌ አፈገፈጉ። የጣሊያን ጦር ሠንአፌን ድል አድርጎ ተቆጣጠረ። የራስ መንገሻ 1ሺ ወታደሮችም በዚሁ ጦርነት አለቁ። አንድ፣ አንድ እያለ ከአስመራ የቀጠራቸውን ወታደሮች ከፊት እያደረገ አድዋ ድረስ አደረሰው ወረራውን።

ጄኔራል ባራቲሪ አድዋ እንደደረሠ ለወቅቱ የኢጣሊያ ጠቅላይ ሚ/ር የገንዘብ እርዳታ እንዲልክለት ጠይቆ እንዲህ የሚል መልስ ከጠቅላይ ሚ/ር ፍራንቼስኮ ክርስፒ ደርሶታል። "ናፖሊዮን ጦርነቱን ያካሔድ የነበረው በተሸናፊዎች ገንዘብ ነውና አንተም እንደምንም ብለህ እዚያው ፈልገህ ግዳጅህን ተወጣ እንጂ የገንዘብ ችግር ምክንያት አድርገህ ወደፊት ከመግፋት እንዳትቦዝን" ብሎ ላከለት።

አፄ ምኒልክም "ወዳጅነትህን አፍርሠህ የያዝከውን አገር በሠላም ለቀህ ውጣ" ብለው ልከውበት ነበር። ሆኖም ባራቲሪ እንኳን ለቆ ሊወጣ ከአድዋ እስከ መቀሌ፣ ከመቀሌ እስከ አምባላጌ ደረሠ። አፄ ምኒልክ ዋና መገለጫቸው ሆኖ የቀረውን አስደናቂ ታሪክ የሚፈፅሙበት ወቅት ተቃረበ። ዙፋናቸውን ለአጎታቸው ለራስ ዳርጌ አደራ ብለው ለዘመቻ ከመነሣታቸው በፊት ተከታዩን የክተት አዋጅ ለህዝቡ አስተላለፉ።

"ልዑል እግዚአብሔር በቸርነቱ እስካሁን ጠላት አጥፍቶ አገር አስፍቶ አኖረኝ። እኔም እስካሁን በልዑል እግዚአብሔር ቸርነት ገዛሁ። እንግዲህም ብሞት ሞት የሁሉ ነውና ለኔ ሞት አላዝንም። ደግሞ ልዑል እግዚአብሔር አሣፍሮኝ አያውቅም። ከእንግዲህም ያሣፍረኛል ብዬ አልጠረጥረውም። አሁንም አገር የሚያጠፋ፣ሐይማኖት የሚለውጥ ጠላት ልዑል እግዚአብሔር የወሠነልንን ባህር አልፎ መጥቷል። እኔም የአገሬን ከብት ማለቅ የሠውን

መድከም አይቼ፤ እስካሁን ዝም ብለው ደግሞ እያለ. እንደፍልፈል መሬት ይቆፍር ጀመር።

አሁን ግን በልዑል እግዚአብሔር ረዳትነት አገሬን አሣልፌ አልሠጠውም። የአገሬ ሠው፤ ከአሁን ቀደም የበደልኩህ አይመስለኝም። አንተም እስካሁን አላስቀየምከኝም። አሁንም ጉልበት ካለህ በጉልበትህ እርዳኝ። ጉልበት የሌለህ ለልጅህ፣ ለሚስትህ፣ ለሐይማኖትህ ስትል በሀዘን እርዳኝ። ወስልተህ የቀረህ ግን ኋላ ትጣላኛለህ አልተውህም። እግዝዕትን ማርያምን ለዚህ አማላጅ የለኝም። ዘመቻዬም በጥቅምት ነውና የሸዋ ሠው እስከ ጥቅምት እኩሌታ ድረስ ወረይሉ ከተህ ላግኝህ።"/የአፄ ምኒልክ የክተት አዋጅ መስከረም 7 ቀን 1988 ዓ.ም/ ፡፡

"እኔ ሴት ነኝ፣ ጦርነት አልወድም። ግን እንዲህ መሣዩን ውል ከምቀበል ጦርነት እመርጣለሁ። እኛ ለራሣችን እንበቃለን። የናንተን የበላይ ጠባቂነት አንፈልግም። እናንተን አንፈራችሁም"/እቴጌ ጣይቱ ብርሐን ዘኢትዮጵያ የውጫሌን አንቀፅ 17 ውል በተመለከተ ቀደም ሲል የተናገሩት/።

ጥቅምት 2 ቀን 1888 ዓ.ም ከአዲስ አበባ ሲነሡ እቴጌ ጣይቱም አብረው ተነሡ። ራስ መኮንን/የአፄ ሃይለስላሴ አባት/ የጦር አበጋዝ ሆነው ራስ ወሌን፣ ራስ ሚካኤልን፣ ራስ መንገሻ አቲከምን.... ይዘው ተጉዘው ጣሊያኖች መሽገው በተቀመጡበት አምባላጌ ተራራ አጠገብ ሠፈሩ። አሁንም የእርቅ መልዕክት ተላከ አልተሣካም።

ህዳር 28 ቀን የተደረገው የአምባላጌ ጦርነት 2 ሠአት ፈጅቶ ራስ መኮንን በመሩበት ክፍል የኢጣሊያ ጦር ሸሸ። ከአምባላጌ ለቆ ወደ መቀሌ ሔዶ ሲመሽግም "የተላከ ከራስ መኮንን፤ ይድረስ ከኮ/ል ጁሴፔ ጋሊያኖ። ይህን አሁን መሽገህ ያለህበትን ስፍራ ለቀህ ወደ ኋላ እንድትመለስ በወዳጅነት አሣስብሐለሁ። አለቀም ያልህ እንደሆነ ግን የግድ ጦርነት አድርገን የማጆር ቶዞሊ እድል እንዳያገኝህ።"

"በንጉሴ ታዝዤ የያዝኩትን አገር ለመልቀቅ አልችልም። ጦርነትም ቢፈልጉ እኔ ዘንድ ብዙ መድፍና መሣሪያ እንዳለ ይወቁ" ብሎ ላከ። የአምባላጌውን ጦርነት ኢትዮጵያ ድል አደረገች። የኢጣሊያ ጦር ከአምባላጌ ሸሽቶ መቀሌ ደረሠና የመቀሌውን ምሽግ አጠናክሮ ለዳግም ጦርነት ተዘጋጀ።

ራስ መኮንን ወደፊት እየገፉ መቀሌ ደረሡ። የኢጣሊያ ጦር ከመሸገበት ሆኖ ረጅም ሠአት ቢዋጋም ተከቦ ነበርና በውሃ ጥም ማቢያ ምሽጉን ሊለቅ ተገደደ። ይህም የሆነው መሣሪያውን ሁሉ አስረክበው በሠላም ምሽጉን እንዲለቁ ከራስ መኮንንና ከምኒልክ ጋር ተላልከው በመስማማት ነው። በዚህም በርከት ያለ የጦር መሣሪያና መድፍ መማረክ ተቻለ።

ከአምባላጌና ከመቀሌ ጦርነት በኋላ ዋና የጦር አዝማቹ ባራቴሪ የቀረውን ሠራዊት በ4 ክፍሎ በአንደኛው ክፍል ጀ/ል አርሞንዲን፣ በ2ኛው ክፍል ጀ/ል ዳቦርሚዳንን፣ በ3ኛው ክፍል ጀ/ል አልበርቶኒን፣ በ4ኛው ክፍል

ጀ/ል ኤሉናን አደራጅቶ የጦር ካርታ አዘጋጅቶ በአራቱም አቅጣጫ አሠለፋቸው። አጠቃላይ የኢጣሊያ ጦር ከ20 ሺ. በላይ የነበረ ሲሆን፤ ሁሉም ዘመናዊ መሣሪያ ከበቂ ጥይቶች ጋር፤ እንዲሁም 60 መድፎችን ታጥቀው ነበር።

በዚህ በአድዋው ጦርነት የኢትዮጵያውያን የጦር አደረጃጀትና አሠላለፍም እንዲህ ይገለፃል።

1. እራሣቸው አፄ ምኒልክ አድዋ አጠገብ አዲማህለያ በተባለው ስፍራ ከ30 ሺ. ጦር ሠራዊት ጋር፣
2. እቴጌ ጣይቱ በዚሁ ስፍራ ከ3ሺ. ወታደር ጋር፣
3. ፊታውራሪ ገበየሁ ገቦ የአሠምን ወንዝ ሻገር ብለው በማይ ዓጓአ ከ6 ሺ. ወታደር ጋር፣
4. ንጉስ ተክለሐይማኖት በዚሁ ወንዝ አቅራቢያ ከ3ሺ. ወታደር ጋር፣
5. ንጉስ ሚካኤል በሠናይ ፀባኦና በእንዳ ሚካኤል ከ8ሺ. ወታደር ጋር፣
6. ልዑል ራስ መኮንን በአዲ አቡን ከ8ሺ. ሠራዊት ጋር፣
7. ራስ መንገሻ ዮሃንስ ከራስ አሉላና ከራስ ሐጎስ ጋር በሸዊቶ በኩል ከ3ሺ. ሠራዊት ጋር፣
8. ዋግስዩም ጓንጉል በዚሁ ስፍራ ከ6ሺ. ጦር ሠራዊት ጋር፣
9. ራስ ወሌ በማይ ደላእታ ከ3 ሺ. ጦር ጋር፣
10. ራስ መንገሻ አቲከም ከ3ሺ. ወታደር ጋር። በድምሩ 73 ሺ. የጦር ሠራዊት ተሠልፏል።

የተለመደው ባህላዊ መሣሪያና በደህና ጊዜ የተገዙ መድፎች በጥቂቱ፣ ዘመናዊ መሣሪያም እንዲሁ ታጥቀዋል ኢትዮጵያውያኑ። የዚህና የሌሎች ጦር ሠራዊቶች ጠቅላይ አዛዥ ጀግናው ፊት አውራሪ ገበየሁ ገቦ ሆነው የካቲት 23 ቀን 1888 ዓ.ም የአድዋው ጦርነት በኢትዮጵያውያኑ ጀግኖች በድል ተጠናቋል። ሆኖም የአድዋውን የድል ታሪክ "በድል ተጠናቋል" ብለን የምንዘጋው ሣይሆን፤ የድሉ ገፅታ ምን መልክ እንደነበረው አጠር አድርገን መቃኘት ግድ ይለናል።

የዓድዋ ድል ትልቅ ድል ነው። የአፄ ምኒልክና የኢትዮጵያውያን የማንነት ገፅታ ተንፀባርቆበታል። በተራቀቁት የአውሮፓ አገሮችና በቅኝ ግዛት ስር ለሚማቅቁ ህዝቦች ሁለት ተቃራኒ የሆኑ ስሜቶችን ፈጥሯል። ሀፍረትንና ድፍረትን።

ገሐድ የወጣው የኢትዮጵያውያኑ ዝና ለተጨቆኑ ጥቁር ህዝቦች አርአያ ሆኖ ድቅድቁን የጭቆና ዘመን የተስፋ ብርሐን የፈነጠቀበት ነው።

በምኒልክ የንጉሠ ነገስትነት ዘመን በተለይ በአድዋ ጦርነት ዋዜማ ኢትዮጵያውያኑ ሙሉ ለሙሉ አንድነታቸውን ያረጋገጡበት ወቅት ነበር። ይህ አንድነቱን የጠበቀ ሠራዊት ምኒልክ ያሠባሠቡትን ዘመናዊ የጦር

መሣሪያ በመጠቀም በአድዋ ላይ ለዘወትር ጥቁር ህዝቦችን ሲያኮራ የቻለና ሲያኮራ የሚኖር ድል ያስመዘገቡበት ወቅት ነበር።

ሠራዊቱ ለአገሩ ውድ ሕይወቱን መስዋዕት ለማድረግ እየተሽቀዳደመ ይዋጋ የነበረው በምኒልክ ዘመን ተፈጥሮ በነበረው የህዝቦች ትስስርና ፍቅር ነው ለማለት ይቻላል። እርግጥ ነው አገር በህዝቦቿ ህዝቦቿም በአገር ይገለባሉና ሁሉም ኢትዮጵያዊ ለአድዋው ድል ብቻም ሣይሆን ለሙሉ ዘመን ነፃነቷ ተዋድቀዋል። ቢሆንም ልዩ ጥበብ የታከለበትን ድል ያስገኙ ጀግኖች ልዩ ቦታ ይሠጣቸዋል።

የዓድዋ ድል መነሻው የአፄ ምኒልክ አስተዋይነት ነበር። ወረራው እንደማይቀር በማጤን ቀድመው ዘመናዊ መሣሪያ ማከማቸታቸው፣ ለጠላት የተሣሣተ መረጃ እንዲደርሠው ማድረጋቸው፣ ሁሉንም በፍቅርና በነፃነት ወዳጅ ማድረጋቸው ትልቅ አቅም ፈጥሮላቸዋል።

ምኒልክ ቀደም ብለው የሠበሠቡትን ዘመናዊ መሣሪያ ራስ መንገሻ ዮሃንስ "የምኒልክ ሐብት" በማለት ይጠሩት ነበር ይባላል። ይህም ሲባል የዓድዋ ድል በመሣሪያ ብዛት የተገኘ ነው ለማለት አይደለም።

ራስ መንገሻ ዮሃንስ ስለዚህ የምኒልክ ሐብት ስለሚሉት ከአውሮፓ በየጊዜው እያስመጡ ስለሠበሠቡት ዘመናዊ መሣሪያ በተመለከተ ምኒልክ ወደ ዘመቻው እየተጓዙ አላማጣ ሲደርሡ ከራስ መንገሻ የተላከላቸው ደብዳቤ ይገልፃል፦" ጃንሆይ ጦርነቱ አልታሠበም ነበር። ፊታውራሪ ገበየሁ ሄደ ገጠመው። እኔም በጀርባው፣ መኳንንቱም በግንባር ገቡበት። ከመኳንንቱ ሠራዊቱ፣ ከሠራዊቱ መኳንንቱ ታይቶ ተሠምቶ አይታወቅም ድሉ። ይህ ሁሉ የሆነው በምኒልክ ሐብት ነው። ፈረንጅ እንኳን መድፍና ወጨፎ ይዞ አምባው ሲሠበር ከኅንነት በአባቶቻችን በድንጋይ ይመስለ ነበር። ግን ከዚህ በፊት ተደርጎ የማያውቅ ዛሬ በምኒልክ ሐብት ተደረገ። እንግዲህ የምኒልክ ሐብት ይጠብቀናል።" በማለት በአምባላጌውና በመቀሌው ጦርነት በምኒልክ ዘመናዊ የጦር መሣሪያዎች ያስገኙትን ድል ራስ መንገሻ ገልፀውታል። "እንግዲህ ይህ ጦር አምርሮብን ሣለ ለጌታችን አልጋ መሞት ይገባናል። እንዲህ ተባብለው ጭፍራው እንዳለ አንድ ግዜ ገባበት።" ያሉት ደግም ፊት አውራሪ ገበየሁ ገቦ ሲሆኑ፣ ሁሉም ለንጉሠነገስቱ ያለውን ፍቅር ያሣያል። ሲቀጥሉም፦

"የመድፍ ጥይት ይመታናል፣ የጠመንጃ ጥይት ይመታናል ብሎ በልቡ ፍርሐት ያደረበት የለም። አለቃው ሲወድቅ ወታደር፣ ወንድሙ ሲወድቅ ወንድሙ አያነሣውም። ቁስለኞቹ ራሳቸው ዘፋኑ ይርጋ እንጂ እኔን ስትመለስ ታነሣኛለህ፤ ስለዚህ እንዳታነሣኝ በማሃይም እንደቡቴ ገዝቸሃለሁ" ይሉና ይባባሉ ነበር። አንዳንድ አርበኞች ደግሞ ብዙ ይፋለሙና ትንሽ ድካም ሲሠማቸው አረፍ ካሉ በኋላ ወዲያውኑ እመር ብለው ተነስተው "ሙማ ባበላኝ፣ ጠጅ ባጠጣኝ ጌታዬ ምኒልክ ብድሩን

እንዴት ነው የምመልሠው!" ይሉና ደንፍተው ጦርነቱን እንደገና ይጀምራሉ። ያ ወቅት ማለት አለመግባባቶች በእኔ እብስ እኔ እብስ ስሜት ተለውጦ ኢትዮጵያውያኑ በፍቅር የተዋደቁበት ወቅት ነበር።

ለምሣሌ በመቀሌው ጦርነት የኢትዮጵያ ወታደሮች ከምኒልክ ትዕዛዝ ውጪ በመሆን ራሣቸው በከፈቱት ውጊያ ብዙዎች በመሞታቸው ምኒልክና ጣይቱ ራስ መኮንንን በግልፅና በሠራዊቱ ፊት ወቀሣ ሠነዘሩባቸው። ወዲያው ምክክር ይያዝ ተባለና ምክክር ተያዘ። ከዚያም አፄ ምኒልክ ታማኛቸውን ራስ መኮንንን ያስጠሯቸዋል "ከኢጣሊያዎች ጋር ተስማምተሃል። ኮሎኔል ጋሊያኖም ምሽጉን እስኪሠራ ጊዜ ሠጠኸው፡ እኔ ከኢትዮጵያ እንዲወጣ ያልኩት ፊልተር የሚባለውን ጠላት በሠፈርህ አስቀምጠህዋል..." ብለው እንደ ከዳተኛ ወቀሷቸው።

ራስ መኮንንም "ታማኝነቴን ለመግለፅ ምን ማድረግ ይገባኛል?" ከማለት በቀር ወቀሣው ተሠምቷቸው አተካራ አልገጠሙም። ንጉሡም "በል አንተው ጊዜ ሠጥተህ የመቀሌን ምሽግ እንዳስመሸግከው አንተው ራስህ አስጠጣ" ብለው ሲናገሯቸው ራስ መኮንንም ወዲያው ያለምንም ማወላወል ግዳጃቸውን ተወጥተው የመቀሌውን ምሽግ ሠበሩ። እናም በዚያን ጊዜ የነበሩ አርበኞች እንዲህ በመነጋገርና በመወቃቀስ አንድነታቸውን መጠበቅ ቻሉ እንጂ "ለምን እንዲህ ተባልኩ" በማለት በንጉሡ ላይ አያኮርፉም አያቄሙም ነበር። ወደ ዋናው የድል ፍሬ አቋዳሾች ታሪክ እንለፍ።

የአፄ ምኒልክ መኩሪያ ነበሩ። ፊት አውራሪ ገበየሁ ገቦ። በቅድመ አድዋ ጦርነቶች አንቱ የተባሉ ጀግና ነበሩ። የአርበኞች ጦር እየተከታተለ ደርሶ ዋናው ጦርነት ስለተጀመረ ጀኔራል አልበርቶኒ በቀረው መድፍና ጠመንጃ በሚዋጋበት ጊዜ ስላለቀበት ሻርፕኔል የሚባለው ሃይለኛ ቦምብ እንዲተኮስ አዘዘ። ይህንን ማድረጉ ሀበሾቹ በዚህ ተኩስ እንዲደናገጡና እንዲሸበሩ አስቦ ነው።

በዚህ ጊዜ ሐበሾቹ 1500 ሜትር የሚሆን ቅርበት ያለውን ስፍራ ይዘው አንዳንድ ጊዜ 1ሺ. ሜትር ተጠግተው ሲዋጉ በዚሁ ቦምብና መድፍ ብዙ ሠራዊት አለቀባቸው። ወደ ኋላም ማፈግፈግ ሲጀምሩ የአምባላጌን በር የሠበሩት ፊት አውራሪ ገበየሁ ጦራቸውን ይዘው ለወታደሮቹ ምሣሌ በመሆን አፊት ሆነው እየመሩ በግስጋሴ ወደተጋጋለው ተኩስ ገቡ። 5ሺ. ያህል ጦር ሆ ብሎ ተከተላቸው። በዚህ ጊዜ በሁለቱ መካከል የሚደረገው ጦርነት ከልክ ያለፈና የተጋገለ ሆነ። የሐበሾቹ ጦር ማየል ያሠጋው ጀ/ል አልበርቶኒ ተጠባባቂው ባታሊዮን እንዲመጣ አዘዘ። በዚሁ ጊዜ የእቴጌ ጣይቱ ጦር "ስድስት ሐኪስ" የሚባሉትን መድፎች ይዘው ከተዋጊው 3ሺ. ሜትር ርቀው መድፍ እየተኮሡ ተጠባባቂውን ጦር ገድበው ያዙት። ሆኖም 7ኛው ባታሊዮን ጦር የሀበሾቹን ተኩስ ተቋቁሞ ወደ ኋላ 1ሺ. ሜትር

እንዲያፈገፍጉ አስገደዳቸው፡፡ በዚህ አይነት ጦሩ ወደፊት ለመግፋት እንዳመነታ ባዩ ጊዜ ፊት አውራሪ ገበየሁ ወደ ጦሩ ፊታቸውን አዙረው "የአምባላጌው አሽናፊ ገበየሁ በምን አኳኋን እንደሞተ ወደ ሸዋ በሕይወት የሚመለሱት ይናገሩ" ብሉና እንደ አንበሣ ተወርውረው ወደ ጣሊያኖች ገብተው ሲዋጉና ብዙ ጀብድ ሲፈፅሙ ከቆዩ በኋላ በመትረየስ ተመተው ኪዳነ ምህረት በር ላይ ወደቁ፡፡

ስለ ፊት አውራሪ ገበየሁ አዲስ አበባ ድረስ ተማርኮ መጥቶ የነበረው የኢጣሊያ መኮንን ጆቫኒቴዲኖ የፃፈውን ማስታወሻ ስናይ እንዲህ ይላል፡፡

"በቢያንኪንና በማዘቶ በሚመሩት መድፎች እየተመቱ ሃበሾች ወደ ኋላ ሲያፈገፍጉ አይቶ "ፈሪ ሁሉ እንዴት ትሸሻላችሁ? እኔ እንዴት እንደምሞት ለንጉሡ ሄዳችሁ ንገሩ፡፡ በማለት ፈረሡን በአለንጋ አስነስቶ በግልቢያ በሚዘንበው የመድፍ ጥይት መካከል ገባ፡፡ እሡን ሲያይ ሁሉም እየሮጠ ተከትለውት ገብቶ ከመድፈኞቹ ጋር ተጨፋጭፎና ገድሎ መድፈኞቹን ማረከ፡፡ የገበየሁ ሬሣ ከወደቀበት ቦታ የኛዎቹ ጀግኖች አብረው በመውደቅ የእርሡን እሬሣ አከበሩት፡፡" በማለት ገልፆታል፡፡

በጥቁር ህዝቦች ታሪክ ውስጥ አንፀባራቂ ድል የተመዘገበትን የአድዋን ድል ፊት አውሪሪ ገበየሁ ውበት ሡጥተውት እንዳለፉ ሁሉም የሚስማማበት ሆኗል፡፡

ሌላኛው ለአድዋ ድል ከፍተኛ አስተዋፅኦ እንዳበረከተ የሚተረክለት ባሻይ አውኣሎም ሐረጎት ነው፡፡ (በነገራችን ላይ የጥቂቶች ጀግንነት ያስገኘው ድል ነው እየተባለ አይለደም፡፡ ተዘርዝረው የማያልቁ ጀግኖች ዋጋ ከፍለዋል፡፡ ነገር ግን ስማቸው ጎልቶ ስለተስተጋባው ግለሡቦች ሲተረክ የሁሉም ትብብር አብሮ የሚታይ መሆኑ ግልፅ ስለሆነ ነው፡፡

ባሻይ አውኣሎም ሐረጎት ዓድዋ ላይ ታአምር የሠራ ኢትዮጵያዊ ሠላይ ነው፡፡

አፄ ምኒልክ ከአዲስ አበባ ተነስተው አድዋ እንደደረሡ ጣሊያኖችን የሚሠልልላቸው ታማኝ ሠው በከፍተኛ ሚስጥር ሲያፈላልጉ በትግራዩ ገዥ በራስ መንገሻ በኩል የተገኘ ወጣት ነው፡፡ ይህ ወጣት አርበኛ ከአድዋ ድል በኋላ ለተጠየቀው ጥያቄ ምላሽ ሲሡጥና ከአፄ ምኒልክ ጋር የነበራቸውን ግንኙነትና ምክራቸውን ሲያብራራ፡- "ከተቀመጡበት በቅሎ ጎን ለጎን እየሄድን ሃሣብ ስሡጣቸው ጠላትን በሠላይ ልጓም ልንይዘው የሚያስፈልግ መሆኑን ነገሩኝና ተረዳሁ፡፡ የባራቴሪ ወዳጅና ታማኝ በመምሠል የበለጠ ታላቅ ጥቅም እንደምሡጥ አፄ ምኒልክ ነገሩኝ፡፡" ይላል፡፡

በዚህ ጊዜ አፄ ምኒልክ ባሻይ አውኣሎምን እንዴት አድርጎ የኢጣሊያን ጦር እንደሚሠልልላቸው መልሠው ሲጠይቁት "የአባቴ አገር ማይ ሐማሴን ነው፡፡ በዚያ ዘመዶቼ ይኖራሉ፡፡ እነርሡን የምጠይቅ መስዬ እሔዳለሁ፡፡ ወደ ጣሊያን ሔጄ እተዋወቅና የእርስዎን እዚህ መሰፈርና የሠራዊትዎን ሁኔታ ልነግራቸው እንደምችል አስረዳቸዋለሁ፡፡ የእነርሡን ሁኔታ አጣርቼ መጥቼ ለእርስዎ ደግሜ እነግርዎታለሁ፡፡" የሚል እቅዱን አቀረበላቸው፡፡ አፄ ምኒልክም ይስማሙና ስለላው ይጀመራል፡፡

በዚህ ጊዜ የኢጣሊያው ጠቅላይ የጦር አዛዥ ጀኔራል ባራቴሪም የአፄ ምኒልክን ሠራዊት የሚሠልሉለት ሠዎች እየመረጠ፣በርከት ያለ ገንዘብም እየሠጠ መላክ ጀምሮ ነበር፡፡

ጣሊያኖች ይልኳቸው የነበሩት ሠዎች ግን ሁሉም ተመልሠው አልሄዱላቸውም ነበርና በጣም ተቸግረው ሳለ ባሻይ አውኣሎም ወደ ጣሊያን ሠፈር ይሄድና ስለ አፄ ምኒልክ ሠራዊት ሁኔታ ማውራት ሲጀምር የኢጣሊያ ወታደሮች ወደ ጄኔራሉ አቀረቡት፡፡ የሃማሴን ተወላጅ መሆኑንና የአፄ ምኒልክን ሠራዊት ሊሠልልላቸው እንደሚችል አረጋገጠ፡፡

ጄ/ል ባራቴሪ ስለተጠራጠረው ከታማኝ የሐበሻ ሠላዮች ጋር መደበው፡፡ ሠላይ በሚያስፈልግበት ጉዳይ ላይ ሠላዩ የሚለውን መቀበል ግድ እንደሚል ሁሉ፤ ሠላዩን የላከው ደግሞ በሠላዩ ላይ የአዛዥነት ስልጣን ይኖረዋል፡፡ ይህንን የማዘዝና የመታዘዝ ሁኔታ ከጦርነቱ በኋላ ባሻይ አውኣሎም ሲገልፀው "እኔ ለጠላት ሠራዊት ለባራቴሪ ስታዘዝ፤ አፄ ምኒልክ ደግሞ እኔን ሲያዙኝ በእኔ ውስጥ ደግሞ ባራቴሪን ያዙት ነበር" ብሏል፡፡ ስለ ንጉሡ ፀባይም "አፄ ሚኒልክ ንጉስ ብቻ አልነበሩም፡፡ የጦር ስልት አዋቂ እንደ ጄኔራልም ነበሩ" ይላቸዋል፡፡

ስለራሡና ስለፈፀመው ጀብድ ሲናገር "በዚያ በየካቲት 22 ሌሊት የጠላትን ሠራዊት ይገፍ ስገሡግስ አድሬ ንጋት ላይ በአፄ ምኒልክ ሠራዊት እቅፍ ውስጥ ያስተኛሁት እኔ ነኝ..." ማለቱን የዓለም ጀግኖች ታሪክ የሚለው መፅሃፍ ያትታል፡፡

የባሻይ አውኣሎም የስለላ ውጤትና፣የአፄ ምኒሊክና በዙሪያቸው ያሉ የጦር መኮንኖች የጥበብ ስራ የሆነውን ጠላትን የሚያሣስቱበትን ብልሐት የፈጠሩት የአድዋ ጦርነት ከመፈንዳቱ አንድ ቀን ቀደም ብሎ ነበር፡፡ ጄ/ል ባራቴሪ ከሌሎች ሠላዮች ጋር ቀላቅሎ ልኮታል፡፡ ባሻይ አውኣሎም ታዛቢዎችን ይዞ ወደ አድዋ ይገባና የኢጣሊያ ሠላዮች ሳያዩትና ሳይጠረጥሩት ወደ ራስ መንገሻና ወደ ራስ አሉላ ሔዶ ሁኔታውን ይናገራል፡፡ ወሬውም ለአፄ ምኒልክ ይደርሣል፡፡

በዚህ ጊዜ አፄ ምኒልክ እቴጌ ጣይቱና በዙሪያቸው የነበሩ አማካሪዎቻቸው ድንቅ ሃሣብ አፈለቁ፡፡ ዘዴው ጠላትን በትክክል አሣምኖ፣ ነገር ግን አሣስቶ በኢትዮጵያ አርበኞች ወጥመድ ወስጥ የሚያስገባ ነበር፡፡ ዘዴውም ለኢጣሊያ እውነተኛ ሠላዮች ሲነገርና ሲሠሙት እውነት እንዲመስላቸውና እነርሡም ያመኑትን ለባራቴሪ አሣምነው እንዲነግሩትና እንዲሣሣቱ የሚያደርግ ነበር፡፡

በዚህም መሠረት የኢጣሊያ ሠላዮች እየሠሙ ለኢትዮጵያ ጦር ሠራዊት አዋጅ ተነገረ። አዋጁም "እንደገና የክተት አዋጅ እስኪታወጅ ድረስ በስንቅና በውሐ እጥረት የተቸገረው ወታደር እንዲበተን" የሚያዝ ነበር። ይህ የማስመሠል አዋጅ ሲነገር ከባሻይ አውአሎም ጋር የነበሩት እውነተኛ የኢጣሊያ ሠላዮች በነገሩ ያምናሉ። እንግዲህ እንደ በርካቶች ፀሃፍት ስምምነት ይህ ዘዴ ነው የኢጣሊያን ወታደሮች እንደሚታረድ በሬ ወደ አራጁ እየጎተተ ያመጣቸው።

ከአዋጁ በኋላ ባሻይ አውአሎምና የኢጣሊያ ሠላዮች ወደ ጦር ሠፈሩ ሲገሠግሡ ይደርሡና አፄ ምኒልክ ሠራዊታቸውን እንደበተኑና ከጥቂት ወታደሮቻቸው ጋር ብቻ አድዋ ስለሚገኙ የኢጣሊያ ጦር በቀላሉ ሊይዛቸው እንደሚችል በደስታ ያስረዳሉ። ጄ/ል ባራቴሪም በዚሁ መረጃ ተማምኖ ሠራዊቱን ያዘምታል። ጦሩም ከኢትዮጵያ ሠራዊት የውጊያ መስመር ከያዘበት መካከል ዘው ብሎ ገባ። ለዚህ ነው ባሻይ አውአሎም "አፄ ምኒልክ እኔን ሲይዙኝ በእኔ ውስጥ ደግሞ ባራቴሪን ያዙት ነበር።... በዚያ በየካቲት 22 ሌሊት የጠላትን ሠራዊት ይገፍ ስገሠግስ አድሬ ንጋት ላይ የካቲት 23 1888 ዓ.ም በአፄ ምኒልክ እቅፍ ውስጥ አስተኛሁት" ለማለት የደፈረው። ይህ ሠላይ የኢጣሊያን ሠራዊት መርቶ ካስመታ በኋላ በሚደንቅ ፍጥነት ወደ ወገን ጦር ተቀላቅሎ ተኩስ በመክፈት ተዋግቷል። አንድ የኢጣሊያ ወታደር ማርኮ ለራሰ መንገሻ አስረክቧል። ብዙ ጊዜ ይፈጃል ተብሎ የታሠበው ጦርነት የኢትዮጵያ ጀግኖች ግማሽ ቀን ባልሞላ ጊዜ ውስጥ የተረከቡትን ሠራዊት ጭጭ አድርገውት ጦርነቱ ተፈፀመ።

ከአድዋ ጦርነት የተረፈ አንድ የኢጣሊያ የጦር መሪ እንደተናገረው "የተዋጋነው የወታደር ስርዓት ከሌለውና ከሞት ባህር ዘሎ ከሚገባ ህዝብ ጋር ነበር። እኛ በርቀት የሚመቱ እጅግ ፈጣን የሆኑ መድፎችና መትረይሶች ይዘን ስንዋጋ፣ ሠይፍና ጎራዴ ይዘው እየፎከሩ የሚገቡ፣ በመድፍ አፍ ውስጥ በርበሬና ድሪቶ የሚወትፉ፣ ከሞት ጋር ላለመነካካት የተማማሉ የሚመስሉ ሠዎች ጋር ነው የተዋጋነው። ከሁሉም የበለጠ የጎዳንና የተዋጋን የአገሩ አቀማመጥ ቢሆንም፣ ባሻይ አውአሎም የተባለው መሠሪ የፈፀመብን በደል ከአበሻ ድል አንዱ ነው" ብሏል። ሌላው የጦር መሪ ሲናገር "በተለይ ባሻይ አውአሎም የተባለው ኢትዮጵያዊ ለኛ ጦር የሠለለ እየመሠለ እኛን መንገድ በማሣየትና በመምራት የረዳ እየመሠለ ለካ ለአገሩ ኖሯል የሚሠልለው። በጎች በየዋህነት ወደ ተኩላ መንደር እንደሚሔዱ እሡም እየመራ ወስዶ ከኢትዮጵያውያን ጋር በድንገት አላተመን።" በማለት የባሻይ አውአሎምን ስራ ጠላት ሳይቀር መስክሮለታል።

ከጦርነቱ በኋላ ለአገሩ በፈፀመው አኩሪ ስራ ከአፄ ምኒልክ የሚገባውን ወሮታ ያገኘ ሲሆን፤ በራስ መንገሻ ስር የእንትጮ ወረዳ

አስተዳዳሪነትን አግኝቶ እድሜውን በደስታ ጨርሶ በ78 አመቱ ከዚህ ዓለም በሞት ተለይቷል።

የዓድዋ ድል በልዩ አንድነትና ቅንጅት፣በከፍተኛ ጥበባዊ የውጊያ ስልትና በታላቅ መስዋዕትነት በኢትዮጵያውያን ጀብደኞች የኢትዮጵያ ሆኗል። የካቲት 23 1988 ዓ.ም። ይህ እለት THE BLACK HISTORY MONTH እየተባለ በዓለም አቀፍ ደረጃ የሚከበር እለት ሆኗል። የመላው ጥቁር ህዝቦች ድል ነበርና።

ጦርነት እንደመሆኑ መጠንም ብዙ ሺ. ሠራዊቶች ተረፍርፈው የውጊያ ግንባሩ በሬሣ ክምር ተራራ እንደሠራ መገመት አይከብድም። ድሉ የኢትዮጵያ መሆኑ ሲረጋገጥ ገሚሡ የኢጣሊያ ጦር ሲማረክ፣ የተረፉት ሸሹ። እንደበርካቶች አገላለፅ በአድዋ ጦርነት የሞቱ የኢጣሊያ ወታደሮች ብዛት 5ሺ. ጣልያናዊ ነጭ ወታደሮች፣ 2ሺ. ከኤርትራ የተመለመሉ ወታደሮች ሲሞቱ፣ 2400 የሚሆኑት ደግሞ ከ60 መድፍና ከብዙ ዘመናዊ መሳሪያ ጋር ሲማረኩ፤ የቁስለኞች ቁጥርም 2500 ይደርሣል ይባላል።

ከኢትዮጵያ በኩልም ገሚሡ ፀሃፍት ከኢጣሊያ እኩል ሲያደርገው፣ አንዳንዶቹ እጥፍ ነበር ይላሉ። ዞሮ ዞሮ ግን የሐበሻ ወታደር ተኝቶ መተኮስ የፈሪ ነው እያለ ቆሞ በጀግንነት ሲዋጋ ስለነበር ደረቱ ለጥይት የተጋለጠ ነበርና ብዙ ወታደር አልቋል። አጠቃላይ የሟችና የቁስለኛው ቁጥር 10 ሺ. እንደነበርም የብዙዎች ግምት ነው።

ጀኔራል አልበርቶኒ በቅሎ ላይ ተቀምጦ ሲዋጋና ሲያዋጋ በቅሎው በጥይት ተመትታ ስትወድቅ እሡም ሊያመልጥ ሲፍጨረጨር ኢትዮጵያውያኑ ማረኩት። ጄ/ል ዳቦር ሚዳን በጥይት ደረቱን ተመቶ ሞተ። ጄ/ል አርሞንዲም ተገደለ። ጄ/ል ኤሌና ቆስሎ ሸሸ...። ዋናው አዝማች ባራቴሪም ከጦርነቱ ፍፃሜ በኋላ የአገሩ መንግስት በወታደር ችሎት በቸልተኝነት ከሶት ከስልጣኑ ተነስቶ ወደ ኢጣሊያ ተመለሠ።

የኢጣሊያ የተረፉ ወታደሮች ከአድዋ እየሸሹ ተበታትነው ወደ አዲ ሐይቅ ሲጓዙ የኢትዮጵያ ወታደሮች ተከታትለው እያሣደዱ ከመረብ ወዲያ አሻገሯቸው።

የዓለም ህዝብ ጉድ አለ። ኢጣሊያም አንገቷን ደፋች። አፄ ምኒልክ ምርኮኞቻቸውን ይዘው ወደ አዲስ አበባ በድል አድራጊነት ገቡ። ሚያዚያ 8 ቀን ሲገቡ ህዝቡ በታላቅ ደስታና እልልታ ተቀበላቸው። ከዚህ ድል በኋላ ነው "ምኒልክ ተወልዶ ባያነሣ ጋሻ

ግብሩ እንቁላል ነበር ይህን ጊዜ አበሻ..." እየተባለ የተገጠመው። ከዚህ ድል በኋላ ነው "... ገበየሁ ቢሞት ተተካ ባልቻ

መድፍ አገላባጭ ብቻ ለብቻ..."
እየተባለ የተፎከረው።

ጂ.አፍ.ኤ ባርክሌይ የተባለ እንግሊዛዊ ፀሃፊ ስለአድዋ ድል የተሠማውን ስሜት ሲገልፅ "ድሉ በአፍሪካ ውስጥ አዲስ ሃይል የመነሣቱ ምልክት ነው። የዚያ ክፍለ አለም ህዝቦች ልናስታውሣቸው የሚገባን የወታደር ሃይል እንዳላቸው አሣውቀናል። የሚታመን ነገር ባይመስልም እንኳ፤ የጨለማው ክፍለ ዓለም በሃይለኛው አውሮፓ ላይ የሚያደርገው የመጀመሪያው እንቅስቃሴ ምልክት ሆኗል።" በማለት ገልጿል።

ከዚህ ድል በኋላ ፍርድ ተከናወነ። አገራቸውን ከድተው ለጠላት ወግነው ሲዋጉ የተማረኩትን እንደ ደንቡ እጅ እና እግራቸውን እየቆረጡ ጳጳሱ አቡነ ማቴዎስ ጭምር በተገኙበት ቀጧቸው። የኢጣሊያ ምርኮኞችንም የሮማው ጳጳስ ልዮን 13ኛ ለአፄ ምኒልክ በላኩት ልብ የሚነካ የተማፅኖ ደብዳቤ ሲለቋቸው ቻሉ። ነገር ግን ቀድመው ስለ ወሠኑ አከላለል መደራደር ነበረባቸውና ምርኮኞቹን መያዣ ይዘው የውል ድርድር ጀመሩ።

ህዳር 25 1889 ዓ.ም ዶክተር ኔራስኒ የሚባል መልዕክተኛ ከኢጣሊያ መንግስት ተልኮ ሁለቱ አገሮች በተከታዩ ውል ተስማሙ።

1ኛ ከዚህ ቀደም እንደተደረገው ያለ ጦርነት ቀርቶ በኢትዮጵያ መንግስትና በኢጣሊያ መንግስት መካከል ለልጅ ልጅ የሚቆይ የወዳጅትና የእርቅ ውል ተደርጓል።

2ኛ ከዚህ ቀደም ውጫሌ ላይ ተደርጎ የነበረው ውል በፍፁም ቀርቷል።

3ኛ የኢጣሊያ መንግስት የኢትዮጵያን ሙሉ ነፃነት ያውቃል። /እውቅና ይሠጣል/

4ኛ ምንም እንኳን ከዚህ ቀደም ስለወሠኑ በንግግር ቢስማሙ አሁንም ይህ ውል ከተደረገበት ቀን አንስቶ እስከ አንድ አመት ድረስ ሁለቱ መንግስታት የሚካለሉላቸውን ወኪሎቻቸውን አድርገው በስምምነት ይካለላሉ። ይሁን እንጂ እስከዚያ ድረስ የመረብና የበለሣ ወሠን ይሁን ተብሎ ለጊዜው የተወሠነው ከሁለቱም ወገን እንደተከበረ ይቆያል እንጂ አይሻርም።

5ኛ የኢጣሊያ መንግስት ወሠኑን በደንብ ሣይካለል በኤርትራ የያዘውን አገር ወይም ከያዘው አገር ቆርጦ ለመስጠት የፈለገ እንደሆነ ለኢትዮጵያ መንግስት ይለቃል እንጂ ለሌላ መንግስት አሣልፎ ለመስጠት አይችልም። ይላል። አይ ጣሊያን!

በዚህ ተስማምተው ሁሉንም ምርኮኞች ለቀቁ። ከምርኮኞች አንዱ የነበረው ጀ/ል አልበርቶኒ ሲሔድ ከመነሣቱ በፊት ተጠርቶ ከጀ/ል አርሞንዲ የተማረከውን ሻምላ አፄ ምኒልክ ሠጥተው ለቤተሠቦቹ በክብር እንዲሠጡለት አደራ ብለው ላኩት። በዚህም የኢጣሊያ ህዝብ ለንጉሡ ያለውን አድናቆት/በተለይ ሶሻሊስትን የሚደግፉትና ከመጀመሪያው ጀምሮ ወረራውን ይቃወሙ የነበሩት/ በሮም አደባባይ አድናቆታቸውን ገልፀዋል ይባላል፤ ለምኒልክ። ጣሊያን ከዚህ ድል በኋላ ከዚህ ቀደም እንዳየነው በአፄ ዮሃንስ

ጊዜ የያዘችውን ኤርትራን ብቻ አጠናክራ ይዛ ለመቆየት ተጨማሪ 15 ሺ ጦር ሠራዊት ልካ በኤርትራ ተወሠነች።

እዚህ ነጥብ ላይ ሲደረስ ብዙዎች ይቆጫሉ። አምባላጌን አስለቅቀው፣ መቀሌን አስለቅቀው፣ አድዋን አስለቅቀው ለምን በዚያው ወኔ ኤርትራን አላስለቀቁም? የሚል ነገር ከብዙዎች ይነሣል። መነሣትም አለበት። ወቀሣው ግን ተገቢ ሊሆን አይገባ ይሆናል። ይቻል ነበር? የሚለውም አንድ ሲመለስት የሚከብድ ጥያቄ ነው። 15 ሺ ጦር የመጣው ወዲያው ነው፣ በአድዋ ጦርነት ያለቀው ጦር ብዙ ነው፣ ለረጅም አመት የተጠናከረ ምሽግ ያለበት ነው... ወዘተ።

ኤርትራውያኑ "ለባእድ ተላልፈን ተሠጥተን!" እያሉ ይቆጩ ነበር። ከወንድሞቻቸው ጋር መቀላቀል ይፈልጉ ነበር። ማንኛውም ንጉስ ኤርትራን ግድ ካልሆነበት በቀር አሣልፎ ሊሠጥ አይችልም፣ ቢነጥቁት እንኳ ተጋድሎ ማስመለስ ምርጫው ነው። ነገር ግን የአቅም ጥያቄ አለ። አለመሠልጠንና በእርዳታ መሣሪያ መዋጋት ማለት ምን ማለት መሆኑ ግልፅ ነው። ተዋግቶ መሸነፍም ይኖራል፣ ሲሸነፉ ደግሞ የያዙትንም ማጣት ይኖራል። አፄ ምኒልክ ያን ያላደረጉበት ምክንያት "እንዲህ እንዲህ አስበው ነው" ብሎ መናገር አይቻልም። ነገር ግን ለምን ገፍተው ኤርትራ ድረስ አልሔዱም? የሚለውን ቁጭት አዘል ጥያቄ ስናነሣ፤ አብረን የወቅቱን ሁኔታ ለማስታወስ መዘጋጀት ይኖርብናል ለማለት ነው ጥቂት ማለት ያስፈለገኝ።

አፄ ምኒልክ ከዚህ የስምምነት ውል በኋላ የኢጣሊያን እውቅና መስጠት መሠረት አድርገው ወዳጅ ለሚሏቸው ለፈረንሣይ፣ለሞስኮ፣ለእንግሊዝና ለሌሎች መንግስታት አስታወቁ። ከዚህ ውል በኋላም ኢትዮጵያ ብቸኛዋ ነፃ የአፍሪካ አገር ሆና አገራቱ ባለሙሉ ስልጣን ወኪሎቻቸውን/ዲፕሎማቶቻቸውን/ መላክ ጀመሩ።

ሙሴ ሌዎንስ ላጋርድ ከፈረንሣይ መንግስት፣ ጄኔራል ከላሶውን ከሞስኮ መንግስት፣ ሌተናል ኮሎኔል ጄን ላን ሐሪንግተን ከእንግሊዝ መንግስት፣ ካፒቴን ፍሬደሪኮ ቺኮዲካላን ከኢጣሊያ መንግስት ተልከው መጥተው የሹመት ደብዳቤያቸውን ለአፄ ምኒልክ አቅርበው ሌጋሲዮናቸውን እየከፈቱ ተቀመጡ።

ከአድዋ ድል በኋላ ኢትዮጵያ በፍጥነት ወደ ዘመናዊ አገርነት መራመድ ጀመረች።

ፕሮፌሠር ላጵሶ ጌ.ድሌቦ "የኢትዮጵያ የገባር ስርዓትና ጀምር ካፒታሊዝም" በሚለውና በ1983 ዓ.ም በታተመው መፅሃፋቸው "ከአድዋ ጦርነት በኋላ በአዲስ አበባ መዲና ማእከላዊ መንግስቱን ለማጠናከር በከተማ ስራት፣ በንግድ፣ በኢኮኖሚ፣ በአስተዳደር፣ በውጭ ግንኙነት የተካሄደው የካፒታሊዝም ግንባታ ጀምር ነው" ይሉታል ሒደቱን።

ከዚያ ዘመን ጀምሮ የተከናወኑት አዳዲስ ስራዎች ሁሉ በእርግጥም የዲፕሎማሲ ግንኙቱ ውጤቶች ናቸው። ለዚህ ደግሞ ኢትዮጵያ ሉዓላዊ አገር መሆኗና እውቅና ማግኘቷ ጠቅሟታል። ከአድዋ ድል በኋላ እንግሊዝ፣ ፈረንሣይ፣ ጣሊያን፣ ሞስኮ፣ ጀርመንና ሌሎች የዚያ ዘመን ሃያላን አገራት የኢትዮጵያን መንግስታዊ ሉአላዊነት በመቀበል ከአገራችን ጋር የዲፕሎማሲና የንግድ ግንኙነት ከመመስረታቸው ጋር በተያያዘ፤ ከአዲስ አበባ ጅቡቲ የምድር ባቡር ሃዲድ አማካይነት በኢትዮጵያና በውጭው ዓለም መካከል እያደገ የሚሔድ ንግዳዊና አለም አቀፋዊ የስልጣኔ ትስስር ተፈጥሯል።

በነገራችን ላይ አፄ ምኒልክ ግንኙነቱን ከሁሉም መንግስታት ጋር ያድርጉ እንጂ፤ በዋናነት ፊታቸውን ያዞሩት ወደ ፈረንሣይ ነበር። ፈረንሣዮችም እንደ ዋና አማካሪ ሆነው ብዙ ስራ ሠርተዋል።

ይህም ማለት ከወረራው አስቀድሞ የተጀመረ ልዩ ግንኙነት የነበረ ሲሆን፤ከጦርነቱ በፊት በ1884 ዓ.ም ከስዊዙ ተወላጅ መሀንዲስ ከሙሴ አልፍሬድ ኢልግ ጋር ከጅቡቲ እስከ ሐረረ፣ ከሐረር እስከ እንጦጦ፣ ከእንጦጦ እስከ ከፋ፣ ከዚያም እስከ ነጭ አባይ ድረስ የሐዲድ መንገድ እንዲዘረጋ በውል ፈቅደውለት እንደነበር በዚያው አመት የተዋዋሉት የመጀመሪያው ሠነድ ያስረዳል። የሃዲድ ዝርጋታውም በፈረንሣይ የምድር ባቡር ኩባንያ ሊከናወን ታስቦ፤ በማህበሩ ስር ሆነው ስራውን ለመምራት የስዊዙ ኢልግ፣የፈረንሣዩ ሙሴ ሽፍኔ፣ የሞስኮው ሊዎንቴፍ፣የጅቡቲ አገረ ገዥ የነበረው ላጋርድ በፈረንሣይ መንግስት ስር ሆነው ተሣትፈዋል። እቅዱ ሙሉ ለሙሉ ተግባራዊ ባይሆንም።

በዚህ ሐዲድ ከሚወጣውና ከሚገባው የሸቀጥ ቀረጥ ላይም ማህበሩ ከመቶ አስር እንዲያገኝ በአንቀፅ 10 ተስማምተው ነበር። ሆኖም ሙሴ ኢልግ ከማህበረተኞቹ ጋር ተመካክሮ ወደ ፈረንሣይ ሔዶ በቂ ገንዘብ ለማምጣት ሞክሮ ስላልተሣካለት ከጅቡቲ አዲስ አበባ ድረስ ብቻ ያለውን ለመስራት ተገደደ። የውሉ አንቀፅ 3 እንደሚለውም ውሉ ለ99 አመት ብቻ የሚቆይ ነበር። ከ99 አመት በኋላ ማህበሩ ስላወጣው ገንዘብም ሆነ ስለሌሎች ቁሣቁሶች ጥያቄ ሣያቀርብ ጥሎ ሊሔድ ነው የተስማሙት። ስራው በ1884 ተጀምሮ በ1909/10/ ዓ.ም ተጠናቆ ተመረቀ።

የሆነ ሆኖ ከዚያ ጊዜ በኋላ በአገር ውስጥ በንግድ አስተዳደርና በግብር፣ በአዲስ አበባ ከተማና በክፍለ አገር ከተሞች መካከል እያደገ የሚሔድ አዲስ የገበያ ስርዓትና የባህል ግንኙነት ተፈጠረ። በአዲስ አበባም ዘመናዊ የመንገድ፣ የመገናኛ፣ የንግድ፣ የገበያ፣የገንዘብ፣ የባንክ፣የትምህርት፣የአስተዳደር ማእከላት ስራዎችና አገልግሎቶች ጅምር ታዬ።

በዘመናዊ የአስተዳዳር ስርዓትና የስራ ጅምርን በሚመለከት ከ1900 ዓ.ም በፊት በአገራችን ሀሣፊ ትዕዛዝ፣ አፈንጉስ፣ የጊቢ ሊጋባና የጦር አበጋዝ

የተባሉ አራት አማካሪዎችንና ረዳት ሹማምንቶችን ይዞ የመንግስትን ስልጣንና ስራ ማከናወን ነበር የተለመደው።

በአፄ ምኒልክ ጊዜ ግን የመንግስትን የስልጣን ስራ በንጉሡ ስም በውክልና የሚያከናውኑ አዲስ የሚንስትሮች ምክር ቤት በፈረንሣይ አማካሪዎች ምክርና እርዳታ በአዋጅ ተቋቋመ። በምክር ቤቱ የአገሪቱ የመጀመሪያ ቢሮክራሲያዊ የፍርድ፣ የጦር፣ የግቢ፣ የፅህፈት፣የአገር ግዛት፣ የገንዘብ፣ የውጭ ጉዳይ፣ የንግድ፣ የእርሻ፣ የፖስታ፣የቴሌግራፍና የቴሌፎን፣የስራና የትምህርት መስሪያ ቤቶች ተዋቀሩ።

በተጨማሪም ለአስተዳደርና ለግብር ስራ በሚያመች መንገድ የአገሪቱ መላው ህዝብና መሬት በአዲስ አበባ በቤተመግስት ጊቢ ውስጥ በአዲሁ የፍርድ ሚንስቴር ስር በስድስት የህግ እና የፍርድ ጉባዔዎች ተዋቀሩ። በስድስቱ የህግና የዳኝነት ጉባዔዎች ስር ዘጠና በሚደርሡ የአስተዳደር ክልሎች ተመደቡ። በስድስቱ ጉባዔዎች ስር፣ ክልሎች ለበላይ ውሣኔ በይግባኝ የሚመጡ የአስተዳደር ጉዳዮችን መርምረው የሚወስኑ ከፍተኛ ባለስልጣኖች ተሾሙ።

በ1900 ዓ.ም በሚንስትሮች ምክር ቤት ምስረታና ሹመት የመንግስት ሹማምንቶች ተከታታይ የህግ አዋጆችን እያወጡ ተግባራዊ ማድረግ ጀመሩ። ለምሣሌ የሚንስትሮች ምክር ቤት በተቋቋመ በአራተኛው ቀን በአገሪቱ ረጅም ታሪክ ውስጥ ለመጀመሪያ ጊዜ በአዲስ አበባ የከተማ መሬት በግለሠቦችና በመንግስት የሚሸጥበትና የሚገዛበት አዲስ ህግ በአዋጅ ወጣ። ቀጥሎም በሐምሌ ወር 1900 ዓ.ም የሚንስትሮች ምክር ቤት በመጀመሪያው ጉባዔው በአገሪቱ ታሪክ ለመጀመሪያ ጊዜ "አዲስ" የፍርድ፣ የዳኝነት የፍትሐብሔር፣የወንጀል፣ የግል መሬት ይዞታ፣የመንግስት ሐብት፣የግል ሐብትና የውርስ ህጎችን ደነገገ።

" በወንጀል እየተያዘ መሬቱን የሚነቀል ሠው ሁሉ፣ ወንጀልም ቢገኝበት በክብቱ እና በሠውነቱ ይቀጣ እንጂ መሬቱን አይነቀል። ነገር ግን ነፍስ ገድሎ የሄደ፣ በመንግስት ክፉ ስራ የሠራ ይነቀል። ርስትም ማለት፤ ያባት የናት መሬት፣ ደግሞ በወርቁ የገዛው መሬት ነው እንጂ የመንግስት መትከያ የሆነ አይደለም።

"ደግሞ የመትከያም መሬት ቢሆን መንግስት ርስት ያደረገለት ይረጋል። መካንም የሞተ እንደሆነ አባቱ እናቱ ገንዘቡንም ርስቱንም ይውሠዱ እንጂ ሹም አይውረስ። እናትም አባትም የሌለው እንደሆነ ወንድሙ እህቱ ይውረሡ። እናት አባት እህት ወንድም የሌለው እንደሆነ ግን እስከ አራት ትውልድ ላለ ለቅርብ ዘመዱ ይሁን። ደግሞም ከዘመዶቹ ለይቶ ለእገሌ ይሁን ብሎ የተናዘዘ እንደሆነ የተናዘዘለት ይውሠድ። ከአራት ትውልድ ወዲያ የሆነ ግን ውርሱ ለሹም ይሁን።" ተብሎ ተደነገገ።

ይህም ህግ በመኳንንቱም፣በሠራዊቱም ተቀባይነት አግኝቶ በንጉሡ ፈቃድ በነጋሪት አዋጅ በአደባባይ ተነገረ።

ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ማህበራዊ… የሚባሉት ቃላቶች በዚሁ ዘመን ነበር አዲስ መልክ ይዘው ብቅ ያሉት። በጥቅሉ ከዚህ ምክር ቤት መቋቋም በኋላ የአስተዳደር ስርዓትን ተከትለው የሚመጡ መሠረታዊ ለውጦች መታየት ጀመሩ።

አፄ ምኒልክ እንደ አውሮፓውያን ደንብ በየክፍሉ የሾሟቸው ሚኒስትሮች

1. አፈ ንጉስ ነሲቡ መስቀሎ የፍርድ ሚ/ር
2. ፊት አውራሪ ሐብተ ጊዎርጊስ ዲነግዴ የጦር ሚ/ር
3. ሊቀ መኳስ ከተማ ያገር ግዛት ሚ/ር
4. ነጋ ድራስ ሃይለጊዎርጊስ ወልደሚካኤል የውጭ ጉዳይና የንግድ ሚ/ር
5. በጅሮንድ ሙሉጌታ ይገዙ የገንዘብ ሚ/ር
6. ከንቲባ ወልደ ፃድቅ የእርሻና የመስሪያ ሚ/ር
7. አለቃ ገብረ ስላሴ ወልደ አረጋይ የዕህፈት ሚ/ር (ፀሐፊ ትዕዛዝ)
8. አዛዥ መታፈሪያ የግቢ ሚ/ር
9. ቀኝ አዝማች መኮንን ተወንድ በላይ የስራ ሚ/ር
10. (ጥቂት ቆይቶ) ልጅ በየነ ይመር የስልክ ሚ/ር
11. የትምህርት ሚ/ር ስራው ብቻ ታውጆ የተማረ ስለሌለ ገና ሹም አልተደረገበትም ነበር።

ይህም ሲባል አፄ ምኒልክ የሚንስትሮች ምክር ቤትን በ1900 ካቋቋሙ በኋላ የስርዓቱ ውጤት ወይም የፈረንሣይ ምክርን ተግባራዊ በማድረጋቸው የተገኙ ውጤቶች ብቻ ተደርገው መወሠድ የለባቸውም ቀጥለን የምናያቸው ነገሮች። እድገት መታየት የጀመረውም ሚንስትሮች ከተሾሙ በኋላ ብቻ አይደለም። አፄ ምኒልክ ለሚሲዮኑም፣ለቆንሲሉም፣ ለሁሉም አውሮፓዊ በራቸውን ክፍት ያደረጉና የተመቹ የሆኑት ከአድዋ ድል በፊት ጀምሮ ነው። የሐይማኖት ሠባኪያንን እንኳ አልከለከሏቸውም። ለስልጣኔ የነበራቸውን ጉጉት ከአድዋ ጦርነት በፊት ባሠሯቸው ስራዎች መገንዘብ ይቻላል። እርግጥ ነው ብዙ ተግባራቶች የተከናወኑት ከ1900 ዓ.ም ጀምሮ ነው። ሆኖም የምድር ባቡሩ፣ የፖስታ፣ የቴሌግራምና ቴሌፎንን የመሣሠሉት ከ1887 ዓ.ም ጀምሮ ነው መሠረታቸው የተጣለው።

አፄ ምኒልክ ከላይ ያየነውን ዘመናዊ የሚባል /እንግሊዛዊ/ የአገዛዝ ስልትና አወቃቀር ተግባራዊ ከማድረጋቸውም በላይ፤ በኢትዮጵያ የመጀመሪያ የሆኑ በርካታ ተግባራቶች በዘመናቸው አከናውነዋል፣ መስርተዋል፣ አቋቁመዋል፣ አስመጥተዋል… ወዘተ። ከብዙ በጥቂቱ የሚከተሉት ናቸው።

ለመጀመሪያ ጊዜ ዘመናዊ ትምህርት ቤት የተከፈተው በ1901 ዓ.ም ሲሆን፤ይህ የመጀመሪያው የመንግስት ዘመናዊ ት/ቤት "የዳግማዊ ምኒልክ ተማሪ ቤት" ነው። የመጀመሪያዎቹ መምህራኖችና የስራ መሪዎች የግብፅ ተወላጆች ነበሩ። የት/ቤቱ ርዕሠ መምህር የግብፅ ዜጋ ሲሆን ሐና ሣሊብ ይባል ነበር። ት/ቤቱ መቶ ተማሪዎች ተቀብሎ የነበረ ሲሆን፣ በየጊዜው ቁጥሩ እያደገ ሄዷል። ጅምሩ አዲስ አበባ ላይ ብቻ የነበረ ቢሆንም፤ በዚያው ዘመን በተከታታይ በሃረር፣በአንኮበር፣በደሴ እንዲከፈቱ ተደረገ። መምህሮችም እንደ ዳግማዊ ምኒልክ ት/ቤት ሁሉ ግብፃውያን ነበሩ። በ1905 ዓ.ም የአሊያንስ ፍራንሲሲ የፈረንሣይ ት/ቤት ተቋቋመ።

ከት/ት መስፋፋት ጋር አብሮ የሚሔደው የህትመት ስራም መሠረቱ የተጣለው በዚሁ ዘመን ነበር። የግሪክ ተወላጅ የሆነው እንድርያስ ካቬዲያስ ነበር የመጀመሪያውን የህትመት ስራ የጀመረው። በኢትዮጵያ የመጀመሪያው ጋዜጣ "እእምሮ" የተባለው በየሣምንቱ ቅዳሜ ታትሞ መውጣት የጀመረው በእንድርያስ አነስተኛ የማተሚያ ማሽን አማካኝነት ነው። የመጀመሪያው እትም ጥር 17 ቀን 1901 ዓ.ም በገበያ ሲታይ የስርጭት መጠኑ ከ10-15 ጋዜጣ ብቻ ነበር። የጋዜጣውን ስያሜ የሠጡት አፄ ምኒልክ ሲሆኑ፤ የመጀመሪያው ደንበኛም ራሣቸው ነበሩ። ንጉሡ የጋዜጣውን ጥቅም ለመኳንንቱ በማስረዳታቸው የጋዜጣው ደንበኞች እየበዙ ሔዱ።

በ1903 ዓ.ም ከአውሮፓ የህትመት ማሽን አስመጥተው "መርሐ ግብብ" ማተሚያ ቤትን አቋቋሙ።

ለመጀመሪያ ጊዜ ገንዘብ ያተሙና፣ በስማቸውና በመልካቸው ያስቀረፁ መሆናቸውም ይታወቃል። ምንም እንኳን መጠናቸው /ብዛታቸው/ አነስተኛ ቢሆንም የብሮቹ ስሞች አላድ፣ሩብ፣ ትሙን እና ግርሽ" ይባሉ የነበረ ሲሆን፣ ገንዘቡን ያሣተሙት በፓሪስ ነው። ወዲያው የገንዘቡን መቅረጫ በአዲስ አበባ አቋቁመው በ1901 ዓ.ም በመላው ግዛታቸው መገበያያ እንዲሆን አወጁ። እንዲህም ተገጥሞላቸዋል፡-

"ልማዴ መሸከም፣አሞሌ ማንከብከብ ሲወዘውዙኝ
እምዬ ምኒልክ ብር አሠራልኝ።
ከገበያ ወጡ ጥይትና ጨው
የፈረንጆችን ብር ሠራ አባዳኘው።"

ከዚህ በኋላ ከግብፅ ባንክ ጋር ስምምነት በማድረግ "የአበሻ ባንክ" የተባለውን አቋቋሙ። የተቋቋመው ባንክ ካፒታሉ 5000 ፓውንድስተርሊንግ የነበረ ሲሆን፤ የግብፅ ባንክ 100 ሺ ፓውንድስተርሊንግ ወዲያው አዋጥቶ መስሪያ ቤቱ በአዲስ አበባ ተቋቋመና እስከ 1928 የዳግም የኢጣሊያ ወረራ ድረስ አገልግሎት ሲሠጥ ቆየ። (በነገራችን ላይ ግብፅ የከዚህ ቀደም ወረራዋና በጉንደት እንዲረሣ ትፈልጋለች ይልቁንም ባገኘችው አጋጣሚ ሁሉ ኢትዮጵያን ወዳጅ ማድረግ የውዴታ ግዴታዋ ነበር፣ ነው፣ ይሆናልም።

በተለይ ኢትዮጵያ መሠልጠን ስትጀምርና የሌላውን አለም ወዳጅነት ስታገኝ፣ ስልጣኔ ስትጋራ የአባይ ሁኔታ የበለጠ እያሠጋት ይሄድ ነበርና፤በማስፈራራቱም፣ በማባበሉም፣ በመወዳጀቱም ሆነ በማንኛውም መንገድ ምንም ነገር ብታደርግ ልንደነቅ አይገባም። አባይ ውሎ ይግባ።

የትራንስፖርትና መገናኛ መሠረት የተጣለው በእምዬ ምኒልክ ጊዜ ነው ለማለት ይቻላል።

ከስዊዙ ተወላጅ ኢልግ ጋር በመነጋገር በአዲስ አበባ ብዙ መንገዶች ሲሠሩ ከከተማዋ ውጪ ከአዲስ አበባ እስከ አዲስ አለም 45 ኪ.ሜ መንገድ ተሠርቷል። መንገዱን የሚደለድል ዳምጠው የሚባለው መኪና ከአውስትራሊያ ንጉስ ተልኮላቸው ተጠቅመውበታል። በመጀመሪያ የአዋሽ ወንዝ ላይ የተሠራው ድልድይ በ1879 ዓ.ም ሲሆን፤ ከኢልግ ጋርም ጣሊያናዊው መሐንዲስ ካፑቺ ተሣትፎበታል። ይህንን ድልድይ ፈረንሣዮች በኋላ ላይ በብረት ሠርተውታል። በአዲስ አበባ ከተማ እስካሁን በአገልግሎት ላይ ያሉት የራስ መኮንንና የቀበና ድልድይም በዚሁ ጊዜ በእነዚሁ መሐንዲሶች የተሠሩ ናቸው። በ1887 ዓ.ም የፖስታ፣ የቴሌግራምና የቴሌፎን አገልግሎቶች እንዲኖሩ ሆነዋል። ባህር ዛፍንም ፈሉን ከአውስትራሊያ አስመጥተዋል።

በ1901 ዓ.ም አውቶሞቢል ወደ ኢትዮጵያ ሲገባ ቀደም ሲል በተሠሩት መንገዶች ላይ ነበር አፄ ምኒልክ የተንሸራሸሩት። ይህ ሁሉ ሲሆንም የአገሬው ሠው አልለምድ ብሎ ንጉሡ ተቸግረው ነበር። አንዱ የሠይጣን ፈረስ፣ ሌላ ጊዜ መርገምት እያሉ ይተቹ የነበሩም በርካታ ናቸው። ሁሉንም ነገር እንደ አርአያ ሆነው የሚያሣዩት ንጉሡ ነበሩ።

አፄ ምኒልክ የህዝቡ ጤና አጠባበቅ ላይም አተኩረዋል። በመጀመሪያ የሩሲያ ሐኪም ቤት ይባል የነበረው ነበረ። በኋላ በ1901 ዓ.ም የዛሬው ዳግማዊ ምኒልክ ሆስፒታል ተመሠረተ። በሐረርም ፈረንሣዮች ሆስፒታል እንዲያቋቁሙ ተፈቅዶላቸው አቋቁመው ነበር።

እ.ኤ.አ በ1894 ዓ.ም የመጀመሪያው የቧንቧ ውሃ በቤተመንግስቱ ቅጥር ግቢ ውስጥ በተዘረጋ ጊዜ መኳንንቱ ጉድ አሉ። አልጣበም ያለውም ብዙ ነበር። ከተለመደ በኋላ ግን እንዲህ ተወደሠበት፦

"ንጉስ አባዳኘው እንዴት ያለ አመጣ
ውሐ በመስኮት ላይ ባየር ላይ ሲወጣ
ያደፈው ሲታጠብ የጠማው ሲጠጣ።
እዩት በኛ ጊዜ እንዲህ ያለ መጥቷል፣
ደሞ ጥቂት ቢቆይ ከፈረንጅ ይበልጣል።"

የስፌት መኪና፣ እንጨት የሚሠነጥቅ ማሽን፣ የእህል ወፍጮ፣ የሣሙና ፋብሪካ.. ወዘተ እያስመጡና እያሠሩ ኢትዮጵያን መስመር የስያዙ ታላቅ ንጉሠነገስት ነበሩ።

ወታደር ስንቁን ራሡ ይዞ እንዲንቀሣቀስ፣ ደሞዝ ስለሚከፈለው ህዝቡን እንዳያስቸግር፣ የተኩስ ስርአት እንዲያውቅ በማድረግ እጅግ የዘመነ ባይሆንም የሠለጠነ የሃገር መከላከያ ሠራዊት ገንብተው በሚንስትር እንዲጠቃለል አድርገዋል።

ቤተመንግስታቸውንም አሻሽለውና ሠራተኞችን በደሞዝ ቀጥረው አድሠዋል። ብዙ ቤቶችና አብያተክርስቲያናትንም አሣንፀዋል።

ከዘመናዊ የኤሌክትሪክ መብራት ጀምሮ ብዙ አይነት የስልጣኔ አይነቶች ብልጭ ያሉበትና በርካታ አገራዊ መሠረቶች የተጣሉበት ዘመን ነው።

እቴጌ ጣይቱ የመጀመሪያዋ ሣይክል ጋላቢ ከመሆን ጀምረው እስከ ዘመናዊው ጣይቱ ሆቴል አመሠራረት ድረስ የተሣተፉበት ዘመን ነበር የአፄ ምኒልክ ዘመን።

አፄ ምኒልክ ከ20 የሚበልጡ ልዩ ልዩ ውሎችን አድርገው እንደነበርም ይነገራል። ከማዕድን ቁፋሮ ጀምሮ እስከ ሐዲድ ዝርጋታው ድረስ ከፈረንሣይ፣ ከእንግሊዝና ከኢጣሊያ ጋር በተለይ በርከት ያሉ የስራ እቅዶች ነበሩ። ሶስቱ አውሮፓዊ አገሮችም በግልፅ የጥቅም ተካፋይነታቸውን ያረጋገጡበትን የውል ስምምነት ግልባጭ ለአፄ ምኒልክ ልከውላቸው ነበር። እንግሊዝ፣ፈረንሣይና ኢጣሊያ እ.ኤ.አ በ1906 /በኛ አቆጣጠር ታህሣስ 13 1899 ዓ.ም/ ለንደን ላይ "የሶስቱ መንግስታት ስምምነት" ተብሎ የሚጠራውን ውል ተፈራርመዋል። ውሉ በኢትዮጵያ ለሚካሔደው የልማት ስራ የጥቅም ተጋሪ ለመሆንና "የኢትዮጵያን ነፃነትና የንጉሠነገስቱን ስልጣን፣ የህዝቡንም መብት እንነካም" የሚል አንቀፅ ያካተተ ነው። እናም እነዚህ ሶስቱ አገሮች በኢትዮጵያ አጎራባች አገራት ያሏቸውን ቅኝ ግዛት አገሮች አስጠብቆ ከመቆየት ጎን ለጎን አንደኛዋ አገር ብቻዋን ከኢትዮጵያ ጋር በወዳጅነት ተሣስራ ብቻዋን ተጠቃሚ እንዳትሆን ፋክክር ላይ ነበሩ። ኢጣሊያ ኤርትራና ከፊል ሡማሊያ ቅኝ ግዟ ነው፣ ፈረንሣይ "የፈረንሣይ ሱማሌላንድ" እንግሊዝ "የእንግሊዝ ሱማሌላንድ" ኢጣሊያ "የኢጣሊያ ሱማሌላንድ" ብለው የሠየሟቸው ግዛቶች ስላሏቸው የኢትዮጵያን ጠረፎች በቀለበት ከበው በኢትዮጵያ ብሔራዊና ማህበራዊ የእድገት አቅጣጫና ጎዳና ላይ በፖለቲካ፣ በእስትራቴጂ፣ በኢኮኖሚና በባህል ከባድ ጂኦፖለቲካዊ ተፅእኖ ማሣደራቸው የግድ ነበር። በዚህም ላይ ወደቦችን ሁሉ ይዘዋል። ስለዚህም እርስ በርስ መፎካከር ብቻ ሣይሆን መጠባበቅም ነበረባቸው።

የሶስቱን መንግስታት ስምምነት ለአፄ ምኒልክ ግልባጩን ቢልኩላቸውም "የእኔ አገር ወኪል በሌለበት ውል አልገደድም" የሚል መልዕክት ልከውላቸዋል። ነገር ግን ምንም ለውጥ አልነበረውም። እነሡም ግልባጩን የላኩት እንዲሁ ለማሣወቅ ያህል እንጅ የማዳከም ስራውን በገሐድ እንደማይፈፅሙት ያውቃሉ።

እነዚህ አገራት በምኒልክ ጊዜ የወደፊቱን ጥቅም እያሠቡም ቢሆን በወዳጅነትና በነፃ አንዳንድ ጠቃሚ ስራ ሲሠሩ ቢችሉ አያስገርምም።

ከዚህ አንፃር አንዱ ብቻውን ወዳጅ ሆኖ ሌሎቹ እንዳይገለሉ የጋራ ስምምነት ማድረግ ነበረባቸውና አድርገዋል። ሌሎች ከግል ጥቅምና አንዳንድ ጊዜም ከ "ሴራ" ጋር የተቀራኙ ውሎችን ተፈራርመዋል።

አፄ ምኒልክ በፅኑ የታተሙት በ1902 ዓ.ም ነበር። ይሁን እንጂ ባለቤታቸው እቴጌ ጣይቱ የባለቤታቸውን ጅምር እንቅስቃሴ ለማስቀጠል ከመጣር ጎን ለጎን ስልጣኑንም ወደራሣቸው ለመጠቅለል ይጥሩ ነበር።

ንጉሠ ነገስት ምኒልክ ብዙ አገራዊ ተግባራቶችን ከውነው በተጠቀሠው ጊዜ ህመሙ እንደመበርታት ሲል ተከታዩን የኑዛዜ ቃል ይፋ አደረጉ።

"... አፄ ቴዎድሮስ የሞቱ ጊዜ ከሣቸው ጋራ የነበረው ሠው ሁሉ ያንዱን አገር አንዱ እደርባለሁ፣ አንዱን ገድዬ እኔ ጌታ እሆናለሁ እያለ ሁሉም ላይረባ ተላልቆ ቀረ።

ከዚህም በኋላ የአፄ ዮሃንስ ሠው የሆነውን የምታውቁት ነው። ባገር በሽታ ሳይገባበት ሌላ የባእድ ጦር ሣይነሣበት በምቀኝነት እርስ በርሡ እንደተላለቀ አይታችኋል። አሁንም ልጆቼ ወዳጆቼ አንዱ ባንዱ ምቀኝነት ይቅር። ያንዱን አገር አንዱ እኔ እደርባለሁ እንዳትሉ። እኔ እስካሁን በፍቅር እንዳኖርሁዋችሁ እናንተም ተስማምታችሁ በፍቅር እንድትኖሩ እለምናችኋለሁ። እናንተ አንድ ልብ ከሆናችሁ በምቀኝነት እርስ በርሣችሁ ተዋግታችሁ ካላለቃችሁ በቀር አገራችንን ኢትዮጵያን ለሌላ ለባእድ አትሠጧትም። ክፉም ነገር አገራችንን አያገኛትም። ይህንን ምክር ለእናንተ መስጠቴ እኔማ በእግዚአብሔር ቸርነት ይህንን ያህል ዘመን ገዝቼ የለምን። ነገር ግን ሠው ነኝና እንግዲህ እስንት ያህል ዘመን እቆያለሁ ስል ነው።

አሁንም እኔ እንደተመኘሁት እግዚአብሔር የተጨመረበትና ፈቃዱ ሁኖ ልጅን/የልጅ ልጅን ለማለት ነው።/ ቢአቆምላችሁ ከልጂ ጋራ ሁናችሁ አገራችሁን ጠብቁ አደራ ብያችኋለሁ።" ይህ የኑዛዜ ቃል በማህተም እየታተመ በየግዛቱ ተሠራጨ፣ በጃን ሜዳም ተነበበ። ለ4 አመታት ያህል ኑዛዜው በተዋጠላቸውና ባልተዋጠላቸው መካከል ፉክክሩ በረታ።

በተለይ ለልጅ እያሡ በሞግዚትነት በታጩት በራስ ተሠማ ናደውና በእቴጌ ጣይቱ መካከል። እቴጌ ጣይቱ የወንድማቸውን የራስ ወሌ ብጡል ልጅ የሆኑትን ራስ ጉግሣ ወሌንና ዘውዲቱ ምኒልክን በጋብቻ ከማስተሣሠር ጀምረው ተመሣሣይ ጥልፍልፎሽ በመፍጠር ከስልጣኑ ላለመገለል ሲሉ ብዙ ነገር አከናወኑ። እቴጌ ጣይቱ ከልጅ እያሡ ይልቅ ዘውዲቱ ወራሴ መንግስት እንዲሆኑ ነበር ምኞታቸው።

ሆኖም ምኒልክ የኑዛዜውን ቃል ጥቅምት 17 ካሠሙ በኋላ ብዙ ሣይቆይ በየካቲት ወር 1902 ዓ.ም የጦር ሚ/ሩ ፊት አውራሪ

ሐብተጊዮርጊስና ሞግዚቱ ራስ ተሠማ ናደው እቴጌዋ ላይ አንድ ውሣኔ አሣለፉ። ይህ ውሣኔም በአደባባይ ስብሠባ ተካሒዶ ብዙሃኑ አምኖበት የተላለፈ ይምሠል እንጂ በዘዴ ተቀነባብሮ፣ የቀድሞ ቂመኞችና በጣይቱ የማይወደዱ የነበሩ ሹማምንት የፈተሉት ነበር። እነፊትአውራሪ ሐብተጊዮርጊስ የአቡኑን ድጋፍ ይዘው ውሣኔውን በጳጳሱ አማካይነት እንዲያውቁት አደረጉ።

ይህም ከአስተዳደር ስራው ውጭ ሆነው ባለቤታቸውን በማስታመም ብቻ እንዲወሠኑ የሚል ነው። እቴጌ ጣይቱ ይህን ውሣኔ ሲሠሙ ኢትዮጵያ ሠልጥና የአውሮፓ ስርዓት አራማጅ ሆናለች ሲባሉ እውነት መስሏቸው ውሣኔው አግባብነት እንደሌለው በመግለፅ ለአውሮፓውያን ቆንሲሎችና ለአዲስ አበባ አድባራት የተማፅኖ ደብዳቤያቸውን አቀረቡ። ወደ አገሬ ልሒድ በሚል።

"እኔም በመሬቱም በምኑም ብንጣላ ለሐገሬ ስል ነው እንጂ እናንተን ለማስቀየም አይደለም። ይህንንም አገሬን መውደዴን እናንተም አትጠሉትም። ነገር ግን አሁን ንጉሡ ሲታመሙ ጊዜ ህዝቡ እመንግስት ስራ አይግቡብን ብሎ ለአቡን ማቴዎስ ላከብኝ። እኔም እሽ አልገባም ሸኙታችሁ አገሬ ስደዱኝ ብዬ ወደ ህዝቡ ልኬያለሁ። ይህም ደንብ በእናንተም በአውሮፓ አገር ያለ ነው። መንግስቱን ሲለቅ ወደ ርስቱ መሔድ። እንሠድም ያሉኝ እንደሆን ግን ለመንግስትህ አስታውቅልኝ። እንደ አውሮፓ ስርዓት እናድራለን ብለዋል። ይህ ከአውሮፓ ስርዓት የወጣ ነው።"

-እንደ አውሮፓ ስርዓት እናድራለን ብለዋል የሚሉት የሚኒስትሮች ምክር ቤት በመቋቋሙ ነው። ሚኒስትሮች ሲሾሙም ሆነ መ/ቤቱ ሲቋቋም "እንደ ኤሮፓ አገር ስርዓት" በሚል ቃል ነው አንቀፁን የሚዘጋው። ስለዚህ እቴጌ ጣይቱ 'ምክር ቤትም ሆነ ህግ አፍሪካ ውስጥ እንደማይሠራ ገና አልደረሡበትም ነበርና አቤቱታቸውን ለእንግሊዙ ዲፕሎማት ነበር ያቀረቡት። የሆነ ሆኖ ከምኒልክ በፊት ሞግዚቱ ራስ ተሠማ ቀድመው ሲሞቱ በ1903 ዓ.ም ሁኔታው ሌላ ሁከት አስተከለ። አፄ ምኒልክም ከ4 አመታት ፅኑ ህመም በኋላ አረፉ። ከ1882-1906 ዓ.ም ኢትዮጵያን በንጉሠ ነገስትነት አስተዳድረውና የስልጣኔ ጮራ ፈንጥቀው በ70 አመታቸው ነበር ያረፉት።

እቴጌ ጣይቱም ወዳገሬ ስደዱኝ ያሉት ከወንድማቸው ጋር ሆነው ሲያምፁ ነው አስባለባቸውና ቤተመንግስቱን ለቀው ወደ እንጦጦ ማርያም ቤተክርስቲያን ሔደው በግዞት እንዲኖሩ ተፈረደባቸውና እስከ እለተ ሞታቸው እስከ 1910 ዓ.ም ድረስ በዚያው አሣልፈው አለፉ።

ዳግማዊ ምኒልክ እንደበታቸው ሣይቀር ታስሮ ስለነበር እቴጌ ጣይቱ ከተገለሉ በኋላ ልጅ እያሡ ማስተዳደሩን ጀምሮ ነበር። ምክንያቱም በ1902 እቴጌዋ ሲገለሉ፣ በ1903 ሞግዚቱ ስላለፉና ምኒልክም ስለተኙ ከ1903 ጀምሮ ልዑሉ

ራሁሩን ችሎ የአስተዳደር እንቅስቃሴውን ጀምሮዋል። ሆኖም የልጅ እያሡ ዘመነ መንግስት ተብሎ የሚታወቀው ከምኒልክ ሞት በኋላ ከ1906-1909 ዓ.ም ነው።

በመጨረሻም አፄ ምኒልክ በህይወት ሣሉ ባሠሩትና ለልዑላኑ ሁሉ መቀበሪያ እንዲሆን

ባዘጋጁትና "የመታሠቢያ ቤት" ብለው በሠየሙት በ4 ኪሎዋ ባእታ ማርያም ቤተክርስቲያን ተቀበሩ። እቴጌ ጣይቱም በተመሣሣይ ከባለቤታቸው ጎን እንዲያርፉ ተደረገ።

ከምኒልክ የግዛት ዘመን በኋላ ያልተዘመረለት ልጅ እያሡ ስልጣኑን ይዞ ከ1906-1909 ዓ.ም ድረስ ኢትዮጵያን አስተዳድሯል። እርሁም በብዙዎች ተቃውሞ ስልጣኑን በኩዴታ ካጣ በኋላ የአፄ ምኒልክ ልጅ ዘውዲቱ "ንግስተ ነገስታት" ተብለው በዙፋን ሲቀመጡ፤ ራስ ተፈሪ መኮንን "አልጋወራሽ" ተብለው ከ1909-1922 ዓ.ም ከቆዩ በኋላ፤ ራስ ተፈሪ መኮንን በ1923 ዓ.ም የንጉሠነገስትነት ስልጣኑን ይዘው እስከ 1966 ዓ.ም ድረስ ኢትዮጵያን አስተዳድረዋል።

መስከረም 2 1967 ዓ.ም ከዙፋን በሃይል ከወረዱ በኋላም ዘወዳዊ ስርዓቱ እስከመጨረሻው አክትሞ ደርግ ስልጣኑን ይዞ 17 አመታትን አሣልፏል።

በዚህ መሠረት የልጅ እያሡ ታሪክ በአፄ ሃይለስላሴ ዘመን እንዲዳፈን ሲደረግ፤ የአፄ ሃይለስላሴ ታሪክም በደርግ ሲጥላላ ከርሟል። የደርግ ታሪክም እንደዚያው። ስለዚህም በቀጣዩ መፃህፍ "የኢትዮጵያ ታሪክ ካልተዘመረለት እያሡ እስከተዘመረለት ኢህአዴግ" በሚል ርዕስ 2ኛውን ታሪክ ሠፋ አድርገን እስክንቃኘው ድረስ የዚህን መጽሀፍ 1ኛውን ክፍል በዚሁ ልንገታው እንገደዳለን።

ተፈፀመ

ዋቢ መጻህፍት

- መፅሐፍ ቅዱስ - 1962 ዓ.ም ዕትም
- ቅዱስ ቁርዓን - 1964 ዓ.ም ዕትም
- የጎንደር ታሪክ - ያሬድ ግርማ ሐይሌ 1999 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ ትንሳኤ ታሪክ - መሪ ራስ አ.ም ኢ በላይ 1986 ዓ.ም
- የዓለም ታሪክ - አቶ ዮሐንስ ወልደማርያም 1936 ዓ.ም
- ስለ ቅዱሳት መጻህፍትና ሳይንስ ስምምነት - ዶ/ር ሔሪ ሪመር ትርጉም በኀበዜ ጣፈጠ 1953 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ ታሪክ መነሻ - ፕ/ር ላጲሶ ጌ.ድሌቦ 1983 ዓ.ም
- ዋዜማ - ብላቴን ጌታ ህሩይ ወልደስላሴ 1921 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ ታሪክ - አባ ጋስፓሪኒ ገብረማርያም 1948 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ ታሪክ - ኑብያ/ናፓታ መርዌ/ 1ኛ መፃህፍ - ተክለፃድቅ መኩሪያ 1965
- መፅሐፈ አብርሂት - መሪ ራስ አማን በላይ 1999 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ ህዝብ ታሪክ - አለቃ ታዬ
- ባለታሪክ ኢትዮጵያ - ነጋ ወልደስላሴ 1985 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ አንድነትና ኢጣሊያ - ዶ/ር ተወልደ ትኩዕ 1989 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ ስልጣኔ - በላይ ግደይ 1983 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ አጭር ታሪክ - ብርሐኑ ድንቄ 1952 ዓ.ም
- አክሱም - በላይ ግደይ አምሐ 1995 ዓ.ም
- አክሱም ለምን? ልዩ እትም - ተክሌ ሐጎስ 2000 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ ታሪክ አክሱም - ዛጉዌ 2ኛ መፃህፍ - ተክለፃድቅ መኩሪያ 1966 ዓ.ም
- ትቤ አክሱም መኑ አንተ? - አስረስ የኔሰው 1951 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ ታሪክ ኑብያ - አክሱም - ዛግዌ - ተክለፃድቅ መኩሪያ 1951 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ ታሪክ ገ+ - ሽፈራው መንገሻ 42ኛው የቀ.ኀ.ስ.ን.ኒ.መ
- የኢትዮጵያ ታሪክ ከንግስት ሣባ እስከ ታላቁ የዓድዋ ድል - ህሩይ ወ/ሰ. 1921 ዓም
- ቤተ እስራኤል በኢትዮጵያ - መ/ር አስረስ ያየህ 1989 ዓ.ም
- ጥንታዊ ስርዓተ ማህሌት ዘአቡነ ያሬድ - መሪጌታ ልሳነወርቅ ገ/ጊስ
- የኢትዮጵያ ታሪክ ከይኩኑ አምላክ እስከ ልብነድንግል - ተክለፃድቅ መኩሪያ 1966 ዓ.ም
- የፖርቹጋሎች ጀግንነት - ሚጉኤል ዴ.ካስታንሆሶ - ትርጉም መሩድ ከማልና ዮና በጋለ 1933 ዓ.ም
- የግራኝ አህመድ ወረራ - ተክለፃድቅ መኩሪያ 1966 ዓ.ም

- የኢትዮጵያ ታሪክ ከአፄ ልብነድንግል እስከ አፄ ቴዎድሮስ - ተክለፃድቅ መኩሪያ 1953 ዓ.ም
- ዝክረ ነገር - ማህተመስላሴ ወልደመስቀል 1962 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ ታሪክ ከአፄ ቴዎድሮስ እስከ አፄ ኃይለስላሴ - ተክለፃድቅ መኩሪያ 1936 ዓ.ም
- አፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት - ተክለፃድቅ መኩሪያ 1981 ዓ.ም
- አፄ ዮሐንስና የኢትዮጵያ አንድነት - ተክለፃድቅ መኩሪያ 1976 ዓ.ም
- አፄ ምኒልክና የኢትዮጵያ አንድነት - ተክለፃድቅ መኩሪያ 1983 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ ታሪክ ከ1847 እስከ 1983 - ፕ/ር ባህሩ ዘውዴ 2002 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ የገባር ስርዓትና ጅምር ካፒታሊዝም 1900 እስከ 1966 - ፕ/ር ላጲሶ ጌ.ድሌቦ 1983 ዓ.ም
- አጤ ምኒልክ - ጳውሎስ ኞኞ 1984 ዓ.ም
- ዳግማዊ ምኒልክ - አፈወርቅ ገብረኢየሱስ 1901 ዓ.ም
- ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠነገስት ዘኢትዮጵያ - ፀሐፊ ትዕዛዝ ገ/ሴ 1959 ዓ.ም
- የዓለም ጀግኖች አጫጭር ታሪኮች - ዋለልኝ እምሩ 1997 ዓ.ም
- ክብረ ነገስት - የብራና መፅሐፍ
- አቡሻክር - የብራና መፅሐፍ
- ታሪክ ነገስት - የብራና መፅሐፍ
- የዮሐንስ መደብር - ዮሐንስ የኒቅዮ ኢጲስ ቆጶስ /ዜና እስክንድር/
- Plant and Planiet – Fredrhic T.Botton /Journal/ 1982
- The Arbs – David Lamb 1987
- A credil of Ethiopia History – Lapiso G. dillebo 1989
- A History Of Ethiopia (Nubia and Abssinia) – wall is budge – 1928 V.1
- World Book Encyclopedia V.14 1994
- Reise in Abissinia – Ruppel Edward – 1940
- National Geographic Magazine 1 February 2008
- Ancient Ethiopia – David W. Phillipson 1998
- The Dictionary of Ethiopian Biography V1 AAU 1975
- The Qemant – A pagan Hebralc Peasantry of Ethiopia – by Frederiche c. Gamst 1996
- Deustsche Axum Expedition – Eno Litman 1913
- History For young Ethiopian – 1974
- Ancient and medieval History & Ethiopia to 1270 A.A – Sergew H. Slassie 1972
- Aksumite Sites in Tigray (Ethiopia) The significance of their distribution, mhil dissertation – Tekle hagos 1997
- The periplus maris Erythrai. Princeton – casson L. 1989

- Environmental History of early Aksum, new trends of Ethiopian studies, proceedings & twelfth international conference, V1,3,5 Bard. K 1994
- The Sign and The Seal – By Grham Hankok 1992
- The Ethiopian Royal Chronicles – edited by Richard K. P Pankhurst 1967
- Ethiopian in Brief – by yohhans petros 1979
- A Narrative Captivity in Abyssinia -- Dr Henry Blank 1868
- Ethiopia the Era of the Princes – By Mordechai Abir.
- Historia Rorum Islamitcar – Al Makires.
- Travels to Discover The Source of the Nile, In the Years 1768, 1769, 1771 and 1773 – James Bruce 1879
- Storia di Abissinia – Luca Deisabelli – 1936/37
- Lizicon Linguae Ethiopicae – A. Dillmann 1865
- Ethiopia through the ages – Nawal Kishore Sazeala 1968
- Etudes Sur Berbers, Ethiopienne etarabes – basset rene 1881
- Histoire'd Ethiopie Vòl.1 Jean morie 1929
- Storia d' Etiopia – conti Rossini 1904

"የጥንት ፈርኦኖች ኢትዮጵያውያንን አስገበርን በማለት ፋንታ ምስኪኖችን አስገበርን ብለው ነበር። አሁን ያ የማኮሰስ ቃል በፒያንኪ 2ኛ ተለውጧል። እናም እናንተ በሞት የምትኖሩ ደካሞች፣ ምስኪኖች፣ የምሽጋችሁን መዝጊያ ሳትከፍቱ ጥቂት ጊዜ ያለፈ እንደሆነ በሚደርሠው እልቂት ኃላፊዎች ትሆናላችሁ፤ ለሕይወት የከፈትኩላችሁን መዝጊያ አትዝጉ.....ሞትን አትምረጡ፣ በአገር ፊት ሕይወትንም አትናቁ።"

✷✷✷✷✷✷✷✷

"ይህ በኔ ዘንድ ርካሽ ነው። እስረኛየን እንኳን በወርቅ እግር ብረትና በወርቅ ሠንሠለት ነው የማስረው በማለት ወደ እስር ቤቱ መልዕክተኞችን ወሰዶ አሳያቸው።"

✷✷✷✷✷✷✷✷

"የጁልዩስ ቄሣር አማካሪዎች በማንም ተገዝታ የማታውቅ የኀበዝ አገር፤ ትልቁ የፋርስ ንጉሥ ካምቤዝ ተሸንፎ የተመለሰባት አገር ናት ብለው አስጠነቀቁት።"

ከመጽሐፉ የተወሰደ

ጋዜጠኛ ፍስሐ ያዜ

ሕትመት አልፋ አታሚዎች

ዋጋ ብር 85.00
[illegible]